

تصویر ابو عبد الرحمن کردی

رێزمانی ئاخواوتنی کوردی

به پێی لیکۆلینهوهی لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی
له کۆری زانیاری کورد

پڙهانی ئاځاوتنی کوردی

به پتی لیکۆلینهوهی لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی

له کۆپی زانیاری کورد

پێژمانی ئاهاوتنی کوردی

به پیتی لیکۆلینهوهی لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی
له کۆپی زانیاری کورد

دهزگای چاپ و بڵاوکردنهوهی ئاراس

ههولێر - ههرێمی کوردستانی عێراق

هه‌موو مافیک هاتووته پاراستن ©
دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی ئاراس
شه‌قامی گولان - هه‌ولێر
هه‌ریمی کوردستانی عێراق
هه‌گبه‌ی ئه‌لیکترۆنی aras@araspess.com
وارگه‌ی ئینته‌رنیته‌ www.araspublishers.com
ته‌له‌فۆن: 00964 (0) 66 224 49 35
دهزگای ئاراس له ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ هاتووته دامه‌زران

پێژمانی ناخاوتنی کوردی
لیژنه‌ی زمان و زانسته‌کانی له‌ کۆپی زانیاری کورد
کتیبه‌ی ئاراس ژماره‌: ١٠٩٠
چاپی دوهم ٢٠١١
تیریز: ٢٠٠٠ دانه
چاپخانه‌ی ئاراس - هه‌ولێر
ژماره‌ی سپاردن له به‌رپوه‌به‌رایه‌تی گشتی کتێبخانه‌ گشتیه‌کان ٦٦ - ٢٠١١
نه‌خشانده‌نی ناوه‌وه: ئاراس نه‌کرهم
رازانده‌نه‌وه‌ی به‌رگ: مریه‌م موته‌قییان
پیتکاری: روشنا ره‌شاد
هه‌له‌گری: کارزان کانه‌بی
رێنووسی په‌کگرتوو: به‌دران نه‌حمه‌د حه‌بیب

پوونکردنه وه ییکی پیوست

کۆری زانیاری کورد، له پۆژانی سهرهتای دامهزرانیوه، چهند لیژنه ییکی پیک هینا بۆ نهجامدانی ئه و ئهرکانه ی که به پیتی یاسای دامهزرانی بۆ دیار کراون. بۆ خهریکبوون به زمانی کوردییوه، که یه کیکه له ئهرکه ههره گرنگه کانی کۆر، له هه وه له وه لیژنه ییک دامهزرا به ناوی (لیژنه ی زمان) وه به نه دامهتی ئهم مامۆستایانه: پاکیزه ره فیک حیلمی، کامیل به سیر، گیو موکریان، عه زیز ئهمه د، سادق به هائه دین، نووری عه لی ئه مین و ئهمه د تاهیر نه قشبه ندی. نه ختیک دواتر مامۆستا حافز موسته فا قازیش خرایه سهر لیژنه که وه و بوون به هه شت ئه ندام. ئهم لیژنه یه له پۆژی ۳ - ۵ - ۱۹۷۱ دا که وته سهر کارکردن و دوازه جارن کۆ بووه وه و به سه ردا هه لوه شایه وه و یه کیک تری له جیکه دانرایه وه به ناوی (لیژنه ی زمان و ئیملا) و له م ئه ندامانه پیک هینرا: مه سه وود مه مه د، هه ژار (عه بدوړه حمان)، پاکیزه ره فیک حیلمی، نه سرین فه خری، کامیل به سیر، سادق به هائه دین، عه بدوړه مه مید ئه ترووشی و نووری عه لی ئه مین.

له یه که م نیگاوه ده رده که ویت له هه لبراردنی ئه ندامانی ئهم لیژنانه لایه نی گرتنه وه ی زۆربه ی شتیه کانی ئاخاوتنی کوردی ره چاو کراوه تا کو رێزمانیک که له ئه نجامی تۆزینه وه ی لیژنه ییکی ئه وتۆوه به ره هم بیت سه رله به ری شتیه کانی کوردی تیدا خویندرابیته وه به و نیازه که وا له به راوردکردنی زۆزینه ی شتیه کانه وه هه ل پتر چه نگ که وێ بۆ دۆزینه وه ی ده ستووره ره سه نه کانی رێزمانی کوردی. ئهم مه به سه ش به لاوه بندری مه به سی پوویتوکردنی هه موو زمانه که مان، ئه گه ر مومکین بیت، له رپی تیخویندنه وه ی هه موو شتیه ئاخاوتنه کانی وه کاریکه بایه خی تایبه تی خۆی هیه و که لیک یارمه تی زمانزان ده دات هه م بۆ پیکهینانی فکری ییکی گشتی له باره ی زمانی کوردییوه و هه م بۆ تیبیرکردن له که شتی پسپۆرانه و تی هه لکشینه وه ی میژوونا سان بۆ ناو جه رکه و بۆ سه ر بنجی زمانه که .

بښگومان په چا وکړدنی، هم مه به سانه له سهره تاوه وای کرد پټکپټناني لیژنه کان باو هس به ژماره پټکی زور له نه دماندا بگری، به لام به تاقیکردنه وه درکه وت لیژنه ی زور نه دماند به هو ی دریژه کټشانی دهمه ته قه ی نیوانیانه وه برشتی نه ونده کم دهبی که له گهل ټرک و کاته که ی چ گونجانیکی نه بی، بوی نه هم لیژنه یه ش ه لوه شیاوه و نه مجاره یان له پوژی ۱۲ - ۱۱ - ۱۹۷۲ دا دو لیژنه ی لی که و ته وه: په کټکیان به ناوی (لیژنه ی زمان) که له نه دمانده پټک هینرا: مه سعود محمه د، هه ژار، نه سرین فه خری، سادق به هائیدین و نووری علی نه مین، نه وی تریان به ناوی (لیژنه ی لیکو لینه وه ی زمان) که له سهر پټبازیتیکی تایبه تی خو ی خه ریکی توژینه وه یه و چ پټوه ندیتیکی به لیژنه که ی تره وه نیبه.

لیژنه ی زمان به رده وام بوو له سهر چالاکی خو ی تا پوژی ۵ - ۱۱ - ۱۹۷۳. له م پوژدا بریاریکی نو ی له نه نجومه نی کوړه وه درچوو لیژنه پټکی تازه ی پټک هینا له ژیر ناوینشانی (لیژنه ی زمان و زانسته کانی) به نه دمانده تی: مه سعود محمه د، نه سرین فه خری، سادق به هائیدین و نووری علی نه مین. ماموستا هه ژار خو ی له نه دمانده تی نه هم لیژنه یان دره اویش ت بو مه به سی په کلابوون له گهل چالاکی لیژنه کانی تر که تټیاندا نه دماند بوو، به تایبه تی لیژنه ی نه دهب. کاری نه هم لیژنه یه دریژه کټشانی کاری لیژنه که ی پټشووتره که ناوی (لیژنه ی زمان) بوو، چی لیژده دمیخو ټټټه وه به ره می دو لیژنه ی یه که له دوا یه کی (لیژنه ی زمان) و (لیژنه ی زمان و زانسته کانی) یه له و پوژده که که و ته سهر کاری سهر به خو یانه وه.

لیژنه کانی سهر به زمانه وه له سهره تاکانی خه ریکبوونیانه وه به زمان پټنوس و پټزمانیان تټک به سټبوو، واته چاره سهرکردنی گیروگرفتی پټنوس و دوژینه وه ی ده ستوره کانی پټزمانیان له هه مان کاتدا ده ست تی و درده دا، له مه شدا نه هم راستیییه یان په چا و کردبوو که به شټکی زوری چو ټیه تی نووسینی وشه و که رته کانی ناخو ټن به نده به دوژینه وه ی نه و ده ستوره نه ی پټزمان که دیار دده ن ته رکیبی وشه و رسته چو ټه و له چییه وه هاتوو و کامی به کامیه وه له نووسیندا بلکی ویا نه لکی. به لام زووبه زوو درکه وت به سټنه وه ی دانانی پټنوس به دره یانانی ده ستوره کانی پټزمانه وه له گهل پټیو سټی خټراکردن له دانانی پټنوس ټکی په کگرتو ناگونجی، چونکه فه رمانی پټزمان کاریکی نه فه سدریژ و به رفروهانه، له وانه یه چند سال تی په ری بهر له وه لیژنه ویا تاک لی بیټه وه له

کاتیکدا گیروگرفتی پینووسی کوردی له کوردستان عیراقد پینووسی به چارهسهرکردنکی خیرا و سهربهخو هیه به لکو بتوانری یهک شیوه و پینووس بکری به دهستووری گشتی بو ههموو لایه نیک و ههموو نووسهران. ئەم تیبینییه وای کرد لیژنهکانی ریزمان خو بدزنهوه له گیروگرفتی پینووس و یهکلا بنهوه بو توژینهوه له ریزمان.

کاری ئەم لیژنهی (زمان و زانستهکانی) که در ژه کیشانی کاری (لیژنه ی زمان) ه بو ئامانجیکی دیارکراو بووه له لایهن کوژی زانیاری کوردوه، که بریتییه له ریکخستنی پوختهییکی ئەوتوی ریزمانی کوردی دهست بدا بو خویندن له پله هه لکشیهوکانی فیترگهکانی رهسمی و کو لیتجهکان، مه بهس نهوه نه بووه له توژینهویدا قوول بیتهوه بو بناوانی زمانی کوردی که سهر دهکشستهوه سهر لیکۆلینهوهی میژووی زمان و خه ریکبوون به فۆنه تیکه وه سهره رای گه یاندنه وه یهکتري زاره جوداکانی له ناوچه ییکه وه بو ناوچه ییکی تری کوردستانی گهره .

لیژنه له خه ریکبوونی به باسهکانی ریزمانه وه ویستویهتی هه رجاره چاوێک به بیروباوری زمانزانی کوردیدا بخشینی و بهراوردیکیش بکا له نیوانی زمانی کوردی و ئەو زمانانه ی که ریزمانهکانیان به لای کوردهوارییه وه نهختیک ئاشنایه . بو ئەم ئامانجه تا له توانیدا بوو بیت سهرهتای لیکۆلینهوهکانی به هینانهوهی ئەو بیروباوهرا نه و دهستووری ئەو زمانانه دهست پی کردوه، به لام نهیتوانیوه ههموو جارێک له سهر ئەم کاره ی بهردهوام بیت له بهر هه ندی هوی که سهردهکشیتتهوه سهر ناچاری و دهست نه رویشتن. لیژنه خاوهنی ژوور و کتیبخانه و ئه رشیفی تاییهتی خو ی نییه بتوانی سهرچاوه ی ئەو بهراوردکردنانه، که کتیبهکانی ریزمانی کوردی و هی زمانهکانی بیگانهیه، هه میشه گات بهردهست بکات. هه ر یهکێک له ئەندامهکانی، وهک کتیبخانه ییکی بچووکي گه رۆک، هه رجاره چ کتیبیکی ریزمانی لا هه بی بو کو بوونهوهی لیژنه له گه ل خو ی دهیهیتی. له م هاتوچویهشدا زۆر جار ان وا ده بی کتیب بز ده بی و جیگریشی نییه بیتته وه جی ی یاخود به درهنگه وه جیگر پهیدا ده بیتته وه، ئیتر له کو بوونه وهکانی دواتردا که لینی ئەو کتیبه بزبووانه دردهکهویتی تا رۆژیک که کتیبی تازه له لاییکه وه بهردهستی لیژنه دهکهویتی. واش ده بی یهکێک له ئەندامانی لیژنه ناتوانی له کو بوونه وه ییک، وهیا زیاتر، ئاماده بیت ئیتر به خو ی و بهو کتیبه ریزمانیه ی که هه یهتی له لیژنه داده بری و بایی ئەو

سەرچاوهییهی که لایهتی که لاین دهکهویتی تۆزینهوهی ئه و کۆبوونهوهیه و پرکردنهوهشی دهبیته فهرمانی دواپۆژ. سهره رای ئه مانه گۆرانی ئه ندامان له دامه زاندنی لیژنه ی تازهدا وا دهکا ئه و کتیبه ی که له هه وه له وه بهر دهستی لیژنه دا بوو نه که وهیته وه بهر دهستی به هۆی لیکه وتنی خاوه نی کتیبه که له ئه ندامه تی لیژنه ی نوێ. به نمونه ی روونکردنه وه ده لیم تاکه نوسخه ی کتیبه یی ریزمانی مامۆستا توفیق وهه بی که دهستی لیژنه ی به سهر راده گات ئه و ده سنووسیه که لای د. نه سرین فه خری هه یه و خۆی شکلنووسی کردوه له بهر کتیبه که، ده و جا چه ندیک ی د. نه سرین له کۆبوونه وه ی لیژنه دا برابیت کتیبه که ی مامۆستا وهه بیش نادیار بووه. وا چاوه ریان ده کریت ئه م که موکه سهریه له که رسته ی دیراسه و باری له بار بۆ چالاکی لیژنه، به ته و او بوونی خانووی تازه ی کۆر به سهر بچی له و رووه وه که مه و دای به رفه روانتر و جیگه و رێگه ی ریکوپیکتر و کتیبخانه ی ده و له مه ندر بۆ لیژنه پهیدا بیت.

لیتهدا پتویست ده بینم باریکی گرنگی تری چۆنیه تی کاری لیژنه و شیوازی تۆزینه وه ی له ریزماندا روون که مه وه:

لیژنه وای به چاک زانی نه خشه ییکی گشتی بۆ لیکۆلینه وه کانی بکیشیت تاکو پێ به پێ و ههنگاو به ههنگاو و له چارچێوه ی ئه و نه خشه یه دا به ره و پێشه وه بره و بۆ ناو باسه کانی ریزمانی کوردی. له م رێبازدا شیوازی کلاسیکی تۆزینه وه ی زمانی تیکه ل کرد له گه ل شێوازیک ی مه یله و خو کرددا، بریاری دا له سه ره تا وه که رت و به شه کانی ئاخاوتنی کوردی ده ست نیشان بکات و به پێی باوه ری خۆی لێیان وه بدویت و ناو و زاراوه یان بۆ دا بنیت، به دوا ئه ودا بکه ویته سه ر لیکۆلینه وه له چۆنیه تی دروستکردنی رسته و دا رشتنی گوته له زمانی کوردیدا. له تیکرایی دانانی نه خشه و به سه ردا رۆشیتنی، ئه وه شی ره چا و کرد که نیگای خۆی به رپه ته سه روشت و تایبه تی ئاخاوتنی کوردی نه ک له کولانه ی ریزمانی ئاخاوتنه کانی بێگانه وه سه یری زمانی کوردی بکات، واته له بهر تیشکی ناوه کیی سه لیقه ی کوردیدا ریزمانه که شی کاته وه نه ک له ده ره وه را چرای بۆ بخوازیته وه. له پیکه ینانی ئه م مه به سه شه دا به درێژایی کات ده بوو سه قافه تی جودا جودای هه ر چا و پێنج ئه ندامه کانی لیژنه بیته وه سه ر یه که شه قامه پێی تۆزینه وه، قه ناعه ته کانی تایبه تی ئه ندامه کانیش به لاوه بنری بۆ ئیحتیما لی دۆزینه وه ی

راستی یکی تازه و شرایه وه له پێزمانی کوردیدا. هه‌رچهند ئهم خۆ له‌بیرکردنه‌ کارێکی زهممته‌ بووه‌ و هه‌موو چاران له‌ توانادا نه‌بووه‌، به‌لام له‌ به‌شی هه‌ره‌زۆری تۆزینه‌وه‌کان هه‌ول دراوه‌ بیروباوه‌ری هه‌موو ئه‌ندامه‌کان له‌سه‌ر یه‌ک رای کۆیته‌وه‌ چه‌نداو هه‌کو ئهم هه‌ولدا نه‌ داخوازی ده‌مه‌ته‌قه‌ و کێشه‌ییکی دوور و درێژی شی کردبێ. که‌ بێت و سه‌یری (محضر)ی کۆبوونه‌وه‌کانی لیژنه‌ بکه‌یت ده‌بینی وا بووه‌ چه‌ند کۆبوونه‌وه‌یک تی پهرتوه‌ بێ ئه‌وه‌ چ مه‌ودایێکی ئه‌وتۆ بڕایێ له‌ تۆزینه‌وه‌ و لی‌کۆلینه‌وه‌دا که‌ له‌گه‌ڵ درێژ خایاندنی ئه‌و ده‌مه‌ته‌قانه‌ بگونجیت، چونکه‌ هه‌ولدا نی بێ وچان و بۆ گه‌یشتن به‌ بیروباوه‌ریکی یه‌کگرتوو لیژنه‌ی له‌ بزووتنه‌وه‌ی خستوه‌، هه‌ندی جار نه‌گونجانی رای ئه‌ندامانی لیژنه‌ گه‌یشتوه‌ته‌ راده‌یک و په‌سه‌ند دیتراوه‌ لیژنه‌ ده‌ستی خۆی له‌ تۆزینه‌وه‌ی شوێنی رێک نه‌که‌وتنه‌که‌ بکێشه‌یه‌وه‌ و گرفته‌که‌ بخاته‌وه‌ به‌ر چاوی ئه‌نجومه‌نی کۆر تاكو ئه‌و به‌پێی ده‌سه‌لاتی خۆی بڕیار به‌سه‌ر شتی‌کدا بدات، به‌لام هه‌موو چاران له‌ حاالی وه‌ه‌ادا کۆر گرفته‌که‌ی بۆ لیژنه‌ گێراوه‌ته‌وه‌ بێ ئه‌وه‌ هیچی لێوه‌ بلێ له‌و رووه‌وه‌ که‌ وا تاكو کۆتاییی کاری لیژنه‌، هه‌رچی هه‌بێ سه‌ر به‌تۆزینه‌وه‌ له‌ پێزماندا، به‌جێ به‌یترێ بۆ لیژنه‌که‌ خۆی نه‌کا به‌ره‌مه‌که‌ی بێته‌ مزاش وه‌یا وه‌ک ده‌غلی هه‌ره‌مه‌ی لێ بیت. له‌مه‌را ده‌رده‌که‌وێت ئه‌وپه‌ری دیموکراسی له‌ ده‌ربڕینی بیروباوه‌ر و شتیوازی کاری لیژنه‌دا به‌کار هاتوه‌ و له‌ هیچ لایه‌که‌وه‌ هیچ شتی‌ک به‌سه‌ریدا نه‌سه‌پێتراه‌.

لی‌کۆلینه‌وه‌کانی لیژنه‌، له‌ ماوه‌ی رابردوودا، که‌ل‌اله‌ی‌که‌ پێویستی به‌ رێکخستن و پوخته‌کردن هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ بێته‌ به‌ره‌مه‌ییکی شایان به‌ بلاوکردنه‌وه‌ و شکلی کتییی پێزمان وه‌رگرێ. لیژنه‌ به‌ ئومێد بوو له‌ پاش ته‌واوکردنی هه‌موو باسه‌که‌ جاریکی تر به‌سه‌ریدا بێته‌وه‌ و که‌له‌به‌ره‌کانی پڕ کاته‌وه‌ و نا‌رێکییه‌کانی له‌بار کاته‌وه‌ ئه‌وسا بپخاته‌ به‌ر چاوی ئه‌نجومه‌نی کۆره‌وه‌ تاكوو ئه‌ویش بۆ دوا‌جار ده‌سه‌بژاریکی بکا و بڕیار له‌سه‌ر راست و هه‌له‌ی بدا ئه‌وجا له‌ شکلی کتیب وه‌یا چه‌ند گوته‌ریک له‌ گۆڤاره‌که‌یدا بلاو بکریته‌وه‌. به‌لام وا دیاره‌ دیوانی سه‌ره‌کایه‌تی به‌رزه‌وه‌ندی له‌وه‌دا دیت به‌ره‌مه‌که‌ خێراتر بخریته‌ به‌رچاوی خۆینه‌ری کوردیه‌وه‌ بۆ هه‌له‌سه‌نگاندن و نر‌خاندن و په‌خنه‌ لی‌گرتنی. ئهم خێراییکردنه‌ بووه‌ هۆی مانه‌وه‌ی جو‌داوازیی بیرورای ئه‌ندامانی لیژنه‌ وه‌ک که‌ هه‌بوو، چونکه‌ وه‌ک گوته‌را ئه‌نجومه‌نی کۆر جاری بڕیاری له‌سه‌ر هیچ رایێکیان نه‌داوه‌ تا بیکاته‌ ئه‌و دستوره‌

که خۆی رای لێیه و وهک پێشنیازی کۆڕبیخاته بازاری نرخاندن و ڕهخنهى خۆتێنه رانهوه. لێره دا بیروباوه ڕی ئەندامانی لیژنه له سه ر حالێ گه لآلهیی ماوه ته وه بی هیچ بژارکردن و سازدان و ریکخستن، که س له لاوه دهستیکی پوخته کردنی بۆ ئەم گه لآلهیه نه بردووه.

ماوه ته وه بۆ لیژنه له پێشه وه چ بریارێکی سه ره تاییی نه دا له باره ی چه ندبوونی به شه کانی زمانی کوردیی ه وه، ئەم چه ندبوونه درایه به ر حوکمی توژینه وه له زمانه که دا جا زۆر بی یا که م. له م مهیدانه دا ته نیا ئەوه نده ی کرد که ده ست بکا به و به شانه ی چ گومان نییه له بوونیان سه ربه خۆییان و له هه موو زماناندا به شتیکی سه ربه خۆی ناخاو تن ژمیرا ون بۆیه یه راس ته وخۆ له پێشه وه یه خه گیر ی به شی (ناو) و تا قمه که ی بوو.

مقرر (ده م راست) ی لیژنه

مه سه وود مه ه مه د

به شه کانی ئاخاوتن

۱

ناو

ناو ئهو وشه يهيه سهر به خۆ واتا يه که ده گه يه نیت که به کاته وه نه به ستر او، وه که کاوه، سال، بهرد، پیاوه تی، هه ولیر، رۆیشتن، گول، په پوله، فرۆک، به سته له که، هه لپه رکی، تی هه لکیشان.

[تییینی و روونکردنه وه:

که ده گوتوی (به کاته وه نه به ستر او) بۆیه هه تا کو ناوه کانی (ظرف زمان) وه که رۆژ، شهو، سال، مانگ، سات، کات... هتد بهر ئهم ته عریفه بکه ون و نه چنه ناو ته عریفی کار (فعل) ده، چونکه له ناوانه دا (کات) ناوه رۆکی وشه کانه نه که پتیانه وه به ستر او. له عه ره بیدا ده لێن (غیر مقترن بالازمه الثلاثة)، و اتا ئهو (اقتران) هی عه ره بی به سترانه وه که ی کوردیه له م ته عریفه دا.

دهمراستی لیژنه]

ناو له دوو رووه وه باس ده کړیت:

۱- له رووی پیکهاتنه وه.

۲- له رووی واتا وه.

یه کهم- ناو له رووی پیکهاتنه وه ده کړیت به دوو به شه وه:

۱- ساده

۲- ناساده

ناسادهش ده‌بیته دوو به‌ش:

ا- لیکدراو

ب- داپیژاو

۱- ناوی ساده

هه‌تا ئیستا بۆ ئەم زاراوه‌یه ئەم وشانه دانراون.

۱- سه‌عید سەدقی (ته‌نیا) ی به‌کار هێناوه.

۲- توفیق وه‌ه‌بی (ساده) ی له‌ فهره‌نگه ئینگلیزیه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۳- مه‌ردۆخ (ساده) ی له‌ فهره‌نگه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۴- شیخ محهمه‌دی خاڵ (ساده) ی له‌ فهره‌نگه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۵- کوردۆییف (ناسان) ی له‌ پێژمانه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۶- رشیدی کورد (خوری) ی له‌ پێژمانه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۷- جگه‌رخوین (ساده) ی له‌ پێژمانه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۸- نووری عه‌لی ئەمین (په‌تی) ی له‌ پێژمانه‌که‌یدا به‌کار هێناوه.

۹- هه‌ژار وا پێشنیاز ده‌کات که وشه‌ی (ساکار) به‌کار به‌ی‌نریت.

پێناسینی (تعریف) ناوی ساده:

لیژنه بۆ دۆزینه‌وه‌ی ته‌عریفیکی ته‌واو دوور و قوول لهم باسه‌ی کۆلییه‌وه و ئەو ته‌عریفانه‌ی که له‌مه‌وبه‌ر بۆی دانراوه هێنایه‌وه به‌ر چاو:

سه‌عید سەدقی ده‌لێت: ئیسیمیکه ئیسیمیکێ تری له‌گه‌ڵا نه‌بی، وه‌کو (عه‌لی، مراد، شار، بازاڕ).

مه‌ردۆخ ده‌لێت: ناوی ساده له‌ یه‌ک واژه دروس بووگه، وه‌ک ده‌رز، کێو، قورسی، بلب‌ل.

زۆربه‌ی نووسه‌رانی تر هه‌ر ئەو ته‌عریفی بۆ ناویان داناوه ک‌ردوویانه‌ته ته‌عریف بۆ ناوی ساده، داوی ته‌عریفیکی سه‌ربه‌خۆیان هێناوه‌ته‌وه بۆ ناوی لیکدراو.

لیژنه به‌ دوا ئەم چاو پێداخساندنه به‌و ته‌عریفانه‌دا که‌وته سه‌ر لیکۆلینه‌وه له‌ ته‌واوی و ناته‌واوی ته‌عریفه‌کان له‌ به‌ر تیشکی واتای (ساده) خۆیدا. هه‌ریه‌ک له‌

ئەندامەكان راى تايىبەتى خۆى دەربىرى، لە ئەنجامى بەراوردکردنى ھەموو لايەنەتێكى باسەكە و ڕايەكان لێژنە ئەم تەعريفەى پەسەند كرد:

ناوى سادە ئەو ناوھىە كە لە تەنیا وشەيێك پێك ھاتبێت، وەك: بەرد، با، مەرۆف، دەشت، ڕەگ، مەر، گۆشت.

[تێبينى و روونکردنەوھ:

سادەبوونى ئەم وشانە لە ڕۆالەتى ئىستاكەيانەوھ دەفامریتەوھ، لێژنەش ھەر ئەم ڕۆالەتەى كـردووە بە بنگەى ڕپارى سادەبوونيان. تۆژينەوھى لێژنە بەرھو سەرچاوەى وشەكانى فەرھەنگى كوردى تى ھەلناكشیت تاكو ھەموو وشەيێك بباتەوھ سەر بنجى مێژووییى خۆى و سادەيى و ناسادەييان دەرخت. ئاشكراشە ئەم وشانەى لە ڕۆالەتى ئىستاكەياندا بە سادە دەژمێردرێن ھەر بە سادەيى دەمێننەوھ ھەرچەند تۆژينەوھى مێژوویی ناسادەيشيان بسەپێنێ چونكە كەس ناىي لە نووسیندا بە شكلى ناسادەيان بەكار بێنێ ويا لە وتووێژدا بە غەيرى جۆرى ئىستايانى بلیتەوھ. كە بێن و ئەو وشانەى ئىستا بە سادە دەناسرێن ھەليان وەشێننەوھ وەك ئەوھى «كلۆج» بكەينەوھ «كل وچە»، ئاخواتنى كوردیمان دەگۆریت بەرھو ناقلۆلابى و دزیوئەوھ كە ئەمە كارێكە دژى ھەموو بەرژەوھەندىكى زمانى كوردى.

دەمراستى لێژنە

۲- ناسادە: ھەتا ئىستا بۆ ئەم زاراوھى ئەم وشانە بەكار ھێنراون:

۱- سەعید سەدى (تیکەل).

۲- توفیق وەھبى (لێكدراو).

۳- مەردۆخ (پەيوەست).

۴- كوردويیف (بارگران).

۵- نوورى عەلى ئەمین (ئاوێتە).

۶- رەشىدى كورد (لێكدائى).

پتناسینی ناوی ناساده:

لیژنه بۆ دۆزینه وهی ته عریفیکې ته واو دور و قوول له م باسه ی کۆلییه وه و نه و ته عریفانه ی که له مه و بهر بۆی دانران هینانیه وه بهر چاو، وهک:

سه عید سدقی ده لیت: نیسمی مرکب نیسمیکه نیسمی تری له گه لدا بیت وهکو عه لی مراد، شارباژیر.

مه ردوخ ده لیت: ناو په یوه ست نه و ناوه س یا له دوو واژه یا زیاتر دروس بووگه، وهک خداداگ، باخه وان، خۆره تاو، گولاو.

کورديویتف ناوی لیکدراو دهکا به دوو به شه وه، به شیکیان به یاریده ی ناو و ناوه لئاو هتد... پتک دیت. به شه که ی تریش به هوی پیشگر و پاشگره وه پتک دیت.

نووری عه لی نه مین له ریزمانی کوردیدا ده لیت: وشه ی لیکدراو نه و واژه ییه که له دوو وشه یا پتر پتک هات بیت، وهک: میترگه سوور، مارماسی، بهر داش.

له ده ستووری زمانی فارسیدا ده لیت: ناوی لیکدراو نه و ناوه ییه که خاوه نی دوو پارچه بیت، وه هر پارچه ییه یان واتایه کی جودای هه بیت و به هر دوو کیان ببنه ناویتک، وهک که رویتشک.

لیژنه دوا ی هه لسه نگاندنی نه م ته عریفانه، هیچ کامیکیان ی په سند نه کرد و که و ته سهر وردبوونه وه و لیکۆلینه وه بۆ نه وه ی بگات به ته عریفیکې دروست.

له هه مان کاتدا لیژنه که و ته سهر لیدانه وه له وه ناخۆ دابه شکردنی (ناو - یاخود وشه به جوړیکې گشتی) له سهره تاوه بکړی به دوو به شه وه:

۱- ساده.

۲- ناساده.

نه و جا ناساده بکړیته وه به:

۱- لیکدراو.

۲- دارپژراو.

یاخود یه کسه ر ناو له رووی فۆرمه وه بکړی به سی به شه وه:

۱- ساده.

۲- لیکدراو.

۳- داپیژراو.

له کاتی دهمه تهغه له سهر ئهم پرسیاره سیتم هاته ناو ئاخاوتنه وه بۆ ئه وه ناو بکړی به دوو به شه وه:

۱- ساده، ۲- ناساده بۆ ئه وه ناساده دابهش بکړیته وه بۆ: (لیکدراو، داپیژراو).

دواى ئهم موناقه شانه لیژنه کهوته سهر هه لېژاردنی یه کیک له و دابهشکردنانه: د. نه سرین فه خری و نوهری عه لی ئهمین په سندیان کرد که ناو له سهره تاوه بکړی به سی به شه وه:

۱- ساده، ۲- لیکدراو ۳- داپیژراو - دروست کراو - بۆ ئه وه ناوی ناساده بېته ناوه وه.

مه سهوود محمه د، هه ژار و سادق به هه ئه دین له و باوه په دا بوون ناو له سهره تاوه بکړیت به ۱- ساده ۲- ناساده. ناسادهش بکړی به ۱- لیکدراو ۲- داپیژراو.

لیژنه ی په پیره ی رای زۆرینه ی ئه ندامانی کرد و بریاری دا له نووسینه کانیدا ناو بکا به ۱- ساده ۲- ناساده. ئه وجا کهوته وه سهر لیکۆلینه وه ی باسه که.

۲- ناوی ناساده:

لیژنه ئهم ته عریفه ی په سند کرد بۆ ناوی ساده:

«ئو ناوه یه له وشه ییک و زیادی پیک هات بیت ئه وجا زیادییه که وشه بیت یا ئامراز یا پیشگر یا پاشگر یا هر شتیکی تر».

ئهم ته عریفه بۆیه په سند کرا چونکه هه موو جوړه کانی ناساده (لیکدراو و داپیژراو) ده گریته وه، وهک:

مارماسی، بهرده نوژ، بن بهرده قیله.

ئه وجا ناوی ناسادهش دوو جوړه:

أ- لیکدراو: ئه و ناوه یه که وا به لانی که مه وه دوو وشه ی واتاداری تیدا بیت، وهک:

دلشاد، که ومار، روویاک، شهوله بان، گوله گهنم. شه کره سیو، باگردین.

ب- داریژراو: ئو ناوه ناسادهیه که تهنیا وشه ییکی واتاداری تیدا بیت، وهک: داسوولکه، پیاوه تی، ملوانکه، هه لکه وت، داهات.

[روونکردنه وه:

له ته عریفی ناوی داریژراو که گوترا (تهنیا وشه ییکی واتاداری تیدا بیت) و باسی پیوستبوونی (زیاده) ی تیدا نه کرا بویه چونکه له سهره تای ته عریفه که وه گوترا (داریژراو ئو ناوه ناسادهیه...) له ناسادهشدا بوونی (زیادی) مهرجه، ئیتر پیویست نامینن به باسکردن و مهرج کرتنی زیاده که دهنه ده بیته (تحصیل حاصل).

دهمراستی لیژنه]

دووه م - ناو له رووی واتاوه:

له پیشه وه نمایشیکی ئو دابه شکردنانه ده کهین که له مه وهر له لایهن زمانه وانه کانی کوردیه وه بۆ (ناو) له رووی مه عناوه دانراون:

آ- ماموستا سه عید سدقی، هیچ جوداوازیی له میانی فۆرم و واتای ناوه وه دهرنه خستوه تهنیا له رتیاژیکی تره وه بۆ باسکردنی ناو چوو و ناوی کردوه به دوو به شه وه..

آ- ناوی عام

ب- ناوی خاص

ب- مەردوخ، ناوی له رووی مه عناوه کردوه به م به شان وه:

۱- ناوی شه خسی، پۆسته م

۲- ناوی جه مع. که ل

۳- ناوی نهوع. ئه سپ

۴- ناوی جنس. گیاندار

۵- ناوی زهمان. دویتن

۶- ناوی مه کان. کوردستان

۷- ناوی سهوت. باره

۸- ناوی لهون. سوور

۹- ناوی عهده. چوار

۱۰- ئیسمی صفه. پانی

۱۱- ئیسمی طعم. تالی

۱۲- ئیسمی مه‌صده. بوون، چوون

۱۳- ئیسمی فاعل. بېر، بکوژ

۱۴- ئیسمی مه‌فعول. فرۆشیاگ

۱۵- صیغه‌ی مبالغه. گرینۆک

۱۶- صفه‌ی مشبه. دريژ، کوّتا

۱۷- ئیسمی معنی. هۆش

۱۸- ئیسمی ضمير. ئیّمه

۱۹- ئیسمی ئیشاره. ئەم

۲۰- ئیسمی کنایه. (فلان، فیسار...)

ج - مامۆستا خاڵ. له فه‌رهنه‌نگه‌که‌یدا ناو ده‌کات به دوو به‌شه‌وه:

۱- عام (تیکرا)، وه‌ک: دار، به‌رد، پیاو.

۲- خاص (تایبه‌تی)، وه‌ک: نه‌ریمان، کرماشان.

د- نووری عه‌لی له رێژمانه‌که‌یدا (به‌رگی دووهم)، ناو له رووی مه‌عناوه ده‌کات

به‌م به‌شانه‌وه:

۱- ناوی تایبه‌تی: شاسوار

۲- ناوی گشتی: شار

۳- ناوی مادی: ده‌رگا، زێر

۴- ناوی مه‌عنه‌وی: ئازایی، به‌ختیاری

۵- ناوی تاک: منداڵ

۶- ناوی گه‌ل: مه‌پان (ئهم مه‌پانه)

ه- کتییی دهستوری زمانی فارسی بۆ پۆلی یهکهمی ناوهندی، ناوی له رووی مه‌عناوه کردووه به شەش بەشەوه:

۱- اسمی عام

۲- اسمی خاص

۳- اسمی ذات

۴- اسمی معنی

۵- اسمی مفرد

۶- اسمی جمع

و- له ریزمانی ئینگلیزیدا (ئەمە بۆ نموونه له زمانه‌کانی رۆژاوا، تاکو روون بێتەوه له زمانانه‌شدا ناو له رووی واتاوه ده‌کریت به چەند بەشەوه)

کراوه به‌م به‌شانه‌ی خواره‌وه

۱- الاسم العام Common Noun

۲- الاسم المعنوی Abstract Noun

۳- الاسم المادی Concrete Noun

۴- اسم العلم Proper Noun

۵- اسم الجمع Collective Noun

پاش نمایش و به‌راوردکردنیان له‌گه‌ڵ زمانی کوردیدا، ناو کرا به سێ بەشەوه:

۱- ناو له رووی (مفهوم، مضمون) په‌راویزه‌وه، واته چەند تاکان ده‌گریته‌وه، ئەمیش ده‌کریت به سێ بەشەوه:

آ- ناوی گشتی (عام): مه‌ر، کوپ، شار.

ب- ناوی تایبه‌تی (خاص، علم): هه‌له‌بجه، نه‌سرین، تانجه‌پۆ.

ج- ناوی کۆمه‌ڵ (اسم الجمع): له‌شکر، پۆل، گه‌ل.

۲- ناو له رووی زایه‌نده‌وه^(۱) (جنسه‌وه)، ئەمیش ده‌کریت به چوار بەشەوه:

(۱) وشه‌ی (زایه‌ند) به واتای (جنس، Sex) جه‌لادەت به‌درخان به‌کاری هێناوه به دوا ئەودا ره‌شید کورد و نووسه‌رانی تریش به‌کاریان هێناوه.

آ- ناوی نئیرینه: ئەو ناوهیه که له بنه‌په‌تدا هەر بۆ زایه‌ندی نێر دانرابیت، وهک: بیاو، ئەسپ، که‌له‌شێر، پیرۆت، به‌ران.

ب- ناوی مێیینه: ئەو ناوهیه که له بنه‌په‌تدا هەر بۆ زایه‌ندی مێ دانرابیت، وهک: ماین، پوور، مریشک، کچ، جیل، مهر، ژن.

ج- ناوی دوو لایه‌ن (دوو زایه‌ند): ئەو ناوهیه که بۆ نێر و مێ به‌کار دێت، وهک: کهو، گیشک، وه‌ستا، شاگرد، کاور، به‌رگدروو، دۆست، دۆژمن.

هه‌ندی جار ناوی دوو لایه‌ن (دوو زایه‌ند) له رێتی به‌کاره‌ینانی وشه‌یه‌که‌وه له‌گه‌ڵیدا، به‌لایه‌کدا ده‌خړیت و زایه‌ندی بۆ دیار ده‌کړیت وهک:

ناوی دوو لایه‌ن	بۆ نێرینه	بۆ مێیینه
گیسک	گیسکه‌نێر	گیسکه‌مێ
سه‌ک	کۆله‌سه‌ک	دیل‌سه‌ک
کهو	نێره‌کهو	ماکهو

د- ناوی بێ لایه‌ن (بێ زایه‌ند): ئەو ناوهیه که له بنه‌په‌تدا زایه‌ندی نێر و مێی نییه، وهک: دار خانوو، هاوار، نوێن، پۆیشتن، خوری، خواردمه‌نی.

تێبینی:

له شێوه‌ی ژووروودا (کرمانجی) هه‌موو ناو به‌ ئیزافه‌کردنی ئامرازی نێر و مێ له یه‌کتر جودا ده‌کړینه‌وه، وهک:

هه‌وارا دوی گورگی (مێیینه)

سه‌رێ مه‌زن (نێرینه)

وشه‌ی (دار) ئەگه‌ر وشک بوو (نێر)ه، وهک دارێ گویزێ، ئەگه‌ر سه‌وز بوو (مێ)یه، وهک دارا گویزێ.

هه‌روه‌ها له شێوه‌ی خوارووشدا، به‌ تایبه‌تی خۆشناو و بالا‌که‌تی، له بانگه‌یشتن و ئیزافه‌دا وهک شێوه‌ی ژووروو جودایی له نێر و مێدا هه‌یه. جگه‌ له‌وانه‌ش له شێوه‌ی سلیمانی و هه‌ولێر و کۆیه و موکریانیشدا له بانگه‌یشتندا جودایی نێر و مێ هه‌یه، وهک:

پووری وهره (ئ)

کورپه مه‌پۆ (ه)

۳- ناو له رووی سه‌ربه‌خۆیی هه‌بوونه‌وه:

ده‌کری به دوو به‌شه‌وه:

۱- ناوی مادی:

هه‌ندێ له پێژمانه‌کان به‌م جووره ته‌عریفیان کردووه:

آ- پێژمانه‌کانی کوردی^(۱): وشه‌ی (به‌رجه‌سته)یان بۆ زاراوه‌که به‌کار هێناوه، به‌م جووره‌ش ته‌عریفیان کردووه (ئهو ناوه‌یه که قه‌واره‌یه‌کی هه‌یه و به‌رده‌ست و به‌رچاو، واته ده‌گیریت و ده‌بینریت، وه‌ک ماست، به‌فر، ده‌رگا، گوشت...).
ب- رێژمانی فارسی ده‌بیژیت: اسمی ذات (مادی) ناوی شتی که خۆی له‌خۆیدا

وجوودی هه‌یه، وه‌ک دره‌خت، ئاو، هه‌وا، ته‌هران.

ج- پێژمانی ئینگلیزی ده‌لێت: ناوی مادی ئهو ناوه‌یه که وجوودی هه‌یه و ده‌گیریت، وه‌ک: په‌نیر، شیر، زیر، ئاسن.

به‌لام لیژنه به‌م جووره ته‌عریفی ناوی (مادی)ی کرد:

ناوی ئهو شته‌یه که به‌ر هه‌ست ده‌که‌وێت، وه‌ک خۆی، که‌ره، زیر، شیر، با، ده‌نگ، بۆن، تریفه، بروسکه، ئاورنگ، قه‌ل، مرۆف.

[ئهم ته‌عریفه هه‌موو ناویکی مادی ده‌گیرته‌وه که چاو نابینێ و هیا

ده‌ست نایگرێ، چونکه به‌ر هه‌ستیکی تر ده‌که‌وێت وه‌ک (ده‌نگ).

ده‌مپراستی لیژنه]

۲- ناوی معنوی (گوزاره):

آ- پێژمانی کوردی^(۲) زاراوه‌ی (واتایی)ی بۆ به‌کار هێناوه، به‌م جووره‌ش ته‌عریفی کردووه: (ئهو ناوه‌یه که نابینریت و ناگیریت به‌لام به‌ ئه‌ندیشه له دڵدا وێته‌ی

---

(۱) قوتابخانه‌کان.

(۲) قوتابخانه‌کان.

بۆ دەكىشريت و ههستى پى دەكرىت، وهك كوردايهتى، باوه، شهرم، زانين...)
 ب- مهردوخ، تهنيا ئهوهنده دهليت (بۆ ناسىنى گوزاره دانراوه، وهك هوش،
 زانست، جهنگ، برسيتى).

ج- له پىزمانى ئىنگليزىدا بهم جوړه تهعريفى ناوى مهعنهوى (مجرد) كراوه:
 «ئهو واژهيه كه حالتكى موعيهه وهك (نهخوشى) ياخود چۆنيهتبيهكى
 تاييهتى وهك (جوانى) يادهگيهتت و به دهست ناگيريت و به بير و خهيالدا
 ديت وهك: پهشايى، تاريكى، بهختيارى، نهخوشى، پياوهتى، هيز».

د- له پىزمانى فارسيدا ئهم تهعريفهيان بۆ داناوه: ناوى مهعنا گوزارهيهك
 دهگيهتت كه وجودى له شتى تردايه و ناوى حالهتت و هيا سيفهتت، وهك:
 هوش، پهشايى، ستم، خهم، نهخوشى، دهستكورتى.

ليژنه ويستى به پى باوهري خوى تهعريفىكى باشترو گونجاوتر له گهل واتاى
 (ناوى گوزاره - معنى - مجرد) دا بدوزيتهوه. دواى بهلاوه نانى كه ليك پيشنياز
 ئهم تهعريفى پهسند كرد: ناوى گوزاره ناوى شتت كه بوونى سهر بهخوى نيه
 بگره له شتى بهر ههست و هيا له بير و خهيال (تصور) دا پهيدا دهبيت وهك:
 پياوهتى، هيز، چاكه، جوانى، نهخوشى.

[روونكردهوه:

پازى نهبوونى ليژنه بهو تهعريفانه، سهرهپاي ئهوه كه تهعريفهكان
 ههموو ناوهكانى گوزاره ناكرنهوه، لهوهشوه ديت كه دارشتنيان
 له هى تهعريف ناكات كه دهبت دهست لهسهر سروشتى
 تهعريفكراوهكه دانيت، بهلكو پتر له ههئنانى سنووريت دهكات به
 دهورى موافقه داتى تهعريفكراوهكهوه بهلام ههردوو سهرى ئالفه
 سنوورهكهش نهگهيشتونهوه يهكتر.

مه بهس له «ههست» يش ئهو پينج ههسته مهشورهكهى (دين،
 بيسن، چيشتن، بوونكردن، ههستى پيست - لمس - ه، بهو پتیه
 هه شتت بهر يهكت و هيا پتر له وههستانه بكهوت دهبيت ناوى
 مادى، كه هه ههستيش نهكهوت و به بير و خهيال زانرا دهبيت
 ناوى گوزاره.

وا دهبی به پیتی ئەم تەعریفە هەندیک شت هەلبەگرتی پیتی بگوتی
 ناوی مادی و ناوی گوزاره وەک (جەنگ). ئەوێ راستی بێ له
 هەموو تەعریفەکاندا ئەم دوولاییه پەیدا دەبی بەلام من قسەم
 لەگەڵ تەعریفی لیژنەیه. بە کورتی دەلیم هەریەک لەو ناو
 دوولاییانە که ساغ بوووه بهر هەستیک دەکەوێ، دەبیته ناوی
 مادی هەرچەند بە دەست نەگیری وەیا قورسایێ نەبی وەیا هیچ
 جۆره بوونیکێ مادی نەبی وەک (بین، رەنگ).

لەم کورتەیهی قسەکه مەدا دەمەوێ بلییم که هات و (بوونی مادی)
 کرا بە مەرج بۆ (ناوی مادی) ئەوسا تەعریفی لیژنە دادەمێنی له
 عاست ئەو مەرجەدا.

دەبی ئەو هەش بزانی ئەگەر (مادهبوون) کرا بە مەرج گەلیک جارێ
 بریاردان بۆ ماده بوون و نەبوونی شتان کاریکی ئاسان نابێ، بە
 نمونە وشە (دەنگ) که دەلالەتی شتیکی هیه بهر هەست
 دەکەوێ بە پیتی تەعریفی لیژنە دەبیته ناوی مادی، بەلام
 ساگردهوهی (مادیبوون و مادی نەبوونی) دەنگ هەڵدەگری
 دەمەتەقەیی دوور و درێژی لەسەر بکری و هەندیک بلیین چ
 وجوودی مادی له دەنگدا نییه و کەسانی تریش بلیین چونکی
 دەنگ له شەپۆل و لەرانەوهی هەوا وەیا مادەییکی تر پەیدا دەبی
 شتیکی (مادی)یه.

وا هیه ناویکی گوزاره له ناویکی ترهوه وەردهگیری که ئەویش
 هەر گوزاریه وەک چاوی (ترسان) که له (ترس)وه هاتوه.
 لەمەدا چ درێژیک پەیدا نابێ لەگەڵ تەعریفەکهی لیژنەدا.

[دەم راستی لیژنە]

ناوی گوزاره له بنه پەتدا دوو جۆری هیه:

۱- بنجی: ئەو ناوانە دەگریتهوه که هەر له بنچینهدا بۆ گوزاره دانراون وەک:
 باوه، جەنگ، هۆش، زانی، ترس، مەرگ.

۲- دروستکراو: ئەو ناوانە دەگرتەووە کە لە وشەییکی ترەووە وەرگیراوە بە ھۆی
 نامراز و ھیا دارپشتنیکى تایبەتییەووە. بە زۆریش لە ناو و ئاوەلناووەووە
 وەردەگیریت لە ڕیتی بەکارھێنانی پاشگروەو:

أ- دروستکردنی لە ناووەو:

کورڤ + ایه تی = کوردایه تی

پیاو + ە تی = پیاوہ تی

کورڤ + ینی = کورڤینی

ب- دروستکردنی لە ئاوەلناووەو:

جوان + ی = جوانی

رەش + ی = رەشی

رەش + ایی = رەشایی

دۆست + ی = دۆستی

دۆست + ایه تی = دۆستایه تی

خراپ + ە = خراپە

پوختە ی باسی ناو ئەمە ی خوارەوہ یە:

یەکەم - ناو لە رووی فۆرمەو:

أ- ناوی سادە.

ب- ناوی ناسادە:

۱- لیکدراو.

۲- دارژاو (دروستکراو)

دووەم - لە رووی گوزارەو:

۱- ناوی گشتی

۲- ناوی تایبەتی

ناو لە رووی مەفھوومەو (۱)

۳- ناوی کۆمەل

۴- ناوی نیر

۵- ناوی می ناو له رووی زایه‌نده‌وه (۲)

۶- ناوی دوو لایه‌ن

۷- ناوی بی لایه‌ن

۸- ناوی مادی
مستقل (۳)

۹- ناوی گوزاره

ا- بنجی.

ب- دروستکراو.

[روونکردنه‌وه:

زاراوه‌ی (له رووی مه‌فه‌وومه‌وه) زاراوه‌یی‌که له لایه‌ن هه‌ندیک
زمانزانه‌وه به‌کار هاتوو، که ئەندامیکی لیژنه‌ش له‌وانه، بۆ
روونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌س به پیتی لیکدانه‌وه‌ی تاییه‌تی ئەو که‌سانه‌وه.
لێره‌دا مه‌به‌س له (مفه‌وم) ئەوه‌یا ئایا تاکه ناوێک چه‌ند تاکی وه‌ک
خۆی ده‌گریته‌وه، که گوته (ئازاد) یه‌ک ئازادته‌ مه‌به‌سه. که گوته
(له‌شکر) تیکرای ئەو که‌سانه و ئەو شتانه‌ت مه‌به‌سه که له واتای
(له‌شکر) دا هیه. پیتشت له‌گه‌ڵ (مفه‌وم) دا وشه‌ی (په‌راویز)یش
به‌کار هات بۆ راگه‌یاندنی ئەم لایه‌نه.

ده‌م‌پراستی لیژنه‌]

پاناو - ضمير

پاناو له گه ليک سهره وه باس دهگريټ، پي به پي لتيان دهکولرته وه و به پتي بيروباوهری ليژنه روون دهگريته وه:

يه کهم: پاناو له رووی زاراوه وه

هه تا ئيستا نووسه راني کورد له بري (ضمير - Pronoun) ئه م زاراونه ی خواره وديان به کاره يټناوه:

آ- ماموستانا سه عید سدي: زاراوه ی «ضمير» به کاره يټناوه و به م شيوه يش ته عريفی کردوه (ضمير لفظيکه جيگای اسم دهگريټ).

ضميريش دوو نوعه:

۱- ضميری متصل - وهکو به قه له مت دنوسم.

متصليش دهکا به دوو به شه وه:

أ- ئاشکرا وهکو: خویندم.

ب- شارراوه وهکو: نوست.

۲- ضميری منفصل وهکو من خویندم، ئه وه له آستا.

ماموستانا سه عید سدي هه ر ئه مه نده له سه ر پاناو دواوه، له هه موو روويکيشه وه په يره ی زمانی عه ره يی کردوه که ئه وسا بؤ ئه و تاکه سه رچاوه ی ليکولینه وه بووه.

ب- له کتبی پيژماني قوتاخانه کاندا (پاناو) به کاره اتووه و به م جوړه ش ته عريف کراوه:

پاناو ئه و ويژه يه جتي ناويک دهگريټ وهکو (ئهی کريم) و دهشکري به م به شانه ی خواره وه:

۱- راناوی کهسی - ئەمیش دوو جۆره:

أ- کهسی لکاو وەکو: کهی ئەرۆیت (یت)

ب- کهسی جودا وەکو: من، ئیمە، ئەوان.

۲- راناوی خۆیی، وەکو (من خۆم هاتم) بۆ تەوکیدى ناو یا راناو بەکار دەهێنرێت.

۳- راناوی ئیشاری وەکو (ئەمە، ئەو، ئەو...) .

۴- راناوی گەیهەر وەکو (ئەو کچەى که له گەلمدا دەڕۆششت خوشکم بوو) لەم رستهیه دا وشەى (که) راناو هکەیه.

۵- راناوی پرسىاری، وەکو: کى، چۆن، چلۆن، کوا، کام، کهى، کوئ، چى، چما، چەند... هتد.

۶- راناوی ناديار وەکو: یه کى، کهس، فلان، فیسار، کابرا، هین، هه رامة ..

۷- راناوی هه یى: وەکو (هه من، هه تۆ..).

ج- مەردۆخ لە لاپەرە (۲۰) ی بەشى یه کهمى فەرهنه گه کهیدا بۆ (ضمير) وشەى (کیشک) ی بەکار هیناوه.

د- مامۆستا توفیق وهه بى له دهستوورى زمانى کوردی - جزمى یه کهم به غدا ۱۹۲۹، لاپەرە ۲۸ دا بهم جۆره باسى راناو دهکات، زاراوه ی (بۆناو) یشى به کار هیناوه:

(بۆناوی کهسى له گهرداندا بۆ پيشاندانى باس لیکراو له صیغه و دەم زیاد ئەکرێن، وەکو له فقره ۲۴۹ دا ووتبوومان ئەمانه دوو چهشن:

۱- بۆ ناوی کهسى سه ره به خۆ وەک (من، ئیمە).

۲- بۆ ناوی کهسى پتوه نووسا وەک (ئەوانه هاتن- ن-). بۆ ناو بهم جۆره دابهش ده بێ:

۱- بۆ ناوی کهسى (من، تۆ).

۲- بۆ ناوی ئیشاری (ئەم، ئەمە، ئەو، ئەو...).

۳- بۆ ناوی لیکدر (که، ی که. ئەو کهسه که ڕۆششت، ئەو کهسه ی که...).

۴- بۆ ناوی مبهم (یه کى، کهسى، کام، هیچ، کابرا، هین...).

۵- بۆ ناوی پرسى (کى، چەند، کام، چى، کوئ...).

۶- بۆ ناوی خۆیی (خۆم - خۆمان، خۆت - خۆتان).

۷- بۆ ناوی ملکی (هی من، هی ئیمه ..).

ه- مامۆستا سادق به هائهدین له موحازهره ی خۆیدا را ناوی کردووه به (۸) به شه وه له مه شدا ره چای ئه و کتیه گرامیره ی کوردی کردووه که به شیه ی کرمانجی نووسراون:

۱- جی ناڤیت کهسی

ئەز، تو، ئەو بۆ کاری تۆ نه په ر

ئهم، هین، ئەو

من، ته، وێ - وی بۆکاری تۆ په ر

مه، وه، وان

۲- جی ناڤیت هه یی: یی من، یامن، یین من.

۳- جی ناڤیت خۆیی: خۆ.

۴- جی ناڤیت نیشانی: قی، قی، فان، وی، وێ، وان، ئەف - ئەو، ئەفان، ئەوان.

۵- جی ناڤیت پی گه: یی کۆ، یاکۆ، یین کۆ.

۶- جی ناڤیت پرسینی: کی، کی، چ، کا.

۷- جی ناڤیت بی هیل: ئی، یی.

۸- جی ناڤیت نه په نی (مبه م).

و- ده ستووری زمانی فارسی ده لیت: ضمیر وشه یکه ده بیته جینشینی (ناو) وه کو (حه سه نم دیت و ئه وم تۆ گه یاند).

ضمیریش دابه ش ده کات به م به شانیه ی خواره وه:

۱- ضمیری شه خسی وه کو (من، ئیمه)

۲- ضمیری ئیشه ره وه کو (ئمه، ئەوه).

۳- ضمیری موبه م وه کو (یه کیک، هه ر، هه ر که س، تیکرا، فلان، هه یج که س، هه موو، هه موو که س، هه موو شت).

۴- ضمیری پرس وه کو (کۆ هات؟ که ی هات؟ چۆن هات؟ له کو یه هات؟).

تییینی:

ئەم وشە و پرستانە لە فارسییەو وەرگێردراوەتە سەر کوردی.

ز- لە دەستووری زمانی رووسی - بەرگی یەکەم، مۆسکۆ ۱۹۶۰ لاپەرە ۲۶ بەم
چۆرە پاناوی دا بەش کردووە:

- ۱- پاناوی کەسی وەک (من، ئێمە..).
- ۲- پاناوی هەیی وەک (هی..).
- ۳- پاناوی ئیشاری وەک (ئەمە، ئەو..).
- ۴- پاناوی نادیار وەک (کەسێک، شتێک، یەکێک).
- ۵- پاناوی نەفی (هیچ کەس، هیچ شت).
- ۶- پاناوی تفصیل (تعیین) وەک (هەموو، هەریەکە).
- ۷- پاناوی پرسیار وەک (کێ، کەی، کوێ..).

تییینی:

ئەم بەشە دەربارەی زمانی رووسی لە لایەن د. نەسرین فەخرییەو وەرگەراوەتە
سەر کوردی.

ح- لە دەستووری زمانی ئینگلیزیدا دەلێت: پاناو ئەو وشەییە کە جێی ناو
دەگرتەو و لە بری ئەو بەکار دێت بۆ ئەوەی لە پرستەدا دووبارە نەکرێتەو،
پاناویش دەکا بەم بەشەنەو:

- ۱- پاناوی کەسی (ئێمە، ئەوان..).
- ۲- پاناوی تملک (هی من، هی ئەو..).
- ۳- پاناوی پرسیاری (کە، چۆن، چەند..).
- ۶- پاناوی لێکدەر (Which, Who)

تییینی:

ئەم بەشە کە باسی پاناو لە زمانی ئینگلیزی دەکات لە لایەن لیژنەو لە کتیی
دەستووری زمانی ئینگلیزییەو وەرگێردراوەتە سەر کوردی.

دواي ئەم نمایشە لیژنە کەوتە سەر لێکۆڵینەوێ تایبەتی خۆی لە بارە

(پاناو) هوه. له سه ره تا وه ويستی ته عريفېک بۆ پاناو دانېت که وا به ته واوی بېگريته وه و نه هيليت شتي تري تېکه ل بېت، واته له سنووری دهسه لاتدا ته عريفېک بېت که پتي دهگوتري (جامع و مانع) بۆ پاناو. له م رووه وه، دواي هه لسه نگاندني نه و ته عريفانه ي له نمايشه که دا بۆ پاناو دانرا بوون، ليژنه هه مووياني به لاهه نا، چونکه به پتي برواي تېکراي نه دناماني ليژنه هيچ کاميکيان دهست نادات ببيت به ته عريف بۆ (پاناو) له رېزماني کوردېدا.

بۆ دۆزينه وه ي ته عريف ليژنه که وه ته سه ر مونا قه شه، مونا قه شه که شي به دريژايي دوو کۆبوونه وه به رده وام بوو. له نه نامدا ده رکه وت نه دنامان له يه ک باوه ردا نين به ران به ر (پاناو) و ته عريفه که ي. له به ر نه مه گيروگر فته که ي خسته وه به رده م نه نجومه ني کۆر تا کو به پتي دهسه لاتي خۆي گرفته که بره وي نيته وه، به لام نه نجومه ن برپاري دا خۆي تېکه ل به کاري ليژنه نه کات هه تا نه و کاته ي لتي ده بېته وه.

له پاش نه م برپاره ي نه نجومه ني کۆر ليژنه دوو کۆبوونه وه ي تري شي به سه ر برد بۆ تا که مه به ستي دۆزينه وه ي ته عريفېک که هه موو نه دنامان پتي رازي بن، به لام هه ر نه گه يشت به نه نجاميک. له به ر نه مه وای په سند کرد جاري دهست بکات به ليکۆلينه وه له به شي (پاناوي که سي) که هه موو نو سه ران له هه موو زماناندا له باره وه يه ک باوه رن. جو داوازي باوه ريش له باره ي به شه کاني تري (پاناو) و ده مه ته قه له سه ر ته عريف ي پاناو خرايه دواي لي بوونه وه له باسي پاناوي که سي.

[تېبيني و پروونکرده وه]

چۆنيه تي به کاره ي تاني بيروباوه ر له ليکۆلينه وه دا که له کۆري زانياري کورد بووه به رچه ي ئيشکردن، ديارده ي تکی ديمۆکراسي ره فته ره له سه ر له به ري نه و چالاکيانه که پتوه نديان به کۆره وه هه يه. هه ر نه م ئازادي ه ي بيروباوه ر وای کرد ليژنه تا راده ي له کار وه ستان خۆي پتوه بيه ستيته وه هه رچه ن له مه شدا ئه رکي مادي کۆر به ره و زيادي ده روات، نه م گي رانه وه ي گرفته بۆ به رده مي نه نجومه ني کۆر جاري تريش رووي داوه به لام هه موو جاريک نه نجومه ن گرفته که ي داوه ته وه به ليژنه. نه وه ي راستي بي دريژ خاياندني ده مه ته قه و ليکۆلينه وه ي ليژنه له باسي (پاناو)

و نه گه‌یشتنی ئه‌ندامانی لیژنه به بیروباوه‌پیکي یه‌کگرتوو وای کرد من گوتاریکی ۱۲۰ لاپه‌ره‌یی له‌سه‌ر هه‌ندیک باری (پاناو) بنووسم و له‌گوتاری کۆر (به‌رگی دووم - به‌شی یه‌که‌م) دا بڵاوی بکه‌مه‌وه له‌ ژێر ناو‌نیشانی (سوورپیکي خامه به‌ ده‌وری پاناودا). له‌و گوتاره‌دا، هه‌ر چه‌ند گه‌لێک باری پاناو و به‌شه‌کانی به‌ر لیژنه‌وه نه‌که‌وتن، دیسانه‌وه‌ بایی ئه‌وه‌ی بیروباوه‌ری گشتیم له‌م باسه‌دا روون بێته‌وه له‌سه‌ری دواوم.

ده‌م‌پراستی لیژنه

پاناوی که‌سی (الضمیر الشخصی)

له‌ سه‌ره‌تای باسه‌وه‌ ده‌بی بڵێن ئه‌م پاناوه‌ ده‌کری به‌ دوو به‌شه‌وه‌:

یه‌که‌م - پاناوی که‌سی جودا

نووسه‌ران ئه‌م زاراوانه‌ی خواره‌وه‌یان بۆ کار هێناوه‌:

۱- سه‌عید سدقی - منفصل.

۲- توفیق وه‌هبی - سه‌ره‌خۆ.

۳- مه‌ردۆخ - کێشک نه‌لکیاک (لاپه‌ره ۲۰ له‌ به‌شی یه‌که‌می فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا).

۴- نووری عه‌لی ئه‌مین - جوئی.

۵- کتێبه‌کانی پێژمانی قوتابخانه‌کان - جوئی.

(ف - ۳)

لیژنه‌ زاراوه‌ی «جودا»ی په‌سند کرد هه‌م له‌به‌ر ره‌سه‌نیی وشه‌که که به‌وشه‌ی «جوئی» بگیری و هه‌م له‌به‌ر زۆر به‌کارهێنانی له‌ ئا‌خاوتندا.

[روونکردنه‌وه‌:

که‌ بگه‌‌پێته‌وه‌ بۆ ئه‌و گوتاره‌ی - سوورپیکي خامه به‌ ده‌وری پاناودا - ده‌بینی بیروباوه‌ری من له‌وێدا ده‌رباره‌ی ده‌وری پاناو به‌ تیکرایی و ئه‌وه‌ی پێی ده‌لێن «پاناو لکاو» به‌ تایبه‌تی، به‌ره‌و زاراوه‌که‌ی توفیق وه‌هبی پتر ده‌روا هه‌رچه‌ند من له‌ گوتاره‌که‌مدا

دوو زاراوهی (پاناوی مهند و پاناوی چالاک) م به کار هیناوه.
 گونجانه‌کی باوه‌ری من له‌گه‌ل زاراوه‌کی ماموستا وه‌ه‌بی له‌وه‌وه
 دیت که زاراوهی «لکاو و نه‌لکاو» وه‌یاخود «جودا و لکاو» یه‌کجار
 له سروشت و دهوری پاناو دوور ده‌که‌وئته‌وه، به‌لام وشه‌ی
 «سه‌ربه‌خۆ» چونکه موقارنه‌ی پواله‌تی (سه‌ربه‌خۆیی و
 ناسه‌ربه‌خۆیی) ده‌کاته شتیکی ناوخۆیی نیوانی هر دوو جوړه
 پاناوه‌که و هک (جودا و لکاو) پاناوه لکاوه‌که ناکا به سیبهر و
 تارماییی ئه‌و شته‌ی پئییه‌وه ده‌لک‌ی بۆیه دژایی په‌یدا ناکات له
 نیوان سروشت و دهوری پاناوه‌که و زاراوه‌که‌دا، هر هینده هه‌یه
 زاراوه‌که له ناست ئه‌و سروشت و دهوردها کورت دینن،
 کورته‌هینانیش به‌قه‌در دژایی نابیته‌ عیب، من که په‌یره‌وی
 لیژنه‌م کرد لهم زاراوه‌دها دژی بیروباوه‌ری خۆم، پشت نه‌ستوور
 بووم به‌و گوتاره دوور و دریژه‌ی (سووپکی خامه ..) به‌ودها کات و
 چالاکیی لیژنه‌شم پاراست که خه‌ریکی ده‌مه‌ته‌قه‌ی بی لزووم
 نه‌کرد له‌و رووه‌وه که من بیروباوه‌ری خۆم تو‌مار کردووه ئیتر
 بوچی جاریکی تریش لیژنه‌ی پئوه خه‌ریک که‌م و بیوه‌ستینم.

ده‌م‌پراستی لیژنه‌]

پاناوی که‌سی جودا ئه‌م وشانه‌ی خواره‌وه ده‌گریته‌وه:

۱- که‌سی یه‌که‌م:

أ- تاک «من، ئه‌من، ئه‌ز، م»

ب- کو «ئیمه، ئه‌مه، مه، ئه‌م»

۲- که‌سی دووه‌م:

أ- تاک «تۆ، ئه‌تۆ، توو، ئه‌توو، ته»

ب- کو «ئیه‌وه، ئه‌ه‌وه، ئه‌نگۆ، هوین، وه، هه‌وه، ه‌نگۆ، هنگ»

۳- که‌سی سێیه‌م:

أ- تاک «ئو، ئه‌و، ئه‌وی، وئ، وی»

ب- کو «ئه‌وان، وان، وا، ئه‌و، ئانه»

به کارهينانی ئەم به شه راناوه له شيوه‌ی کرمانجی سه‌روودا پتويستی بهم
روونکردنه‌وه‌يه هه‌يه:

راناوه‌که ده‌کرێ به دوو کۆمه‌له‌وه که هه‌ر کۆمه‌له‌ی جوړه به کارهينانێکی هه‌يه:
کۆمه‌لی يه‌که‌م:

که بریتییە له «ئەز، توو، ئەو» بۆ که‌سی تاک و «ئەم، ه‌وین - هنگ، ئەو» بۆ
که‌سی کۆ، له‌گه‌ڵ ئەم کارانه‌دا به‌کار دێن:

١- تێ نه‌په‌ر:

أ- رابردوو: «ئەز چووم، توو چووی، ئەو چوو» بۆ تاک.
«ئەم چوون - چووين -، ه‌وین چوون، ئەو چوون» بۆ کۆ.
ب- حازر: «ئەز دچم، توو دچی، ئەو دچه - دچیت -» بۆ تاک.
«ئەم دچن - دچین -، ه‌وین دچن، ئەو دچن» بۆ کۆ.
ج- داها‌توو (مستقبل): «ئەز دێچم، توو دێچی، ئەو دێچیت» بۆ تاک.
«ئەم دێچن - دێچین -، ه‌وین دێچن، ئەو دێچن» بۆ کۆ.

٢- تێپه‌ر:

أ- حازر: «ئەز دڤۆم، توو دڤۆی، ئەو دڤوه - دڤوه‌ت -» بۆ تاک.
«ئەم دڤۆن - دڤۆین -، ه‌وین دڤۆن، ئەو دڤۆن» بۆ کۆ.
ب- داها‌توو: «ئەز دێڤۆم، توو دێڤۆی، ئەو دێڤوه - دێڤۆت -» بۆ تاک.
«ئەم دێڤۆن - دێڤۆین -، ه‌وین دێڤۆن، ئەو دێڤۆن» بۆ کۆ.

کۆمه‌لی دووه‌م:

که بریتییە له «من، ته، وی - وی» بۆ تاک و «مه، وه، وان» بۆ کۆ، له‌گه‌ڵ ئەم
کارانه‌دا به‌کار دێت:

أ- تێپه‌ری رابردوو: «من خار، ته‌خار، وی - وی خار» بۆ تاک.
«مه خار، وه خار، وان خار» بۆ کۆ.

ب- کاری (ویستن): ئەم کاره له هه‌موو کات و بۆ هه‌موو که‌سه‌کان يه‌ک صیغه‌ی
هه‌يه:

١- رابردوو «من ڤیا، وی - وی ڤیا» بۆ تاک.

«مه فیا، وهفیا، وان فیا» بۆ کۆ.

۲- حازر: «من دڤی - دڤیت، ته دڤی - دڤیت، وی - وی دڤی - دڤیت» بۆ تاک.

«مه دڤی - دڤیت، وه دڤی - دڤیت، وان دڤی - دڤیت» بۆ کۆ.

۳- داهاتوو «من دڤی - دڤیت، ته دڤی - دڤیت، وی - وی دڤی - دڤیت» بۆ تاک.

«مه دڤی - دڤیت، وه دڤی - دڤیت، وان دڤی - دڤیت» بۆ کۆ.

ج- کاری هه‌بوون (تملك): ئەم کارەش لە هه‌موو کات و بۆ هه‌موو کەسه‌کان
یه‌ک صیغە‌ی هه‌یه‌:

۱- رابردوو «من هه‌بوو، ته هه‌بوو، وی - وی هه‌بوو» بۆ تاک.

«مه هه‌بوو، وه هه‌بوو، وان هه‌بوو» بۆ کۆ.

۲- حازر «من هه‌یه، ته هه‌یه، وی - وی هه‌یه» بۆ تاک.

«من هه‌یه، وه هه‌یه، وان هه‌یه» بۆ کۆ.

۳- داهاتوو «من دڤی هه‌بت - دڤی هه‌به، ته دڤی هه‌بت، وی - وی دڤی هه‌بت» بۆ
تاک.

«مه دڤی هه‌بت، وه دڤی هه‌بت، وان دڤی هه‌بت» بۆ کۆ.

ئەم کارە‌ی «هه‌بوون» ئەگەر به‌ واتای «بوون - فعل الکینویة» به‌‌کنار بێت،
ده‌بێت‌وه کاری تۆ نه‌پەر و کۆمه‌له‌ی یه‌که‌می راناوه‌کانی بۆ به‌‌کار دێت له‌ هه‌موو
کات و بۆ هه‌موو کەسه‌کان وه‌ک:

«ئەز هه‌مه، ئەم هه‌نه»

دووه‌م: راناوی کەسی ل‌کاو:

نووسه‌ران ئەم زاراوه‌یان بۆ به‌‌کار هێناوه‌:

۱- سعید س‌دقی: متصل.

۲- توفیق وه‌هبی: پێوه‌نووساو.

۳- مه‌ردۆخ: کێشک ل‌کیاک.

۴- نووری ع‌لی ئەمین: ل‌کاو.

۵- کتییی قوتابخانه‌کان: ل‌کاو.

له سه‌ره‌تای باسه‌وه گوتمان به‌شی یه‌که‌می راناوی که‌سی ئه‌و وشانه‌ن که پتیا‌ن گوترا «جودا». راناوی که‌سی جودا هه‌ر خۆیه‌تی جوړیک‌ی تری هه‌یه پت‌ی ده‌گوت‌ری «راناوی لکاو». نووسه‌ران زاراوه‌ی «لکاو، نووساو، پت‌وه‌نووساو، یان بۆ به‌کار هیناوه که هه‌موویان راسته‌وخۆ له «الضمیر المتصل» ی عه‌ره‌بییه‌وه وه‌گیراون. لیژنه جاری زاراوه‌ی «لکاو» ی په‌سند کرد له‌مه‌شدا په‌په‌وه‌ی زۆرینه‌ی نووسه‌رانی کوردی کرد.

به ئیستیقرا له شت‌وه ئاخاوتنه‌کانی کوردی ده‌رده‌که‌وت، راناوه جودا‌کان که ده‌گوت‌ری بۆ شک‌لی «لکاو» ده‌بن به‌مانه‌ی خواره‌وه:

أ- که‌سی یه‌که‌م:

۱- تاک: ده‌بیته «م» وه‌ک: رویشتم، ده‌روم، خواردم، بلام، لیم که‌ری...

۲- کۆ: ده‌بیته «مان، ین، ن» وه‌ک:

خواردمان (رابردوی تته‌ری) - نه‌مانخوارد، ده‌مانخوارد، بمانخواردایه. برامان (مضاف الیه).

لیتمان دیاره (له‌به‌ر حوکمی Preposition).

له هه‌ندێ جیگه‌ی کوردستانی خواروودا (وه‌ک پژده‌ر) له جیات‌ی (مان) ته‌نیا پیتی (ن) به‌کار دیت وه‌ک (ئه‌مه‌ گوتن، بران نین، لێن مه‌گره‌).

ده‌خۆین، ده‌روین، هه‌لده‌ستین (کاری موزایع).

ئیمه‌ کوردین (رسته‌ی بێ کار).

ب- که‌سی دووه‌م:

۱- تاک: ده‌بیته «ت، ی - یت».

تۆ کردت (رابردوی تته‌ری) - نه‌تکرد، ده‌تکرد، بتکردایه.

برات هات (مضاف الیه).

پتته‌وه دیاره (له‌به‌ر حوکمی Preposition).

ده‌که‌ی، ده‌رو‌ی یاخود ده‌که‌یت، ده‌رویت (موزایع بۆ تته‌ری و تێ نه‌په‌ری).

تۆ کوردیت، کوردی (رسته‌ی بێ کار).

۲- کۆ: ده‌بیته «تان، ن، و».

خواردتان (پاږدووی تټپه) نه تانخوارد، ده تانخوارد، بتانخواردایه.
براتان (مضاف الیه).

لیتانه وه دیاره (له بهر حوکمی Preposition)

ده کهن، ده پوښ (کاری موزاربع)

نیوه کوردن (رسته ی بۍ کار)

له همدې شیوه ناخاوتنی کوردستانی ژېړودا پاناوی «تان» ده بټه «و - وو»
وهک «ئوه خواردوو، براو هات، لیوه وه دیاره».

ج- کسې سیپه:

لیژنه له و درېزه پیدانه ی به لیکولینه وه ی له باره ی پاناوه وگرفتیکې نه وتوی
نه هاته بهر که وا رای نندامانی تیدا ریک نه که وې تا گه یشته باسکردن له پاناوی
لکاو بۍ کسې دووهم و سیپه می تاک. لیردها بیروباوه پ بوو به چهند جوړیک. بۍ
مه به سې زالېوون به سهر گرفته که دا نندامان هر یه که یان بیروباوه پ تایبه تی
خوی روون کردووه.

۱- دهمراستی لیژنه - مه سعود محمده:

پای نه و له باره ی تیکرای باسی پاناوه وه له ژماره ییکې گوځاری کوردا بلاو
کراوه ته وه، پتویست نییه لیردها دوباره بکریته وه.

۲- نووری عهلی نه مین:

به لای نه وه وه پیتی «ت» له کوتایبی کاری «مضارع» ی تټپه و تې نه په پ بۍ
کسې سیپه می تاک پاناوی لکاوه وهک:

ده خوات

ده چیت

هروه ها پیتی بزوتنی «ه» له کاری فرمان «أمر» بۍ کسې دووهمی تاک،
نه ویش پاناوی لکاوه وهک: بگره، بکره.

بۍ شیکردنه وه ی هه مو گرفته که پتویسته نه م راستیانه ش بخریته بهر چاو:

پاناوی لکاوه که له گه ل «کار» بټ دوو شیوه ی هیه وهک له م وینانه دا
ده رده که ویت:

ویننه‌ی یه‌که‌م:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م	م	مان
دووهم	ت	تان
سێیه‌م	ی	یان

ئهم شیوهیه له کاری تیپه‌ری رابردوودا به‌بێ گه‌روگرفت به‌کار ده‌هێنریت وه‌ک:

کیتلام	کیتلامان
کیتلات	کیتلاتان
کیتلای	کیتلایان

له‌ حاله‌تی «اضافه‌» شدا هه‌ر به‌م جووره‌ دینه‌وه‌ له‌ رسته‌دا:

پیتلاوم - پیتلاومان، پیتلاوت - پیتلاوتان... هتد.

ویننه‌ی دووهم:

کەس	تاک	کۆ
یه‌که‌م	م	ین
دووهم	ی (یت)	ن
سێیه‌م	-	ن

ئهم شیوهیه له‌ هه‌موو صیغه‌کانی کاردا بێ گه‌روگرفت به‌کار دیت ته‌نیا له‌ که‌سی تاکێ سێیه‌مدا نه‌بیت ئهم گوێرانه‌ی به‌سه‌ر دیت:

۱- له‌ رابردووی تێ نه‌په‌ر و له‌ صیغه‌ی رابردووی کارابزر «بناء للمجهول» دا ده‌رناکه‌ویت وه‌ک:

رۆیشت، سووتا (رابردووی تێ نه‌په‌ر).

کوژرا، نووسرا (صیغه‌ی رابردووی کارابزر).

۲- له‌ «مضارع» ی تیپه‌ر و تێ نه‌په‌ری «معلوم» دا راناوی که‌سی سێیه‌می تاک له‌ شیوه‌ی «ئ، یت» دا ده‌رناکه‌ویت وه‌ک:

	(ده - چ - ئ، یت)	دهچی، دهچیت
تی نه په پ	ده - خه و - ئ، یت	دهخه وئی، دهخه ویت
	ده - مر - ئ، یت	دهمرئی، دهمریت
	ده - کیل - ئ، یت	دهکیلی، دهکیلیت
تتپه پ	ده - کر - ئ، یت	دهکری، دهکړیت
	ده - نووس - ئ، یت	دهنووسی، دهنووسیت

۳- له (مضارعی مجهول) راناوی کهسی سیپهم له شیوهی (ت) دا دردهکه ویت
وهک:

دهنوسریت (ده - نووسری - ت)

دهخوریت (ده - خوری - ت)

دهبیریت (ده - بیري - ت)

بویه ش له شیوهی (یت) دا درناکه ویت، چونکه (فیعله موزریعه مهجهوله که)
کوټایی به بزوتن (Vowel) ی (ئ) دیت، ئیتر ناشی بزوتنیکي تر به دوا نه ودا
بیت به ناچاری بزوتنیکیان دهقرتیت.

۴- به لام له (فیعلی موزاریعی لازم و موته عدی مه علوم) دا که ره که کانیان
کوټایی به بزوتن هاتبیت له شیوهی (ات) دا دردهکه ویت:

دهروات (ده - رو - ات)

دهگات (ده - گ - ات)

دهخوات (ده - خو - ات)

دهبات (ده - ب - ات)

کهسی سیپهم (هرچند پټویستی به لیکولینه ویه کی تایبه تی هیه له هه موو
شیوهکانی تریشدا)، دهشی بهم جوړه باس بکړیت:

۱- له مازی لازمدا درناکه ویت، وهک:

هات (...)

کهوت (...)

۲- له فیعلی مساعدا (له جملهی ئیسنادیدا)، وهک:

دارا مهرده (...) دهرناکهوئیت.

۳- له ههموو صیغهکانی تردا له شیوهی (ئیت) دا دهردهکهوئیت، به لام ههندی جار ههر (ئ) یا (ت) یا (ا) دهردهکهوئیت، ئەمه له پووی ئەو تاوتوووه هاتوو، که بهسهه زمانهکه دا هاتوو، ئەگینا:

(ئ) کورتهی (ئیت) ه.

(ا) شیوهی گۆراوی (ئ) کهیه، چونکه له زمانی کوردیدا، گۆرینی پیتی (ئ) بۆ (ا) یا به پێچهوانهوه (ا) بۆ (ئ) روو دهدات وهک:

پێ پا

تا تێ

رێ را

کێرد کارد

کهواته (ات) هکهی دواى کارى (دهروات، دهبات، دمخوات)

ههر (ئیت) هکهی دوا شیوهکانی تریهتی.

بهمه دا کورتهی رای نووری عهلی ئەمین کۆتایی دیت.

[وا به چاک زانرا سادق بههائەدین له بارهی تیکرای (پاناوی

کهسی له شیوهی کرمانجی سهروو) بدوئیت:

دهمپاستی لیژنه]

۳- بیروپرای مامۆستا سادق بههائەدین دهربارهی پاناو (جهنناڤ):

پاناو (ضمیر)

پاناوی کهسی بهزاری کرمانجی ژووورو دوو جۆره:

جۆری یهکهمین:

ئەز، تو، ئەو بۆ تاک.

ئەم، هون (هنگ)، ئەو بۆ کۆ.

ئەم جۆرە واتە جۆرى يەكەمىن لەگەڵ زۆربەى كارەكان (فيعلەكان) بەكار دێن:
 ۱- كارى بوون لە ھەموو كاتەكان بە (اثبات) و بە (نفى) و پرسىارەوھ.
 ئەو نیشانانە كە بە كەسەكانەوھ ئەبەسترتىن لە كىشانى (تصریفى) ن ئەم كارە
 لە كاتى ئىستادا دەبنە بناغە كە بەسەر پەگى كارەوھ دەبەسترتىت كە لەگەڵ ئەم
 جۆرەى پاناوھكان بە جودا بەكار دێن وەك:

Ez im	ئەزم
Tu yi	تویی
Ew e	ئەوھ
Em in	ئەمن (ئەمىن) ^(۱)
Hun in	ھۆن (ھنگن) ^(۲)
Ew in	ئەون

ئەم نیشانەى (پاشگرانە) (ئەم im)، (ئى yi)، (ئە e)، (ئى in) لەگەڵ پەگى
 كارەكانى جۆرى يەكەمىن بەكار دێن كە ئەمانەن:

۱- لەگەڵ كارى تى نپەرى پابردوو لە نەشتن:

ئەز نەشتن . ئەم نەشتن (نەشتىن زارى بادىنانى).

تو نەشتى ھون نەشتن

ئەو نەشت ئەو نەشتن

لە چۆن:

ئەز چۆم ئەم چۆن (چوین بە زارى بادىنانى)

تو چۆى ھۆن چۆن

ئەو چۆ ئەو چۆن

لە كاتى ئىستە (حازر) و لە پاشى (ئایندە - مستقبلى) لە نەشتن

ئەز دنقم ئەز دى نقم

(۱) لە زارى كرمانجى بادىنانە.

(۲) لە زارى كرمانجى بادىنانە.

تو دئی نفھی	تو دئی نفھی
ئەو دئی بنفھ (نفیث) (۴)	ئەو دنفھ (دنفیث) (۳)
ئەم دئی نفن (نفین) (۶)	ئەم دنفن (دنفین) (۵)
ھۆن دئی نفن	ھون دنفن
ئەو دئی نفن	ئەو دنفن

۲- لەگەڵ کاری تێپەرەکانی ئیستە و لە پاشان لە: خواردن - خارن

ئەز دئی خۆم	ئەز دخیۆم
تو دئی خۆی	تو دخیۆی
ئەو دئی بخوھ (خوت - زاری بادینان)	ئەو دخیوھ (خوت) (۵)
ئەم دئی خۆن (خوین - زاری بادینان)	ئەم دخیۆن (دخیوین)
- زاری بادینان	

ھون دئی خۆن	ھون دخیۆن
ئەو دئی خۆن	ئەو دخیۆن
جۆری دووھمینی پاناوی کەسی ئەمانەن:	
(من، تە، وی، وئی) بۆ تاک.	

(مە، ھەوھ «وھ»، ئەوان «وان، وا») بۆ کۆ.

ئەم جۆرە پاناوی کەسی واتە جۆری دووھمین لەگەڵ ئەم کارانەیی خوارەوھ بەکار دێن و نیشانە کەسییەکان (م im)، (بی yi)، (ە e) بۆ تاک و (نن in) بۆ کۆ بەکار ناھێن:

۱- کاری یایدەری ھەبوون لە ھەموو کاتدا:
کاتی ئیستە:

-
- (۳) ئەو دنفث (دنفیث) لە زاری کرمانجی بادینانی.
(۴) ئەو (دئی نفیث) لە زاری کرمانجی بادینانی.
(۵) ئەم دنفن (دنفین) لە زاری کرمانجی بادینانی.
(۶) ئەم دئی نفین لە زاری کرمانجی بادینانی.
(۷) ئەو دخوت لە زاری کرمانجی بادینانی.

وئ ههیه - هه نه (که له یهک شت پتر بیت)

من ههیه - هه نه

ته ههیه - هه نه

وی ههیه - هه نه

مه ههیه - هه نه

هه وه (وه) ههیه - هه نه

وان (وا) ههیه - هه نه

له بۆ کۆ

کاتی رابردوو:

من هه بوو - هه بوون

ته هه بوو - هه بوون

وی هه بوو - هه بوون

وئ هه بوو - هه بوون

مه هه بوو - هه بوون

وه هه بوو - هه بوون

وان هه بوو - هه بوون

له بۆ کۆ

۲- له گهڵ کاری تێپه‌ری رابردوو (ماضی متعدی) له شکاندن:

من شکاند - شکاندن

ته شکاند - شکاندن

وی شکاند - شکاندن

وئ شکاند - شکاندن

مه شکاند - شکاندن

وه شکاند - شکاندن

وان شکاند - شکاندن

له بۆ کۆ

له خواردن: من خوار (خار) - خوارن، مه خوار - خوارن.

۳- له گهڼ کاري داخواز (طلب) ی ځيان (ويستن):

کاتی: رابردوو:

من ځيا - ځيان
ته ځيا - ځيان
وی ځيا - ځيان
وئ ځيا - ځيان

مه ځيا - ځيان
وه ځيا - ځيان
وان ځيا - ځيان

بو ځو

کاتی نیسته: من دځیت (دځی - دځیتن)، مه دځیت (دځی، دځیتن).

کاتی له پاشا: من دځی ځیت (دځی ځی - دځی ځیتن) مه دځی ځیت (دځی ځیتن)

لهم جوړه دی دووهمین راناوی کهسی دهبنه راناوی هییتی (تملک) شت وهک:

مالا من دهستی من، مالین من دهستین من

مالا ته دهستی ته

مالا وی دهستی وی

مالا وئ دهستی وئ

مالا مه دهستی مه، مالین مه، دهستین مه

مالا وه (هه وه) دهستی وه (هه وه)

مالا وان دهستی وان

له بهر نه وه زمانزانه کانی زاری (شیوهی) کرمانجی له سهر نه هم بیروباوهر نه که
راناو له کرمانجی دوو جوړه و هر جودایه له رسته دا.

نهمه ش ته عریفی راناو به پیتی بیرو پای سادق به هائهدین:

جهناف (به رناف): نهو بیژهیه یا کو درسته ییدا جهی نافی چ مروف یان تشت
دگریت، چ (راسته خو) نیکسهر یان ژی بکریار و نیشانکرن وهک:

ئەحمەد چو مال. ئەو چو مال.

ئەحمەد دچیت مال. ئەو دچیت مال.

ئەحمەد دێ چیت مال. ئەو دێ چیت مال.

بێژەیا (ئەو)، جەیی ئەحمەدی دگرت.

۴- پاناوی لکاوی کەسی سیپەم و دووهمی تاک بە پیتی بیروپرای د. نەسرین فەخری:

«یت» پاناوێ بۆ کەسی سیپەمی تاک لە کاتی ئیستا و داها توودا نەک «ئ» بە تەنیا، هەرچە نە «ئ» ش - کە کورتکراوەی «یت» و «یتن» - بە تەنیا ش ئەو کەسە بە دیار دەخات لە قسەکردن و نووسیندا، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ئیمە نووسینی «یت» بە پێویست دەزانین لەبەر هەندیک هۆ لەوانە:

۱- هەندیک جار ئەو «ئ»یە نامینێت بە تاییبەتی لەگەڵ رەگی ئەو کارانەدا کە کۆتایییان بە بزوتن دیت و لە جێگەی «ئ»ی «ا» بەکار دیت وەک: دەکات، دەبات، دەخوات، دەشوات، ئینجا ئەگەر «ت» بقرتین (ا) دەمینێتەو، ئایا دەگونجێت بڵێن جارتیکیان پاناوی «ئ» و جارتیکیان پاناوی «ا» بەکار دینین بۆ کەسی سیپەمی تاک لە کاتی ئیستا و داها توودا؟ یان راست ئەوەیە کە یەک «پاناو» هەبێت وە بڵێن بە گوێزەری کۆتاییی رەگەکان پیتە بزوتنی پێش «ت» گۆڕینی بەسەردا دیت و بەلام «ت» هەر دەمینێتەو.

۲- لەگەڵ رەگی کاری چاوگە ئەلفیەکاندا کە هەمیشە کۆتایییان بە «ئ» دیت، ئەگەر «ت» مان قرتاندن بڵێن چی؟ کە هەمیشە کۆتایییان بە «ئ»ی رەگە کە یە یان پاناو کە؟ ئەگەر بڵێن هی رەگە کە یە ئێی کوا پاناو یان بە پێچەوانە.

۳- کاتێک کە ئەو کارانە لەگەڵ پاشگری «و» دا بەکار دینین چار نییە ئەو «ت» دەگەرێتەو لەویدا چی دەڵێن؟ دەڵێن پاناو و لە شوێنی تر دەیقرتین ئەمە باشترە یان لە پێشەو بەزانیت پاناو و تووشی ئەو هەڵە یە نەبێت و وەک هەندیک لەگەڵ «و»ی پاشگردا بیکات بە پاشگر و بلیت «تەو» پاشگر.

۴- لەو کارانەی حەرە کە تیایان تێدا یە (انتقال) کە لە جێگەی ئامرازی «بۆ» «ه» بەکار دینین دووبارە ناچارە ئەو «ت» دەگەرێتەو لەویدا چی دەڵێن.
وا بزانی ئەگەر یە کسەر بڵێن پاناو خۆمان لەو هەموو ئالۆزی و لێکدانەو و

روونکردنه‌وه‌یه ړزگار دهکەین.

۵- له شیوه‌ی ژووړوودا هه‌ندیک جار «ئ» به‌کار ناهیتن به‌لکو ده‌چیته وینه‌ی ئه‌و بزوینه کورته‌ی وینه‌ی نییه له عه‌ره‌بیدا و «آ» ی بۆ به‌کار دیت له نووسینی لاتیندا و ئه‌وه‌ی ئیشاره‌ت بۆ که‌سه‌که ده‌کات «ت» یه وه‌ک: دچت، دکه‌ت، دنقیست... هتد.

ئه‌مه سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که ړاناوێکی ړه‌سه‌نه و له شیوه‌ی لوړ و له زمانی فارسیدا «د» و «ه» له جیگه‌ی «ت» به‌کار دیت و سه‌یر نییه چونکه دوو ده‌نگی که‌لیک نزیك به‌یه‌کن و به ئاسانی جیگه‌ی یه‌کدی ده‌گرته‌وه ژۆر جار. هه‌روه‌ها «یت، یت، ت» له رووسیدا به‌کار دیت.

له‌وانه‌یه هه‌ندیک بلین که واته یا «یتن - اتن» به‌کار بێنن ده‌لین نا چونکه له‌و شوینانه‌دا که ناچار «ت» ده‌گه‌ریته‌وه ناچار ی گه‌ړاندنه‌وه‌ی «ن» نابین، هه‌رچه‌نده له باسکردندا پتووسته باس بکړیت و روون بکړیته‌وه ئه‌مه له‌لایکه‌وه له‌لایکی تروه‌ه به ژۆری «یت» به‌کار دیت، نه‌ک «یتن»... هه‌مان شتیش ده‌لین ده‌رباره‌ی ړاناوی لکاوی که‌سی دووه‌می تاک له ړا‌بردو و ئیستادا، هه‌رچه‌نده «ی» تیژ لی‌رده‌دا ده‌که‌ووته پیش «ت» نه‌ک «ئ» ی کراوه.

له باره‌ی پیناسینی ړاناوه‌وه:

«ژۆر جار هه‌ندیک له جوړه‌کانی ړاناو ده‌چنه نیتوانی ئه‌و وشانه‌ی که ژۆر ناسراون واته ئه‌و ناو و ئاوه‌لناو ژماره و هه‌ندیک ئاوه‌لکار که له ړاستیدا به هیچ روویک له رووه‌کانی «مفهوم» ی شت و «کمیه» و ژماره وه‌سف نا‌کړیت ته‌نیا به‌م ړیگه‌یه یان ده‌لاله‌تیا ن لئ ده‌کات»^(۱).

واته ړاناو به‌شیکه له به‌شه‌کانی ئاخافتن که به پتی ئه‌و ده‌لاله‌تانه ناو ده‌نریت:

۱- ړاناوی که‌سی «الضمائر الشخصية».

۲- ړاناوی هه‌یی «ضمائر التملک».

۳- ړاناوی خو‌یی «الضمائر العائده».

۴- ړاناوی ړرسیار «ضمائر الاستفهام».

---

(۱) ئه‌وه له رووسییه‌وه کراوه به کوردی له‌لاین د. نه‌سرینه‌وه.

۵- پاناوی نیشانه کردن «ضمائر الاشارة».

۶- پاناوی نادیار «الضمائر المبهمة».

۷- پاناوی که یینەر «ضمائر الوصل - الضمائر الموصولة».

لیرهدا بیروپی د. نه سرین فه خری کۆتایی دیت.

[پروونکردنه وه:

له گوتارمهکی (سوورپیککی خامه..) دا باوه پری خۆم دهرباره ی بهشی
زۆری باسی پاناو دهربریوه لیرهدا کورتییکی باوه پرم له باره ی
پاناوی کهسی دووهم و سییه می تاکه وه دهنووسم:
کهسی دووهمی تاک:

۱- له کاری تیپه پری پابردودا پیتی (ت) پاناوه کهیه وهک: کردت،
نووسیت، خواردت. هه ر ئه م (ت) ه دهشیته مضاف الیه وهک
«برات هات، دهستت لاده..» له گه ل چه ند وشه ییکی Preposition
دیته وه، وهک «بۆت روونه، لیته وه دیاره، تیت دهگه م» ههروه ا
دهبیته فاعیل و مفعول وهک: نووسیت. دهنووسم.

۲- له کاری تیپه پری و تی نه په پری موزاریعدا له شیه وهی (ی)
دهرده که ویت، به لām به پتی جیگه وا ده بی وهک بزوتن واش
ده بی وهک Consonat دهرکتیریت:

(ده که ی، ده پۆی، ده به ی) له مانهدا Consonant ه.

(ده کیلی، دهنووسی، ده فیرتی) له مانهدا بزوتنه.

له ئه مر و نه هیی سه ریحد ا دهرناکه وئی وهک «بکه، بژی، بخۆ،
بلی»، «مه که، مه خۆ».

له ئه مر و نه هیی ناسه ریحد ا ده بیته وه ئه و (ی) ه ی باسما ن کرد
وهک «بکه ی، بخۆی، بلیی» به لām له کاری وهک (بژی) دا دهرناکه وئی
چونکه کۆتاییی کارمه که خۆی بزوتنی (ی) تیزه.

به لای منه وه له و کارانه دا (ی) پاناو هه رچه نده ده شی پیتیکی (ت)
به دوا (ی) مه که دا بی به لām ئه م (ت) ه که رت و به شی پاناوه که نییه و

نیشانه‌ییکی ته‌سریفی روته چونکه پاناو که به‌شیکی یه‌کجار
 بنجییه له ئاخاوتنی کوردیدا ناشی چ پیتیکی لی بقرتی، نه‌و
 پیتیه بقرتی پاناو نییه و شتیکی تره جا هه‌رچی ده‌بی بابیی،
 هاتنی پیتی (ت) له شوینی تریش شتیکی به‌رچاوه وه‌ک بلیتی:
 پاره‌که‌مان دیوه‌ته‌وه. ئاو‌ه‌که‌م خوار دووه‌ته‌وه.

له‌م نمونانه‌ی خواره‌ودا (ت) ه‌که ده‌شی بمینی و ده‌شی بقرتی،
 له هه‌ردوو حالیشدا شتیکی بنجی نییه له سته‌دا:

شیره‌که بووه‌ته ماست	شیره‌که بووه‌ته ماست
----------------------	----------------------

مندا له‌کان بوونه‌ته پیاو	مندا له‌کان بوونه‌ته پیاو
---------------------------	---------------------------

گه‌یشتوومه‌ته ئامانج	گه‌یشتوومه‌ته ئامانج
----------------------	----------------------

گه‌یشتونونه‌ته ئامانج	گه‌یشتونونه‌ته ئامانج
-----------------------	-----------------------

هه‌یه‌تم	هه‌مه
----------	-------

رۆیشتبیتم	رۆیشتبم
-----------	---------

رۆیشتبیتن	رۆیشتب
-----------	--------

ده‌زانین له کوردیدا پیتی (ی) چونکه پیتیکی ناسکی بی هیزه
 به‌به‌ریه‌وه هه‌یه بقرتی.. به‌لام چونکه له شیوه‌ی پاناودا زۆر
 کاریگه‌ره قرتانی بۆ نییه که‌چی پیتی (ت) ده‌قرتی هه‌رچه‌ند
 پیتیکی به‌هیزه، هۆیه‌که‌ش ئه‌وه‌یه که له‌و شوینانه‌ی قرتانی
 به‌سه‌ردا دیت به‌شتیکی بنجی نییه له ئاخاوتندا بۆیه ده‌توانی بلیتی
 (ده‌که‌یت، ده‌خۆیت) ده‌شتوانی پیتیه‌که‌ی (ت) بقرتینی و بلیتی
 (ده‌که‌ی، ده‌خۆی) به‌لام ناتوانی هه‌رگیز پیتی (ی) له‌و کارانه‌دا تی
 به‌هیت و بلیتیت (تۆ ده‌خۆ یاخود تۆ ده‌خۆت).

که‌سی سێیه‌می تاک:

پاناوی که‌سی سێیه‌می تاک له کاری تێپه‌ری پابردوودا
 ده‌رده‌که‌وێ له شکلی (ی) وه‌ک خواردی، کردی، کێلای، درووی،
 لێره‌شدا که هات و که‌وته دوا‌ی بزوینی (ا، و) بۆ خۆی ده‌بیته

Consonant وهک له نمونه‌کاندا دهرده‌کوت، له دوا (ی)

تیزیشه‌وه بزر ده‌بی و ئیمکان نییه بدرکیتړئ وهک:

نووسی، پرسى، دزى...

هر ئه و (ی) هیه ده‌بیته مضاف الیه و به‌دوا هندی Preposition
دا دیت:

دارا نه‌هات برای هات - براک‌ه‌ی هات.

لټیه‌وه دیاره، پټی گرانه، تټیدایه.

ده‌شبیته به‌رکار (مفعول) وهک: ده‌بیښم، ده‌یدوټښ.

له کاردا هر له‌م کاره‌ی تټپه‌ری رابردودا دهرده‌کوت، له‌وه
به‌ولاهه هرچی کوټاییی کاره‌کان هیه بۆ که‌سی سییه‌می تاک
هه‌مویان شیوه‌ی «تصریفی» و راناو ښ چونکه ده‌شی بقرتښ
و تټ بچن. تو که‌گوت: (ده‌روا، ده‌کات، ده‌کټلټ، ده‌فرؤشټ)
له بیرت نه‌چټ ده‌توانی بلټی (ده‌رواټن، ده‌کاتن، ده‌کټلټن...)
هه‌روه‌ها (ده‌روا، ده‌کا، ده‌کټلټ). که‌حال وایی بۆ ده‌بی بلټښ تاکه
پیتی (ت) راناوه؟ ئه‌دی بۆ نه‌لټښ (تن) سه‌رله‌به‌ری راناوه؟

کوټاییی کار بۆ که‌سی سییه‌می تاک ئه‌م ئیحتیمالانه هه‌لده‌گرئ:

ئو ده‌روا ده‌رواټ ده‌رواټن.

ئو ده‌کټلټ ده‌کټلټ ده‌کټلټن.

ئو ده‌ژى ده‌ژیت ده‌ژیتن.

ده‌بیښی هه‌رجاره پیتی پیش پیتی (ت) ده‌گوټئ و (ت) هکه‌خوئ به
ته‌نیا وه‌یا به‌خوئ و به (ن) هکه‌ی (تن) وهه‌ده‌قرتټ ناشی راناو
ئوه‌نده بټ ئوقره و بټ «ثبات» بټ چونکه له به‌شه هه‌ره
گرنگه‌کانی ئاخاوتنه. له عه‌ره‌بیدا ئه‌وه‌ی پټی ده‌لټښ (العمدة)
حیسا بټکی تاییه‌تی بۆ ده‌کرئ له رټزماندا. ئه‌وه‌ی راستی بټ
راناو له (العمدة) ش بنجیتره که‌گوتمان ناشی تټ بچټ.
دهرنه‌که‌وتنیشی له هه‌ندئ صیغه‌ی که‌سی دووه‌می تاک و که‌سی
سییه‌می تاکدا بټ ته‌علیل نییه به‌لام لټردها ناتوانم له‌سه‌ری

بنووسم ههروهك له گوتارهكه شمدا مه وداى نووسىنى دهست نهكهوت.

پاناوى كهسى ستيه مى تاك له پرستهى بى فيعلدا دهبيته بزوينى (ه) كه فهتتهى عهريهيه:

دارا نازايه، دارا مهرده، ئيستا نيوه پويه، ئم كابرايه جهردهيه، شهكر شيرينه، دارا شنوييه.

ساغكر دهنهوى پاناو بوونى ئو بزوينه له گوتارهكه مدا به دريژى له سهري نووسراوه، لزووم نيه ليره دا دووبارهى بكه مه وه.

وا دهزانم ته عريفىك بو پاناو دابندرئ، دهبي هه ئو بهشه بگريته وه كه ناوى نرا (پاناوى كهسى) چونكى كه ئو بهشه پاناو بيت ئهوانى تر هه موويان له پاناوى دهكهون. چ راستيىكى شرايه وه ئاشكرا ناكه م به ودا كه بليم وشهكانى (پاناوى كهسى) له بنه پهدا راسته وخو و بى پيچ و پهنا بو مروف دانراون. جاري له بهديهيه بهرچاوتره وشهكانى «من، ئيمه» بو مروف نهبي هه دهست نادهن چونكه مروف نهبي هيچ شتيك و هيچ گيانله بهريك نيه وتوويز بكات و بلئ «من». له نووسيندا كه ديوارىك دهست دهكات به ئاخاوتن نووسه رهكه به دهنگى دينى و رستهى «من و ابووم، من وام لى به سه رهات» به سه زاره مه وه وومه كهيدا دينيت دهنا ديوار ورتهى له به ره وه نايهت. وشهى «تو، ئوه» ئهوانيش به «تسامح» نهبي بو غهبرى مروف بهكار نايهن.

وشهى «ئو، ئهوان» ئاسانترن بو بهكارهتنيان بو غهبرى مروف نهكه له بهر ئه مه كه له بنه پهدا بو مروف نين، بگره له بهر ئه وهيه كه مروف و غهبرى مروف له سيفهتى «غياب» دا هاويه شن. تو سرنج بگره دهبينى به دهگمهن نهبي «ئو» بو (سهگ، باران، پياوهتى، ته له فون...) و هه رچى شت و زينده وارى تر ههيه بهكار نايهت: ئه وهى بو مروف و غهبرى مروف به ئاسانى بهكار ديت صيغهى كهسى ستيه مه له (فعل) دا وهك (خواردى، نووست، هه لدهستيت، دهمرت). بو ئوه بتوانيت وشهى «ئو، ئهوان» بو

غەیری مەرۆف بەکار بێنیت دەبێت حالی تایبەتی بدۆزیتەوه وەک کە
بڵێی «من دیوارەکەم نەپروخاند، ئەو لە خۆوه کەوت».

کە کوترا «من، ئێمە - تۆ، ئێوه - ئەو، ئەوان» بێ هیچ وشەییکی
تر و هیچ ئەلامەتیک کە واتایێکی تایبەتییان بۆ دیار خات، تەنیا
شێوەی مەرۆف بە دلاندا دیت و هیچی تر. قسە لێرەدا درێژە
زۆرە، بەو مەنەیی سەرەوه لێی دەپرمەوه. لەمەوه، تەعریفیک کە من
پێی پازنی بۆ (ضمیر، Pronoun، پاناو) شتیکە ئەمانەیی تێ
خوێندرا بێتەوه و دەوری بنجی پاناویشی راگەیاندا،
تەعریفەکەش ئەمەیه:

پاناو ئەو کۆمەڵە وشەیهیه کە راستەوخۆ بۆ کەسانی یەکەم و
دووەم و سێیەم (وهیا قسەکەر و قسە بۆ کراو و قسە لێکراو)
دانراوه، هەریەکێک لەو وشانەش لە وێنەییکی تایبەتیدا دەبێتە
هۆی پەیدا بوونی واتای تەواو لە ئاخواوتنی کوردیدا.

ئەم تەعریفە لە وشەیی کەسەکان بەولاوه هیچی تر ناگریتەوه،
دەوری (پاناوی لکاو)یش کە بەو نەبێ لە ئاخواوتندا جێبەجێ
ناکری لەم تەعریفەدا تێ خوێندراوه تەوه. دەوری پاناوی لکاو
بەداخەوه لای زمانزانانی کورد چ بایەخیکی پێ نەدراوه، لە
حالتێکدا شیرازەهۆنی ئاخواوتنی کوردی بە پاناوی لکاو پێک دیت.
پێی ناوی بڵێم، بەلام بە ناچاری دووبارە سێبارەیی دەکەمەوه، من
لە زاراوهی (پاناو) پازنی نیم چونکی وشەکانی (من، تۆ، ئەوان....
هتد) و جوودی سەر بەخۆیان هەیه و لەسەر ئەوه نەوێستاون دەبنە
جێگیری ناو یا نابنێ. خۆ زاراوهی (لکاو) هەر بەجاری
شەقامە ڕێتێهەکانی ڕێزمانی کوردی کوێر دەکاتەوه. کوێر کردنەوهی
شەقامی زمانیش بە پاچ و پێمەرە نابێ، بەوه دەبێ کە بە خالقی
واتای تەواوی ڕێستە بڵێن (لکاو) کە بایی بەردیکی رهق و تەقیش
دەوری بۆ دانانیت لە ئاخواوتندا.

دەمراستی لیژنە

۵- به بیروپای ماموستا هه‌زار:

دهبی بگوتری «ضمیر - پاناو» هه‌ر ئه‌وانه‌ن پتوه ده‌لکین و له‌رسته دروستکردندا زۆر کاریگه‌رن، لای وایه زاراوه‌ی «بريله» شی بۆ به‌کار بێت که بریتیه له‌ وشه‌ی «بری - به‌واتای بدیل» و ئه‌مرازی چوو‌ک‌کردنه‌وه‌ی «له». به‌و پتیه بريله «ضمیر متصل» (۸) دانه‌یه.

م، ت، ی: وه‌ک که بلێی کردم، کردت، کردی یاخود له‌ حالێ اضافه‌دا (برام، برات، برای).

ان: بۆ کۆی که‌سه‌کانه له‌ کاری تێپه‌ردا وه‌ک بلێی کردمان، کردتان، کردیان. هه‌روه‌ها له‌ حالێ اضافه‌دا..

ی: بۆ که‌سی دووه‌می تاک له‌ کاری رابردووی تێ نه‌په‌ر و کاری موزاریعی تێپه‌ر و تێ نه‌په‌ر وه‌ک: پۆشستی، مردی، چووی، ده‌پۆی، ده‌چی، ده‌که‌ی، ده‌خۆی..

ین: بۆ که‌سی یه‌که‌می کۆ له‌ کاری رابردووی تێ نه‌په‌ر و کاری موزاریعی تێپه‌ردا و تێ نه‌په‌ردا وه‌ک پۆشستین، چووین، نووستین، دهنووین، ده‌پۆین، ده‌که‌ین، ده‌شکێنین..

ن: بۆ که‌سی دووه‌م و سێیه‌می کۆ له‌ کاری رابردووی تێ نه‌په‌ر و کاری موزاریعی تێپه‌ر و تێ نه‌په‌ردا وه‌ک: ئێوه‌ نووستن، ئه‌وان نووستن - ئێوه‌ چوون، ئه‌وان چوون - ئێوه‌ ده‌خۆن.. ده‌پۆن - ئه‌وان ده‌خۆن.. ده‌پۆن..

و: بۆ که‌سی دووه‌می کۆ له‌ هه‌ندێ شتیه‌ ئاخاوتنی کوردستانی خواروودا که به‌ ته‌واوی له‌ جێگه‌ی «تان» دێت وه‌ک: ئه‌وه‌ کردو ئه‌وه‌ خواردو - براو هات - لێو رازی ده‌بم.

ئو به‌شانه‌ی که‌ تا ئێستاش پێیان گوتراوه (ضمیری که‌سی، اشاره، پرس، خۆی، هه‌یی، مبه‌م، لێکده‌ر) هه‌یج کامیان تا سه‌نگی ضمیری متصل (بريله‌ی باسکراو نین و ده‌بی ناویکی تریان بۆ دابندرئ وه‌ک (ناو) یاخود (نیشان) یاخود (ئه‌مراز - ئه‌دات) یاخود هه‌ر شتێکی تر بێت.

پاناوی لێکده‌ر:

پاناوی لێکده‌ر (Relative، اسم الموصول) تا ئێستا له‌ لایه‌ن نووسه‌رانه‌وه

(لیکڌر، گهڻنهر، پڻ گهه، پڙهندی)ی ٻو بهکار هیٺراوه له کوردیدا.

له فارسیدا (حرف ربط)ی پڻ گوٺراوه.

له پڙمانی ئینگلیزی پڻی گوٺراوه Relative Pronoun

کوردویٽف وشهی (ههٺ دوتی) پڻی گوٺووه.

به لای سادق بههائهدین و نهسرین فهخریهوه تهنیا وشهی (که) ږاناوه لهو رستانهډا که ږاناوی لیکڌریان تیدایه وهک (ئو ویتانه که ههلواسراون جوانن، تو که قوتابیت دهبی بخوینیت). ئو پیته (ی)هی که هندی جار دیته پیش ږاناوهکهوه پیتی پڙهندیه و کهرتی ږاناوهکه نییه.

نووری عهلی ئهمین دهلی: پیتی (ی) یاخود (که) ئهگر به تهنیا هاتن هر یهکهیان ئو ږاناوهن که پڻی دهلین ږاناوی لیکڌر، بهلام لهم حالهډا فرهقیان لهگهل حالهتی بهجووته هاتنیان له رستهډا ئوهیه که (ی) تهنیا و (که)ی تهنیا ههریهکیان لهو شیوهیهډا ږاناوی لیکڌری سادهیه، بهلام ئهگر بهسهریهکهوه بهکار هیٺران دهبنه ږاناوی لیکڌری ناساده وهک:

ئوهی که دویټن لهسر بانهکه کهوته خواری، بارام بوو.

ږاناوی (ی) یا (ی که) به زوری له دوا ږاناوی ئیشاریهوه دیت.

تیبینی:

۱- له شیوهی کرمانجی ژووړو (ئی کۆ) یا (یی کۆ) له ٻو ځیر بهکار دیت، (ناکۆ)

یا (یاکۆ) له ٻو مییه، (ییڼ کۆ) له ٻو کوی هردوکیان.

۲- وشهی (که) کاتی دهبیته ږاناوی لیکڌر که هم دوو رسته بهیهکهوه گری بدات

و هم له بری ناویک بهکار هیٺرابیت، وهک:

منداله کهم دی که له سهرا هلهډله رزی.

لهم رستهیهډا ږاناوی (که) رستهی (منداله کهم دی) و رستهی (له سهرا

هلهډله رزی) بهیهکهوه گری داوه و هم جپی ناوی (منداله که)ی له رستهی

دوههډا گرتووهتهوه.

لههوه ټومان دهردهکهوټ که وا وشهی (که) وا دهبیته وهک ږاناو بهکار

ناهیټریت، واته که یهک لهو دوو مهرجهی سهروهه نهگیشته جی وشهی (که) له

پاناوی دهسورتیت، وهک:

که هاتیت، پیت دهلیم.

که پیلاره کهم له پی کرد، بزماریک چوو به پیمدا.

که نهو هات، من پوشتیبووم.

لهم سی رسته یه دا هرچهند (که) دوو رسته ی به یه که وه به ستووه، به لام جی جی ناوی نه گرتووه ته وه، له بهر نه مه (پاناو) نییه و شتیکی تره له جی خویدا لیتی ده دوتین.

[تیبینی و روونکردنه وه:

من له گوتاری «سووریککی خامه به دهوری پاناودا» گوتوومه که ببن و وشه کانی (من، تو، نهو، نیمه، نیوه، نهوان - له گهل شتیه لکاوه کانیان که من لهو گوتارهدا پتیاں ده لیم پاناوی چالاک) به پاناو داتین هرگیز ناشی به هیچ وشه ییکی تر بگوتری پاناو چونکه نیمکان نییه چ تایبه تییکی مشترک کوپان بکاته وه. جودایی نیتوان (م) له رسته ی (من هاتم) دا له گهل وشه کانی (کام، فلانه کهس، شتیک، که ..) هینده زهق و بهرچاو و بنجییه ناهیلای بیر بۆ نهو بپوات هه موویان یه که بهشی ئاخاوتن بن چونکه که پیتی (م) له رسته ی (من هاتم) دا وهک (فلانه کهس حیساب کرا چ لزووم نامینئ ئاوه لکار (ظرف) له گهل ئاوه لئاو (صفة) جودا بکرینه وه و به دوو بهشی ئاخاوتن بژمیردرین یاخود وشه ی (هاتن، خواردن) که چاوگن پتیاں بگوتری (ناو) که چی (هاتم، خواردم) فیعل بی چونکه هر نه بی تایبه تییکی (مشترک) له نیتوان (ظرف و صفة) دا هیه که (وه صف) ه، تایبه تییکی تر مشترکیش له نیتوان (چاوگ و فیعل) دا هیه که (روودان - حدوث) ه. پتویست نییه لیتره دا دریزه به و قسانه م بدهم که له گوتاره که دا دریزه یان پی دراوه، به لام هینده هیه من لهو گوتاره دا باسی غهیری (پاناوی کهسی) م نه کردووه، بۆیه لیتره دا پیم هیه کورته ییکی یه کجار کورت له باره ی نه م پاناوه ی (لیکدهر) وه بلیم

که تا رادمیک ناته‌واوی ناوه‌پوکی گوتاره‌که‌م پر کاته‌وه:

گریمان^(۱) به‌وه پازی بین پاناو وشه‌ییکه جیی ناویک ده‌گریته‌وه،
ئه‌وه‌ی یه‌کجار ئاشکرا و روونه: ئه‌م وشه وه‌یا ئه‌مرازه‌ی (که) له
رسته‌دا هه‌رگیز جیگه‌ی ناو ناگریته‌وه به‌لکو به‌خۆی و به‌و
رسته‌یه‌ی که له دوا‌یه‌وه دیت شتیه وه‌سفیکی ناوه‌که ده‌کات.

به‌نموونه تۆ که گوتت (ئه‌و پیاوه‌ی که نانه‌که‌ی خوارد میتوان بوو)
به‌رسته‌ی (که نانه‌که‌ی خوارد) وه‌سفیکی بی فیّل و ئاشکرای
(پیاو) ده‌که‌ت کردووه وه‌ک ئه‌وه‌ی که گوتبیت (پیاوه
نانخواردووه‌که). سرنج بگره له‌م راستیه: چونکه رسته‌ی (که
نانه‌که‌ی خوارد) بۆ وه‌سفه وه‌سفیش به‌ته‌نیا واتای رسته‌ی ته‌واو
به‌ده‌سته‌وه نادات ده‌بینی بۆ ته‌واو‌یوونی واتای رسته‌که
چاوه‌نورپی شتیکی تر ده‌که‌یت به‌دوا رسته وه‌سفیه‌که‌دا بیت و
واتای ته‌واو پیک بینیت، رسته‌ی (می‌وان بوو) ئه‌و
چاوه‌روانکراوه‌یه.

ئه‌و پیاوه‌ی که نانه‌که‌ی خوارد

پیاوه نان خواردووه‌که

سه‌یری هه‌ردوو گوته وه‌ک نیمچه رسته واتای ته‌واویان نییه له
حالی‌که‌دا له رسته‌ی یه‌که‌مدا فیعل و ضمیری لکاوی که‌سی
سپیه‌می تاک هه‌یه که له رسته‌دا (ئیسناد و حکم) پیک دین و
ده‌بوو پتووستیان به‌رسته‌ییکه‌ی تر نه‌بیت بۆ ته‌واو‌کردنی
واتاکه‌یان به‌لام وه‌ک گوتم چونکه بووه به (وصف) هه‌رچی (حکم
و ئیسناد) یکی تیدا هه‌یه له ناو (وصیفه‌) ده‌که‌دا وه‌ستاوه و نابیته
ته‌واو‌که‌ری واتای رسته. له‌م رووه‌وه رسته‌ی (ئه‌و پیاوه‌ی که نانی
خوارد) هاوتای ته‌رکیبه وه‌سفیه‌که‌ی (پیاوه نانخواردووه‌که) یه
به‌بی زیاد و که‌م که هیچ هۆیتیکی (حکم و ئیسناد) ی نه‌هائی تیدا

---

(۱) گریمان: به واتای (فرضنا) ی عه‌رمیه‌یه له جیات ی وشه‌ی (افرض) ی عه‌رمیش
(بگره‌ی) کوردی به‌کار دیت.

نييه و ناشی هه بئ. به لām که هاتی نیمچه رسته کهت له (وصیفة) دهرهاویشته و گوشت (پیاو نانی خوارد وهیا ئه و پیاوه نانی خوارد وهیا پیاوه که نانی خوارد) ده بیته رسته ییکی ته واه به (حکم و ئیسناد) وه.

نابی زمانه وانی کوردی قیاسی زمانی کوردی له زمانیکی تر بکات و له بهر تیشکی ئه و زمانه دا سهیری کوردی بکات. له ئینگلیزیدا که وشه ی Whome، Whose، Who به راناوی لیکدر حساب کراوه کاریکه ده خلیکی ئیمه و زمانی کوردی به سه ره وه نییه، وشه ی Who ش دیاره سه ره به خۆیییه کی ئه و تو ی ههیه هه لده گری حساب ییکی تایه تی بۆ بگری له و زمانه دا تا کو ده بینی حاله تی (فاعلیه و مفعولی و اضافه) ی ههیه وه ک رانا وه کانی که سی Me، My، I له رسته شدا هه رگیز ناقرتی چونکه که قرتا رسته که له بهر یه که هه لده وه شی. که سهیری زمانی عه ره بی بکهیت ده بینی زاناکانی صرف و نحوی عه ره بی زۆریان به (اسم الموصول) یان داناون له ویشدا (الذي، الذين، اللذان. اللواتي، اللاتي...) وشه ی بنجین له رسته دا و حاله تی (مرفوعیه، منصوبیه، مجروریه) یان ههیه و ناشی بقرتین دنا رسته که واتای نامینی که چی له کوردیدا وشه ی (که) نه ئه و سه ره به خۆیییه ی ههیه نه ئه و بنجیه شه له رسته دا چونکه ده شی بقرتی. سه ره رای قرتانی، له وانه یه راسته و خۆش به پیش ناو وهیا (راناو) بکه ویته وه و بیته ئه مرازی (شرط) وهیا شتیکی تر وه ک که بلی «که دارا نه یی تۆش مه یی». واش ده بی ده کریته ئه مرازیکی (تحقیقی):

تۆ که حوری وهره نیۆ جه ننه تی دیدم چ ده کی

له م دلّی پر شه ره ر و سینه یی سووزانمدا

با بیین له رسته ییکدا ئه م وشه یی (که) تا قی بکه ینه وه و بزانی ده شی جی ناویک بگریته وه. له رسته یی (ئه و پیاوه ی که نانی خوارد میوان بوو) وشه یی (که) گۆیا جی (پیاو) ی گرتو وه ته وه با

وشەى (پياو)ى بخەينە جيگەيەو ە ئاخۆ چۆن دەبى: (ئەو پياو ەى
 پياو ناننى خوارىد...) لەمەدا حيسابەكە دەرئەچوو. با ئەمجارەيان
 وشەى (پياو) لە جىيى خۆى ەلستىنن و بىگويىزىنەو ە بۆ جيگەى
 (كە) و بلىن (ئەو پياو ناننى خوارىد...) ديسان رستەكە چ واتاى
 نابى و گونجائىكى تىدا نىيە.

پوختەى قسە و لىكدانەو ەى مئەو ەيە كە وا ئەم وشەيەى (كە) لە
 ەيچ روويىكەو ە دەست نادات پىيى بگوترى پاناو، بەراستى لەو ە
 زياتر نىيە بە ئەمرازىكى ئاساىى حيساب بكرى لەم سيفەتەى
 ئەمرازبوونىشدا تا بلىيى خۆش جەو ە و ەرجارە بۆ مەبەسەىك
 بەكار دىت.

دەمراستى لىژنە]

پاناو ى خۆى Reflexive:

ئەم پاناو ەك نوورى ەلى ئەمىن دەلىت: لە وشەى (خۆ) و راناو ى كەسى
 لكاو ى (م - مان، ت - تان، ى - يان) دروست دەبىت و لە رستەدا بۆ تەوكىد بەكار
 دىت وەك: مئەو دەيىنم و پىيى دەلىتم.

مامۇستا سادق بەهائەدىن و د. نەسرىن فەخرى دەلىن: وشەى (خۆ) پاناو ە
 دەشى لەگەل پاناو ى كەسى لكاو بەكار بىت و بەتەنياش بەكار بىت وەك:

خۆ شوشتن (خۆ)

مئەو خۆم ەاتم (خۆم)

سادق بەهائەدىن دەلىت لە شىو ەى سەروودا ەيچ گۆرىنىك لە (خۆ)دا نابىت چ
 بۆ نىر بى و چ بۆ مى.

[پروونكرتەو ە:

مئەو لە گوتارەكەى «سوورىكى خامە» ەندىك لەسەر وشەى (خۆ).
 دواوم، لىرەدا بە كورتى دەلىتم وشەى (خۆ) وشەيىكى فەرەنگى
 عادەتى وەهاىە ەلناكرى جىيى پى لەق بكرى و بخرىتە ناو
 قالبىكى تايبەتى دوور لە سروشتى خۆيەو ە. تۆ كە گوتت «خۆم

هه‌لده‌دهمه‌وه» وه یاخود «خۆم ده‌خورینم» لێرده‌دا مه‌فه‌وه‌ومی وشه‌ی «خۆ» له‌ رووی پێژمانه‌وه‌ چ فه‌رقێکی نییه‌ له‌ گه‌ڵ ئه‌وه‌دا که ب‌ل‌ی‌ن «برام هه‌لده‌دهمه‌وه‌، پشتم ده‌خورینم». له‌ گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا واتای «خۆ» به‌به‌ریه‌وه‌ هه‌یه‌ له‌ به‌کاره‌یناندا پ‌ۆ‌لی تایبه‌تی ببینیت: وشه‌ی «خۆ» که ده‌ردیته‌ پ‌ا‌ل راناوی ل‌کا‌و ته‌ئ‌کید په‌یدا ده‌کات، له‌م ته‌ئ‌کیده‌دا ده‌بیته‌ سی‌به‌ریکی راناوه‌که ته‌نانه‌ت ناتوانی له‌ ک‌ۆ‌تاییی رسته‌دا دا‌وا‌ی راناویکی ل‌کا‌و ب‌کا که ب‌ۆ وشه‌ی «خۆ» ب‌گه‌‌ر‌ی‌ته‌وه‌. ب‌ۆ روونکردنه‌وه‌ سه‌یری ئه‌م رسته‌یه‌ ب‌که‌:

ئیمه‌ خۆمان هاتین.

لێرده‌دا «خۆمان» نه‌یتوانی کاری «هاتین» له‌ راناوی «ئیمه‌» به‌ستین‌یته‌وه‌. چ ب‌ل‌ی‌ی ئیمه‌ خۆمان هاتین و چ ب‌ل‌ی‌ی «ئیمه‌ هاتین» راناوی ل‌کا‌وی کاری «هاتین» هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ که ب‌ۆ که‌سی یه‌که‌می ک‌ۆ‌ دانراوه‌ که «ین»ه‌. به‌لام که گوترا «خۆ هه‌ل‌دانه‌وه‌مان کاریکی باش نه‌بوو» وشه‌ی «خۆ» واتای ته‌ئ‌کیدى نه‌ما و بووه‌وه‌ به‌ وشه‌ی عاده‌تی ب‌ۆ‌یه‌ له‌ ک‌ۆ‌تاییی رسته‌دا گوتمان «باش نه‌بوو» نه‌مانگوت «باش نه‌بووین» وه‌ک ئه‌وه‌ی که گوترا ب‌ا «نان خواردنمان باش نه‌بوو». که ده‌ل‌ی‌ی «خۆم ده‌بینم» لێرده‌دا وشه‌ی «خۆ» له‌ گه‌ڵ راناوی «م» ک‌ۆ‌ بووه‌ته‌وه‌ چ ته‌ئ‌کیدى تیدا نییه‌ به‌لام جو‌ر‌ی‌ک «تخص‌ص» ده‌م‌ی‌ن‌ی‌ته‌وه‌ له‌ واتا که‌ی «خۆ»دا نایه‌ل‌ی‌ ب‌گوت‌ر‌ی‌ «خۆت ده‌بینم»، له‌م حا‌ل‌ه‌دا ده‌ب‌ی‌ ب‌ل‌ی‌ی «تۆ ده‌بینم» ته‌نانه‌ت له‌وه‌ ه‌ج‌ه‌ نا‌خ‌ا‌وت‌نه‌دا که (خۆتان ده‌بینم) به‌کار د‌ی‌ت لایه‌نى (خصوصیة)ه‌ که مه‌به‌س نییه‌، واتای رسته‌که‌ ده‌بیته‌ (ئ‌ی‌وه‌ ده‌بینم). هه‌ر ئه‌م لایه‌نه‌ی (خصوصیة)ه‌ که مه‌به‌س نییه‌، واتای رسته‌که‌ ده‌بیته‌ (ئ‌ی‌وه‌ ده‌بینم). هه‌ر ئه‌م لایه‌نه‌ی (خصوصیة)یشه‌ وای کردووه‌ نه‌ش‌ی ب‌گوت‌ر‌ی‌ (من ئیمه‌ ده‌بینم، من من ده‌بینم)، که‌چ‌ی ده‌توانی ب‌ل‌ی‌ی «خۆمان ده‌بینم» هه‌رچه‌ند «خۆ» دراوه‌ته‌ پ‌ا‌ل راناوی که‌سی یه‌که‌می «ک‌ۆ‌» چونکه‌ له‌ لایه‌ن «خصوصیة»وه‌ (من و ئیمه‌) هه‌ردووکیان که‌سی یه‌که‌من.

سروشستی «خۆ» که له واتاکهیهوه سەر ههڵدهدا وای لێ کردووه بتوانی به هۆی ئەمرازهوه وهیا لهگهڵ وشهییکی تردا واتای تازه پێک بینیت وهک «خۆیی، خۆمالی، کۆییاتی و خۆییاتی، مآخۆ» لهم وشانهدا چ خزمایهتیپێک لهگهڵ مهفهوومی «راناو» پهیدا نابیت به هەر تهعریفیک بتهوێ (راناو) دیار خهیت. که گووت «ئهم پیاوه خۆیییه» وهک ئهوهیه بلێی «ئهم پیاوه خزمه، یاخود بێگانهیه» خزم و بێگانه چهند راناون خۆییش هەر ههند.

بهلای باوهری منهوه وشهیی «خۆ» وشهییکی فهرههنگی عادهتی تاقمی «ناوه»، بهر تهعریفی ناویش دمهکوێ بێ زیاد و کهم: «ناو وشهییکه واتای تهواوی ههیه و به کاتهوه نه بهستراوه». بهلام به پیتی ئهوانامحدوویییه که له واتاکهیی «خۆ»دا ههیه ههڵدهگرێ له بهکارهێناندا هەر جاره قالب و پۆلیکی جودا وهرگریت، که ئهمهش تایبهتیپێکه هیچ پتوندییکی به «راناو»هوه نییه.

ئهم بهرخه خۆمالییه

ئهم بهرخه ئاوهکییه

سهیری ئهم دوو رستهیه بکهیت و سرنجی لێ بگریت هینده لهیهکتر دهکن، کوردی گوتهنی، درۆزن نه بێ فهرقیان ناکا. نازانم چۆن دهشی «خۆمالی» راناو بێ و «ئاوهکی» شتیکی تربی. من که ئهمه دهلێم قسهه به تایبهتی لهگهڵ ئهوانه که سانهیه که دهلێن وشه چی بێ هەر ئهوهیه با جیگه و باریشی بگۆڕی، واته که وشهیی «خۆ» راناو بوو له ههموو حالتیکدا راناوه. د. نهسرین و ماموستا سادق لهم باوهردان. نووری عهلی ئهمین دهلی وشه له بهکارهێناندا نهوعی خۆی دهگۆڕی واته دهشی له جیگهییکیدا راناو بێ و له جیگهییکی تردا ئاوهلناو بێ. بهلای منهوه، وهک دهستووریکی بنجی، وشه له بنهڕهتدا بۆ واتاییکی تایبهتی دانهراوه بهلام حالهتی دهگۆڕی، گۆرانی حالهتیش وشهکه ناگۆڕی. هەر بۆیه «خۆمالی» نابێته راناو چونکه «خۆ» له بنهڕهتدا راناو

نییه. دهبینی له وشه‌ی «خۆیی» دا ئه‌مرازی نیسبته هاتوه و پتیه‌ی لکاوه وهک به «هه‌ولتیر و هه‌له‌بجه» وه لکابی و بگوتری «هه‌ولتیری، هه‌له‌بجه‌یی».

وا ده‌زانم ئه‌م لیکدانه‌وانه به‌س بن بۆ دیار خستنی راناو نه‌بوونی وشه‌ی «خۆ».

ده‌مراستی لیژنه‌]

راناوی هه‌یی:

له‌ زمانی کوردیدا هه‌ر وشه‌ی «هی» بۆ راگه‌یانندی «تملک» به‌کار ده‌هینریت به‌لام به‌ پتی ناوچه‌ شتیه‌ی ده‌گۆڕی، وا ده‌بی ده‌گوتری «ئی، یی، یا، هین» وه‌ک: ئه‌مه‌ هی خۆمه‌، بزنه‌که‌ هی بارامه‌. پتیلوه‌که‌ هین تویه‌.. هتد.

له‌ شتیه‌ی ژوورودا فهرقی «نیر ومی» ی تیدا ده‌کری، مه‌به‌سیش ئه‌وه‌یه‌ که‌ نیرایه‌تی و میایه‌تی وشه‌ی «هی» له‌م شتیه‌یه‌دا به‌نده‌ به‌ «مملوک» که‌ وه‌ واته‌ که‌ «مملوک» نیر بوو «مالک» میتش بی راناوه‌که‌ نیر ده‌بی وه‌ک ئه‌وه‌ی ژنیک به‌ کۆری خۆی بلێ (کۆری من) یاخود باوکیک بلێ (کیژا من). له‌ شتیه‌ی ژوورودا ئه‌م راناوه‌ به‌م چه‌شنه‌یه‌:

ئی من، یاخود، یی من - له‌ بۆ نیر.

ئامن، یاخود، یامن - له‌ بۆ می.

[پروونکردنه‌وه‌:

وشه‌ی «هی» به‌لای منه‌وه‌ نه‌ک هه‌ر «راناو» نییه‌ و به‌س بگره‌ ئه‌و سه‌ربه‌خۆیییه‌ی نییه‌ که‌ بیخاته‌ ریزی تاقمی «ناو» یشه‌وه‌. له‌ راستیدا «هی» هۆیککی ساده‌ی «تملک» ه‌ که‌ وا له‌ رسته‌دا نه‌بی هه‌ر واتا به‌ده‌سته‌وه‌ نادات. له‌ رووی پرێزمانه‌وه‌ وشه‌ی «بۆ» چه‌ند سه‌ربه‌خۆیه‌ له‌ رسته‌ی «ئهم‌ گۆشته‌ بۆ بارامه‌»، وشه‌ی «هی» ش هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ سه‌ربه‌خۆیه‌ له‌ رسته‌ی «ئهم‌ گۆشته‌ هی بارامه‌». ئاشکرایه‌ ئه‌م «هی، ئی..» هه‌ر خۆیه‌تی ده‌بیته‌وه‌ ئه‌مرازی «اضافه‌» و ده‌گوتری «برای من» واته‌ ئه‌مرازه‌ بی فیله‌که‌ی «ی»

اضافه‌ش ده‌بی به‌راناو داندیری ئەگەر «هی» راناو بی.

فراوانکردنی واتای «راناو» تا ئەو راده‌یه‌ی باوه‌ش به ئەمرازیکی عاده‌تی بی هیزی وهک ئەمرازی اضافه‌دا بگری، ئەوه‌نده سنوورانه ده‌به‌زینی له ده‌ستووراتی ریزماندا پیوست نه‌هیلی به مانه‌وه‌ی سنووری نیوانی دوو به‌شی ئاخاوتنی وهک «ناو، ئاوه‌لناو» وه‌یا «ناو، ئاوه‌لکار».

که سرنج راگرین ده‌بینن ئەو شته‌ی وای کردوه و شه‌کانی «خۆ، هی، که» به راناو دانیته‌ هەر. ئەوه‌یه ئەم وشانه له به‌کاره‌یناندا پتوه‌ندیان له‌گه‌ڵ ناودا هه‌یه. با ئیمه هەر له وه‌نده‌وه لیتی نه‌برینه‌وه و نه‌ختیکی تریش به دور و پشتی ناودا بنۆرین ده‌بینن کار «فعل»یش پتوه‌ندی به ناوه‌وه هه‌یه و له ئاخاوتندا ئەرکه‌کانی ناو جی‌به‌جی ده‌کا، فیل له وجودا، نه‌ک هەر له ریزماندا، په‌یدا نابی ئەگەر ئەو شتانه نه‌بن که پێیان ده‌گوتری «ناو». به‌و پێیه چاکتر ئەوه‌یه زاراویک بۆ فیل دانیته‌ که پتوه‌ندی به ناوه‌وه دیار خات وهک «ئەرکه ناو...».

له ئینگلیزیدا راناوی «تملک» له راناوی که‌سیه‌وه وه‌رده‌گیریت. له‌وێدا وشه‌ی «our, his, your, my...» راناون به‌قه‌دمر «we, he, you, I» به‌لام له کوردیدا «هی من» هه‌رگیز ئەو «my» هی ئینگلیزی نییه. «هی» کوردی بی زیاد و که‌م «of» ی ئینگلیزی و «de» ی فره‌نسیه. هه‌روه‌ها «هی» ده‌که‌وێته به‌رانه‌ر «s» ی بۆردار - وه‌ک .Dara's book

ده‌مراستی لیژنه‌]

راناوی پرسپاری:

له روی زاراوه‌وه:

مامۆستا سه‌عید سدقی راناوی پرسپار به (أدوات استفهام) له لاپه‌ره (٥١) ی کتێبه‌که‌یدا ده‌داته قه‌ڵه‌م ده‌لیت:

اُدواتى استفهام - چەند لفظىكىن سۇاليان پى دەكرىت بعضى لەوان ئەمانەن،
(كۆ، چى، كەي، كوا، كوئى، ئاخۆ، ئا، ئاياكو، كام، كامەتە، كامەيە، چۆن، چلۆن،
چەن).

مامۇستا توفىق وەھبى لە دەستوورى زمانى كوردىدا دەلئىت: بۇناوى پرسى ئەو
بۇناوانەن كە پرس ئەكەن، لەبەر ئەم خاسىيەتەيان پىيان دەلئىن بۇناوئىكىن كە لە
شۆيىن شارەكەيان دەگەرئىن، وەكو: كۆ ھات؟ مامۇستا وەھبى ئەمانە بە پاناوى
پرسى دادەرنئىت:

بۇ ئىنسان	بۆشت	بۆجى
كۆ	چى	كوئى
چەند	چەند	
كام	كام (كامە).	

لە دەستوورى زمانى فارسىدا دەلئىت: ئەو وشانەي بۇ پرسىار بەكار دىن،
جارىك راناون، جارىك ئاۋەلناو. پاناوى پرسىار ئەوئەيە كە دەبئىتە جىنشىنى ناو.
بەلام ئاۋەلناوى پرسىارى ھەمىشە لەگەل ناۋدا دئىت و لە چۆنىەتى يا ئەندازە يا
جنس يا زمان يا مكان يا نىسبەتى ناو دەپرسئىت، وەك:

چ كىتئىكت خۆئىندەو؟ (ئاۋەلناو)

دوئىتى كۆ ھات بۇ مالى ئىو؟ (پاناو)

چ دەكەي؟ (پاناو)

ئەم وشانە بەلای ئەندامانى لىژنەو بەم جۆرەن:

بەلای مامۇستا ھەزارەو ھىچيان پاناو نىن، نە ئەمانە و نە ئەوانى پىشتر
پىيان گوترا پاناوى خۆيى و ھەيى... ھتد.

مامۇستا س. بەھائەدىن و د. ن. فەخرى دەلئىن ئەم وشانە (كوا، كا، كوانى،
كانى، كانى، كۆ، كى، كام، كامە، كىتھە، كىشك - كىژان، كەي، كەنگى، كەنگىن،
چەند، چەن، چ، چى، چە، چۆن، چلۆن، چتۆن، چلۆن، چتۆ، چاۋا، كوۋ، ئا، ئەئا،
ئايا، ئاخۆ، داخۆ، داخوا، ئەرئى، ھەرئى، كوئى، كىرئى، چو - لە چوزانمدا -)
ھەمويان پاناۋن. بەلام مامۇستا س. بەھائەدىن گەرايەو و گوتى «ئايا، ئاخۆ،

ئەرى» و ئەو وشانەى كە لە برى «هل»ى عەرەبى بەكار دێن پاناوین.

د. ن. فەخرى ئەمەش دەخاتە سەر قسەكانى خۆیەو: كە هاتوو ئەمراژىك كەوتە پال يەكێك لەو پاناوانەى بۆ پرسىار بەكار دێن و لەویدا مەبەستىكى نوێ هاتە ناو رستەو، ئەوسا ئەمراژەكە و پاناوێكە بەیەكەو دەبنە پاناوێكى لێكدەر:

<u>پاناوێ سادە</u>	<u>پاناوێ لێكدراو</u>
چى دەكەیت	بۆ چى وا دەكەیت
كوێ خۆشە	لە كوێ بوویت تا كوێ چوویت بۆ كوێ چوویت

مامۆستا ن. ع. ئەمىن دەلێت:

ئەو وشانەى لاى سەرەوێ هەموویان (وشەى پرس)ن. ئەم وشانە:

۱- ئەگەر لە رستەدا لە برى ناوێك بەكار هێنران و پرسىاریان پى كرا پێیان

دەگوتريت (پاناوێ پرسىارى) وەك:

كى لە دەرگا دەدات (كى)

پیاوێكان چەندیان گەشتەجى (چەند)

۲- ئەگەر لە رستەدا لەگەڵ ناو هاتن، واتە بوونە هاوڕێى ناو و لە چۆنیەتى وەيا

مىقدار وەيا جنس وەيا نىسبەت دوان پێیان دەگوتريت «ئاوێلناوێ پرسىارى -

صفة» وەك:

چ گۆانییەكت پى خۆشە؟ (چ)

لە كام شارەوێ هاتوویت؟ (كام)

بە چ شاخێكدا هەلەدەگەرتیت؟ (چ)

چەند كەست دیوێ؟ (چەند)

۳- ئەگەر لە رستەدا جێى ئاوێلكارى (ظرف) زەمانى یا هەر ئاوێلكارىك كە

وەسفى فێلەكە بكات بگرتەوێ پێى دەگوتريت (ئاوێلكارى پرسىارى) وەك:

منداڵەكان كەى هاتن؟ لێرەدا (كەى) ئاوێلكارى پرسىارىیە چونكە تەحیدى

واتاى كارى (هاتن) دەكات و جێگەى ئەو كاتە دەگرتیت كە منداڵەكانى تیدا

هاتوون.

ٲايا سوارهكان گه‌يشته‌جئ؟ (ٲايا) لئره‌دا ٲاوه‌لئكارى پرسه‌ چونكه‌ له‌ باره‌ى گه‌يشته‌ جئى سواره‌كانه‌وه‌ ده‌پرسئت.

٤- هه‌ندئ جار هه‌ندئ وشه‌ى پرسىيار بۆ «تعجب» به‌كار ده‌هئيرئت وه‌ك له‌م رستانه‌ى خواروه‌وه‌ به‌دى ده‌كرئت:

بۆ چ دره‌نگ هاتئت (پرسىيار)؟

چ دره‌نگ هاتئت (تعجب)!

فه‌رق له‌ نئوان رسته‌ى پرسىيار و «تعجب» وه‌يا وشه‌ى پرسىيار و «تعجب» ئه‌وه‌يه له‌ پرسىياردا چاوه‌پئى وه‌رام ده‌كرئت، به‌لام له‌ «تعجب»دا چاوه‌پئى وه‌رام ناكريئت.

[روونكرده‌وه‌:

١- ٲايا، وه‌ى، ئه‌رئ، ئه‌ئا.. ئه‌م وشانه‌ له‌ هئچ روويكه‌وه‌ نابنه‌ راناو وه‌يا ناو وه‌يا ٲاوه‌لئاو وه‌يا هه‌ر به‌شئكى ترى ئاخاوئن كه‌ بوونى سه‌ربه‌خۆى هه‌يئت.

٢- له‌وه‌نده‌ى تا ئئستا گوتومه‌ ديار ده‌كه‌وئت هئچ كامئك له‌م وشانه‌ى سه‌ره‌وه‌ پئيان گوترا راناوى پرسىيار راناوئى و زۆربه‌يان به‌تعريفى (ناو) ده‌كه‌ون، ته‌نانه‌ت ئه‌و بئ ته‌حديديه‌ كه‌ له‌ وشه‌ى وه‌ك (كئ)دا هه‌سته‌ى پئ ده‌كرئت، له‌ وشه‌ى وه‌ك (خۆراك، پۆشاك، سووته‌مه‌نى، چه‌ك) و هه‌موو ئه‌وانه‌ى پئيان ده‌گوتريئ (اسم جنس) له‌وئشدا هه‌سته‌ى پئ ده‌كرئ هه‌ر وه‌ك (كئ) ده‌لاله‌تى (هه‌ركه‌سئك) ده‌گه‌يه‌نئ (خۆراك)ئش ده‌لاله‌تى (هه‌رخواردئى)ه‌يه‌، پۆشاكئش (هه‌رجلكئىك) ده‌گرئته‌وه‌ هه‌رچه‌ند پرسىشى ئئدا نه‌بئ.

من لئره‌دا نامه‌وئ بئئيم به‌ پئى ته‌عريفى من ئه‌مانه‌ راناوئى، چونكه‌ من له‌وه‌ بوومه‌وه‌ كه‌ وا هه‌ر (من، تۆ، ئه‌وان...) راناوئى [لئره‌شدا مه‌علوومه‌ من زاراوه‌ى راناو په‌سند ناكه‌م چونكه‌ ئه‌م وشانه‌ى «من، تۆ، ئئمه‌...» په‌كى له‌سه‌ر ئه‌وه‌ نه‌كه‌وتوه‌ خزمائه‌ئى له‌گه‌ل ناو هه‌بئ يا نه‌بئ چونكه‌ ئه‌وان له‌وه‌وه‌

هاتوون که وا کهسی یه کهم و دووهم و سیتیهمن وهیا قسه کهر
 و قسه بۆ کراو و قسه لیکراو]. من دهمه وئی بلیتم ئه مانه
 راناوین به گویره ی سروشتیان چونکه بهر مهفهوومی ناو
 ده که ون و هیچ له سروشتیان ناگوژی که به بهریانه وه هیه
 شوینی ناویکی تر ده گرنه وه چونکه که لیک ناوی سه ریچی بی
 دهمه تهقه ش جی ناویکی تر ده گریته وه. ئه گهر له د. نه سرین
 بسه لمتین (بۆچی، بۆ کوئی) راناوی لیکدراون ده بی ئه ویش له
 ئیمه بسه لمتینی (بۆ دارا، بۆ به غدا) ناوی لیکدراون.

دهمراستی لیژنه]

راناوی نادیار (مبهم):

له رووی اصطلاحه وه:

۱- مامۆستا سه عید سدقی، (ادواتی مبهم) ی بۆ به کار هیناوه و بهم جوړه له
 کتێبه کهیدا ته عریفی دهکات و ده لیت: ادواتی مبهم ئه و لفظانه ن که به شکل و
 پهنگیکی غیر واضح شخص وهیا شت پیشان بدن وهکو ئه مانه که بعضیکن
 له وان (کهس، هیت، هیندی، هین).

۲- مامۆستا توفیق وهبی، (بۆ ناوی موبههم) ی بۆ به کار هیناوه و بهم جوړه له
 کتێبه کهیدا ته عریفی دهکات و ده لیت: بۆ ناوی موبههم ئه وان ه ن که جی کهسی
 یان شتیک به تایبه تی ناگرنه وه، ئه مانه شاریان دیار نابی؛ وهکو، یه کی له
 ده رگا ئه دا

بۆ ناوی موبههمی لیکدراو

بۆ ناوی موبههمی رووت

کهسی، هیچ کهس، هر کهسی، هه چ
 کهسی، هه موو کهسی، هینتی، هینه که
 کابراکه، هر کابراکه، هر کابرایتی
 هه ندی، گه لی، فلانه کهس، نه ختی، پیاوی.

کهس، کام، پیاو
 چی، هیچ، کابرا، یه ک
 فلان، کی، هه موو
 هین، زۆر، کهم.

۳- د. ن. فەخری (راناوی نادیار) ی بۆ به کار هیناوه.

۴- له کتیبی قوتابخانه کاندا (پاناوی نادیار) ی بۆ به کار هاتوو.

۵- مامۆستا ئایه تولا مهردوخ اصطلاحی (ناو گهنگ) ی بۆ به کار هیناوه له فه ره ههنگه کهیدا.

پای مامۆستا هه ژار ئه وهیه ئه و وشانه ی که ناویان به (پاناوی نادیار) هینرا پاناوین، ئه م رایه شی له سه ره تای باسی پاناوه وه روون بووه ته وه. به پای د. ن. فه خری و مامۆستا سادق و نووری عه لی ئه وانه هه موویان پاناوین، به لام نووری عه لی ده لیت ئه م وشانه ههروهک ده بنه پاناو له رسته دا، ده شبنه ئاوه لئاو و ئاوه لکار، وهک:

هه موو هاتن (- هه موو - لیره دا پاناوه).

هه موو پۆژی ده چن بۆ سه ر جووت (- هه موو - لیره دا ئاوه لئاوه).

باران زۆر ده باریت (- زۆر - لیره دا ئاوه لکاره).

به بیرو پای مامۆستا س. به هائه دین و د. ن. فه خری و ن. ع. ئه مین راناو ده کریت به م به شانه ی خواره وه:

۱- پاناوی که سی. ئه میش دوو جوړه:

أ- پاناوی که سی جودا.

ب- پاناوی که سی لکاو.

۲- پاناوی پرسیاری.

۳- پاناوی لیکده ر.

۴- پاناوی ئیشاری.

۵- پاناوی خۆیی.

۶- پاناوی هه یی.

۷- پاناوی نادیار.

پاش لیکۆلینه وه س. به هائه دین و هه ژار و د. ن. فه خری که یشتن به و رایه که موبه مه ی رووت هه یه و موبه مه ی استفه امیش هه یه.

[روونکر دینه وه:]

له زووه وه دیار که وتوو که من ئه م وشانه ی (پاناوی نادیار) -

مبهم) به پاناو داناننیم. پیم بلین فەرق چیه له نێوان دوو وشەى وهک (هەر کهسێک، هەر خۆراکێک)؟ یاخود بۆ چی به وشەى وهک (فلان) نه‌لێین (ناوى مبهم)؟ له باره‌ى ئهو وشانه‌ى «پرس»یان تێدايه ده‌لێم ئاشکرايه (ابهام، ناديارى) هه‌يه ئه‌گه‌ر نه‌با بۆ پرسین به‌کار نه‌ده‌هاتن چونکه پرسین بۆ زانینی شتى نه‌زانراو دانراوه.

ده‌بى ئه‌وه‌ش بگوترێ هه‌ندێک له‌و وشانه‌ى به‌ پاناو دانراون له‌ ناوه‌ڕۆکدا واتای نه‌فیان تێدايه وهک هه‌چ که‌س. ته‌نانه‌ت وشەى «که‌س» به‌ ته‌نیاش له‌ بنه‌ڕه‌تا بۆ نه‌فى هاتوو. تۆ ده‌لێی (که‌س نه‌هات). ته‌نیا له‌ حالى پرسیاردا ده‌بیته وشه‌یێکى بى ته‌ره‌ف له‌ نێوان (نفى و ايجاب)دا وهک که‌ بلێی (که‌س هات؟) چونکه پرسیار به‌ ئه‌سل بى ته‌ره‌فه، به‌لام به‌ هۆى ئه‌وه‌وه وشەى (که‌س) له‌ بنه‌ڕه‌تا بۆ (نفى) هاتوو له‌ پرسیاریشدا وا ده‌بى به‌لاى (نفى)دا ده‌شکێته‌وه وهک (که‌س گوتووته‌ى زه‌وى ناخولێته‌وه؟ که‌س هه‌يه بویژێ ده‌نگ بکات؟).

ده‌مراستى لیژنه

ئاۋەلناو "الصفه"

۱- ئاۋەلناو لە رووی زاراۋەۋە:

نووسەرانی کورد ھەتا ئیستا ئەم زاراۋانەیان بۆ کار ھێناو:

۱- مامۆستا سەعید سەدقی: صفه.

۲- مامۆستا توفیق ھەبێ: ئاۋەلناو.

۳- مەردۆخ: ناوێشانە.

۴- رشید کورد: رەوش.

۵- جەگەر خۆین: پەسن.

۶- کوردویتیف: خەسیەتتاف.

لیژنە جارى (ئاۋەلناو) پەسەند دەکات تا زاراۋەییەکی باشتەری بۆ دەدۆزێتەو، ھۆی پەسەندکردنی زاراۋەکەش ئەمەییە:

۱- چونکە لە لایەن بەشتیکی زۆر لە نووسەرانی ھەکار ھاتووە، تەنانت لە کتیبی قوتابخانەکانیش ھەر بەو ناو ھەو پۆییو.

۲- گونجان ھەییە لە نێوانی واتای زاراۋەکە و ئەو مەبەستەیی کە لە ئاۋەلناو ھەستی پێ دەکەیت.

۲- ئاۋەلناو لە رووی تەعریفەو:

بۆ تەعریفی ئاۋەلناو

۱- مامۆستا سەعید سەدقی دەلێت: اسمیکە حال و شائی اسمەکەیی پیش خۆی

بەیان دەکا و بەو اسمە دەلێن (موصوف) بە ھەردووکیان دەلێن:

(ترکیبی توصیفی)، وەک:

کاغەزی سپی.

۲- ماموستا توفیق وههیی دهلّیت: سیفەت که لیمهیه که بۆ تهواوکردنی مهعناى ناو یان بۆ ناو بهکار ئههینری.

۳- آیهالله مردوخ. له لاپههه (۱۸، ۱۹) ی جزمی یهکه می فه رههنگه کهیدا، باسی (صفة) له نیوان باسی ناودا دهکات و جارێکیان له بهشی سییه می ناو پیتی دهلّیت: اسم صغه، له شهرحدا دهلّی (بۆ ناسین نیشانه دانریاگه، ئهوه پیتی ئیژن ناو نیشانه، وهک پانی، درێژی، کۆتایی...) ..

ههروهها له بهشی ههشته می ناودا له ژێر عینوانی صغه مبالغه دا هه ندی ئاوهلّناوی له میسالدا نووسیه وهه، وهک (گریفۆک، ئاودار). له بهشی نویه می ناویش له ژێر عینوانی صغه مشبهدا که پیتی دهلّی (ناو نیشاندان)، وشهکانی وهک (دریژ، کۆتا، گهوره، پان، گوشاد، دور، نزیک) ی به نمونه هیناونه وه.

۴- کوردویف دهلّیت: خاسیه تناف ئه و ناوهیه که جۆر و رهنگ و چۆنیهتی ناو دیار دهکات.

۵- له دهستووری زمانی فارسیدا بهم جۆره ئاوهلّناو تهعریف کراوه:

سیفەت وشهیه که که پروونکردنه وهیه که له مهعناى اسم زیاد دهکات بهو هۆیه وه سه ره به اسمه.

۶- له دهستووری زمانی ئینگلیزیدا بهم جۆره تهعریف کراوه: ئاوهلّناو ئه و وشهیهیه که وهصفی ناویک یان راناویک دهکات.

لهواى موناقه شهیهکی ژۆر و بهراوردکردنی تهعریفهکانی پێشوو لهگهڵ واتای سیفه تدا لیژنه به هیچ تهعریفی لهو تهعریفانه رازی نه بوو، چونکه هیچ کامێکیان تهواوی واتای سیفه تیان نه دهگرته وه، سه ره پای ئه وه که هه ندیک له تهعریفهکان لهگهڵ سروشتی سیفه تدا ریک نه دهکوتن، ئیتر ئه مه لیژنه ی خسته سه ر تیفکرین بۆ دۆزینه وهی تهعریفیک، که تهواوی واتا و سروشتی سیفه ت بگریته وه و نه هیلّیت واتای هیچ به شیکێ تر له به شهکانی ئاخاوتنی بێته ناو.

له بهر ئه وهی ئه ندامانی لیژنه ریک نه کهوتن له سه ره تهعریفیک، بۆیه هه ریه که تهعریفیکێ تابهتی خۆی پێشنیاز کرد بهم شێوهی خواره وه:

۱- ماموستا سادق بههائیدین دهلّیت: ئاوهلّناو وشهیه که وهصفی موصوفه که ی خۆی دهکات موصوفه که ی ناو بێت یا راناو یا هه ر شتیکێ تر بێت.

۲- د. نەسرین فەخری دەلێت: ئاوەلناو ئەو وشەییە کە لە خۆیدا (وصفیە) هەیه بۆیە جوژ و چۆنیەتی (موصوف) دیار دەخات لە رستەدا و بەمەدا لە ناو جودا دەکرێتەو، هەروەها توانای ئەوێە هەیه جێگای ناو بگرێتەو ئەگەر هاتوو بوو بە صفەتێکی دیار یان هەمیشەیی لە مەوصوفدا، یان وەک ناو بەکار دێت بەمە هێزی وسفیتەکە دەرەکەوێت و بەمانەش لە ناو جودا دەکرێتەو.

۳- مامۆستا هەژار دەلێت: ئاوەلناو وشەیکە لە خۆیدا مانای (وصفیە)ی هەیه و لە رستەدا چۆنیەتی موصوف دەرەخات.

۴- مامۆستا نووری عەلی ئەمین دەلێت: ئاوەلناو وشەیکە گوزارەیی (وصفیە)ی تێدا یە و بۆ تەواوکردنی واتای ناو یا راناو یا ئاوەلناوێکی تر بە کار دەهێنرێت، هەندێ جارێش لە سنووری خۆی تێ دەپەرێت و لە رستەدا وەک ناو یا ئاوەلکار یا تەواوکاری فێلی مساعد بەکار دەهێنرێت وەک:

نازدار هات (نازدار بوو بە ناو)

بارام باش دەروات (باش بوو بە ئاوەلکار بۆ وشەیی دەروات)

پەروین جوانە

۵- بیروپرای مەسعوود محەمەد: وا دیارە هەموو ئەندامان لەسەر ئەوێ رێک کەوتوون کە ئاوەلناو وشەیکە (وصفیە)ی تێدا یە. من ئەوێش دەخەمە سەر (وصفیە) و دەلێم وشەکە دەبێ بە کاتیشەو نەبەسترا بێتەو. بەمەدا دەتوانین بڵێین (ئاوەلناو ناوێکە وصفی تێدا بێ) چونکە ناو بە کاتەو نەبەستراوەتەو. ئەم تەعریفە بەشی (ناو) ناگرێتەو چونکە واتای (وصفیە) لە (ناو)دا نییە، بەو پێیە تەعریفەکە بۆ تەنیا بەشی (ئاوەلناو) دەمێنێتەو کە ئەمەش مەبەستیکی بنجیە لە دانانی تەعریفەکە.

لێرەدا دەمەتەقە هەلدەستی لەسەر ئەمە ئایا کە وشەییکی ئاوەلناوی بێ گومانی وەک (جوان، تیر، ئازا...) لە فەرەنگدا ئیشارەیی بۆ کرا کە (ئاوەلناو)ە، کەچی لە رستەدا جێگەیی وەسفکردنی کار (فعل)ی گرتەو وەک کە بگوترێ (تێرم خوارد، جوان پۆشتم...) ئایا وشەکان لە (ئاوەلناوی) دەکەون و دەبنە شتیکی تر؟ ئەو کەسانەیی کە دەلێن هەر ئاوەلناو دەبن، لەسەریانە بیروپرای خۆیان دەربارەیی کەلێ باری پێزمانی کوردی بگۆرن، واتە ناشی پێ داگرن لەسەر ئەوێ کە هەرچی وەسفی

(فعل) بکا ئاوه لکاره (ظرف)، چونکه دهبینین وشه ییکی که له فهرهنگدا به (صفة) له قه لهم درا بۆ وهسفی (فعل) به کار دیت، وهک (زۆرم خوارد). پێداگرتن و سووربوون له سه ره له وهست کار ییکی یه کجار ئاسانه و چی تی ناچی وهک ئه وهی هه ندیک کهس هه ن تا ئیستاش ناسه ملتین زه وی به ده وری پۆژدا ده خولیته وه، به لام چ سوود له م اصرار کردنه دا نییه، ئازاییشی تیدا نییه. ئازایی له وه دایه که راستی دۆزرایه وه ده ره له حزه به سه ملتندری با دژی بیروبا وه ری تایبه تی مرۆفیش بێ.

قه سه م لیژهدا له گه ل تیکرای نووسه ران و زمانزانی کورد و کوردیه، مه به سه شیم له ئازایی ئه وهیه حورمه تمان بۆ شتی قه رارداده وهیا چا ولیکه زیی پێزمانانی بێگانه چا ومان له راستی تازه دۆزرایه وه و هه له ی لیژه به پێشه وه نه نوو قیئت.

له باره ی به کاره ی نانی وشه ی ئاوه لئاوی بێ گومان وهک (جوان) بۆ وهسفی کار (فعل) ده توانین بڵێن له و ته رزه جیگه یه دا (موصوف) یکی قرتا و هه یه که وهسفه که ده لاله تی لێ ده کا. به نمونه که گوتمان (زۆرم خوارد) لیژهدا به ئەصل (خواردن یکی زۆرم خوارد) بووه و وشه ی (خواردن) قرتا وه که (زۆر) ده لاله تی لێ ده کا و فیعلی (خوارد) یش ئیشاره ی بۆ ده کا. که سرنج بگری ده بینێ وشه ی (زۆر) به ته وای له جیگه ی (مفعول) دانراوه، مه فعه و له کهش قرتی نراوه. فه رموو مه فعه و له که بگه رپته وه ناو رسته و وصفه که لاده و بلی (خواردنم خوارد، نامم خوارد) ده بینێ مه فعه و له کان ده گه رپته وه جیگه ی ئاسایی خۆیا نه وه که له رسته ی (زۆرم خوارد) وشه ی (زۆر) گرتبووه وه.

له ئینگلیزیدا وشه ی یکی (Adjective - صفة) بێ که بوو به (Adverb - ظرف) دا رشتنه که ی ده گۆریت. وشه ی (Wise) که (صفة) یه ده بیته (Wisely) که بکریته Adverb، هه روه هاش هه موو (صفة) ییکی تر.

له کوردیشدا وشه ی یکی (ئاوه لکار) که له ماده ی وشه ی یکی (ئاوه لئاو) وه وه رگیریت دا رشتن یکی تایبه تی بۆ به کار دیت. به نمونه له وشه ی (جوان) که ئاوه لئاوه (به جوانی) ده گوتری بۆ ئاوه لکار، هه روه ها (ئازایانه، مه ردا نه ..) ئاوه لکارن له (نازا، مه رد) وه رگیراون. سه یری رپژه ی ئاوه لکار، هه رگیز بۆ وصفی ناو وهیا راناو وهیا

ئاوہلناو بہکار نایہت چونکہ لہ بنہرہتا بۆ وصفی کار داریژراوہ تہنیا لہو شوینانہ نہبی کہ وصفی ناوہکے بگہریتہوہ بۆئو رہفتارہی کہ لہ ناوہکے دہفامریتہوہ وەک (جلوبہرگی پیاوانہ، خواردنی کوردانہ..)، لہم جیگایانہدا رہفتارہکے وہیا ئو کارہی کہ لہ موصوفہکےوہ چاوہروان دہکریت دیتہوہ بہر ہست و زیہنی گوگرہوہ. جل و بہرگ و پۆشاک (لہبہرکردن)ی لّی دہفامریتہوہ خوؤراک و نان و پاتیش (خواردن)ی تیرا دہخوینریتہوہ دہنا ریژہی ئاوہلکاری بۆ بہکار نہدہہات. تۆ ھەرگیز نالّی (ئہم بہردہ دوشمنانہیہ، ئہم ئاوہ پیاوانہیہ، من ئازایانہم) چونکہ لہم رستانہدا (بہرد، پیاو، من) بصوریکی کار و رہفتاریان بہدوادا نایہت.

بہ نیسبہت ئوہوہ کہ بگوتری ئاوہلناو لہوانہیہ بییتہ ناو وەک (زانا ہات)، لیژردا ہیچ سروشت و تایبہتیکی ئاوہلناو دہخلی بہسەر رستہکےوہ نییہ چونکہ (زانا) بووہتہ (ناوی تایبہتی - اسم علم) ھەر وەک (فعل)یش دہشی بییتی وەک (خوادای ئامۆزامہ). دہتوانین وشہی بی واتاش بکھینہ (اسم علم) وەک ئوہی یەکیک کوری خوئی ناو بنی (ئہبجەد).

دریژہی قسہ زۆری بہبەرہوہ ھہیہ لیژردا بہمہندہ لّی دہپرہموہ و دہلّیم: یا دہبی بگوتری لہ کوردیدا وشہکانی ئاوہلناو دہست دہدن وصفی کار (فعل)یش بکھن و ھەر بہ ئاوہلناوی بمیننہوہ، یاخود لہو رستانہدا کہ ئاوہلناو وصفی کار دہکات وشہییکی قرتا و ھہیہ ئو خواوہنی ئاوہلناوہکےیہ، یاخود ئاوہلناو (حالاتی جودا)ی ھہیہ کہ ھەر جارہ جیگہ و فەرمانی پی دہگوپیت. لہ عەرہبیدا ئہم دیاردہیہ ھەر جیگہی گومان لیگردن و دہمہتہقہش نییہ. وشہی (عافل) کہ (اسم فاعل وصفی)یہ دہشی بییتہ (صفة) وەک (الرجل العافل) دہشبیتہ (حال) وەک (تصرف في الأمر عاقلاً) جّی (مبتدأ)یش دہگریتہوہ لہ رستہدا (العافل لایؤتی من مأمّنه) دہشبیتہ (مفعول بہ وہیا خبر) و دہشبیتہ (تمییز) و چہندین شتی تریش. تفصیلاتی تر لہ شوینی خویدا دیت.

[دہمراستی لیژنہ]

دواى دهربرېنى راى جوداجوداى ئەندامانى ليژنه برپار درا ئەم تهعريفه
خوارهوه بۆ ئاوهلناو پهسند بکړيت:
ئاوهلناو وشهپيکه (وصفيه)ى تېدايه و بهکاتهوه نه بهستراووتهوه.

[تېبينى:

سرنجيتكى دواى موناقهشه ده مخاته سهر ئو باوهرهوه كه
شتيكي تريش لهم تهعريفه زياد بکړيت بۆ ئهوه له (ئاوهلکار)ى
جودا کاتهوه چونکه وشهکانى (ئاوهلکار)يش سهرله بهريان
(وصفيه)يان تېدايه و به کاتيشهوه نه بهستراوونهوه. من پرايهكى
تايبه تيم لهم باسه دا پيدا کردووه به لام ليړه دا ناي هيڼمه ناو
نووسينهوه چونکه مه ودا نيبه هه فالانى ليژنه موناقهشه ى بکن.

دهمراستى ليژنه]

ئاوهلناو يش وهک ناو دوو فورمى ههيه:

۱- ساده: وهک (جوان، نازا، رهش، بلند)

۲- ناساده: وهک (به جهرگ، پاره دار، بهر هور، رهشپوش).

ديسانه وه ئەندامانى ليژنه نه گه يشته يهک راى دهر باره ى (فورمى ئاوهلناو)هوه،
ليړه شدا هر يه که يان بيروپاى خوى روون کردهوه.

۱- س. به هائدين ده ليت ئاوهلناو له رووى فورمه وهکو (ناو) بهش بکړيت:

آ- ساده: که له وشهپيکى واتادار پيک هاتبى.

ب- ناساده: که له وشهپيک و زيادى پيک هاتبى.

ناسادهش بهش بکړى به دوو به شهوه:

آ- ليکدراو: که له دوو وشه ى واتادار (به لاي که مه وه) پيک هاتبيت.

ب- دارپژراو يا خود دروستکراو: که له وشهپيکى واتادار و زيادى پيک هاتبيت.

۲- به بيروپاى ن. ع. ئەمين ئاوهلناو له رووى فورمه وه ده بيت بکړيت به سى
به شهوه:

آ- ئەگەر ئاوهلناوه که له تنيا وشهپيکى ساده ى رووت پيک هاتبوو، پتي بگوتريت
(ئاوهلناوى ساده)، وهک: رهش، سوور، ههشت، چ (چ پياوى).

ب- ئەگەر ئاۋەلناۋەكە لە دوو وشەى سادەى واتادار پىك ھاتىبو، ۋەك: دَل تەنگ،
 باوك مردوو، دەنگ گەورە، رەش پۆش يا دوو وشەى سادەى واتادار و
 مورفيمىكى مقيد پىك ھاتىبو، ۋەك: دەست لەسەر سنگ، گول بەدەم، چاۋ
 بەكل، پىتى بگوتريت (ئاۋەلناۋى لىكدراۋ).

ج- ئەگەر ئاۋەلناۋەكە لە وشەىكى سادەى واتادار و پىشگرىك يا پاشگرىك پىك
 ھاتىت پىتى بگوتريت (ئاۋەلناۋى داپزاۋ)،
 ۋەك:

سادە	داپزاۋ
يەك	يەكەم - يەكەمىن
ھەشت	ھەشتەم - ھەشتەمىن.
گەورە	گەورەتر - گەورەترىن.
پارە	بى پارە.
مرد	مردوو.
نووس	نووسەر، نووسىار.

۳- د. ن. فەخرى دەلىت:

أ- ئاۋەلناۋ سى بەشە (سادە، لىكدراۋ، دروستكراۋ)، ھەروھە دەلىت ئەو وشانەى
 پاشگر و پىشگرىان دەچىتە سەر، واتە ئاۋەلناۋى دروستكراۋ بەيارىدەى
 پاشگر و پىشگر، ناۋ دەنىم (ئاۋەلناۋى دروستكراۋ) چونكە ئەمانە نە ئەو
 سادەيەن كە ھەيە چونكە زيادىيەك چوۋمەتە سەر ئەو سادەيە، ۋە نە لىكدراۋە
 چونكە ئەو بەشە زىادە واتاى نىيە.

ب- ئاۋەلناۋى دروستىبو لە وشەيەك و رەگىك يان رەگ و پاشگر.

ئەۋەى لە وشە و رەگ پىك دىن بە لىكدراۋ دادەنىم چونكە رەگ بە واتادار
 دادەنىم، رەگ و پاشگر بە دروستكراۋ دادەنىم: رەگ ۋەك وشەيىكى واتادار و
 پاشگر بى واتا. تەنبا ئەۋەندە ھەيە كە ئەم ئاۋەلناۋە فيعلبيانە (اسم الفاعل، اسم
 المفعول) كورتترىن روالەتى ئەم ناۋانەن.

۴- به رای م. محمه‌د ناوه‌لناویش هه‌مان دابه‌شکردنی ناو هه‌لده‌گریت که له کاتی باسی (ناو) لئی دواين و تۆمارمان کرد، ته‌نیا له یه‌ک جوړ خۆی له ناو جودا ده‌کاته‌وه که ئه‌ویش (اسم فاعل مرکب) ه‌له‌و رووه‌وه که (ناو) ئه‌م ریژه‌یه‌ی نییه و لئی تصور ناکرئ.

ئهم ریژه‌یه‌ی (اسم فاعل مرکب) ریژه‌ی هه‌یه لی‌ردها ئه‌م کورته‌یه‌ی له باره‌وه ده‌نووسم:

(اسم فاعل مرکب - ناوی کارای لیکدراو) بریتییه له ره‌گی کار (فعل) و زیادیه‌ک، وا ده‌بئ زیادیه‌که وشه‌یتکی واتادار ده‌بئ واش ده‌بئ واتای ته‌واوی نابئ وه‌ک (نانخۆر، نه‌خۆر). ئه‌م ره‌گی کاره هه‌رچه‌ند خۆی له خۆیدا واتای ته‌واوی نییه به‌لام به‌هۆی ئه‌و هه‌یزه‌ی که تیتیدایه و وای لی کردوه له‌گه‌ل زیادیه‌ی بئ واتاش واتای ته‌واو به‌بخشیت ده‌شئ مامله‌تی وشه‌ی واتاداری له‌گه‌لدا بکريت. به‌و پتیه که هات و له‌گه‌ل وشه‌یتکی واتادار ریژه‌ی (اسم فاعل مرکب) ی په‌یدا کرد ده‌بئ پتیی بگوترئ (لیکدراو). که زیادیه‌که‌ش واتای ته‌واوی نه‌بوو وه‌ک (نه‌خۆر، لی خۆر) ته‌رکیبه‌که ده‌بیته ناوه‌لناوی دارپژراو. به‌لای منه‌وه ناشئ بلیین ره‌گی فاعله‌که به‌ته‌نیا واتای ته‌واوی هه‌یه چونکه به‌راستی واتای ته‌واوی نییه. تۆ که گویت (خۆر، شو‌ر، که‌ر، کو‌ژ) که‌س تیت ناگا مه‌به‌ست چیه‌ تا نه‌لئی (نانخۆر، جلشۆر، تیکه‌ر، مارکو‌ژ). ریژه‌ی ئیسمی فاعیل که له دوو که‌رتی واتاداری ته‌واو پتیک هاتبیت ئه‌مانه‌ن (نان خواردوو، جل شو‌ریوو، کار کردوو، مار کوشتوو...).

ئه‌وه‌ی پتیی ده‌گوترئ (اسم مفعول مرکب) وه‌ک گوشت خوراو، مال دزراو، سه‌ربرپاو، که له دوو وشه‌ی واتادار پتیک دین چ گرفتییکی تیدا نییه چونکه به‌ر ته‌عریفی (لیکدراو) ده‌که‌ون به‌لام ریژه‌ی ئه‌م (اسم مفعول و اسم فاعل) ه‌ی که له فاعلی خاوه‌ن پیشگروه‌وه وه‌رده‌گیرئ وه‌ک (لیه‌هاتوو، تیگه‌یشتوو، لیکو‌ژراو، تیه‌ستراو) ده‌بئ تیبینی ئه‌وه‌ی تیدا کرابئ که ئه‌م جو‌ره ریژانه له‌و فاعلانه وه‌رده‌گیرین که پیشگریان به‌سه‌روه‌یه، دیاره چ زاراوه‌یتیک بۆ ئه‌م جو‌ره فاعلانه دابنریت، ده‌بئ هه‌مان زاراوه بۆ ریژه‌ی (اسم فاعل و اسم مفعول) مه‌که‌ش دابنریت. بۆیه من لی‌ردها ناویان نانیم هه‌رچه‌ند له تیکرای بیر و باوه‌ر مه‌کانیشه‌وه ناوێک خۆ به‌ده‌سته‌وه ده‌دات چونکه ده‌شئ له کاتی باسی فاعلی خاوه‌ن پیشگردا به‌

(استثناء) زار او هیکی تایبتهی بق دانریت. کورتی رای من ئه وهیه ئاو لئاو وهک ناو ده بیته

۱- ساده ۲- ناساده. ئاو لئاوی ناسادهش ده بیته وه به ۱- لیکدراو ۲- دارپژراو.

لیردها بیرو پای م. محمهد کوتایی هات.

تیبینی:

ئاو لئاوی ساده هه لده گرتیت لیکو لینه وهی تیدا بکرتیت، ئاخو ئه ویش ده بیت یا نابیت به دوو به شه وه:

۱- ساده له بنه رتدا وهک: جوان، درپژ.

۲- ساده ی داهاتوو، وهک: نووستوو، نووسهر.

۳- ئاو لئاو له رووی گوزاره وه:

۱- ماموستا سه عید سدقی له مختصری صرف و نحوه کهیدا، ئاو لئاو دهکات به دوو جۆره وه:

آ- ئاو لئاوی سماعی، وهک: رهش، گه وه، سوور.

ب- ئاو لئاوی قیاسی، وهک: ته نه که چی، راوچی، شاخه وان، چلکن، کافرۆش.

۲- ماموستا توفیق وه بی له دهستووری زمانی کوردیدا، ئاو لئاو له رووی گوزاره وه دهکات به (۵) به شه وه:

آ- ئاو لئاوی چۆنی، وهک: پیاوی (به).

ب- ئاو لئاوی نیشانی، وهک: ئه م باخه (ئه م...ه).

ج- ئاو لئاوی ژماره یی، وهک: چوار هه نار (چوار).

د- ئاو لئاوی موبه هم، وهک: هه ندی هه نار (هه ندی).

ه- ئاو لئاوی پرس، وهک: چه ند پیاوی (چه ند...).

۳- له ریزمانی قوتابخانه کاندا، ئاو لئاو کراوه به م به شانه ی خواره وه:

۱- ئاو لئاوی فرمانی: ئه میش ده کرتیت به سی به شه وه:

۱- بکه ر، وهک: نووسهر، بکوژ.

۲- کراو، وهک: نووسراو، هه لکه ندراو.

ناوی فرمان، وهک: گریه، پرسه، ترس.

۲- ئاۋەلناۋى ئىشارى:

۱- ئىشارى ديار، ۋەك: ئەم - ئەو

ئەمە - ئەمانە

ئەۋە - ئەۋانە

ب- ئىشارى نادىار، ۋەك: گەلېك، ھىچ، فلان، ھىن.

۳- ئاۋەلناۋى چەندى، ئەمىش دەكرىت بە دوو جۆرەۋە:

۱- ئاۋەلناۋى چەندى ديار، ۋەك: دە، بىست، ھەشت.

۲- ئاۋەلناۋى چەندى نادىار (ھىچ مىسالى بۆنەھىناۋەتەۋە).

۴- پلەكانى ئاۋەلناۋ: دەيكات بە سى بەشەۋە:

۱- پلەى چەسپىو: گەۋرە، روت.

۲- پلەى بەراۋردى: گەۋرەتر، روتتر.

۳- پلەى بالا: جوانترىن، گەۋرەترىن.

بىروراي ئەندامانى لىژنەش ئەمەيە:

مامۇستا سادق بەھائەدىن دەلېت ئاۋەلناۋ بىكرىت بەم بەشانەۋە:

۱- ئاۋەلناۋى ۋەسفى، ۋەك: سەۋز، گەۋرە، پان.

۲- ئاۋەلناۋى نىسبى، ۋەك: تەنەكەچى، باخەۋان.

۳- لە روۋى پلەشەۋە سىانە (گەۋرە، گەۋرەتر، گەۋرەترىن).

د. نەسرین فەخرى دەلېت ئاۋەلناۋ دەكرىت بەم بەشانەى خوارەۋە:

۱- ھەموو وشەيەك كە ئەۋ ۋەسفىەتەى تىدايە، ۋەك (رەش، تال، باش...).

۲- ئەۋانەى كە بەنىسبى دانراۋن، من ئەۋانە ناۋ دەنېم صفاتى اسمى، چونكە لە

ناۋ دروست دەكرىتن، ۋەك:

نانەۋا، پىنەچى، باخەۋان.

۳- لە روۋى پلەۋە دىسان دەكرىت بە سى بەشەۋە، ۋەك (نازا، نازاتر، نازاترىن).

نوۋرى عەلى ئەمىن دەلېت دەبېت ئاۋەلناۋ بىكرىت بەم بەشانەۋە:

۱- ئاۋەلناۋى جۆرى (خەبەرى)، ۋەك: گەۋرە، رەش، سوور.

۲- ئاۋەلناۋى ئىشارى، ۋەك:

ئەم..ە (ئەم پياۋە)

ئەو..ە (ئەو پياۋە)

جودايى لە نىۋان راناۋى ئىشارى و ئاۋەلناۋى ئىشارى ئەۋەيە، كە ھەرچى
ئاۋەلناۋى ئىشارىيە دەبىت موشاروئىلەھىيەكەى ناو بېرىت ۋەك:

ئەم (دار) ە بەرزە.

ئەو (كوپ) ە ژىرە.

بەلام لە راناۋى ئىشارىدا پىۋىست ناكات موشاروئىلەھىيەكەى دەرېرىت، ۋەك:

ئەمە پياۋىكى باشە.

ئەۋە ئەسپىكى جوانە.

۳- ئاۋەلناۋى نىسبى، ۋەك: ژنانە، ھەلەبجەيى، شىرانە.

۴- ئاۋەلناۋى ژمارەيى، ۋەك: ھەشت، چوار، دوو، ئەمىش دەكرىت بە چوار
بەشەۋە:

أ- ژمارەى بنجى، ۋەك: ھەوت، چوار.

ب- ژمارەى تەرتىبى، ۋەك:

يەك (يەكەم - يەكەمىن)

دوو (دوۋەم - دوۋەمىن)

ج- ژمارەى داپەشكراۋ، ۋەك:

چوار چوار، شەش شەش.

د- ژمارەى شىكىتراۋ (كەرتى)، ۋەك: چواريەك، پىنجىيەك.

۵- ئاۋەلناۋى نادىار (موبھەم)، ۋەك: ھەندى، تۆزى، زۆر، كەم، ھەموو...

ھەندى مندال

تۆزى پاقلە

زۆر جار

كەم پياۋ

ھەموو رۆزى

۶- ئاۋەلناۋى پرسىيار، ۋەك: چ كىتېبى دىمخوئىنىتەۋە (چ)؟ كى ھات بۆ ئىرە؟ (كى).

۷- ئاۋەلناۋى كارى، دىكرىت بە دوو جۆرەۋە:

۱- ئاۋەلناۋى بىكەر، ۋەك: نووسەر، مردوو، دارتاش.

۲- ئاۋەلناۋى كراۋ، ۋەك: دەست شكاۋ، باۋك مردوو، سەر گىراۋ.

۸- ئاۋەلناۋى پلەيى، دىكرىت بە سى بەشەۋە:

<u>پلەي چەسپىو</u>	<u>پلەي بەراۋورد</u>	<u>پلەي بالا</u>
گەرە	گەرەتر	گەرەترىن
ئازا	ئازاتر	ئازاترىن

[روونكردنهۋە:

لە كاتى لىكۆلىنەۋە لە باسى (ئاۋەلناۋ لە روۋى گوزارەۋە) من بىرۋاي خۆم خستە پاش بە ئومىدە كاتىك لەلايەن ئەنجومەنى كۆپرەۋە تىكرای باسەكان سەرلەنۆى موناقلەشە دىكرىن، يەكجارەكى، راي خۆم دەرپرېم. لە گەلىك باسى ترىشدا من ئەم خۆ گرتنەم كىرەبوۋ لە دەرپرېنى بىرۋاي، بۆ ئەۋە كاتى لىژنە نەكۆژم بە دەمەتەقە، لە حالىكدا من رېم ھەيە دواتر لەگەل ئەنجومەنى كۆپ لىكدانەۋەى خۆم روۋن بىكەمەۋە. بەلام ئەم پىشەستىكىرنە لە بىلۋىكرىنەۋەى لىكۆلىنەۋەكانى لىژنە ناچارى كىردم ھەموو ئەۋ رايانەم بىنمە ناۋەۋە كە ھەلم كىرتىۋون بۆ موناقلەشەى ئەنجومەنى كۆپ.

بە نىسبەت ئەم باسەۋە ھەلۋەستى من لە تەعريفى ئاۋەلناۋەۋە مەلۇوم دىكرىت: ھەر وشەيىكى (وصفية) تىدا نەبى ناشى نە من بە ئاۋەلناۋى دانتىم نە ئەۋ كەسانەش بە ئاۋەلناۋى دانتىن كە بوۋنى (وصفية) لە وشەدا بە مەرج دىكرىن بۆ (ئاۋەلناۋ). واتاى (وصفية) يىش زۆر ئاشكرايە ۋ لەۋانە نىيە ژىر لىتو بخىرى بە ھۆى بىزىرەۋە. وشەى (ئەمە، ئەۋە) كە بۆ ئىششارەى روۋتن بە ھىچ

تهئولیک نابیتته ئاوه‌لناوێک که (وصفیة) ی تیدا بێ. وشه‌ی (دوو، سێ، ملیۆن) له‌ رووی (وصفیة)وه‌ه‌ فرقیان نییه‌ له‌ گه‌ڵ داروبه‌رد، ته‌حیدیدی ژماره‌ش (وصف) نییه‌ شتیکی تره‌. (چهند پیاو هات) به‌هیچ بۆره‌ ته‌وجیه‌یک ناچیتته‌وه‌ سه‌ر (وه‌صف). که‌ بێن و ئه‌مانه‌ به‌ (صفة) دانین ده‌بێ ته‌عریفی (ئاوه‌لناو) له‌ سه‌ره‌تاوه‌ بگۆڕین یاخود ته‌عریفیک بۆ (وصف) دانین نه‌وه‌نده‌ په‌راویزی واتاکه‌ی فره‌وان کاته‌وه‌ تا باوه‌ش به‌ (کێ، چهند، بیست، ئه‌مه‌..)دا ده‌گیرت.

وشه‌ که‌ (وصف) ی تیدا بوو هه‌لده‌گرێ پله‌ی خوارو ژووری بۆ دیار کریت وه‌ک: گه‌وره‌، گه‌وره‌تر، گه‌وره‌ترین یاخود هه‌ره‌ گه‌وره‌ - که‌ ئه‌مه‌ش هه‌ر صیغه‌ی (Superlative)ه‌. له‌ وشه‌ی وه‌ک (یه‌که‌م)دا پله‌ی خوارو ژوور به‌ (دووهم، سێیه‌م، چواره‌م) ده‌رده‌که‌ویت، ته‌نانه‌ت که‌ ده‌گوتری (یه‌که‌م، یه‌که‌مین) مه‌به‌س به‌ره‌وژوورتربردنی (وصف)مه‌که‌یه‌ له‌ مقارنه‌ی (یه‌که‌م) له‌گه‌ڵ دووهم و سێیه‌مدا نه‌ک یه‌که‌م له‌گه‌ڵ خۆیدا که‌ مقارنه‌ هه‌لناگری. دابه‌شکردنی ژماره‌ بۆ (بنجی و ته‌رتیبی و دابه‌شکراو) باسێکه‌ سه‌ر به‌ ژماره‌ خۆیه‌وه‌، نه‌ک به‌نده‌ به‌و که‌ ژماره‌ (صفه‌)بێ. ده‌بینی (شەش شەش و هەوت هەوت) له‌ حه‌قیقه‌تا ئاوه‌لکارن، چونکه‌ که‌ گووت (ئیمه‌ دوینی شەش شەش هاتین) به‌م ژماره‌یه‌ی (شەش شەش) وه‌سف‌ی هاتنه‌که‌ت کرد. تۆ ناتوانی بڵێی (ئیمه‌ی شەش شەش، ئیوه‌ی نو‌ نو) تا بڵێین ئه‌مانه‌ وه‌سف‌ی ئیمه‌ و ئیوه‌ ده‌که‌ن.

ناوی (حرفه‌، که‌سابه‌ت) هه‌ر نه‌وه‌نده‌ ده‌بیتته‌ (صفة) که‌ (وصف) ی تیدا بێ ده‌نا له‌ دیارکردنی جووری که‌سابه‌ت چ (وصف)یک په‌یدا نابێ. تۆ که‌ گووت (شوانێک هات) چ وه‌سف‌یکت ده‌رنه‌بری، کاتیک (شوان) ده‌بیتته‌ (صفة) که‌ مقارنه‌ هه‌لگری وه‌ک که‌ بڵێی (دارا شوانتره‌ له‌ زانا) یاخود (دارای شوان هاته‌ لام نه‌ک دارای جلدروو). بێ گومان جووری پیکهاتنی ناوی (حرفه‌) کار ده‌کاته‌

سەر(صفه) بوون و نه بوونی وشه که وه وهک بَلّی (دارتاش،
جلدروو، جلشۆر..) که ئەمانه (وصف) یکی ئاشکرایان تێدایه،
به لām وشه ی (چه تیم) با بۆ (حرفه) ش بّی (وصف) ی تێدا نییه.

له و وشانه ی ن. ع. ئەمین به ئاوه لئاوی کاری (فعلی) داناون
فه رقیک نییه له ئیوانی (مردوو، باوک مردوو) وه هه ر دوویان
جۆری (بکه ر) ن.

له م بابته تێبینی و تصویرانه وه شتێ ترم هه یه ده رباره ی
(ئاوه لئاو - صفه) وه، بۆ ئه و کاته یان هه لده گرم که ئەنجومه ن له
باسه که وه ده دۆیت.

ده مرآست لیژنه]

کار "فعل"

کار له رووی زاراوهوه: بۆ (فعل) زمانه‌وانه‌کانی کورد، ئەم زاراوانه‌یان به‌کار هیناوه:

- ١- مامۆستا توفیق وهه‌بی: فیل.
  - ٢- مامۆستا سه‌عید سدقی: فیل.
  - ٣- مامۆستا شیخ محهمه‌دی خاڵ: کردار.
  - ٤- نووری عه‌لی ئەمین: فرمان.
  - ٥- مه‌ردوخ: کردار.
  - ٦- مامۆستا کوردویتف: فیل.
  - ٧- مامۆستا ره‌شید کورد: پشک.
  - ٨- مامۆستا جگه‌رخوین: کرن.
  - ٩- مامۆستا جه‌لاده‌ت به‌درخان: کردێر.
- کار له رووی ته‌عریفه‌وه: هه‌تا ئێستا ئەم ته‌عریفانه له‌لایهن نووسه‌رانی کورده‌وه بۆی دانراوه:

- ١- مامۆستا توفیق وهه‌بی له ده‌ستووری زمانی کوردیدا ده‌لێ:
- فیل کلمه‌یه‌که کار و حاڵی که‌سێ یا شتێک له ده‌مێکدا باس ده‌کات، وه‌ک (ئەخوا، دانیشتوو).
- ٢- مامۆستا سه‌عید سدقی له صرف و نحوکه‌یدا ده‌لێ:
- فیل کلمه‌یه‌که سه‌ره‌خۆ ده‌لالت بکات له په‌یدا بوونی ئیشی له زه‌مانێکا (خویندی، کردی، ده‌خوینێ).
- ٣- نووری عه‌لی ئەمین له رێزمانه‌کانیدا ده‌لێ:

فرمان ئەو واژەییە کە خەبەری پێی لە کەسێی یا شتێی ئەدری لە تافیک، وەک (شتیوا، دەچم، گرتی).

۴- لە دەستووری زمانی فارسی بۆ پۆلی یەکەمی قوتابخانە ناوەندیەکان دەڵێ:
فیعل وشەیەکە دەلالەت لەسەر کردنی کاریک یا روودانی رووداوێک یا بوونی
حالەتێک دەکات کە لە زمانی رابردوو یا ئێستایا ئایندهدا بیت وەک: دەچم،
دێم.

۵- لە ریزمانی ئینگلیزیدا، لە کتێبی:

«An English Grammar Book, by: Evan Penglis»

دەڵێت:

A verb is that part of speech which arrests or predicates something.

۶- لە زمانی عەرەبیدا زۆر تەعریفی بۆ دانراوە پەنگە ئەمەیان ناوەڕۆکی تیکرایان
بگرتەو «الفعل لفظ یفید حدثا مقترنا بأحد الازمنة الثلاثة».

لیژنە بریاری دا بەرانبەر زاراوەی «فعل، Verb» زاراوەی «کار» بەکار بێت لە
ریزمانی کوردیدا، لەمەشدا پەڕەوێ کۆری زانیاری کوردی کرد.

لە دواى لیبور دبوونەو لە سروشتی «کار» و هەلسەنگاندنی ئەو تەعریفانە کە لە
کوردیدا وەیا لە زمانەکانی تردا بۆ «کار» دانراون لیژنە ئەم تەعریفی خوارووەی
پەسند کرد:

«کار وشەیەکە روودان و کاتی تێداوە» وەک: خواردی، دادەبەزێ، راوەستە.

لیژنە لە زۆر روووەو ئەم تەعریفی پەسند کرد، بۆ نموونە چەند روویەک لەو
رووانە دەهێنێ بەرچاو:

۱- وشەى «روودان» هەروەک «روودان - حدوث» دەگرتەو «کردن، فعل» یش
دەگرتەو بەلام وشەى «کردن، فعل» روودان ناگرتەو، واتە ئەوەی پێیان
دەگوترێ «افعال المطاوعة» هەموویان بەر ئەم تەعریفە دەکەون.

۲- ناتەواویی هەندێک لە تەعریفەکان، وەک هی مامۆستا وەهبی و نووری عەلی
ئەمەین کە کاری فەرمان و ئاوات «الامر والتمنى» و هەموو رستەى ئێنشانى کە

فیعلیان تیدا بیت بهریان ناکه ویت، ئەو ناتەواوییه لەم تەعریفی لیژنەدا نییه. به نموونه که گویت «کاغەز بنووسە - نەکەن برۆن - خوا بتان پارێزی - خۆزی زەویە کهم کیلابایە» بەر تەعریفی لیژنە دەکەون بە لām بەر هی مامۆستا وەهیبی و نووری عەلی ئەمین ناکەون.

۳- که سروشتی کار لیک بدریتەو، ئەم دوو بنگەیی «روودان و کات» جودای دەکەنەو له هەموو بەشەکانی تری ئاڤاوتن. به نموونه، رهچاوکردنی «کات» له تەعریفە کهدا ناهێلێ «چاوگ، مصدر» بەر تەعریفە که بکەوێت چونکه له چاوگیشدا وەک کار «روودان» ههیه به لām کات نییه. ههروهها رهچاوکردنی «روودان» ههموو ئەو وشانه له تەعریفە که دەر داوێ که له بەشی «ناو» دان و کاتیان تیدایه وەک «رۆژ، سال، مانگ، ههفته، نیوه شهو، پار، دوینی، بههار، پایز..هتد» چونکه له مانهدا روودان نییه.

به پیتی باوهری لیژنه ئەم تەعریفە «جامع و مانع» ه.

کار له رووی هێز، وهیا «تەئسیر» وهیا «کار تیکردن» هوه:

مه بهست له مه، تۆزینه وهیه له باره ی دابه شکردنی کار بۆ (لازم - متعدی، Tran-sitive - Intransitive، تێ نه په ی - تێ په ی) یا هه ر زاراوه یکی تر که له کوردی و غهیری کوردیدا به کار هاتبیت.

دوا ی مونا قه شه و لیکۆلینه وهیه کی دوور و قوول لیژنه جارێ زاراوه ی (هێز) ی په سه ند کرد و سه ره با سه که ی به م جوړه داړشت:

دابه شکردنی کار له رووی هێزه وه:

زمانه وانانی کوردی کاریان له رووی هێزه وه به م جوړه باس لێ کردووه. هه ر چه ند ناوی هێزیشیان نه هیناوه:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له لاپه ره (٤٤) ی صرف و نحوی کوردیدا ده لیت:

فعل دوو به شه:

أ- لازم.

ب- متعدی.

لازم: فعلیکه ده بی لازمی فاعله که ی بی و لیتی جوێ نه بیته وه و محتاج به مفعول

نه بڼې وهکو:

حسین هات.

حسین روښت.

متعدی: فعلیکه له فاعله که یې جوړ بڼته وه و احتیاجی بڼې به مفعول وهکو:

حسین نانی خوارد.

حسین دهرسی خویند.

۲- ماموستا توفیق وهبی له لاپهړه (۴۱) ی دهمستووری زمانی کوردیدا

دهلایت:

فعل دوو صنفی هیه:

۱- فعلی متعدی - کاری بهیان نهکا که له باس لیکراوه ده تهجاوړی کهسې

یا شتیکی تر بکات، وهکو (پیاو گوشت نهخوا).

۲- فعلی لازم - کاری یا حالې بهیان نهکا که له باس لیکراوه ده راسسته وخوړ

تهجاوړی کهسې یا شتیکی تر نهکا، وهکو (قل نهفری).

۳- مەردوخ له لاپهړه (۹) ی فەرهنګه کیدا (بهرگی یه کهم) دهلایت:

کار دوو جوړه:

أ- یا بو دروسبوونی یهک چت بهسه، اوه پی ایژن (کار یک لائی)، وهک (بون،

روین، هاتن، خهفتن).

ب- یا بو دروسبوونی یهک چت بهس نییه، تا دو چت نهوی دروس ناوې. وهپې یژن

(کاری دولائی).

تیبینی:

له پراوړزی فەرهنګه که ی ئیشاره ی داوه، که مهبهست له (یهک لائی) لازمه و

مهبهستیش له (دو لائی) متعدیه.

۴- له ریزمانی پوښی شهشهمی سهرهتایی لاپهړه (۵۶) بهم جوړه باس کراوه:

أ- فرمانی تی نهپهړ: نهو کارهیه که به تنیا له رسته دا مانایه کی تهواوی هیه و

نه انجام به دهسته وه ددات، وهک: فەرهاد هات.

ب- فرمانی تیپهړ: نهو کارهیه که به تنیا له رسته دا مانایه کی تهواو نادات به

دهسته‌وه و پټويستی به وشه‌یه‌کی تره ماناکه‌ی ته‌واو بکات، وهک:
فه‌ره‌اد گهنم ده‌چټنټ.

۵- کوردویټف له کتټبه‌که‌یدا (مافی کوردی) لاپه‌ره (۸۲) به‌م جو‌ره له لازم و متعدی ده‌دوټت:

أ- فیلټد ده‌رباز بووین: وان فیلادا دبټژن فیلټد ده‌رباز بووین، یه‌دکوو نیشان دکن مه‌ریکی یانټی ژی تشته‌کی یانټی ژی تشته‌کی سهر شوغله‌کی، یانټی ژی خه‌باته‌کټی ده‌خه‌به‌ته ئو کرنا وان ده‌ربازی سهر شوغل دبه مه‌سه‌له:
ئه‌ز کتټیبنی دنفیسیم.

تو نامټی دشینی.

ب- فیلټد نه‌ده‌رباز بووین: وان فیلادا دبټژن فیلټد نه‌ده‌رباز بووین، یه‌دکوو نیشان دکن بووین و قه‌ومانده‌نا تشته‌کی یانټیژی مه‌ریکی. ئه‌و ئه‌یان دکن کو کرنا مه‌ریکی یان (تشته‌کی) سهر مه‌ری تشته‌کی، خوه خوه تټی کرنټی ئو ده‌ربازی سهر که‌سه‌کی (تشته‌کی) دنټی نابا مه‌سه‌له:

ئه‌ز دچم.

تو دترسی.

۶- نووری عه‌لی ئه‌مین له کتټیبنی قواعدی رټزمانی کوردی لاپه‌ره ۱۳۴۱ ده‌لټی:

أ- له (تټی نه‌په‌ر) دا، ئه‌سه‌ری کار له (منسدالیه = فاعل) جوټی نابټته‌وه بۆ که‌سه‌ی یا شتټکی تر، وهک سواره‌که‌ گلا.

ب- له (تټپه‌ر) دا، ئه‌سه‌ری کاره‌که‌ له (منسدالیه = فاعل) جوټی ده‌بټته‌وه بۆ که‌سه‌ی یا شتټکی تر، وهک: دارا نه‌مامه‌که‌ی ناشت.

۷- له رټزمانی فارسیدا، زاراوه‌ی (لازم و متعدی) به‌کار هاتووه (دستور پارسی لاپه‌ره - ۱۹۵ - هی‌نو النور) ده‌بټژټی:

أ- لازم فعلی است که به فاعل ئیسناد داده شود، احتیاج به مفعول ندارد.

ب- متعدی فعلی است که فاعل روی مفعول واقع شود.

تټیبنی:

بۆ لازم و متعدی هه‌ندی کتټیبنی تری ده‌ستووری زمانی فارسی ته‌عریفی تریان

داناوه، که ئەوانیش له معنای سەرەوه دەرناچن.

وهک ئاشرایه له قه‌واعیدی عەرهبیدا - که سەرچاوه‌ی رێزمانی گه‌لی له زمانه‌کانی رۆژ‌ه‌لاته - لازم و متعدی به‌کار هاتووه، ئەم باسه‌ش له عەرهبیدا هێند بڵاوه، لیژنه به‌ پێویستی نه‌زانی لێرده‌دا دووباره‌ی بکاته‌وه.

۸- له رێزمانی ئینگلیزیدا بۆ لازم Intransitive و بۆ متعدی Transitive به‌کار هاتووه و له کتێبه‌کان و فهره‌نگه‌کانی ئینگلیزیدا ته‌عریفی جو‌رج‌ۆریان بۆ هاتووه‌ته‌وه، که‌وا پێویست نه‌دیترا کاتی لیژنه‌ی پێ بکوژێ و هه‌ره‌یه‌نده ده‌گوترێ که ئەو ته‌عریفانه‌ش له په‌راویزی ته‌عریفه‌کانی تر دەرناچن. وا دهرده‌که‌وێت له کوردیدا هه‌تا ئیستا ئەم زاراوانه به‌کار هاتوون بۆ جو‌ری کار له رووی هێژه‌وه:

۱- لازم و متعدی (سعید سدقی، توفیق وه‌بی).

۲- هنگیڤ و نه‌هنگیڤ (رشید کرد).

۳- دهرباز و نه‌دهرباز (کوردویڤ).

۴- یه‌ک لائی و دوو لائی (مه‌ردوخ).

۵- تێپه‌ر و تێ نه‌په‌ر (نووسه‌رانی تری کورد).

لیژنه بۆ مه‌به‌ستی به‌سه‌ر نه‌بردنی کات و په‌ک نه‌که‌وتنی لێک‌ۆ‌لینه‌وه‌کانی جا‌ری زاراوه‌ی (تێپه‌ر و تێ نه‌په‌ر)‌ی په‌سند کرد، هه‌رچه‌ند به‌لای هه‌ندێ له ئەندامه‌کانیه‌وه ئەم زاراوه‌یه له‌گه‌ڵ ده‌وری فاعيله‌کان رێک ناکه‌وێت، به‌و پێیه‌ لیژنه زاراوه‌ی (تێ نه‌په‌ر) بۆ (لازم) و (تێپه‌ر)‌ی بۆ (متعدی) قبول کرد.

[پروونکردنه‌وه:

به‌لای منه‌وه دوو زاراوه‌ی «تێپه‌ر، تێ نه‌په‌ر» له‌گه‌ڵ واتا و سروشتی کاره‌کان رێک ناکه‌ون چونکه وشه‌ی «تێپه‌ر» وا راده‌گه‌یه‌نێ که تاوی کاره‌که له فاعيله‌وه بۆ مه‌فعوول تێپه‌ری بیت، له‌مه‌شدا هه‌ر ده‌لتی فاعيله‌که بۆ خو‌ی مه‌فعووله. کاره‌که‌ش لێی تێپه‌ریوه وه‌ک له مه‌فعوولێکه‌وه بۆ مه‌فعوولێک تێپه‌ری بیت، که‌چی ئەوه‌ی مه‌به‌سته له فاعیلی تێپه‌ر چوونی تاوی فاعيله‌که‌یه بۆ سه‌ر

مهفعولهكه. بهو پټيه دهبي زاراوھيټك بدوژټتهوه كه وا رابگهيني
 «فيعلټكه تاوى فاعيل بۆ سهر مهفعول دهبات». تو سهيري،
 زوږبهى نووسهران كه تهعريفى ټټپه دهكهن دهلټن: «فيعلټكه له
 فاعيلهوه تى دهپهري بۆ مهفعول». ئهم تهعريفه هر دهلټى بۆ ئهو
 فيعلانه داندراوه كه دوو مهفعوليان پى دهوټت. كه هر بلكيڼ به
 وشه ټټپه، وا باشته له «ټټپهړانډن» هوه زاراوكه داتاشين،
 ئهوسا كه گوترا فيعل «ټټپهړټن» بير بۆ لايه دهروات كه فيعلهكه
 تاوى فاعيلټك دهپهريټتهوه بۆ شټيكي تر. له «تى نهپهريټن» يشدا
 ديسانوه ئهوهمان به بيردا دټت كه فيعلهكه تاوى فاعيل
 ناگوژټتهوه بۆ شتى تر. دهبي بزانيڼ فيعل خوځى له خوځيدا
 كاريگر نيه، نهخير وجوديشى نيه، ئهگر فاعيل نهبي هيچ
 فيعلټك پهيدا نابى. له «ټټپهري» و «تى نهپهري» دا كه دوو وشه
 زمانى كوردين مههست له واتاكهيان ئهويه كه فاعيلهكه، ياخود
 تهئسيري فاعيلهكه، ټټپهري يا ټټپهري نيه نهك فيعلهكه، كه چى له
 بهكارهيتاندا تاو و تهئسيرهكه بۆ فيعلهكه دهچټتهوه، ئهمهش
 پټچهوانه راستى و مههسته.

[مهسعوود محهمه]

كارى تى نهپهري:

بى ئهوهى تهعريفټك دابنريټ بۆ كارى تى نهپهري، ئهم راستييه دهمنټټتهوه كه
 له زمانى كوردى و له هموو ئه وريزمانانهى زمانى تر دټنه بهر چاو يهك له
 تايهتټيه بنجييهكانى كارى تى نهپهري ئهويه كه وا مفعول (بهركارى ناوټت، بهر
 واتايه كه راستهوخو^(١)) تاوى كارا (فاعل) ناچټت بۆ سهر هيچ وشهيهك له
 دهرهوهى وشه و واتاي كارهكه خوځى - مههستيش له راستهوخو ئهويه كه
 گوژانهوهى تاو به هوځى ئامرازهوه كار ناگوژټت له تى نهپهريهوه بۆ ټټپهري، وهك كه
 (هاتم) به دوا ئهودا دهستهواژهى (بۆ لاي تو) ي پټوه بلكيټټت، كارهكه هر به تى

(١) ماموستا توفيق وههبيش بهر له ليژنه ئهم (راستهوخو) يه بهكار هيتاوه بۆ ههمان
 مههسته.

نەپەرى مایەو، ھەرچەند بە ھۆى ئامرازى (بۆ) جۆرىك لە تاوى کارەكە (ياخود کارایەكە) گۆزایەو بەرەو (لاى تۆ).

بەپى سەرنجدان و وردبۆنەو کارى تى نەپەر لە زمانى کوردیدا وەك لە زمانەکانى تریشدا لە رووى ھێزەو دەبیت بە دوو جۆر: جۆى یەكەمیان دەشیت پى بگوتریت (تى نەپەرى ئاسایى، یاخود ئىرادى یاخود ھەر زاراوەیكى تر كە روونکردنەو مەبەست دای بنى) لەم کارانەدا دەورى کارا (فاعل) شتیكى ئاشکرا و ئىرادىيە وەك كە بگوتریت (پۆشت، فرى، ھات...).

جۆرى دووهمیان ھەڵدەگریت زاراوەى (لا ئىرادەى، روودان) یا ھەر زاراوەیكى تر كە لەگەڵ مەبەست رىك بکەوێت بۆى دابنریت. لەم جۆرە کارانەدا کار (فاعل) دەورىكى تايبەتى خۆى نییە بەو واتایە كە کارەكە بەپى خواھىشتى کارا دیتە دى، وەك:

پووشەكە سووتا

داوەكە پسا

پشیلەكە خنكا... ھتد

لە ھەرەبیدا ئەم دوو جۆرەى کارى تى نەپەر لە یەكتر جودا كراونەتەو بە ھۆى ئەووە كە کارى تى نەپەرى روودانیا ناو ناو (أفعال المطاوعة).

ئىستىقرا دەرى دەخات كە لە زمانى كوردیدا زۆربەى کارى وقوع (روودان) لە چاوى ئەلفیەو وەردەگیرىن، وەك:

سووتان، برژان، خنكان، پسان، دپان، خلیسكان، رمان، رووخان... ھتد.

ئەو مطاوعەى كە لە شێوێ خواروودا بە (ئەلف) دەبیت لە شێوێ ژووروودا بە (یا) دەبیت، وەك:

بزدیان، پرچیان، وەریان، دپان، ھورپان، قەمریان... ئەم کارانەى كە ناومان نان «كارى روودان - مطاوعة» لە موزاریعدا ئەلفەكەیان دەبیتە (ئى) و بۆ ھەموو كەسەكەنیش دیتەو.

دەسووتیم دەسووتین

دەسووتیت دەسووتین

دەسووتیت دەسووتین

[روونکردنه وه:

دهرکه وتنه وهی ئەم «ئ» له هه موو حالێکی موزاریعدا تایبه تیێکی
کاری روودانه، له کاری تی نه په ڕی ئاساییدا ته نیا بۆ که سی
سییه می تاک دیت وهک:

هه لستا هه لده ستیت

هه لستام هه لده ستم

هه لستان هه لده ستن

ئەم «ئ» که له کاری تی نه په ڕی عاده تیدا وه ها بی، دیاره له
کاری تی په ڕدا چاوه ڕوانی هاتنه وهی نا کرێ له گه ل غه یری که سی
سییه می تاکدا وهک:

کێلای ده کێلێت

کێلام ده کێلم

کێلایان ده کێلن

[مه سهعوود محهمه د]

سه رنج ده ری ده خات له ئاخاوتنی کوردیدا هه مان بی هیزی که له کاری رووداندا
هه یه له کاری بینامه جهوولیشدا خۆ دهنۆنی و بووته هۆی نه وه که صیغه ی بینا
مه جهوول له کوردیدا له چاوگی ئەلفیه وه وه رگیریت و ئەویش ئەلفه که ی له
موزاریعدا بیته وه (ئ) و بۆ هه موو که سه کانیش دیار بکه ویت، وهک:

نووسرام دهنووسریم

دیترایت ده دیتریت

گیراین ده گیرین

به لام له کاری بینا مه جهوولدا بیژوک (شاذ) نییه وهک له کاری رووداندا هه یه؛
نموونه ی بیژوک له کاری روودان:

(مرد) چاوگی ئەلفی نییه و کاری روودانیشه.

هه روه ها کاری (که را) ئەمیشیان چاوگی ئەلفیه و وهک کاری روودان که ردان

دهکريت و له موزاريعدا «ئ» که بق هه موو که سه کان دتته وه، به لام کاری روودان نيه و ئيراديه. بئ گومان کاری تر له و بابته تانه ی بيزووک له زمانه که دا هه يه ئيستيقرا دهريان دهخات.

[روونکردنه وه:

دهشی له بنه رتدا کاری «گهړان» بق ئه و شتانه به کار هاتبی که له خووه دهگه رین وهک بگوتری «سه عاته که گهړا، مه کینه که گهړا» مه به سیش دهست به سووپانه وه کردن بی که ته وای کاریکی روودانه و چ ئیراده ی تیدا نيه، به لام له گه ل تپه رینی کات و فره وانبوونی زمان و مه به سته کانی ناخواتن قسه که ری کورد ناچار بووی کاره که ی کردبته تی نه پیری ئیرادی.

کاری «سووپان» تا ئیستا به زوری هر له شکلی «روودان» به کار دیت، ناواناوه ییک نه بی که به واتای «سه ماگردن» بگوتریت. به لام که گویت «سووپانه وه - سووپامه وه، سووپایه وه...» به ته وای ده بیتته ئیرادی هرچند گهردانه که شی هر هی کاری روودانه. ئەم تیکه لَبوونه ی بابته ی له یهک نیزیک دیارده ییکی ئاشکرایه له هه موو زمانیکدا هرچند پتویستی به شیکردنه وه و لیکۆلینه وه ی هه بی و هه یه تی.

[مه سهوود محمهد]

تییینی:

له زاری کرمانجی سه روودا صیغه ی بینا مجهول دارشتن یکی تایبه تی خو ی هه به بهر ئەم قاعیده ی مطاوعیه ناکه ویت، دهگوتریت:

چاوک	کاری رابردوو	کاری ئاینده (داهاوو)
هاتنه کوشتن	هاته کوشتن (کوشتنی)	دههیته کوشتن
هاتنه خارن	هاته خارن (خارنی)	دههیته خارن

له بهر تیشکی ئەم شیکردنه وه و لیکۆلینه وه یدا لیژنه ئەم ته عریفه ی

خوارهوهی دانا بۆ کاری (تۆ نهپه):

کاری تۆ نهپه ئهوه کارهیه که پتووستی به بهرکاری راستهقینه (صریح،
حهقیقی) نییه، وهک:

حهسهن هات.

ئازاد نوست.

دوو کیتلۆمهتر پویشتم.

مانگیک به پۆژوو بووم.

کاری تپهپ:

ئهم کاره له کوردیشدا وهک زمانهکانی تر تایبهتیکی بنجی تپدايه، ئهوه
تایبهتیهش بریتییه لهوهی که پتووستی به بهرکار (مفعول) هیه بۆ تهواوکردنی
واتاکه، وهک:

خواردم نانم خوارد

گرتیان مهلیان گرت

کاری تپهپیش له روی هیزهوه له کوردیدا دهیت به دوو جۆر:

جۆری یهکهه: ئهوه کارهیه که پتووستی بهیهک (بهکار) هیه و تاوی ناروا بۆ
دووهه، وهک:

کاغهزی نووسی

دهرسمان خویند

جۆری دووهه: ئهوه کارهیه که پتووستی به پتر له بهرکاریک هیه، وهک:

پارهت دهدهم

ئهحممه پاره دهدهته مهحممود

بهردم گرته چۆلهکهکه

[اروونکردنهوه:

ئهم ریژه «صیغه»ی وهک (پارهت دهدهم، بهردیکت دهگرم، پاش
کهمیکی تر دهتگهمی) له ناخاوتنی ئیستاکی سلیمانیدا بزر بووه.

خەلقى سەلیمانی دەلێن (پارەت پێ دەدەم، بەردیکت تێ دەگرم،
بێت دەگەم). بەلام لە چەرخێ نۆز دەمدا شاعیریکی وەک نالی
گوتوووەتی:

فەرموووە کە ماچت نەدەمێ روورەشی توو بێ

ئەمسالە بەجێ دێ ئەسەری وەعدەیی پاری

دیارە لێرە بە پێشەوێ سەلیمانی وەک شوێنانی تری کوردەواری
ئەم رێژەیی بەکار هێناوە، یاخود هەرنەبێ لە باری تایبەتیدا بە
چاوەلێکەری وەیا شارەزایی لە خەلقى تر لەوێشدا رێژەکە ناوناوە
کەوتوووە سەر زمانەوێ. بە هەمە حال ئەم رێژەیی کوردیی پەتی و
رەسەنە و هۆی دەوڵەمەندکردنی زمانەکەشە.

تێکراییی لەهەجەکانی کوردی لە کاتی رابردوودا ئەم رێژەیی بەکار
دێن: چوومە هەولێر، بەردم گرتە نیشانە، پارەم خستە
گیرفانمەوێ، نواریمە باغەکە. بە سرنج دەردەکەوێ ئەم رێژەیی کە
لەگەڵ کاری تێ نەپەردا بەکار بێت وای لێ دەکا پێویستی بە
بەرکار هەبێ، کە بۆ کاری تێپەڕیش بوو دوو بەرکاری بۆ پەیدا
دەکات واتە یەکێکی لێ زیاد دەکات. من لە گوتاری (بەکارهێنانی
«ی» لە رێزمانی کوردیدا) نەختیک بە درێژی لەسەر ئەم باسە
رۆیشتووم، خۆنەر دەتوانی سەیری ئەو گوتارە بکات.

[مەسعود محەمەد]

لەبەر تیشکی ئەم لێکدانەوێ و شکر دێنەوێدا، لێژنە ئەم تەعریفەیی خوارەوێ بۆ
کاری تێپەڕ دانا:

کاری تێپەڕ ئەو کارەیی کە پێویستی بە بەکاری راستەقینە (صریح، حقیقی)
هەیه، وەک:

پشیلە گۆشت دەخوات.

قادر دەستی خۆی بێ.

دارەکە مەشکێنە.

تییینی:

لیژنه له بهکارهیتنانی تیپهړ و تّی نهپهړدا دوو زاراوه‌ی باوی بهکار هیئا بی
ئوه‌ی له‌وه‌دا مهبهستی تیپه‌پرتن و تّی نهپه‌پرتی تاوی فیعل له فاعیله‌وه بۆ
مفعول بیت.

له کاتی وتووێژدا دهرباره‌ی دۆزینه‌وه‌ی وشه‌ی مونسب بۆ زاراوه‌کانی (فاعل)
و (مفعول) لیژنه زاراوه‌ی (کارا) بۆ (فاعل) و (به‌رکار) بۆ (مفعول) که کۆپ
دایناوه په‌سندی کردن.

[پروونکردنه‌وه:

بیشتر شتیکم روون کرده‌وه له باره‌ی واتا و سروشتی فیعله‌کان و
گونجان و نه‌گونجانیان له‌گه‌ل واتی تیپه‌ړ و تّی نهپه‌ړدا.
بۆ ئه‌وه خوێنەر له تیکه‌ل پیکه‌لی ئهم تیپه‌پرتن و تّی نهپه‌پرتی
ته‌ئسیری کار رزگار بیت ته‌عریفه‌که‌ی لیژنه بۆ کاری تیپه‌ړ و تّی
نه‌په‌ری خۆی له دوو وشه‌ی (تیپه‌پرتن و تّی نهپه‌پرتن) درزیوته‌وه که
له راستیدا پتویست نییه بیتنه ناو ته‌عریفه‌وه.

[مه‌سعوود محمه‌د]

چۆنیه‌تی کاری تّی نه‌په‌ری بۆ تیپه‌ړ

لیژنه بۆ چوونه‌ بنج و بناوانی باسه‌که به دوا بیروپای زمانه‌وانانی کوردا
که‌ړا، وهک لای خواره‌وه لیتی دواون:

۱- مامۆستا سه‌عید سدقی له کتیبه‌که‌ی خۆیدا لهم باسه نه‌دواوه.

۲- مامۆستا توفیق وه‌ببی له ده‌ستووری زمانی کوردی لاپه‌ره (۸)دا، ده‌لی:

ئه‌توانرئ فیعلتکی لازم بکرت به متعدی لهو فیعله متعدیانه‌ی وا دروستبوون
باس لیکراو و کاروچالئ فیعله لازمه‌که به ته‌واوکه‌رتکی سه‌ربه‌خۆ دینتته مه‌یدان
وهکو (من داره‌که‌م سووتاند) لێره‌دا فیعلی (سووتان) داره‌که کردی به‌لام باس
لیکراوی (من) پتی کرد، له کۆمه‌لی یه‌که‌م و دووه‌مدا (اندن) ده‌خړتته دواي
ره‌گه‌وه:

کۆمهڵ	فیعلی لازم	رەگ	فیعلی متعدی
۱	نووستن	نوو	نواندن
	بزوتن	بزوو	بزواندن
۲	چەقین	چەق	چەقاندن
	لەوه‌پین	لەوه‌پ	لەوه‌پاندن

۳۹۹. متعدی ئەم فیعلی لازمانەى خوارەوه وان:

کۆمهڵ	فیعلی لازم	رەگ	فیعلی متعدی
۱	کەوتن	کەو	خستن
	هاتن		هێنان
	مردن	مر	مراندن
	کەیین	کە	گەیاندن
	رۆیین	رۆ	ناردن

۴۰۰. لە کۆمه‌لى سێیه‌ما (Din = دن) ئەخریته دواى مه‌سدەرەوه، وه‌كو:

فیعلی لازم	فیعلی متعدی
سووتان	سووتاندن
قلیشان	قلیشاندن
گه‌پان	گه‌پاندن

بۆ زیادەى مه‌علومات ته‌ماشای ده‌ستوره‌که‌ى بکړیت.

۲- نووری عەلى له قواعدى زمانى کوردی لاپه‌ره (۱۳۵) دا ده‌لێ:

بۆ گۆڕینی فرمانیكى تێ نه‌په‌ر بۆ تێپه‌ر، ئەشى به‌ر له هه‌موو شتى (رەگى فرمانه‌که) له‌و فرمانه‌ى که ئه‌ویستری بکړی به‌ متعدی، ده‌ربه‌یترى، ئنجا:

أ- له مازیدا، ئامرازى (اند) ئەلکینرى به‌ دوايه‌که‌یه‌وه (یه‌عنى به‌ دواى رەگه‌که‌وه) و له‌پاشا ئەخریته‌وه جیى، وه‌ک:

فرمانی تى نه پهړ	رهگى فرمان	فرمانى تىپهړ
سوارهكه كلا	(كلا + اند)	سوارهكه كم كلاند
مندالهكه خهوت	(خه و + اند)	منداله كم خه واند
كه لاکه وهري	(وهر + اند)	كه لاکه م وهراند

ب- له موزاريعدا، نامرازی (پښ) نه لکینري به دوايه که يه وه (به دواى ره که که وه) و له پاشا نه خريته وه جتي خوی، وهک:

فرمانى تى نه پهړ	رهگى فرمان	فرمانى تىپهړ
سه گه که نه وه پي	وهي + پښ	سه گه که نه وه پيتم
شووشه که نه شکي	شک + پښ	شووشه که نه شکيتم

۴- کوردويټف له کتیبی ریزمانی کوردی چاپی مؤسکو ۱۹۶۱ له لاپهړه (۷۵)، ۵۸) دا باسی (اند) دهکات به شیوهیکی زور کورت که لیژنه نهیتوانی سوودیکی لی وهریگریټ، چونکه که دهلی (نالین و نالاندن) وه (نالاندن) به تیپهړ دادهنیت، له راستیدا خوی تى نه پهړه. ههروهها که دهلیت (نفیساندن) همیش له «نفیسین» وه وهري گرتووه که تیپهړه.

(نهم شهره دکتور نهسرین کردی که خوی رووسی دهزانی و نووسینه کهی ماموستا کوردویټفیش به رووسییه).

۵- مه که نزی له کتیبی لیکولینه وهی زارهمکانی کوردی

1-Kurdish Dialect Studies سالی ۱۹۶۱ لاپهړه ۱۴۹ دا دهلی:

تیپهړ له تى نه پهړه وه بهم جوړه دروست دهکریټ:

برژانن، کولانن، سووتانن، شکانن، توقانن.

۶- مهړدوخ له فهره ننگه کهیدا هه باسی لازم و متعدی دهکات.

۷- ر. ذوالنور له دستووری پارسی ۱۹۶۹ لاپهړه ۱۵۹ دا له لازم و متعدی ددویت

دهلی لازم به نامرازی (اندن، انیدن) دهکریټ به متعدی له فارسیدا، وهک:

سوزاند سوزانید

خندانند خندانید

۸- دیاره له زمانه‌کانی تریښ وهک عهره‌بی و ئینگلیزی که ئیمه شاره‌زاییمان لټیان هه‌یه، دارښتنی جوړجوړ هه‌یه بۆ گۆړینی لازم به متعدی. سهرنج و ئیستیقرا ده‌ری ده‌خات که له زمانی کوردیشدا وهک زمانه‌کانی تر گۆړینی کاری تټی نه‌په‌ر بۆ تټیپه‌ر یه‌کټکه له ده‌ستووره بنجیه‌کانی رټزمانه‌که‌ی، به‌لام رټبازی گۆړینه‌که‌ی یه‌ک جوړ نییه.

له کوردیدا گۆړینی ده‌ستووری و گۆړینی بیژۆک هه‌یه.

گۆړینی ده‌ستووری بټی ده‌مه‌ته‌قه به‌کاره‌یتانی پاشگری (اندن) ه به دوا کاری تټی نه‌په‌ردا وهک له‌م نمونانهدا ده‌رده‌که‌وټت:

چاووک	کاری تټی نه‌په‌ر	کاری تټیپه‌ر
چوون	چوو	چواندن
نمونه‌یتکی تر که له «ناو»وه سهری هه‌لداوه:		
نه‌خش	نه‌خشان	نه‌خشاندن
خمل	خملان	خملاندن

چۆنیه‌تی پټوه‌لکاندن (اندن) به کۆتاییی کاره‌وه:

یه‌که‌م - ئەو کاره رابردووانه‌ی که کۆتایییان به (۱) دټ، وهک: (خلیسکا، چه‌سپا، شکا..) به پټی ئەوه‌ی که دوو پیتی بزوین به دوا یه‌کتردا نایه‌ن، ده‌بی یه‌کټی له دوو ئەلفی کار و سهره‌تای (اندن) به ناچاری تټی بچټ و یه‌ک (۱) بمټټه‌وه ئیتر به‌م جوړه‌ی خواره‌وه تټی نه‌په‌ر ده‌کرټت به تټیپه‌ر:

چه‌سپا	چه‌سپاندی
خلیسکا	خلیسکاندی
شکا	شکاندی
ترسا	ترساندی
قلیشا	قلیشاندی

دووه‌م - ئەو کارانه‌ی که له رابردوودا کۆتایییان به پیتی «ت» دټت وهک (که‌وت، نیشت، گه‌یشت، نووست، خه‌وت، پویشیت، پشکووت، بزووت، سره‌وت، هات) ئەم

دەستوورانەیان لى ھەلدېنجرىت:

أ- لەو کارانەى كە دەنگى «و» ھەيە ھەك (كەوت، نووست، خەوت، بزوت، رۆيشت، پشكووت) بە زۆرى پاشگرى «اند - اندن» بە دواى دەنگى «و» دات و دەنگەكانى تر دەقريت و كارەكان دەبنە (كەواندن، نواندن، خەواندن، بزواندن، پشكواندن).

لە نىوان ئەم كارانەدا كارى «كەوتن» رېژەيىكى تريشى ھەيە بۆ تىپەپراندن، ئەويش «خستن». ھەروەھا كارى «بزوت» ئەويش سىغەيىكى ترى ھەيە كە «بزوتن، بزافتن».

۱- لىژنە لە بارەى جۆرى تىپەپراندنى كارى «سەرەوت» ھەو كەوتە سەر لىكدانەو، لە ئاكامى موناقلەشەدا گەيشتە ئەو باوەرە كە كارى «سەرەوت» بەر دەستوورى تىپەپراندن بەھۆى «اندن» ھەو ناكەوئى و نەبىستراو گوترايى «سەرەواندى وەيا سەرەوتاندى».

[روونكر دنەو:

ھەرچوار ئەندامى لىژنە بەيەكەو بۆ ماوھەيىكى باش لەم كارەى «سەرەوت» دوان. ھەرچەند لە نىوان ئەندامەكاندا دەنگىك ناوناوھ دەيگوت رەنگە بىستىيتم «سەرەواندى، بى سەرەوينە»، بەلام كۆتايى دەمەتەقە بەو ھات كە ھىچ كامىك لە ئەندامان نەيانبىستوو گوترايى «سەرەواندى، سەرەوتاندى».

من لىرەدا بە زيادەوھ دەلیم وشەى «سەرەوتن» خۆى لە خۆيدا سروشتىكى «زاتى، ناوھكى» ئەوتۆى ھەيە كە رىگە نەدات بەوھ لە لايەن كەسىكى غەيرى ئەو كەسەى خۆى «دەسەرەوت» سەرەوتنەكە بەسەر يەككىكى تردا بسەپى. سەرەوتن حالەتتىكە لە دەروونى مرؤف، لە ناخى، لە نەستىوھ ھەلدەقولى و ناشى لەلاوھ بۆى پەيدا بكرى. تۆ دەتوانى يەككىكى تر «بخەوينى وەيا بشيوينى» بە ھۆى ئەو ئەمرانەوھ كە خەوتن و شيوان پەيدا دەكەن بەلام ناتوانيت لە دەروونى ھەمان كەسدا «سەرەوتن» پەيدا كەيت چونكە سەرەوتنەكە لەلاوھ نايت بۆى، لەم حالەتەدا دەتوانيت بلىيت

«هتورم کردهوه» چونکه له هتورکردنه وهدا تۆ هۆی ناپهحهتی
دهرهوئینتیه وه که له لاوه بۆ کهسه که هاتووه.

مهسعوود محهمه د

۲- مامۆستا مهسعوود دهلێت له ههندێ ناوچه دا کاری «قهلشت» به واتای
«قلیsha، قهلیشه وه» دیت که ههردوو یان تێ نهپه پ.ن. ئهم کارهی «قهلشت» دوو
جۆر تیپه پاندنی ههیه: یه که میان به «اندن» که چاوه که ی دهبیته «قهلشاندن».
دیاره لیتره دا دهنگه که ی «ت» ی که له کۆتایی «قهلشت - قهلشتن» دا ههیه
سواوه ههروهک له زۆر جیگه دا ئهم دهنگه تێ دهچێ وهک «دهست، مه بهست»
دهبنه «دهس، مه بهس». جۆری دووهمی تیپه پاندنی «قهلشت» به هۆی
سیغه یێکی تایبه تییه وه دهبی که «قهلاشتن» هه له وشه ییه وه وشه ی
«قهلاشکهری» وهرگیراوه بۆ ئه و داری سووتاندنه ی که به هۆی بیوره وه پارچه
دهکری ئه و جا دهکریته باره دار.

۳- مامۆستا سادق به هائه دین دهلێ ئهم کارهی «قهلشت» که له زاری سهروودا
دهبیته «کهلشت» کاریکی تیپه ره بۆ کهسهکانی یه کهم و دووهم، به لام بۆ کهسه ی
سییه م دهبیته تیپه ی و تێ نهپه ی، بۆ وینه:

من کهلشت

مه کهلشت

ته کهلشت

وه کهلشت

دارای دار کهلشت

وان دار کهلشت

که ئه مانه هه مووی تیپه پ.ن.

به لام که دهلێن: «دار کهلشت - ئه و کهلشتن» له مانه دا کاره که بوو به تێ نهپه ی.
ههروه ها مامۆستا سادق به هائه دین روونی کرده وه له زاری کرمانجی سهروودا
له و تا قمه فیعه ی کۆتایی یان به بیته ی (ت) دێ و واویان تیدایه، وهک (کهوت،
نووست، خهوت، پویشیت، پشکووت...) دوو کاری (خهوت و پویشیت) وجودی نییه.

بۆ تېپەپراندنى (كەوتن) یش تەنیا سیغەى (خستەن) ھەيە، واتە (كەواندن) نییە، بەلام (نووستەن، پشکووتەن)، ۋەك زارى كرمانجى خواروو، بە پاشگرى (اندن) دەبنە تېپەر (نقاندن، بزقاندن، پشكفاندن).

ب- لە فەيعلە تائىيەكاندا:

۱- گەيشتەن: بە تىكرایى لە كرمانجى خواروودا تېپەپراندنى ئەم كارە (گەياندن) ھ، كە لە بنەرەدا لە (گەيەن) ھە ۋەرگىراۋە. بەلام لە ھەندى ناوچەدا سیغەى (گەيشتانەن) ھەيە تەنیا لە رابروودا كە بە واتاى (انضاج = پى گەياندن) دىت. بەلام (گەياندن) لە ناوچەنەدا بۆ دوو واتاى (ايصال و انضاج) بەكاردى. موزارەى ۋ ئەمرى (گەيشتانەن) لە (گەياندن) ھە ۋەرەگىرەت و دەبىتە (دەگەيىنى) ۋ (بگەيىنە).

لە زارى سلیمانیدا بەرانبەر بە (گەيشتانەن) پى گەياندن ھەيە، ۋەك:

پىم گەياند و پى دەگەيەنم

مامۆستا سادق بە ھائەدين دەبىژى كارى (گەيشتەن) لە كرمانجى سەرودا (گەهشتەن) ھ و تېپەپراندنى (گەھاندەن) ھ. كارى (گەيەن) یش لە زارى سەرودا نییە.

۲- نىشتەن: لە زارى سلیمانیدا تېپەپراندنى ئەم كارە بە (اندەن) نەبىستراۋە.

لە دەورووبەرى ھەولێر و كۆيە ۋ شوێنانى تر دەگوتىت (نىشتانەن) ۋەك كە بلى:

دام نىشانەد و دام نىشتانەد.

لە ئايندەدا دەبىتە: (داى دەنىشتەنم).

لە ئەمردا دەبىتە: (داى بنىشتەن).

لە زارى كرمانجى سەرودا ۋ سلیمانیدا تېپەپراندنى (دانىشتەن) ھەر بە (دانان) دەبىت. ھەر ھە ۋەك زارى كرمانجى سەرودا (نىشتەن) لىسيانە، ۋەك:

مريشك لىسيا.

[روونکردنە ھە:

كارى «ھات - ھاتن» نەختىك درىژەي ھەيە.

تېپەپراندنى «ھات» بەر دەستوورى «اند» ناكە ۋىت چونكە لە كەس

نه بیستراوه «هاتاندی» و تنیا صیغهی «هینای» هیه. ئەم وشهیه «هات» که له گەڵ پێشگریشدا به کار دێت دیسانهوه تێپه‌راندنه‌که‌ی به‌هۆی «هینان» هوه ده‌بێت وهک:

به‌لام وشه‌ی «هه‌لهات» که به واتای به‌زین و فیرازکردن بێت صیغهی تێپه‌راندنی نابێته «هه‌لی هینا» به‌لکو «به‌زاندی» بۆ به‌کار دێت.

وشه‌ی «لی هاتن» یش سێ واتای هیه:

یه‌که‌میان: «لی وه‌شانه‌وه» که تێپه‌راندنی ده‌بێته «لی وه‌شاندوه» نه‌ک «لی هینا».

دووه‌میان: به واتای گه‌یشتنی نێرینه‌ی ئاژه‌ڵ به‌ مێینه‌ی. له‌م حاڵه‌دا وشه‌ی «لیهاتن» وهک خۆی ده‌مێنێته‌وه و ده‌گوترێ «لی هات».

سێیه‌میان: به واتای نه‌خۆشی و دوومه‌ڵ ده‌رکردن. له‌ مه‌دا وهک خۆی ده‌مێنێته‌وه و ده‌گوترێ «سه‌ندانی لی هات، کوانی لی هات» به‌لام ناوناوه‌ و ده‌بێ له‌ رێی قیاسه‌وه‌ خه‌لک ده‌لی «سه‌ندانی لی هینا» که راستیه‌که‌ی «سه‌ندانی گه‌یاندی»یه. به‌ نێسه‌ت «کوان، دوومه‌ڵ» ده‌شی بگوترێ «ئاوه‌ پێسه‌که‌ کوانی له‌ ده‌ستی هینا». ده‌گوترێ «خوینی لی هینا» که ئەمه‌ تێپه‌راندنی «خوینی لی هات».

کاری «رۆیشتن» ئەویش نه‌ختیک روونکردنه‌وه‌ی ده‌وێ:

رۆیشتن ته‌نیا به‌ پێی له‌کاره‌ینانی ده‌ستووری ده‌بێته «رواندن» وه‌یا «رۆیشتناندن» ده‌نا هه‌رجاره‌ به‌ پێی داخوازی جێگه‌ له‌ قسه‌کردندا ده‌بێته «ناردن – هه‌ناردن» وه‌یاخود «ده‌رکردن». رۆیشتنی عاده‌تی به‌ تێپه‌راندن ده‌بێته «ناردن، هه‌ناردن» به‌ نمونه‌:

دارا رۆیشت بۆ بازاڕ.

دارام نارده‌ بازاڕ، هه‌ناردمه‌ بازاڕ.

به لّام له حاله تتيكي تر دا ده بّيته «دهر كردن» به نمونه:

دارا له خوّوه نه پوښت، كاكي دهري كرد.

وشه ي «رواندن» له «روان» دوه ده بّيته تپه پر، نهو روانه ي به واتاي شينبووني درمخت و گيايه.

رواندن به واتاي (هه ناردن) ته نيا بو شتي مه عنه وي ده ست دها وهك:

كاره كه م رواند. كه س نه يگوتوه: دارام رواند.

[مه سهوود مه مه د]

سپيه م: نهو كارانه ي له رابردوودا كو تايبيا ن به (ي) دي:

نه مانه ليسته يه كن له نمونه ي نهو كارانه (وهري، گهي، وهري، باري، فري، خزي، رزي، گهني، له رزي، تهزي، مه يي، بهزي، ته پي، پهري، كو كي، پژمي، ته قي، پي كه ني «كه ني»). نه م كارانه ده ستووريكي گشتي تي په راندن هه يه كه بري تيه له قرتاندي (ي) هكه و لكاندي (اندن) به كو تايبيا كاره كه وه، وهك:

وهري وهراندی

مه يي مه ياندی

بهزي به زاندی

يان يه كسه ر به لاداني (ين) له چاوگي تي نه په روه و خسته سهري (اندن) له كو تايبيا رهگي چاوگ، وهك:

وهرين وهر وهراندن

مه يين مه ي مه ياندن

به زين به ز به زاندن

تي بيني: له م كار هدا ...

ا- كاري (كه نين) له زاري كرمانجي سهروودا بو تي په راندني دهگوتريت (كه ناندن) به لّام له زاري خواروودا دهگوتريت (هينانه پي كه نين و خسته پي كه نين).

ب- کاری (فرین) له زاری کرمانجی سه‌روودا تیپه‌پاندنی به (فراندن) ده‌بیت، به‌لام له زاری کرمانجی خواروودا ده‌بیته (هه‌لفراندن). که ئه‌مه له هه‌مان کاتدا تیپه‌پاندنی «هه‌لفرین»یشه.

[روونکردنه‌وه:

کاری «خشین» له تیپه‌پاندندا نابیته «خشاندن» بگه‌ ده‌بی بگوتری «خشکه پیکردن». وه‌ک «خشین» کاری «خشان» ئه‌ویش نابیته، له‌ویشدا ده‌بی بگوتری «له‌یه‌کتر خشاندن».

ه‌وی ئه‌م ته‌رزه له کار هینانه و دروست نه‌بوونی ده‌ست‌و‌ور بنجیه‌که، ئه‌ویش له باب‌ه‌تی ئه‌و ته‌علیله‌یه که له‌گه‌ل کاری «سه‌روهین»دا باس کرا. ئه‌م کارانه به‌و بگه‌رو به پتی سروشتیان لێیان بکۆله‌وه.

ده‌م‌پراستی لیژنه]

چواره‌م - له کاری تی نه‌په‌ری دالی: ئه‌وه‌ی هاتیبیته به‌ر سرنج هه‌ر کاری (مرد) هه‌یه، تیپه‌پاندنی ئه‌ویش به‌ قرتاندنی داله‌که و لکاندن (اندن) ده‌بیت و ده‌گوتریت (مراندن).

[روونکردنه‌وه:

وشه‌ی «رابردن» به‌ رواله‌ت وا پتی ده‌چی وشه‌ی‌کی لیک‌دراو، وه‌یا دا‌پێژراو بی، له پیشگری «را» و کاری «برد - بردن» پیک هاتبی. بردنه‌که‌ش هه‌ر ئه‌وه‌بی که ده‌زانی کار‌کی تیپه‌ره به واتای «ذهب به‌یه».

ئه‌م رواله‌ته درۆژنه.

وشه‌ی «رابردن» له‌و وشانه‌یه بی پیشگه‌که‌ی «را» به‌کار نایه‌ت وه‌ک «راچله‌کین، راپسکووتن» له واتاشدا زۆر جودایه له کاری «بردن» چونکه بردنه‌که‌ی «رابردن» له بنه‌په‌تدا تی نه‌په‌ره هه‌ر بۆیه‌یشه له‌گه‌ل پیشگه‌که‌ش به تی نه‌په‌ری ده‌مینیته‌وه. به‌لگه‌ی

بۆ ئەمە که «رابردن» له وشەى «بردن» وەرنەگیراوه زۆر به
ئاشکرایى له تصرفدا دەردەکهوت:

بردن: بردى، بردم، دەبات، دەبەم، بردمان، دەبەین.

رابردن: رابرد، رابردم، رادەبریت، رادەبرم، رابردین،
رادەبرین.

چەند بەرچاوه تصرفى «بردن» ھى متعديە، تصرفى
«رابردن» یش ھى لازمه و له موزاریعدا به تەواوى لیك دەترازین،
ئەگەر «بردن» له وشەى «رابردن» دا متعدى با دەبوو تصرفەكەى
وہابى:

ئەو رای برد ئەو رادەبات

من رام برد من رادەبەم

تۆ رات برد تۆ رادەبەیت...

وا پى دەچى له كۆنەوہ فیعلەكەى «رابردن» دەنگىكى تری تیدا
بووییت و به تێپەرینی كات سوابى و لەگەڵ «بردن» به شیوہ
یەکیان گرتبیتەوہ وەیاخود «بردن» سوابى و لەگەڵ «رابردن»
یەکیان گرتبیتەوہ، وەك ئەوہى «بوردن» بووییت كە ئیستاش له
فاسیدا «بُردن - بوردەن» ماوہتەوہ.. ئەگەر ئەم گریمانەى دواى
راست بى تارادەیتىك تیمان دەگەینى بۆچى له موزاریعدا واى لى
دئ:

«دەبەم» ھەر دەلێنى بزوتنەكەى «و» له وشەى «بوردن» دا خۆیتى له
موزاریعدا پەیدا دەبیتەوہ و دەيكاتە «دەبەم».

بەم لیكدانەوہیە روون دەبیتەوہ ئەو وشەى «رابردو» كە
نووسەرەن بە كاری دین بە واتای «ماضى» جى خۆى نییە،
راستیەكەى «رابردو» وە چونكە رابردن بە واتای «بەسەرچوون»،
تێپەرین» دیت. وشەى «بوردن» بە واتای «عەفوكردن، بەخشین»
دیت. چ پتوہندی بە «ماضى، تێپەریو، رابردو» وە نییە.

ھەر بەمەشدا ساغ دەبیتەوہ، ئەوہى كە پشتر له لاپەرە

(۲۶۵)دا^(۱) گوتم له باره‌ی نه‌گۆرانی تټپه‌ر و تټ نه‌په‌ر به‌ هو‌ی
پټشگره‌وه رایه‌کی راسته‌ چونکه ده‌رکه‌وت «بردن» متعديیه
«رابردن» یش به‌ ئەصل لازمه‌ نه‌ک به‌ هو‌ی پټشگری «را» بوو‌ته
لازم.

سه‌یری تصریفی «راکردن، هه‌راکردن» بکه‌ ده‌بینی له‌ویدا
فیعله‌که‌ی «کردن» هه‌ر به‌ تټپه‌ری تصریف ده‌کړی:

رام کرد   رات کرد   راتان کرد

رام گرت   رات گرت   راتان گرت

رام وه‌شاند   رات وه‌شاند   راتان وه‌شاند

ئه‌گه‌ر «کردن»^(۲) له‌ هه‌راکردندا بوویانه‌ لازم ده‌بوو ئه‌ویش وه‌ک
«رابردن» ی لټی به‌سه‌ر بټی:

رابردم

راوه‌ستم

راهاتم

«راکردن» که‌چی ده‌گوتری رام کرد وه‌ک تټپه‌ر.

شتیکی تریش به‌مه‌دا روون ده‌بټه‌وه: ئه‌م فیعله‌ی «رابردن» دووهم

(۱) ئه‌م به‌شه‌ نووسینه‌ که‌ له‌ گۆفاره‌که‌ی کۆر (به‌رگی سیټیه‌م - به‌شی دووهم) دا بلاو
کرایه‌وه پټشه‌کیه‌کی له‌گه‌دا بوو، له‌و پټشه‌کیه‌دا روونم کردبووه‌وه که‌ پټشگر فعلی
تټپه‌ر و تټ نه‌په‌ر وه‌ک خۆی ده‌هټلټه‌وه. کاتیک نووسینه‌که‌ (لټکۆلینه‌وه‌کانی لیژنه‌ی
زمان و زانسته‌کانی) خزانه‌وه‌ سه‌ر یه‌ک له‌ شکلی کتټیدا پټشه‌کیه‌ که‌ هه‌لبواردرا.
ئه‌م لاپه‌ریه‌ی (۲۶۵) که‌وتوو‌ته‌ ناو پټشه‌کیه‌که‌وه‌ بۆیه‌یه‌ لټرده‌دا نایه‌ته‌ به‌رچاو.
مه‌سه‌وود محمه‌د.

(۲) له‌م پټشه‌کیه‌دا روونم کردبووه‌وه که‌ وشه‌ی (راکردن) کورترکرایه‌وه‌ی (هه‌راکردن) ه.
به‌و بټیه‌ ئه‌و (را)یه‌ پټشگره‌ مه‌شوو‌رمکه‌ی (راهاتن، راوه‌ستان، راپه‌رین...) نییه
بگره‌ وشه‌یکی واتاداره‌ وه‌ک (غار، به‌زین) بۆیه‌ فعله‌که‌ له‌ واتادا بۆته‌ تټ نه‌په‌ر وه‌ک
(غارکردن). قیاسی ئه‌م وشه‌یه‌ له‌ (گریان کردن) بکه‌ که‌ ئه‌ویش له‌ واتادا بووه‌ته‌وه‌ تټ
نه‌په‌ر چونکه‌ گریان تټ نه‌په‌ره‌. مه‌سه‌وود محمه‌د

نمونه‌یه له پاش فیعلی «مردن» که فیعلیکی «دالی» به و لازمیسه، له‌م دوو فیعله بترازئ هه‌موو فیعله‌کانی تری دالی تئیه‌رن. چی له لاپه‌ره (۱۸۷) به‌شی یه‌که‌می به‌رگی سی‌یه‌می گۆڤاری کۆردا له گوتاره‌که‌ی «بوژاندنه‌وه... نووسراوه له باره‌ی «زند» که فیعلیکی «دالی» به و تئ نه‌په‌ره هه‌له‌یه، وشه‌ی «زندوو» ش نابیته به‌لگه که «زند» فیعله و زیندوو له‌وه‌وه هاتوو چونکه ئەم «و» ده‌چیته دوا‌ی گه‌لیک وشه‌وه که فیعل نین وهک «سه‌روو، ژێروو»، له به‌کاره‌یتنانیشدا که‌س نالئ «من زنده‌م، تۆ زندیت، ئەو زند». چ تۆژینه‌وه‌ی میژوویشمان نه‌بیستوو سا‌غی کردبیته‌وه پیش چه‌ند هه‌زار سال فیعلی «زند» به‌کار هاتوو. ئەگه‌ر ئەمه سا‌غ بووه‌وه ئەوسا ده‌یسه‌لنن.

[مه‌سه‌ود مه‌مه‌د]

پنجهم - له کاری تئ نه‌په‌ری وا‌ی به لابردنی نوونی چاوگ و لکاندن‌ی پاشگری (اندن) به‌و وشه‌ی که ده‌مینیته‌وه کاری تئیه‌ر دروست ده‌بیت، وهک:

چوون	چوو	چواندن
بوون	بوو	بواندن

شه‌شهم - پاشگری (اندن) ی بئ تئیه‌راندن: هه‌رچه‌ند له بنه‌ره‌تدا (اندن) بۆ تئیه‌راندنه به‌لام له زاری کرمانجی خواروودا کۆمه‌لیک کار هه‌ن، که ئەم پاشگره‌یان پتوه‌یه و چ واتای تئیه‌راندنیشیان تئیدا نییه، بۆ نمونه: زیراندی، بۆراندی، نالاندی، جریواندی، حیلاندی.

ئه‌وه‌ی سرنج راده‌کێشی له‌و فیعلانه‌دا ئه‌وه‌یه که زۆربه‌یان یا هه‌موویان ده‌نگی سروشتین له‌ پتیی به‌کاره‌یتانی (اندن) وه‌ه له‌ کۆتاییدا ده‌بن به‌ (کاری تئ نه‌په‌ر).

تئیه‌نی:

۱- د. نه‌سرین فه‌خری ده‌لێت:

زۆربه‌ی ناوی ده‌نگه‌کان به‌ تاییه‌تی ناوی ده‌نگه‌ سروشتیه‌کان به‌ یاریده‌ی (اندن) ده‌بن به‌ چاوگ و کاری تئ نه‌په‌ر. هه‌ندیکیش له‌م ناوانه‌ی ده‌نگ نه‌ک به‌

یاریده‌ی (اندن) بگره به یه‌کئی له نیشانه‌کانی تری چاوگ ده‌بن به چاوگ و کاری تی نه‌په‌ر، له‌م حاله‌ته‌دا (اندن) به‌شیک له‌وانه ده‌کات به تیپه‌ر، وه‌ک:

ته‌قین	ته‌قه‌ته‌ق	ته‌قاندن
گریان	گریه	گریاندن

۲- مامۆستا مه‌سه‌وود ده‌لێ:

هه‌رچه‌ند (اندن) له‌و کارانه‌دا پتۆیستی به‌مه‌فعوول نییه و له‌و رووه‌وه فیعه‌له‌کان به‌لازم حیساب ده‌کری‌ن، دیسان هی‌زی خۆی دیار خستوه به‌وه‌دا که هه‌ر خۆی به‌قه‌در (کردن) تاوی هه‌یه له‌واتا و ناوه‌پۆکی کاره‌که‌کاندا، که ده‌لێی (زیراندی) وه‌ک ئه‌وه‌یه بلێی (زیرپه‌ی کرد)، حیالاندی (حیله‌ی کرد). کورته‌ی قسه ئه‌مه‌یه له‌م کارانه‌دا هی‌زیکئی (اندن) هه‌ر دیار ده‌کری چهنداوه‌کو کاره‌که‌کان له‌هی‌زدا نه‌گه‌یشته‌به راده‌ی تیپه‌راندن. به‌لای باوه‌ری منه‌وه بۆ دیاردانی هی‌زی (اندن) له‌و کارانه‌دا ئه‌وه‌نده به‌سه که کۆمه‌لێک ناوی ده‌نگی کردوه به (کار).

له‌باره‌ی «گریان و ته‌قین» وه‌هه‌ر رای من ئه‌وه‌یه ئه‌م دوو کاره له‌ناوی سروشتیه‌وه وهرنه‌گیراون: «گریه» ناوی چاوگه وه‌ک «ترس، مه‌ترسی، له‌رز» نه‌ک ده‌نگی سروشتی، ته‌قینیش له‌گه‌ل «ته‌قه» خزمه نه‌ک ته‌قه‌ته‌ق. تۆ نالێی «ته‌قه‌ته‌قم بیست، که دیتم خه‌لقه‌که تهنه‌گ ده‌ته‌قین»، ته‌قه‌ته‌ق بۆ چه‌قه‌قه‌ی منداڵ و شتی ئه‌وتۆیی به‌کار دێت که ته‌قینی تێدا نییه، به‌لام که گوتم «ته‌قه‌م بیست، ده‌رکه‌وت بارام ده‌مانچه‌ی ته‌قاندبوو» که‌س سه‌یری به‌قسه‌که‌م نایێ چونکه ته‌قه و ته‌قین یه‌ک شتن ته‌نیا ئه‌و جوداوازییه هه‌یه له‌نیوانیاندا که «ته‌قین» چاوگه و «ته‌قه‌ش» ناوی چاوگ که له‌وێدا روودان «حدوث» مه‌به‌س نییه بگره‌ واتای «مجرد» مه‌به‌سه.

۳- مامۆستا سادق به‌هائه‌دین ده‌لێ:

له‌زاری کرمانجیی سه‌روودا ئه‌م جوژه کارانه نایه‌نه به‌ر چاو، به‌هۆی به‌کاره‌یتانی (کردن) به‌دوا ده‌نگه‌کاندا کاره‌که‌کان په‌یدا ده‌بن، وه‌ک:

کره‌قی‌ری، زیر‌زیر کر.

۴- له‌و کارانه‌دا که پاشگری (هه‌هه‌)یان به‌دوادا دێ، وه‌به‌هۆی (اندن) وه‌هه‌هه‌ کراون به‌متعدی یا له‌ده‌نگه‌وه بوونه‌ته‌کار، (اندن) له‌پێشه‌وه دێ، ئه‌وجار پاشگری (هه‌هه‌)، وه‌ک:

۱- دران درین

۲- بران برین

۳- گیران گرتن

لیکۆلینه وه یێکی تایبه تی دهوێت:

بۆ ساغکردنه وهی لایه نی (مبنی للفاعل و مبنی للمفعول) بوونیان ئه و کات و دهرفه ته له چنگ لیژنه دا نییه بریار بدات ئاخۆ ئه و سێ فیعله ش دهچنه ناو لیسته ی سه ره وه یا صیغه ی یه که میان (دران، بران، گیران) له حه قیقه تا بۆ (بناء للمفعول) ه به لām نه خه تیک گۆرانی به سه ردا ها تووه، تا را ده یه ک گو مان له فیعلی (گۆران) و (گۆرین) یش ده کړیت، که وا وه ک ئه م سێ کاره ی سه ره وه بن، به لām ئه می شیان کاتیکی زیاتری دهوێت له وهی که له بهر چنگی لیژنه دایه بۆ ساغکردنه وهی.

[روونکردنه وه:

دهبێ له پێشه وه ئه وه بلێم، له لیسته ی کاره کانی سه ره وه دا کارێک هه بوو که لیژنه به تێ نه په ری دا نا بوو من له لای خۆمه وه سه ریمه وه بێ ئه وه پرس به ئه ندامانی لیژنه بکه م، هۆی پرس نه کردنیش دووری ئه ندامه کانه لێمه وه. کاره که «بووردن» بوو که له لیسته که دا وا دا نا بوو تێ نه په ره و تێ په راندنی به «بواردن» ده بێت.

ئه م بووردنه لیکۆلینه وهی دهوێت:

بووردن له باریکی سه یردایه: له لای ته که وه که ده لێی «بمبووره، ده تبوورم...» کردت به تێ په ر، که چی له تصریفدا وه ک تێ نه په ر تصریف ده کړیت: «بووردین، بووردن، بوورد، بووردیت...» ئه گه ر تێ په ر با ده بوو بگوتری: «بووردمان، بووردیان، بووردی، بووردت...». به را سستی «بووردن» و تێ په ر بوون و نه بوونی لیکۆلینه وه یێکی تایبه تی دهوێت، به لām ده بێ ئه وه نده بلێم ئه گه ر به لای سه لیه وه خۆی به تێ نه په ر ناو دا ده بوو لیژنه کاتی خۆی بووردنیشی خسته با دوا ی «مردن» وه به ناوی ئه وه که ئه می ش

وہک مردن کاریکی تی نہ پھرہ لہ کارہکانی دالی، دوور نابینم بہ
تیپہرینی کات تصریفیشی وردہ وردہ بہروہی تیپہر پروات و
بگوتریچ «بووردمان، بووردت، بووردیان»۔

ئەوجار بابىمە سەر تېيىنىپ تايەتپىھەكانى خۇم.

کات و دەرڤت له دوور رووهوه تهنگ ده‌بیت‌وه بۆ لیژنه: یه‌که‌میان
ئ‌وهیه که به‌جی‌هینانی فرمان داوای خیرایی ده‌کا له چالاکی‌دا،
که ئ‌مه راسته‌وخۆ دژی درێژ‌ه‌کیشانی له راده به‌د‌ره. دووه‌میان
ئ‌وهیه که ده‌مه‌ته‌قه‌ی نیوانی ٤ که‌سی ئ‌ه‌ندامی لیژنه ئ‌ه‌گ‌ر
سنووری بۆ دانه‌ندرت له‌وانه‌یه کۆتایی نه‌یه‌ت.

من لیترەدا کە قسەکانم بەر دەمەتەقی لیژنە ناکەوێت، چ زیانێک
بەکار و میا بیرورای ئەندامانی ناگیهێت، بۆیە بە کورتی رای
خۆم دەردەبرم:

۱- «درا» به راستی کارتیکی تئی نه پره. و صیغهی رودان «مطاوعه» یه وهک «سوتا، برزا، پسا...». ئەگەر بَلَّیْن له وانهیه صیغهی «بناء للمجهول» بئی دهبی کورتکرایه وهی «درا» بیت و له کاری «دپین» هوه وهرگیزابئی. ئەگەر ئەمه راست با صیغهی «مبنی للمجهول» به هۆی «اند» هوه بکریته تیپهر و ببیتته هوه «مبنی للمعمول». تۆ که گویت «کوژرا» صیغهی «مبنی للمجهول» ه له «کوشتی» یه هوه وهرگیراوه، ههرگیز به بیرتدا نایهت بَلَّی «کوژراندی» سه ره نوئی بووه هوه به صیغهی «مبنی للمعلوم» و به واتای «کوشتی» دبت.

۲- «برا» نهختیک جو دایه له «درا».

وشه‌ی «برا» ده‌شی دوو واتای جوداوازی لی وهرگیریت:

یہ کہہ: بہ واتای «تہاوو بوون، کوٹایی هاتن» وہک کہ دہلّین «ہہر خواردم تا ہہموو نانہ کہ برّا، بہ زیانہ گہورہ کہی پار پارہ کہی برّا». لہم جوّره بہ کارہینانہ دا وشہی «برّا» فیعلی کی «مبنی للفاعل»ی روودان «مطاوعۃ»یہ، تنجہ رہ کہشی بہ بتی دستوور بہ

هۆی «اند» ده‌بیتته «براندی» وه‌ک که بَلّی «نانه‌که‌ت براند،
پاره‌که‌ت براند، هه‌موو شه‌که‌که به جاری مه‌برینه...».

دووم: به واتای «انقطاع»ی عه‌ره‌بی، وه‌یا ئه‌و واتایه‌ی که له‌وه‌وه
نیزیکه به پتی جیگه. له‌م حاله‌ته‌دا وشه‌ی «بران» بێگومان
صیغه‌ی «مبنی للمفعول» و له‌ کاری «برین» وه‌هاتوو، به‌لام
نەختیک سوان و لیقرتانی به‌سه‌ردا هاتوو. ده‌زانین کاری «برین،
بری» وه‌ک هه‌موو کاریکی تری تێپه‌ر صیغه‌ی بنا للمفعولی هه‌یه
«کوشتی، کوژرا - خواری، خورا - دیتی، دیترا...». به‌ پتی
ده‌ستووری داریشتنی کاری مبنی للمفعول «بری» ده‌بیتته «بررا» به
لادانی ده‌نگی «ی» له‌ کۆتاییی وشه‌که‌وه و هینانی «را»ی صیغه‌ی
بنا للمفعول، وه‌ک «نووسی، نووسرا - دزی، دزرا». ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ
«بررا»دا کراوه هه‌ر ئه‌وه‌یه که له‌یه‌ر قورساییی هاتنی دوو ده‌نگی
«ر» به‌ دوا‌ی یه‌کترا ده‌نگه «ر»ه‌که‌ی لاوا‌ز ساوا‌ه. هه‌ندیک که‌س
له‌ گه‌لێک ناوچه‌کانی کوردستان بۆ پزگار بوون له‌م قورساییه
ده‌لێن «بردرا». نموونه‌ی وه‌ک «برا، بررا، بردرا» له‌ کوردیدا زۆره‌:

کری	کپرا	کپردا	کپا
سپریه‌وه	سپرایه‌وه	سپردایه‌وه	سپرایه‌وه
دپری	دپرا	-	دپا

٣- گیرا: ئه‌م وشه‌یه مه‌یله و لێله. وا پتی ده‌جی به‌ درێژایی
میژوو له‌ ئاکامی به‌کاره‌ینانی ده‌ستووری و بیژۆکدا گۆران و
شێوانیکی به‌سه‌ردا هاتوو که ئیستا راستیه‌که‌ی له‌ ئیمه‌وه دیار
نیه‌.

له‌ ناوچه‌ی پێدەر، زۆر جار ان و له‌لایه‌ن که‌لی که‌سه‌وه به‌ تاییه‌تی
خه‌لقی لادی، ده‌گوتری «گیره‌را، ده‌گیره‌ری» که ئه‌مه صیغه‌یه‌که
راسته‌وخۆ به‌ شێوه‌ی مبنی للمجهول هاتوو به‌لام چ صیغه‌یێکی
مبنی للمعلوم نیه‌ له‌وه بجی که «گیره‌را»ی لی که‌وتبێته‌وه. هه‌موو
ئه‌و که‌سانه‌ی «گیره‌را» به‌کار دێن له‌ حالێ به‌کاره‌ینانی مبنی

للمعلوما دهگړینه وه بڼ «گرتی، دهگړی». به لām صیغه ی «گرا، دهگړی» ش به کار دین به واتای «گیرا».

ناوچه کانی تری کوردستان که ده لّین «گیرا، دهگړی» نه وانیس هر «گرتی، دهگړی» به کار دین بڼ مبنی للمعلوم.

به لای منه وه «گیرا» له حال و شیوه ی ئیستا که یدا صیغه ی ټکی «مبنی للمجهول» به واتای «گرترا» که نه میس صیغه ی ټکی زیندووه و زور که س به کاری دینی. به لگه بڼ نه مه ی که «گیرا» مبنی للمجهوله، سهره پای واکه ی که هسستی پڼ دهگړی، له وه وه ش دپته دهست که نه گهر مبنی للمجهول نه بی ده بی فعلی «روودان، مطاوع» بی. نه وساش ده بو وه که ه موو فیعلی ټکی تری روودان به هو ی «اند» وه بکړی به «تپهر» و بگوتړی «گیراندی» که نه مه که س نه ییستووه.

وا د زمانم له مه دا گومان نییه، واته «گیرا» کاری ټکی مبنی للمجهوله به واتای «مُسک، اُزَم» هی عه رمییه. له حالی ئیستادا مبنی للمعلومی «گیرا» هر «گرتی» هیه هر چه ند رواله تی پڼ ناچي که خو ی سهرچاوه ی «گیرا» بی وه که «خواردی، دیتی، شووشتی» سهرچاوه ی «خورا، دیترا، شوورا» یه. له و شوینانده که «گیره را» به کار دین و له ه مان کاتیشدا «گرا» ده لّین نه ختیک جوداوازی واتا ده خنه نیوانیانه وه. له و شوینانده هر ده لّی «گرا» کورتکرایه وه ی «گرترا» یه و له گرتنه وه وهرگیراوه. به و پتیه ری تی تڼ ده چي «گیره را، گيرا» له فیعلی ټکی تروه هاتی که نزیکی «گرتن» به لām به جوړیک له و جوړانه ی وشه تی ده چي و نامی تی نه ویش نه ماوه و شوینه واری کویر بووه ته وه.

به دوا نه لیکو لینه وه یدا تبیینیه که ده می نپته وه که پشتگو ی ناخری:

هه ندی شیوه ی به کار هینانی «گیرا - گیران» هیه نایباته وه سهر «مبنی للمجهول» وه که وشه ی «دهزگیران - دهستگیران» وه یاخود

شوتنیکى سهخت ههيه پتیی دهلین «لغاوگیر». لهه بابته بهکارهینانه وشه ی تر زۆرن «شیخی دهستگیر، فلانه کهس به کجار گیره، گیروگرفت، لاگیره... هتاد». رهنکه بگوتری ههندی وشه له رتی تاوی زمانی فارسی بۆ سهه کوردی پهیدا بووین وهک «شیخی دهستگیر»، چونکه له فارسیدا صیغه ی ناینده «مضارع» ی کاری «گرفت، گرفتن» دهیته «می گیرد» اسم فاعيله لیکدراوهکانیش لهه صیغه ی «می گیرد» وه هه لده هینجرتن، به لام زۆربه ی وشهکانی تر پتوهندیان به فارسییه وه نییه. ئەم بهکارهینانه بیر بۆ هیندی دهبات که «گیرا» کاریکی مبنی للمعلوم بیت چونکه دارشتنی وهک «دهزگیران، لغاوگیر، لاگیره» له مبنی للمجهول وه نایهت، واتای وشهکانیش فاعلیه تیان تیدایه نهک مهفعولییهت.

ئهم تیبینییهش تیشکیکه بۆ سهه باسه که نهختیک له یارمهتیدانی خۆینه زیاد دهکات.

٤- گۆرا: له بهکارهینانی ئیستا کهیدا کاری «گۆرا» وهک کاریکی مبنی للمعلوم له شکلی کاری روودان به کار دیت به واتای «تبدل». که ویسترا مبنی للمجهول ئەم کاره بگوتری زۆربه ی خهلق له دهروهی ناوچه ی سلیمانی دهلین «گۆردرا» به واتای «بُدَل» که له «گۆرین» وه هاتوووه. ئەمه شتیکی ئاشکرایه به لام سهیر له وه دایه که «گۆرا» وهک کارهکانی تر به هوی «اندن» ناكریته وه تپه پری، تا که صیغه ی تپه پری هه «گۆری - گۆرین» ه و کهس نالی «گۆراندی». نه بوونی صیغه ی «گۆراندن» وا دهکا زیهن بۆ ئه وه بپروا «گۆرا» مبنی للمجهول بیت، که ئەمهش هۆیه کی گه ورهیه بۆ گومان کړین.

[مهسعوود محهمهد]

فعل مبنی للمعلوم و مبنی للمجهول Active and Passive

کاری کارادیار و کاری کارابزر

زمانه‌وانه‌کانی کوردی کاریان له رووی کارادیار بوون و کارابزر بوونه‌وه بهم جوړه باس کردوه:

یه‌که‌م - مامۆستا سه‌عید سدقی له لاپه‌ره (٤٢) ی صرف و نحوی کوردیدا، ده‌لێت فعل دوو نه‌وعه (١) معلوم (٢) مجهول.

معلوم - فعلێکه فاعله‌که‌ی ده‌بی ذکر بکړی، وه‌کو (ئه‌حمد به‌خشی، عه‌لی نووسی...).

مجهول - فعلێکه فاعله‌که‌ی نه‌ناسرێ و نه‌بیژرێ بگه‌ر مفعوله‌که‌ی له جێگای فاعله‌که‌ی داده‌نرێ. فعلی لازم له‌به‌ر ئه‌مه‌ که مفعولی نییه له جێگای فاعله‌که‌ی دا‌بنرێ مجهولی لێ دروست ناکرێ.

دووه‌م - مامۆستا توفیق وه‌بی له لاپه‌ره (٢٣) ی ده‌ستووری زمانی کوردیدا ده‌بیژێ:

بنای مجهول هه‌میشه له فعلی متعدی دروست ده‌کړیت. بۆ دروستکردنی (ران) ئه‌خرێته دوا‌ی (ره‌گ) ی بینای مه‌علومه‌وه، وه‌کو:

بینای مه‌علوم	ره‌گ	بینای مه‌جهول
فرۆشتن	فرۆش	فرۆشان
پۆشین	پۆش	پۆشان
دروون	دروو	درووران
له‌وه‌راندن	له‌وه‌رین	له‌وه‌رێنان
هێنان	هێن	هێنان

هه‌ندی‌کیش بۆ قاعیده‌ن، وه‌ک:

گرتن	گر	گران
خستن	خه (خ)	خران
کردن	که (ک)	کران

سټیډم - نووری عهلی ئه‌مین له پټزمانه‌که‌ی خۆیدا لاپه‌ره (١٥٦): ده‌لّی فعل دوو جوړه:

١- فرمانی مه‌علوم - ئه‌و فرمانه‌یه که (بکه‌ر - مسندالیه) که‌ی له رسته‌دا ده‌رئه‌که‌وئ، وه‌ک (باخه‌وانه‌که‌ گولّ ئه‌وه‌رئینّ).

٢- فرمانی مه‌جهول - ئه‌و فرمانه‌یه که (مسندالیه) که‌ی له رسته‌دا ده‌رناکه‌وئ، ته‌واوکه‌ر (مفعول) ه‌که‌ی جټی مسندالیه‌که‌ی ده‌گرئ، وه‌ک (گولّ ئه‌روئینرئ).

چوارهم - ماموستان کوردویف له کتیبی (گرامتیکا زمانی کوردی) لاپه‌ره (١٦٠) له جیاتی بناء للمجهول ئه‌مانه‌ی باس کردوه:

١- ته‌حه‌رئ هات کرنئ:

دبت به‌به‌کاره‌یتانی کاری یاریده (hatin - هاتن)، وه‌ک:

ئه‌ز هاتم دیتنئ   ئه‌م هاتین دیتنئ

تو هاتی دیتنئ   هون هاتن دیتنئ

٢- ته‌حه‌رئ دان کرنئ:

دبت به‌به‌کاره‌یتانی کاری یاریده‌ر (دان)، وه‌ک:

من دا نفیسینئ   مه‌ دا نفیسینئ   ته‌ دا نفیسینئ

وه‌ دابو نفیسینئ   من دابو نفیسینئ   مه‌ دابو نفیسینئ

پټنجه‌م - مه‌ردوځ له لاپه‌ره (٢٣) ی فهره‌نگه‌که‌یدا ده‌لّی:

(برئ له کردارگه‌ل هه‌ن...) مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه که فیعلی بئ فاعل و به‌ فاعل هه‌ن و

فیعلی بئ فاعل بنا مجهوله و ناوی ناوه (کرداری بئ بکه‌ر)، وه‌ ده‌شلّی ئه‌مانه‌ له

کرداری دوولایی (فعل متعدی=کاری تیپه‌ر) دروست ده‌بن، وه‌ک: قه‌له‌مه‌که‌ شکیا.

شه‌شهم - له ده‌ستووری زمانی فارسی پو‌لی یه‌که‌می ناوه‌ندی تألیفی دکتور

(پرویز ناتل خانلوی) لاپه‌ره ٨٤ دا ده‌لّی:

فعل معلوم - فع‌لی است به‌ فاعل نسبت داده‌ شود.

فعل مجهول - فع‌لی است که به‌ مفعول نسبت دارد.

حه‌وته‌م - له پټزمانی ئینگلیزیدا Active بۆ بناء معلوم و Passive بۆ بناء مجهول داناوه.

هه‌شتم - زمانی رووسیش به رتبارزکی وهک رتبارزی زمانی ئینگلیزیدا روویوه و
ئه‌مانه‌ی بۆ به‌کار هێناوه:

(Passive) - ستراداتیلنیی

(Active) - دیستفیتیلنیی

لیژنه وهک تیبینییه‌کی سه‌ره‌تایی به‌ر له‌وه بجێته بنج و بناوانی باسه‌که‌وه،
پتویست ده‌زانیت که بلێت له‌ زمانی کوردیدا ئه‌م لاباسه ده‌جێته ژێر باسی کاری
تیپه‌ره‌وه چونکه له‌ کاری تێ نه‌په‌ر دا صیغه‌ی تایبه‌تی (بناء للمجهول) په‌یدا
نابیت، که ئه‌و واتایانه‌ی (مجهول، Passive، البناء للمجهول أو المفعول، فعلی
مجهول) بگرێته‌وه. به‌ نموونه له‌ عه‌ره‌بیدا صیغه‌ی بناء للمجهول له‌ فعلی لازمیش
وه‌رده‌گیریت و ئه‌داتی له‌گه‌ڵ به‌کار دیت، وهک:

حتي بلغت سماء لايطار لها

على جناح و لا يسعى على قدم

که ده‌گوتریت (Active) هه‌ردوو کاری تێپه‌ر و تێ نه‌په‌ر ده‌گرێته‌وه. دیاره له
کوردیدا نابیت له‌م لاباسه‌دا تێپه‌ر تێ نه‌په‌ر یه‌ک بگره‌وه، واته له‌ مه‌بحه‌سی کاری
کارابزرادا، چونکه تێ نه‌په‌ر کاری کارابزر (مبنی للمجهول، Passive) ی نییه.

زاراوه‌ی کارادیار و کارابزر

له‌ ته‌قه‌لای دۆزینه‌وه‌ی زاراوه‌یه‌ک بۆ ئه‌م ته‌رزه‌ کارانه، له‌ پێشه‌وه سه‌هرنجی
لیژنه بۆ ئه‌وه رووی که دوو کهس له‌ ئه‌ندامان له‌مه‌وێش هه‌ریه‌که‌یان زاراوه‌یه‌کیان
به‌کار هێناوه.

یه‌که‌م - د. نه‌سرین فه‌خری وته‌ی (ناسراو) و (نه‌ناسراو)ی به‌کار هێناوه به
مه‌به‌ستی ناسران و نه‌ناسرانی کارا (فاعله)، خۆیشی ئه‌م زاراوه‌یه‌ی به
زاراوه‌ییکی نه‌هائی دانه‌ناوه.

دووه‌م - نووری عه‌لی ئه‌مین زاراوه‌ی (ناشکرا) و (ون) و ناو ناوه‌ش هه‌ر (معلوم) و
(مجهول) هه‌که‌ی عه‌ره‌بی به‌کار هێناوه و له‌و باوه‌ر ده‌ایه که پتویست به
دۆزینه‌وه‌ی زاراوه‌یه‌کی له‌بارتر هه‌یه.

سییه‌م - ده‌رکه‌وت جگه‌ر خۆنیش له‌ کتیی (ئاواو ده‌ستووری زمانی کوردی) دا

سالی ۱۹۶۱ زاراوهی (پهندي) و (نهندي) به واتای پنهان و نهنهان به کار هیناوه، که دیاره ئه ویش هر له عهره بییه وه وهری گرتووه.

له بهر ئه وه که لیژنه یه کیچ له و زاراوانه ی نه دیت بگونجیت له گه ل واتا و سروشتی ئه م جۆره کارانه دا هیچ کامیکانی نه کرد به زاراوه له نووسینی خۆیدا و جارێ به شیوه ییکی سه ره تای و به گوێره ی تصویری خۆی له جیاتی معلوم و مجهول و Passive و Active زاراوه ی کاری (کارابزر) و کاری (کارادیار) ی دانا به زاراوه، یه که میان بۆ (مجهول) و دووه میان بۆ (معلوم). له گه ل ئه مه شدا که هات و ئه نجومه نی کۆر بۆ واتای (معلوم) و (مجهول) له جیگه ی دوو وشه ی (بزر) و (دیار) وشه ی تری په سه ند کرد ئه وسا به و پێیه زاراوه کان ده بی بگۆرین.

چۆنیه تی دارپشتنی کاری کارابزر:

یه که م - له زاری کرمانجی خواروودا: به استقرا و سه رنجدان ئه م راستییانه ی خواره وه ده رده که ون:

۱- چاوگی واوی:

آ- له رابردوودا نوونی چاوگ ده قرتی و نیشانه ی (را) ی مجهولیه تی پتوه ده لکیت، وهک:

چاوگ	رابردووی کاری کارابزر (الماضی المبني للمجهول)
دروون	دروورا
گروون	گروورا
فه رموون	فه رموورا
هه نوون	هه نوورا (تی هه لسون)
سوون	سوورا

ب- له ئاینده دا نیشانه ی مضارع له پێشه وه دیت و نیشانه ی (را) ده کړیت به (رئ)، وهک:

ده دروو ریم (ده - دروو - رئ - م)

ده گروو ریم (ده - گروو - رئ - م)

ده هه نوو ریم (ده - هه نوو - رئ - م)

تیبینی:

له پیشه وه گوترا که ئەم کارانەیی کارابزر وەک کاری مطاوعەیان بەسەر دیت، له مه وه وەک به لگه نه و یست (به دیهی) ده زانریت که وا کاره کان ده بنه لازم و راناوی لازمیان بۆ به کار دیت و تصریفیشیان له رابردوو وه بۆ رانه بردوو بهر قاعیده ی کاری مطاوعه ده که ویت.

۲- چاوگی ئەلفی:

آ- له رابردوودا نونی چاوگ و ئەلفه که فری ده دریت و نیشانه ی (را)ی تجهیلی پتوه ده لکیت، وەک:

چاوگ	رابردووی کاری کارابزر
کێلن	کێلرا
شیلان	شیلرام
پتوان	پتورا
لێدان	لێدرایت

ب- له ناینده دا وەک گوتمان به پتی قاعده ی مطاوعه (را) ده کريت به (رئ) و ده گوتریت:

ده کێلریت	(ده - کێل - رئ - ت)
ده پتوریم	(ده - پتو - رئ - م)
ده شیلرین	(ده - شیل - رئ - ین)

۳- چاوگی یائی:

آ- له رابردوودا دیسان (ین) له چاوگه که لا ده بریت و نیشانه ی تجهیل (را)ی ده خریته سهر، وەک:

چاوگ	رابردووی کاری کارابزر
نووسین	نووسرام
چنین	چنرام

دزین	دزرایت
کپین	کپرایت

تیبینی:

له ههندی شیوهدا (د) دهکهوێته میانی (ر)ی ئهسلێ فعلهکهو (را)ی تهجهيلهوه، وهک:

کپین	کپدرا (کپ - د - را)
بپین	بپدرا (بپ - د - را)
گۆپین	گۆپدرا (گۆپ - د - را)

ب- له ئایندهدا وهک کاری ئهلفی دروست دهبیئت (بههه قاعدهی کاری مطاوعه دهکهوێت)، وهک:

نووسرام	دهنووسریم (ده - نووس - ر - م)
چنرام	دهچنریم (ده - چن - ر - م)

٤- چاوکی تائی:

لیژنه به ئیستیقرا ئهم کاره تائیانهی تیپهپی له زمانی کوردیدا دۆزیهوه (ئهنگاوتن، ئاژۆتن، بیستن، پالۆتن، پهستن، پاراستن، خستن، خواستن، رستن «رێستن»، داشتن، چێستن، قۆستنهوه، کرۆشتن، کوشتن، فروشتن، گرتن، گوتن، شوشتن، گلۆفتن، گهستن، گواستنهوه، لیستنهوه «لستنهوه»، مشتت، ویستن، هاویشتن، هیشتن، ناشتن، بیشتن... ههتا دوایی).

بههه لهوهی بچینه سهه باسی دهستووری جۆربهجۆری داریشتنی صیغهی کاری کارابزر لهم کارانهوه دهبیئت ئهوه بلێین وهک دهستووریکێ گشتی له زۆر ناوچهکانی کوردستان صیغهی داریشتنی رابردووی ئهم کارانه به لابردنی نوونی چاوک و لکاندن (را)ی تهجهیل بیک دیت، وهک:

چاوک	رابردووی کارابزر
خستن	خسترا
گرتن	گرترا

مشتن	مشترا
فروشتن	فروشترا
ویستن	ویسترا

مه‌به‌ست لیره‌دا ئه‌مه‌یه ئه‌م کارانه ئه‌گه‌ر صیغه‌ی تایبه‌تیشیان هه‌بیت بۆ رابردووی (کارابزر) ده‌توانریت به‌ پیتی ئه‌و ده‌ستووره‌ی تازه‌ باسما‌ن کرد بک‌رین به‌ صیغه‌ی کارابزر، واته‌ ئه‌وسا کاره‌که دوو صیغه‌ی ده‌بیت له‌ رابردوودا، به‌ نمونه‌:

چاوگ	رابردووی کارابزر
خستن	خسترا، خرا
گرتن	گرترا، گیرا، گرا
هاو‌یشتن	هاو‌یشترا، هاو‌یژرا

واش ده‌بیت «کار» هه‌ر ئه‌و تاکه‌ صیغه‌یه‌ی ده‌بیت که له‌ ده‌ستووره‌ گشتیه‌که‌وه وه‌رده‌گیریت، وه‌ک:

چاوگ	رابردووی کارابزر
گوتن	گو‌ترا
گلۆفتن	گلۆفترا
په‌ستن	په‌سترا

واش ده‌بیت بۆ مه‌به‌سی سووک گو‌تن هه‌ندی له‌و کارانه (ت)که‌یان ده‌سو‌یت، وه‌ک:

په‌سترا	په‌سرا
گلۆفترا	گلۆفرا (هه‌ل‌گلۆفرا)
فروشترا	فروشرا
ویسترا	ویسرا

رئسترا رئسرا

بئسترا بئسرا

لئسترايه وه لئسرايه وه

له پاش دهرهاويشتني ئەم كۆمەڵە كارەى سەرەوه له لیستەى كارەكانى (تائى) چى دەمئینتەوه لهوانەى دوو صیغەيان هەيه ئەمانەن: (ئەنگاوتن، پالاوتن، پاراستن، بئشتن، چئشتن، خستن، خواستن، شويشتن، قووستنەوه، كرۆشتن، كوشتن، گرتن، گواستنەوه، مشتن، ناشتن، هاويشتن، هئشتن). ئەم كارانە بەر دەستوورێك دەكهون بۆ دارپشتنى صیغەى كارابزرى رابردوو لئيان كه بریتىیه لەمه:

صیغەى مضارعیان وەرەگیریت و نیشانەى مضارعةت و پاناویان لى فری دەدریت و چى دەمئینتەوه ئامرازى (را)ى تبهیلی دەخریتە سەر، وهك:

دەئەنگیوم ئەنگیورام

دەخوام خوارام

دەکوژین کوژراین

دەشۆن شۆران

دەهێلێت هێلرایت

ه- چاوکی دالى. لیژنه به ئیستیقرا ئەم کارە دالیانەى تێپەرى دۆزیهوه:

(بژاردن، بواردن، خواردن، خوێندن، ژماردن، سپاردن، شاردنەوه، كردن، ناردن، هاوردن، هەڵپەساردن، وشاردن).

له شێوهى سلیمانیدا ئەم کارانەش وهك دوا بەشى کارى (تائى) صیغەى کارابزر به هەمان دەستوور له مضارعیانەوه وەرەگیریت، وهك:

دەبژێرم بژێررام

دەژمێرم ژمێررام

دەسپێرم سپێررام

دەشارمه وه شارارامه وه

به لام یهك دوو تێبینی بچووك ههیه، وهك:

۱- کاره‌کانی «ده‌کهم، ده‌بهم، ده‌خۆم» له‌گه‌ڵ نه‌ختی گۆڤان له‌ صیغهی مضارع‌یاندا ده‌کرتن به‌ کارابزر له‌ صیغهی رابردوودا: له‌ دوو کاری (ده‌کهم، ده‌بهم) بزۆینی دواى کاف و بێیه‌ که‌ نامینى و ده‌بیتته (کرا، برا) کاری خواردنیش که‌ مضارعه‌که‌ی ده‌بیتته (ده‌خۆم) واته‌ واوه‌که‌ی کراوه‌یه، له‌ صیغهی رابردووی کارابزردا واوه‌که‌ی ده‌بیتته واوی کورت و ده‌گوتریت (خورا). د. نه‌سرین فه‌خری ته‌علیلی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌ بۆ ئهم گۆڤانه‌ له‌م سێ فیعلهدا، هه‌روه‌ها به‌ نيسبته‌ فيعلى (خوێندن) هه‌و له‌و باوه‌ڕه‌دايه‌ به‌ هۆی ئامرازی (اندن) هه‌و به‌و به‌ متعدی، هه‌رچه‌ند صیغهی لازمیشی ئیستا به‌ به‌رچاوه‌وه‌ نه‌بیت.

۲- زۆربه‌ی ناوچه‌کانی تر له‌و فیعلانه‌ی که‌ وا له‌ صیغهی کارا بزردا دوو (ر) کۆ ده‌بیتته‌وه‌، پیتی (د) ده‌خه‌نه‌ به‌ینانه‌وه‌، وه‌ک:

بویرا بویردا

بووردا بووردا

ژمیرا ژمیردا

رای مامۆستا مه‌سه‌وود به‌ نيسبته‌ کاری (شاردنه‌وه‌) ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئهم کاره‌ لازمه‌که‌ی (شارنه‌وه‌)یه‌ و ده‌گوتریت «شرایه‌وه‌، ده‌شریتته‌وه‌» به‌و پتییه‌ ده‌شی تپه‌یه‌که‌ی «شاردنه‌وه‌» بووین و گۆڤایی بۆ «شاردنه‌وه‌»، ره‌نگه‌ «ژماردن»یش وه‌ک شارده‌وه‌ تپه‌یه‌ی «ژمران» بیت که‌ له‌ زۆر جیگه‌دا به‌کار دیت. ئه‌گه‌ر وا نه‌بی ده‌بی بلێین: «ژمرا» کورته‌ی «ژمیرا»یه‌ و «شرایه‌وه‌»ش کورته‌ی «شاردرایه‌وه‌». کاری «کردن، بردن» ئیستاش صیغهی «کردا و بردا»ی هه‌ر ماوه‌، ته‌نانه‌ت له‌ زۆربه‌ی ناوچه‌کانی ده‌روه‌ی سلێمانی وشه‌ی «برا» نابیسری و هه‌ر «بردا» هه‌یه‌. گه‌لێک کاری وه‌ک «خواردن» که‌ له‌ مضارعه‌دا ده‌نگه‌که‌ی «ر»ی ده‌په‌ری و ده‌بیتته «ده‌خۆم» تا ئیستاش له‌ هه‌ندێ ناوچه‌دا ئهم «ر»ی هه‌ر به‌کار دیت و ده‌گوتریت «ده‌خۆم» هه‌روه‌ک ده‌لێن «ده‌شۆرم له‌ جیاتی ده‌شۆم» که‌ له‌ «شۆردن» هه‌و هاتوه‌. له‌ پۆده‌ر له‌ جیاتی «شووشتن، شۆردن، شۆرین» ده‌لێن «شردن - جلکم شرد». بێ گومان کاره‌کانی «ده‌کهم، ده‌بهم» ئه‌وانیش به‌ تپه‌یه‌ی کات «ر»ه‌که‌یان دۆراندوه‌، ده‌بی له‌ کۆندا «ده‌که‌رم، ده‌به‌رم» بوونی. هه‌ر بۆیه‌یه‌ اسم فاعیلی لیک‌دراویان ئهم

«ر» هی تیدا ماوده ته وهک «کاره کهر، باره بر».

له که لیک که سم بیستووه، له زۆر شوینی کوردستان صیغه ی کارابزر له کارهکانی «بژاردن، ژماردن، شاردنه وه» به پتی دهستووری گشتی داده پێژن و ده لێن «بژاردرا، ژماردرا، شاردرا یه وه»، ئه مهش رهفتاریکی سوود به خشه چونکه ری و شوینی دهستووریکی بنجی دهپاریژیت.

له باره ی دارشتنی صیغه ی کارابزر له و فیهلانه ی که به هۆی «اندن» وه له فیهلی روودان «مطاوعه» وه رگیراون راییکی تایبه تی خۆم هیه دواتریش به کورتی دیته وه: واده زانم صیغه ی فه رمان «أمر» له و ته رزه فیهلانه ده بێ له فیهله که ی روودان «مطاوعه» وه وه رگیریت. به نمونه:

سووتا سووتاندی سووتینرا دهسووتینری

که ویستمان صیغه ی ئه مری لی وه رگیرن ده بێ بلێن «بسووتی» نهک «بسووتیندري» چونکه ئه م ئه مره «بسووتیندري» ده بێته داواکردنی مستحیل له و رووه وه که ئه و شته ی داوا ی لی ده کری «بسووتیندري» ده بێ یه کیک پهیدا کات که بۆ جێبه جێکردنی ئه مره که بی و بی سووتینتی، واته ئه مره که له مه عنادا داوا له دووشتان، یاخود دووکه سان، دهکا که خواهشته که ی پیک بێن یه کیان ئه وهیه که رووی قسه و ئه مر له وه، یه کیکیشیان ئه و غائبه یه که ده بێ کاره که جێبه جێ بکات و له فعلی کارادیاردا خۆی فاعل بووه چونکه مه علومه سووتینرا له «سووتاندی» یه وه هاتووه. له فعلی وهک «کوشتی، خواردی» دا که ئه مره که ی کارابزر ده بێته «بکوژری و بخوژی» بۆیه ناگه پێینه وه سه ر فیهلی روودان «مطاوعه» چونکه ئه م فیلانه له خۆیا نه وه تێپه رن، وهک «سووتاندن، وپساندن» نین که له «سووتان و پسان» وه کرابن به تێپه ر، واته «کوشتن و خواردن و نووسین... هتاد» فعلی روودانیان نییه تاکو له ئه مری کارابزر دا ئه و فیهلانه بێنه وه.

به مه تێبینی ماموستا مه سعوود کۆتایی هات.

٦- ئه و چاوه گانه ی له ریتی تێپه راندنه وه کۆتاییان به (اندن) دیت:

هه رچه ند ئه م چاوه گانه ش دالیان تیدا یه و له روا له تدا ده بوو بخرینه سه ر چاوه کی دالی به لام به هۆی ئه وه وه که داله که یان ئه سلێ نییه و لێیان زیاد کراوه کران به به شێکی سه ره به خۆ، سه ره پای ئه مه استئشاش له دارشتنیاندا نایه ته به رچاو، هه روا هه موو جوژه چاوه کیکیشیان تیدا یه، واته (تائی، یائی، ئه لفی، واوی، دالی)

هه‌موویان (اندن)یان چووته سهر.

دارپشتنی صیغهی کارابزر له‌م کارانه‌وه:

۱- له‌ ناوچه‌ی سلێمانیدا ده‌توانین بڵێین له‌ دوو ریگه‌وه‌ ده‌گه‌ین به‌ دارپشتنی صیغه‌که‌:

ریگه‌ی یه‌که‌م- له‌ چاوکه‌وه‌ به‌ لابردنی نیشانه‌ی چاوگ (دن) و گۆپینی (ا)ی (اندن) بۆ (ئ) لکاندنێ ئامرازی تجهیلی (را) به‌ کۆتاییه‌وه‌، وه‌ک:

سووتاندن سووتان - سووتین سووتینرا

فراندن فرمان - فرین فرینرا

مراندن مران - مرین مرینرا

ریگه‌ی دووهم- له‌ صیغهی مضارع‌وه‌ وه‌ربگیریت به‌ فرێدانی نیشانه‌ی مضارعه‌ و راناو و لکاندنێ ئه‌داتی تجهیل (را) پێوه‌ی وه‌ک:

ده‌سووتینم سووتین سووتینرا

ده‌فرینم فرین فرینرا

ده‌مرینم مرین مرینرا

۲- له‌ زۆر ناوچه‌ی تری کوردستاندا دارپشتنی ئه‌م صیغه‌یه‌ هه‌ر له‌ کاری ماضی خۆیه‌وه‌ وه‌رده‌گیریت به‌ لادانی راناو و لکاندنێ ئه‌داتی تجهیل وه‌ک:

سووتاندی سووتاندرا

برژاندی برژاندرا

دارپشتنی صیغهی مضارعی کارابزر:

ئهم دارپشتنه‌ ده‌ستورێکی گشتی بۆ بیژووک (شاذ)ی هه‌یه‌، وه‌ک صیغهی کاره‌کانی روودان (افعال المطاوعة) که‌ چاوگیان ئه‌لفییه‌، ئه‌م صیغه‌یه‌ش له‌ مضارع‌دا ئه‌داتی تجهیلی ماضی (را) ده‌کریته‌ (رئ)، ئه‌داتی (ده‌)ی مضارعتی ده‌خریته‌ سهر، وه‌ک:

کرا ده‌کری

کێلرا ده‌کێلری

سووتینرا ده‌سووتینری

تیبینی:

لهو زارانهدا که کاری کارابزریان له رابردوودا ئەلفهکهی ناگۆڕی به «ئ» له
 داهاتوودا ئەوانیش وهک زاری سلیمانی ئەلفهکه دهکه نهوه به «ئ»، وهک:

سووتاندرا   دهسووتیندرئ

برژاندرا   دهبرژیندرئ

واته: ناگوتیت (دهسووتاندرئ و دهبرژاندرئ) لهمشدا ههمان دهستووری
 تصیری کاری روودانی بهسهردا دیت که ئەلفی رابردوو دهکاته «ئ» له ئایندهدا.

داپشتنی صیغه‌ی فرمان^(۱) کارابزر:

فه‌رمان کارابزر له کاری مضارعی کارابزرهوه وهردهگیریت به گۆڕینهوهی
 (ده)ی مضارعة به (ب)ی ئه‌مر، ئه‌مه‌ش به‌ر دهستووری تصیری کاره‌کانی
 (مطاوعة) دهکه‌وێت، وهک:

مضارعی کارابزر   ئه‌مری کارابزر

ده‌دیت‌یم   بدیت‌یم

ده‌خوړ‌یم   بخوړ‌یم

ده‌نووس‌رین   بنووس‌رین

ده‌شوور‌یت   بشوور‌یت

ده‌خووس‌ین‌ریت   بخووس‌ین‌ریت

۱- نووری عه‌لی ئه‌مین ده‌لێت: وهرگرتنی ئه‌مری کارابزر له مضارعی کارابزر یه‌ک
 ده‌گرتنه‌وه له‌گه‌ڵ ده‌ستووریکێ تر که بێین و ئه‌مری کارابزر له مضارعی کارا
 معلومه‌وه وهرگیرین، وهک:

ده‌کێ‌لم (ب + کێ‌ل + رێ + م = بکێ‌ل‌ریم)

ده‌خۆ‌م (ب + خو + رێ + م = بخوړ‌یم)

(۱) کاری فه‌رمان به‌ دوو جوۆری صریح و ناصریحیه‌وه له‌ دواتردا باس ده‌ک‌ریت، ئه‌مه‌ی
 ئێره‌ جوۆری ناصریحیه‌تی.

۲- مامۆستا مسعوود و د. نه سرین فه خری ده لّین، ئەم ده ستووری وەرگرتنی کاری فه رمانی کارابزر (فعل امر مبنی للمجهول) له کاری مضارعی کارادیاره وه استثنای تّی ده که ویت، وهک: (ده لّیم) بهم قاعیده یه ناکریته (بگوتیتم)، جگه له م فیعله فیعلی تریش هه ن وهک ئەو به ته وای نایه نه ژیر قاعیده که وه، به لام که ئەمری کارابزر له مضارعی کارابزره وه وەرگیری ت استثنای (ریزیه ی) به هیچ جوړی نایه ته پیش. له کاری (ده لّیم) دا مضارعی کارابزر وەرده گیرئ، که (ده گوتیتم) ه، راسته وخۆ (د) ی ئەمری ده چیته جی نیشانه ی مضارعت و کاره که ده بیته فه رمانی کارابزر، وهک:

ده گوتیتم بگوتیتم

۳- به لای مامۆستا مه سعووده وه خیزانی کارابزر هه ر له چاوگه وه هه تا هه موو صیغه کانی (وحدة البناء) یک پیک دین، وهک خیزانی کاره کانی کارادیار. صیغه ی کارابزر هه موو گهردانی (تصریف) کاره کانی تری هه یه وهک «أمری صریح و ناصریح - نهی صریح و ناصریح و صیغه ی ئینشائی و ئیخباری» به لام وا ده زانم ئەو کاره تّیه رانه ی به (اندن) بوونه ته تّیه ر، أمر و نهی صریحیان نییه. بۆ أمر و نهی صریح ده بی کاره تّی نه په ره که به کار بیت «سووتاندی - سووتاندرا - ده سووتیتندری» بۆ آمری صریح ده گوتی «بسووتی، بسووتین» نهک «بسووتیتندری، بسووتیتندین» بۆ نهیش «مه سووتی - مه سووتین».

۴- به رای د. نه سرین و نووری عه لی ئەمین ده توانی ت کاری کارابزر یه کسه ر له بناغه و رهگی چاوگ به دانانی ئامرازی (رای) ته جیهیل بۆ کاری رابردو، وه ئامرازی (رئ) بۆ کاری رانه بردو و دروست بکری ت.

ئه که ره هه شبوو بهم شێوه دروست نه کرا ئەوده مه به ئاسانی له رهگی کاری (مضارع) دروست ده کری ت، وهک:

ا- چاوگ	بناغه ی چاوگ	
گوتن	گوت	گوترا - ده گوتی
ب- چاوگ	رهگی چاوگ	
نووسین	نووس	نووسرا - ده نووسی

ج- چاوگ	رهگی کاری مضارع	کوژرا - دهکوژری
کوشتن	ده (کوژ)م	

[روونکردنهوه:

پیشتر د. نه سرین و ماموستا نووری له روونکردنهوهی رای
خویان بوو یوونهوه، وایرهدا باسی بناغه و رهگی چاوگ و رهگی
مضارع هاته ناوهوه.

من قسهی دوور و درېژم هیه دهربارهی «بناغه و رهگ» هلیان
دهگرم بۆ دهرهفت و باسیکی سهر به خۆ به لām به رانبهر ئهم رایه
تازیه ئه وهنده ده لیم لهم رایهدا دهستور پهیدا نابی به قهر
ئه وهی «تحصیل حاص» پهیدا ده بی چونکه که خهلق زانی رهگ و
بناغه کان چین و کام فیعلیش بهر فلانه قاعیده ناکه وئی ئیتر ئه و
له هه موو گیر و گرفته که ره ها بوون بهر له وهی پیزمانه که بخوین،
واته ئهم «دهستور» تازیه له پیشه وه داوا دهکات خهلقه که
شته که بزائن ئه و جار باده نه وه سهر دهستور ده که ی که له زیمنی
زانینی شته که دا لئی بوونه ته وه. ئهم هه لکه وته قسه مه شوور ده که ی
رحمه تیم به بیر دینیت ته وه که کوتی «ئیه کتیبم بۆ ته رجه مه بکه
تا کو منیش ته ئلیفی بکه م» به لām ئهم دهستور ده داوا دهکا خهلق
کتیبه که ته ئلیف بکه ن تا ئه ویش بیخوینیت ته وه.

[مه سعود محمهد]

کاری یاریده Oxiliary Verbs

کاری یاریده ئه و کارانه که له عه ره بیدا پتیان دهگوتیت (الأفعال المساعدة)،
وه له زمانی ئینگلیزیدا پتیان دهگوتیت Oxiliary Verbs نووسه رانی کوردیش بهم
جوړه باسیان کردوه:

۱- ماموستا سه عید سدقی له صرف و نحوی کوردیدا دوو فیعلی (کردن) و

۲- مامۆستا توفیق وهه‌بی له ده‌ستووری زمانی کوردیدا ده‌لی:

له پێش گهردانکردنی فیه‌له‌کاندا ئه‌بێ هه‌ندێ ده‌م و صیغه‌ی فیه‌لی (بوون) ی یاریده‌ر بناسین، چونکه رابردووی لیکدراو و رابردووی دووری هه‌موو فیه‌لیک به یاریده‌ی ئه‌م ده‌م و صیغه‌نه‌وه دروست ئه‌بن، به‌لام فیه‌لی (بوون) دوو چه‌شن گهردانی هه‌یه:

۱- گهردانی لازم.

۲- گهردانی متعدی.

له‌مانه گهردانی لازمیان بۆ یاریده‌ی فیه‌له‌کانی لازم و مجهول، وه گهردانی متعدییان بۆ یاریده‌ی فیه‌له‌کانی متعدی به‌کار ئه‌هێنرێن.

لیژنه له سه‌رهماوه به‌راوردیکی زمانی کوردی له‌گه‌ڵ زمانه‌کانی تر کرد له‌ رووی به‌کارهێنانی کاری یاریده‌ره‌وه، له‌وه‌ی کۆلییه‌وه ئایا زمانی کوردی له‌ چه‌ ریگه‌یه‌که‌وه به‌ چه‌ جوړیک کاری یاریده‌ر دینێته‌ ناو رسته؟ چه‌ تایبه‌تیه‌که «کار» ده‌کات به‌ یاریده‌ر. ئایا پێویسته کاری یاریده‌ر فۆرمی بگۆرێت؟ له‌گه‌ڵ گۆرانی فۆرم واتایه‌کی تازه دابه‌یتێت؟

یاخود ته‌نیا گۆرانی فۆرم، وه‌یا داهێنانی واتای تازه به‌سه‌ بۆ ئه‌وه فیه‌ل بکات به‌ یاریده‌ر؟ به‌نمونه ده‌گوتریت:

ده‌لیم بیلیم و ناوێرم

هاثم بنووم و نه‌یانه‌یتشت

وێرام له‌ رووباره‌که بیه‌پمه‌وه

ویستم هه‌لبستم

توانیم بپۆم

هێشتم بخوا

ئهو جوړه کارانه له‌ رووی ئه‌وه‌وه که هه‌ر یه‌کتیکیان زāl ده‌بێت به‌سه‌ر کاریکی تردا له‌ هه‌مان رسته، خو جودا ده‌که‌نه‌وه له‌ کاریکی ئاسایی وه‌ک «شوشتن، کوشتن، برین» به‌لام له‌ لایه‌کی تریشه‌وه رواله‌تی رسته‌کان له‌ رسته‌ی ئاسایی

ئىمكانى ئەۋەى داۋە زال بن بەسەر كارىكى تر دا و پىتى ناۋى بلىتىن كارى يارىدەرەن.

كارى «كرىن» كە لە كوردىدا لەگەل چەندىن وشە بەكار دىت و رستەى تازە بەتازە دادەھىتىت، ئايا كارى يارىدەرە ياخود كارىكى ئاسايىيە بەلام دەست دەدات بۇ بەكارھىتان لەگەل وشەى تر دا؟ لەم جۆرە لىكدانەۋە و لىكۆلىنەۋەيەۋە لىژنە بۇ پشكىنەۋەى گەللى بارى زمانەكە سەرنجى خۆى كىشا لە كۆتايىدا بۇ ئەۋەى بگا بە باۋەرپىكى يەكگرتوو، واى پەسەند كىرد ماۋەيەك دانىت بۇ دراسەيەكى زياتر لە زمانى كوردى خۆى و بەراۋردكىرنى لەگەل زمانەكانى تر لە تەنيا مەيدانى كارى يارىدەرەدا.

لىژنە بۇ دۆزىنەۋەى كارى يارىدەر لە زمانى كوردىدا، كەۋتە پشكىننى ھەردو شىۋەى زمانى كوردى خواروو و سەروو، بەراۋردپىكى زۆرىشى كىرد لە نىۋان زمانى كوردى و ئەو زمانانەى كە رېزمانىيان بە لاي لىژنەۋە مەلۇومە ۋەك ئىنگلىزى، ەەرەبى، فارسى، تا رادەيەكىش توركى. بەھۆى ئەۋەۋە كە وا تا ئىستا لە زمانى كوردىدا تۆزىنەۋەى فرەۋان و قوۋل نەكراۋە، دەشىت پەراۋىزى كارى يارىدەر بە پىتى لىكدانەۋەى تۆزەرەۋە (محقق) فراۋان، ۋەيا تەسك بىكرىتەۋە. لەۋانەيە كارىكى ۋەك (ھاتن، ۋىران) كە لىتيان دىت بچنە سەر كارى تر بەلاى ھەندى زمانزانەۋە بە يارىدەر حساب بىكرى بە ھۆى فراۋانكىرنى پەراۋىزى واتا و تايبەتى زاراۋەى كارى يارىدەر. يەككىكى تر رىتى ھەيە ئەم جۆرە كارانە بە كارى ئاسايى دابنىت و ھاتنىيان بۇ سەر فىعلى تر بگىرپىتەۋە بۇ سىروشتى كارەكان. ئەۋەى سىرنجى لىژنەى راكىشا بوۋنى ھەندى كارە لە كوردى سەروو و خواروۋدا كە وا ھەر تەعريفىك بۇ كارى يارىدەر دابنىت و بەرەو تەسكىى واتاى زاراۋەى كارى يارىدەر پروات، ئەۋ كارانە بار تەعريف دەكەۋن بۇ نەۋە:

لە كرمانجى سەروۋدا كارى (ھات) كە ھۆى دروستكىرنى صىغەى (كارى كارابزىرە)، بەلاى ھەموو كەسپىكەۋە بە كارى يارىدەر دانراۋە، ھەرۋەھا لە كرمانجى سەروو و خواروۋدا كارى (بوۋن) كە صىغەى تايبەتى دروست دەكات لە رابردو و ئايندە، ئەۋىش بى دەمەتەقە «كارى يارىدەر» ۋەك: كىرەبوۋم، كىرەبىتىم، دەبوۋم بىكرەدايە.. كەۋاتە دوو كارى يارىدەرى بى دەمەتەقە لە كوردىدا ئەمانەن:

۱- کاری (هات) له شتووی سهروودا بۆ دروستکردنی کاری کارابزر.

۲- کاری (بوون) له هه موو شتوهکانی کوردیدا.

زمانزانی شتووی سهروو (وهک مامۆستا کوردۆیێف له کتێبهکهی خۆی گرامهتیکا زمانی کوردی، لاپه ۱۷۰) ههروهها (رشید کورد له کتێبهکهی رێزمانا کوردی، دکتۆر کامه رانیس له کتێبهکهی زمانی کوردیدا که به فهرهنگسی دایناوه)، کاری «دان»یش له جوۆرکی تایبهتی بهکارهێنانیدا به کاری یاریدەر دادهنیت، وهک که بلیت:

من دا نفیساندنی

من دا کرنی

بهکارهێنانی کاری «دان» بۆ ئه وه مه بهسته له شتووی خوارووشدا باوه وهک که بلیت:

جله کهم دا به دروون.

دزه کهم دا به گرتن.

تییینی:

به لای (نووری عهلی ئه مین) هوه، کاری (دا) له م میسالانه کاری یاریدەر نییه، کارێکی ئاسایییه چونکه یاریدهی کارێکی تری نه داوه ههتا به ههرووکیان صیغهیهکی نوێ پێک بێن. به لām ههتا ئیستا چ نووسه رێکی کوردی کوردستانی خواروو به نووسین ئه م فیعهی وهک کارێکی یاریدەر باس نه کردووه، جگه له د. نه سهرین فه خه ر که له اطروحهی دکتۆرای خۆی به روسی به کاری یاریدهری داناوه و تا ئیستا اطروحه که بلآو نه کراوتهوه، له دهرسی زمان و پێزمانیش له بهشی کوردیی زانکۆ به غدادا به محاضره بۆ شاگردهکانی باس کردووه.

[روونکردنهوه]

رێژهی (دامه نفیساندنی) ی زاری کرمانجی سهروو جوداوازیی ههیه له گه ل رێژهی (دام به نووسین.. کوشتن.. دروون) ی شتووی خواروو چونکه رێژهکهی سهروو هه ر بهکارادیار ده مینیتتهوه و مومکین نییه بخریتته رێژهی کارابزرهوه. به لām (جله کهم دا به

دروون) دهبیتته (جلهکه‌م درا به دروون). له به‌رانبهر کاری وهک
 (به‌کوشتنی دا) که تیپه‌ره (به‌کوشت چوو) هه‌یه که تی نه‌په‌ره
 که‌چی ناگوتري (به‌دروون چوو به نووسین چوو). تیکرای
 فیعه‌کان و چونه‌تی به‌کاره‌یتانیان لیکۆلینه‌وه‌ی پتری ده‌ویت.
 ده‌مپاستی لیژنه]

فیعی (کردن) له زمانی کوردیدا به جوړیکی فره‌وان به‌کار دیت بۆ دروستکردنی
 (کاری لیکدراو)، هه‌ندی له نووسه‌ران وهک (سه‌عید سدقی، دکتور کامه‌ران) به
 کاری یاریده‌ریان داناوه.

سه‌عید سدقی فیعیکی لیکدراوی وهک (نوێژکردن) یشی داناوه به جوړیک
 له‌کاره‌یتانی (کردن) وهک یاریده‌ر.

دکتور کوردویف، له‌گه‌ل نه‌میشدا د. نه‌سیرین فه‌خری، له هه‌ندی حالی
 تایبه‌تیدا «کردن»ی به کاری یاریده‌ر داناوه، وهک به‌کاره‌یتانی له‌گه‌ل ناوی ره‌نگ،
 هه‌روه‌ها له‌و شوینانه‌دا که کاری (بوون) تی نه‌په‌ر دروست ده‌کا، کاری (کردن) یش
 تیپه‌ر دروست ده‌کات له‌گه‌ل وشه‌ی تر‌دا وهک:

گه‌وره بوو

گه‌وره‌ی کرد

بوو به‌ پیاو

کردی به‌ پیاو

له هه‌ندی استعمالی (کردن) دا صیغه‌یه‌کی تایبه‌تی په‌یدا ده‌بیت، وهک:

«نه‌کا بروا، نه‌که‌ی بخۆیت» که واتای ته‌حذیر ده‌به‌خشیت، بیر بۆ هه‌ندی
 ده‌روات که به یاریده‌ر دابنریت.

تۆزینه‌وه‌یه‌کی کورت له زمانی کوردیدا بۆ بینه‌ری ده‌رده‌خات که وا دوو رواله‌ت
 له کاره‌کانی کوردیدا هه‌یه له روی رۆلی کاری یاریده‌ره‌وه:

۱- رواله‌تی تیکه‌لبوونی هه‌ندی کار له دارشتنی کاریکی تر‌دا، وهک:

خواردبیتم، خواردبووم، ده‌بوو بم‌خواردایه. خورابام، هاته‌ خارنێ، دیته
 خارنێ، هاتبا خارنێ.

۲- روالهتی بهیه که وه هاتنی کاریک له گه‌ل کاریکی تر یا وشهیه کی تر دا بۆ دروستکردنی واتایه کی نوێ، وهیا گۆپینی واتای کۆن، بۆ ئه وه ههردوو وشه‌کان تیکه‌ل به یه‌کتر ببن، له‌م حاله‌دا هه‌رچه‌ند تیکه‌لبوون نییه به‌لام نه‌هاتنی ئه‌و کاره‌ی که ده‌شی پێی بگوتریت (یاریدهر = مساعد) ده‌بیته هۆی په‌یدا نه‌بوونی ئه‌م واتا تازه‌یه، وهیا ئه‌م گۆزانه‌ی که باسمان کرد، به‌نموونه:

ده‌لیم بیلیم و ناوێرم

هاتم بیخۆم و نه‌یانهیشت

نه‌موێرا هیچ بلیم

ئه‌گه‌ر بۆ کاری یاریدهر ئه‌و مه‌رجه‌ دا بنریت که تیکه‌ل به‌ دارشتنی (صیغه) بیت، ئه‌وسا له‌ کوردیدا له‌ چه‌ند کاریکی که‌م به‌ولاوه‌ کاری یاریدهر ده‌ست ناکه‌ویت، چونکه‌ هه‌ر ئه‌و چه‌ند کاره‌ تیکه‌ل به‌ دارشتنی کاری تر ده‌بن، به‌لام له‌ حاله‌کدا مه‌رجی (تیکه‌ل بوون له‌ دارستن) هه‌لبه‌ستی و په‌یدا کردنی واتای نوێ، وهیا گۆپینی واتای کۆن به‌یته‌ دیارخه‌ری کاری یاریدهر، ئه‌وسا به‌ ئیستیقرا کۆمه‌لیک له‌و ته‌رزه‌ کارانه‌ له‌ کوردیدا دینه‌ به‌رچاو که‌ وا جووت دین له‌ گه‌ل کاریکی بنجی و ئه‌م فه‌رمانه‌ی واتا گۆپی، وهیا واتاسازی جیبه‌جی ده‌که‌ن. به‌جۆریکی سه‌ره‌پێیی و له‌و ماوه‌ کورته‌ی کۆبوونه‌وه‌دا لیژنه‌ له‌م جۆره‌ کارانه‌ ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ی هاتنه‌ به‌ر چاو:

۱- هاتن: هاتم بیلیم و نه‌موێرا.

۲- گوتن: ده‌لیم بیلیم و ناوێرم.

۳- وێران: وێرام برۆم.

۴- ویستن: ویستم هه‌لبه‌ستم، نه‌یانهیشت.

۵- توانیم: توانیم دوینێ پێی بگه‌م.

۶- شیان: له‌ کوردیی سه‌روودا به‌ واتای (توانین) به‌کار دێ، وه‌ک:

ده‌شیم بچم

۷- کارین: ئه‌میشیان له‌ شێوه‌ی بۆتанда به‌ واتای (توانین) (شیان) به‌کار دیت، وه‌ک:

دکارم بچم (ئەزىنکارم بچم - بۆ نەفى)

تەبىئى:

لە شىۋەى خواروودا وشەى (شىيان) بە واتاى (جواز) بەكار دىت و كارى
يارىدەرىشە، وەك:

دەشى ببارىت (دەشى نەبارىت)

۸- لوان: بە واتاى (شىيان) لە شىۋەى خواروودا بەكار دىت، وەك:
دەلوئى باش بىت.

۹- ھەستان: (تەنیا لە كاتى رابردوودا)، وەك:

ھەستام بپۆم نەيانھىشت.

واش دەبى لەم بەكارھىنانەدا بە واتاى «شروع ياخود وىستن» بىت.

[روونکردنەوہ:

كارى «ھاتن» دەكەم بە نموونەى روونکردنەوہ، لە ئايندەدا
دەگوترئ:

دېم بنووم و لېم ناگەرېن.

صىغەى ئىنشائىشى دىتە بەرچاو كە لىژنە زاراوہى «فەرمانى
ناصرىح»ى بۆ داناوہ:

كە بېم بنووسم گوئى نادەمە رەخنە.

با بېم بکەومە سەر شەپ، ئەوسا دەمىنىوہ.

بېم و بخۆم...

بېم و بکەومە سەر شەپ...

بىت و ئەووم لى بىسەلئىنى زۆرى مەمنون دەبم.

بى و ئەووم لى بىسەلئىنى...

بەلام ئەوہى جىگەى سەرنج لىگرتن و لىكۆلىنەوہى صىغەى
فەرمانى صرىحە ئايا لەویدا كارى «ھاتن» يارىدەرە يا شتىكى
ترە:

وهره مه‌مره له خه‌فه‌تان.

تۆ وهره ببه سه‌رۆك ئه‌وسا قسه‌ی وا قه‌له‌وم بۆ بکه.

بئى لیوردبوونه‌وه مه‌علوم ده‌بئى، کارى دواى (هات، دئى، بئى، وهره.. هاتم، دئیم، بئیم) که له شی‌وه‌ی یاریده‌ردا به‌کار بیت همه‌یشه له صیغه‌ییکى ئینشائیدا ده‌بیت له‌و صیغانه‌ی لیژنه‌ پئى ده‌لئى «فه‌رمانى ناصریح»، هه‌روه‌ها که به‌دوا کاره‌کانى تریشدا بیت وه‌ک (هه‌ستام، وئیرام، لوام، شیام، توانیم، ده‌لئیم...) وه‌ک که له نموونه‌کاندا بۆمان ده‌رکه‌وت (هه‌ستام برۆم، وئیرام بکه‌م، ده‌لوئى باش بیت...) ئه‌گه‌ر صیغه‌ی ئیخبارى به‌ دوا کاره‌کاندا بیت ئه‌وسا به‌ هیچ جوړیک ناشى پئیان بگوتريت یاریده‌ر وه‌ک:

هاتم نانم خوارد، هه‌ستام چوومه بازار، ده‌لئیم زستان سارده.

به‌لام هه‌ندیک له‌و کارانه هه‌رگیز ناکه‌ونه پئش صیغه‌ی ئیخباریه‌وه وه‌ک (وئیران، شیان، لوان، کارین، ویستن...) مه‌گه‌ر خو‌یان ئینشائى بن وه‌ک: بۆى بلوئى ده‌روات.

ئهم دیارده‌یه‌ی نه‌هاتنى هه‌ندیک له‌و کارانه له پئش رسته‌ی ئیخباریدا له‌وانه‌یه زیه‌ن بۆ ئه‌وه ببات که سروشتى واتای کاره‌کان به‌به‌ریه‌وه هه‌یه تاویان بیا بۆ سه‌ر کارى تر، هه‌ر بۆیه‌یه همه‌یشه صیغه‌ی ئینشائى به‌دواياندا دئت ئه‌گه‌ر وا نه‌با و کاره‌کان یاریده‌ربان ده‌بوو حاله‌تیکیشیان هه‌بئى بکه‌ونه پئشى فیه‌لى ئیخباریه‌وه وه‌ک که دیتمان (هاتن، گوتن، هه‌ستان) که‌وتنه پئش ئیخباره‌وه. به‌لام له هه‌مان کاتدا ده‌شئ پچه‌وانه‌ی ئه‌مه‌ش بگوتري و دیارده‌که بکريت به‌لگه‌ی یاریده‌ربوونى ئه‌و کارانه. باسى پێژمانى کوردی جارێ زۆر ساوايه گه‌لێک قۆناغى فراوانى تۆژینه‌وه و لیکۆلینه‌وه و به‌ دوا‌دا گه‌ران و هه‌لێنجانى له‌پیشه.

له‌م تێبینیانه‌دا من نه‌ختیک له‌ بیرورای لیژنه ده‌ترایتم.

[مه‌سه‌وود مه‌مه‌د]

۱- خواستن: وا دهبیت کاری (خواستن) یش به واتای (ویستن) به کار دیت، وهک: خواستم برۆم ریتان نه دام.

ئهوهی سه رنج راده کیشی له به کارهینانی ئهم کارانه دا چهند شتی که:

۱- تیتاندا ههیه ته نیا له یهک کاتدا به کار دین، وهک (ههستان) که له رابردوو دا به کار دیت.

۲- وا دهبیت رابردوو و ئایندهیان دهبیت، وهک:

شیا - دهشی.

۳- به دهگهمن نه بیت له فهرماندا به کار نایهن.

۴- ئهم کارانه له رستهدا دهشی بکهونه پال کاریکی بنجیهوه.

۵- ئهم کارانه ههروهک به کاری یاریدهر به کار دین، دهشی له رستهدا سه ره بخۆ بن.

۶- دیاره له حالیکدا که یاریدهر بن پتویسته له رستهدا کاریکی بنجی هه بیت.

۷- هینانهوهی نیمچه رسته به واتای یهکی لهو کاره یاریدهرانه نایکات به کاریکی یاریدهر، به نمونه که بمانهوی (ههستام برۆم) بگۆرین به (هاته خه یالم برۆم) یاخود (به دلمدا هات برۆم) ئهم دوو به دیله (ههستان) هکه ناکات به کاری یاریدهر واته (هاته خه یالم، به دلمدا هات) جی کاره یاریدهره که ناگرهوه.

چوارهم- کار له رووی زهمانهوه (کاتهکانی کار)

نووسهرانی به جۆری خوارهوه له بارهی کار له رووی زهمانهوه دواوون:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له صرف و نحوی کوردیدا (کار = فعل) له رووی زهمانهوه دهکات به سی به شهوه:

آ- رابردوو (ماضی)، وهک: نووسیم.

ب- ئیسته (حال)، وهک: واده نووسم.

ج- له مه وپاش (استقبال)، وهک: دهنووسم.

۲- مامۆستا توفیق وههیی له لاپه ره (۶) ی دهستووری زمانی کوردیدا کار (فعل) به پتی دم (زهمان) دهکات به دوو به شهوه:

آ- دهمی موزاریع.

ب- دهمی رابردوو.

ههروهها دهلیت له فیعلی (بوون) و (هه‌بوون) لیکدراو، وه له سیغهی دوولایی (٣٧٣)، وه فیعلی متعدی (١٤٥ - ٤) دهمیکی کهش ههیه که پیتی دهلین «دهمی ئیستا».

٣- مامۆستا سادق به‌هائه‌دین ده‌لی: (فعل) له کرمانجیی ژوو‌روودا ده‌کرێ به‌م به‌شانه‌وه:

یه‌که‌م - بووری (رابردوو):

ا- کاتی بووری ساده وهک:

ئه‌ز هاتم، ئه‌م هاتن، وی خار، وان خار.

ب- کاتی بووری نزیک وهک:

ئه‌ز هاتمه، ئه‌م هاتین، وان خارییه، ته‌خارییه.

ج - کاتی بووری درێژ وهک:

ئه‌ز هاتبووم، ئه‌م هاتبوون، وان خاریوو، ته‌خاریوو.

د- کاتی بووری درێژتر وهک:

ئه‌ز هاتبووبوم، ئه‌م هاتبووبوون، وان خاریووبوو، ته‌خاریووبوو.

ه- کاتی بووری خوزی وهک:

هه‌که ئه‌ز هاتبام، هه‌که ئه‌م هاتباين، هه‌که ئه‌م بهاتان (بۆتانی).

و- کاتی بووری به‌رچاڤ (استمراری)، وهک:

ئه‌ز دهاتم

ئه‌م دهاتن (دهاتین).

من دخار.

مه دخار (دخارن).

دووه‌م - دهمی نهو (حازر = موزاریع):

ا- به‌رچاڤ (استمراری)، وهک:

تویی دخۆی.

هونی دچن.

ب- نهو (ئىستا)، وهك:

تو دخوى

هون دچن

سىتيه م - دهى پاشى (ئاينده = مستقبل):

ئەم دەمه له زارى كرمانجىي ژووړودا دوو چۆره:

أ- موسته قبهلى نزىك، وهك:

ئەزى دى چم.

ئەوى دى خوت.

ئەمى دى خوين (دى خوين).

هونى دى باركن (دى باركن).

ب- موسته قبهلى دوورتر، وهك:

ئەز دى چم (دى بچم).

ئەو دى خوت (دى بخوت).

ئەم دى خوين (دى بخوين).

٤- له دهستوورى زمانى فارسيدا، دانانى ر. ذوالنور (كار) له رووى زهمانه وه

دهكات به دوو بهشه وه:

أ- كارى رابردوو (گوزهشته) - ئەميش دهكات به پينچ بهشه وه:

١- ماضى مطلق، وهك: پۆيى.

٢- ماضى استمرارى، وهك دهپۆيى.

٣- ماضى نقلى، وهك: پۆيشتوو.

٤- ماضى بعيد، وهك: پۆيشتبوو.

٥- ماضى التزامى، وهك پۆيىييت.

ب- كارى حال و ئاينده: صيغهيكي تايبه تىي نيه كه حال له ئاينده جودا

بكاته وه، تهنيا به پتي واتاي رسته ديار دهكه ویت، مهبس له كارهكه حاله، يا

ئاينده، وهك:

۱- چ دهخوینیتیه وه؟ مهولهوی دهخوینمه وه.

۲- کهی دهچیت بۆ ههولتر؟ سبهی دهپۆم بۆ ههولتر.

تیبینی:

ئهو دهستووهره له رووی کاته وه به تایبهتی باسی ئهمر ناکات، به ټیکراییی زهمان دهکات به دوو بهشه وه:

آ- ماضی.

ب- مضارع (حال و ئاینده).

له دواي چاو پیداخشاندن بهو باسانهی که لهسهر زهمانی (کار) نووسراوون له کوردیدا، پاش ههندی لیکۆلینه وه و موناقه شه له لایهن ئهندامانی لیژنه وه، و پهسه ند کرا ههر ئهندامه بیرووی خۆی له بارهی (کات) له کاری کوردیدا بنووسیت:

۱- مامۆستا ههزار دهلیت: (فعل) له مهی کاته وه دوو بهشه:

آ- رابردوو (رابراو) وهک: نووسیم.

ب- رانهبردوو (رانهبراو) وهک: دهنووسم.

له زاری کرمانجیی سهروودا فهرق به صیغه بۆ ئیستا و ئاینده هیه، به لām له شیوهی کرمانجیی خواروودا صیغه ی جوداواز بۆ حال و مستقبل نییه و تهنیا به وشه ی دهوویهری دهردمهکەویت وهک:

ئیستا دهچم (حال).

به یانی دهچم (مستقبل).

۲- نووری عهلی ئه مین.. تهئیدی مامۆستا ههزار دهکات له دابهشکردنی کاتی (کار) وه واته (کار) دوو دهمی هیه (رابردوو، رانهبردوو).

۳- مامۆستا مهسعوود دهلیت: کار له سروشتدا ئه م سێ جۆره ی خواره وه ی تیدایه:

آ- رابردوو.

ب- له حزه ی ئیستا که.

ج- دواي ئیستا که.

ئەمانە بەزاراوەی پێژمانی باو تا ئێستا پێیان گوتراوە (ماضی، حال، مستقبل).

هەندێ زەمان بۆ هەریەکێک لەو زەمانانە صیغەی تایبەتییان تێدا یە. دەتوانین بۆلەین زەمانی کوردی بە صیغە ئێوە سێ زەمانە تێدا دیار کراوە چونکە لە زاری کرمانجیدا صیغە بۆ هەر سێ کات هەیە، کە لەو زارەشدا هەبوو وەک لە هەموو کوردیدا هەبێ وایە. بەلام لە زاری کرمانجیی خواروودا ئێوەندە بیستبێتم بۆ دوو کاتی (ئێستا و ئایندە) هەر یەک صیغە هەیە، جودا کردنەوێ (مستقبل) یا لە رستەدا دیار دەکەوێت یاخود بە هۆی بەکارهێنانی وشەی تایبەتییهو، وەک:

رۆژێشتم - دەپۆم (ئێستا دەپۆم، سبەی دەپۆم) یا (کە بوو بە هاوین گەرما دادی).

۴- د. نەسرین فەخری دەلێت - کار بە پێی زەمان دەکرێت بە سێ بەشەو لە زەمانی کوردیدا:

أ- رابردوو، وەک: نووسیم.

ب- ئێستا، وەک: دەپۆم.

ج- ئایندە، وەک: دێپۆم.

تەنیا ئێوەندە هەیە لە شتێوەی خواروودا کاری ئایندە هەریەک بۆ ئێستا و داهاوو (ئایندە) بەکار دەهێنرێت. هەروەها کاری رابردوو دەکرێت بە پێنج بەشەو:

أ- نزیک، وەک: نووسیم.

ب- ئێستیمراری، وەک: دەتنووسی.

ج- تام، وەک: نووسیومه (نقیسیه).

د- دوور، وەک: نووسیوووم.

ه- دوورتر، وەک: نووسیوووبووم (ببووم)^(۱).

---

(۱) د. نەسرین دەلێت: بەکارهێنانی رابردووی دوورتر زۆر کەم بووئەو، لەوانەشە ئەنجامی دووبارەکردنەوێ کاری یاریدەدەری (بوونەکە) بێت، کە کراوەت بەیەک لەبەر قورسی.

پنجهم - کاری له رووی داپشتهوه (صیغه)

نووسه رانی کورد بهم جوړه له کار له رووی داپشتهوه ددوین:

۱- ماموستا توفیق وهیبه له لاپهړه (۹، ۱۰) ی بهرگی دووه می دستووری زمانی کوردیی چاپی به غدادا ده لیت:

له کوردیدا پنج چشن صیغه هیه:

۱- صیغه ی ئیخباری.

۲- صیغه ی ئینشائی.

۳- صیغه ی ئه مری.

۴- صیغه ی دوولائی.

۵- صیغه ی مه سدر.

ههروه ها له لاپهړه (۲۷) ی هه مان دستووردا ده لیت:

۱- موزاریعی ئیخباری (۴۴۲) - به دانانی ئه داتی سیغه له پیش په گه وه، وه نووساندنی پاناوه لکاوه کان به دواي په گه وه پیک دیت، وهک:

په گه م	ئه که وم	ئه که وین
---------	----------	-----------

دووه م	ئه که وی	ئه که ون
--------	----------	----------

سټیه م	ئه که وئ	ئه که ون
--------	----------	----------

۲- موزاریعی ئینشائی (۴۴۳) - ئه داتی سیغه دهخریته پیش په گه وه، وه پاناوه لکاوه کان دهخرینه دواي په گه وه، وهک:

بکه وم	بکه وین
--------	---------

بکه وی	بکه ون
--------	--------

بکه وئ	بکه ون
--------	--------

ههروه ها له لاپهړه (۳۸، ۳۹) ی هه مان بهرگدا (بهرگی دووه م)، کاری رابردووی ئیخباری دهکات به چوار به شه وه:

۱- رابردووی رووتی ئیخباری (۴۴۵) - پاناوه لکاوه کان دهخریته دواي قه ده وه، وهک:

که و تم   که و تن

که و تی   که و تن

که و ت   که و تن

۲- رابوردووی ناتەواوی ئیخباری (۴۴۶) - ئەداتی سیغە دەخریته پیش رابردووی
رووتەو، وەک:

ئە که و تم   ئە که و تن

ئە که و تی   ئە که و تن

ئە که و ت   ئە که و تن

۳- رابوردووی لێکدراوی ئیخباری (۴۴۷) - دەمی ئیستای ئیخباری فیعلی -
بوون - ی یاریدەدەری لازم دەخریته دواي دوولایی رابوردوو، وەک:

که و تووم   که و تووین

که و تووی   که و تووین

که و توو   که و تووین

۴- رابوردووی دووری ئیخباری (۴۴۸) - رابوردووی ناتەواوی ئیخباری فیعلی
«بوون» ی یاریدەدەری لازم دەخریته دواي قەدەو، وەک:

که و تبووم   که و تبووین

که و تبووی   که و تبووین

که و تبوو   که و تبووین

هەر وەها لە لاپەرە (۳۹، ۴۰) ی بەرگی دوو، رابوردووی ئینشائی دەکات بە
سێ بەشەو:

۱- رابوردووی ناتەواوی ئینشائی (۴۴۹) - رابوردووی رووتی ئیخباری دەخریته
مەیانێ ئەداتی سیغەو، وەک:

بکه و تمایه   بکه و تینایه

بکه و تیتایه   بکه و تنایه

بکه و تايه   بکه و تنایه

۲- رابوردووی لیکدراوی ئینشائی (۴۵۰) - ئیستای ئینشائی فیعلی «بوون» ی
یاریده‌دهری لازم ده‌خړیته دواي قه‌دهوه، وهک:

که‌وتبیم که‌وتبین

که‌وتبی که‌وتبین

که‌وتبئ که‌وتبین

۳- رابوردووی دووری ئینشائی (۴۵۱) - ئەداتی سیغه ده‌خړیته، دواي رابوردووی
دووری ئیخباریه‌وه، وهک:

که‌وتبوومايه که‌وتبووینايه

که‌وتبوویتايه که‌وتبووینايه

که‌وتبووایه که‌وتبووینايه

رایه‌کانی مامۆستا وه‌بئی کۆتاییان هات.

۲- نووری عه‌لی ئەمین ده‌لێت کار له رووی صیغه‌وه دوو جوړه:

۱- صیغه‌ی ئیخباری: له ماضیدا، وهک (که‌وت، که‌وتووه، ده‌که‌وت، که‌وتبوو). له
مضارعدا، وهک (ده‌خوێنم).

۲- صیغه‌ی ئینشائی: له ماضیدا، وهک (بکه‌وتمایه، که‌وتبیم، که‌وتبوومايه،
که‌وتبیتم)، له مضارعدا (بنووسم، بنووسه).

۳- د. نه‌سرین ده‌لێت: هه‌روهک (کار) له رووی کاته‌وه ده‌کریت به‌چهند به‌شیکه‌وه
دیسان له رووی مفهوم و پو‌ا‌ل‌ت و به‌شی تریشه‌وه دابه‌ش ده‌کریت به‌جوړیک
سنووریکي ئاشکرا ده‌خاته‌ نێوان ئەم به‌شانه‌ بۆ نمونه‌ ئەو به‌شه‌ی (نووری
عه‌لی ئەمین) ده‌لێت که ئینشاییه‌ به‌ر (مفهوم) ده‌که‌وێت نه‌ک کات.

۴- مامۆستا مه‌سه‌وود مه‌مه‌د ده‌لێت: به‌لای منه‌وه دواي ئیستیقرای ته‌واو له
زمانی کوردیدا بۆ ده‌رخستنی ئەو صیغانه‌ی له کاره‌کانیدا هه‌یه‌ چ به‌رنامه‌ی
کاک نووری و چ به‌رنامه‌ی د. نه‌سرین بێت هه‌ردووکیان ده‌ست ده‌ده‌ن بۆ
دابه‌شکردنی کاری رابردوو له رووی صیغه‌وه، به‌لام به‌مه‌رجی ئیستیقرای
ته‌واو، چونکه ئێمه‌ که هه‌موو صیغه‌کانمان دۆزییه‌وه و جوړی
به‌کاره‌یتانیانمان دیارخست چ فەر‌قی‌ک نام‌یت‌ئ له رووی سوود و زه‌ره‌ره‌وه له

نیتوان ئەوێدا بڵێن (بکە و تەمایدە) صیغەی ئینشائی کاری رابردووی (کەوتن) هەمیا خود بڵێن (بکە و تەمایدە) بەشیکی فێلی (کەوتن) هە بە پێی مەفهوومێک کە د. نەسرین ناوی بۆ دابنیت. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ بڵێم هەرچەند بشلێن ئەم فێلە (بکە و تەمایدە) بەر دابەشکردن لە رووی مەفهووم دەکەوێت ناشی لەبەر خۆمانی بێهێنەوێکە فێلە کە لە رووی کاتەوێ نە موزاریعە و نە ئەمر، دیسانەوێ ناشی هەبوونی کات لە فێلە کەدا پشتگوێ بخەین چونکە کات بەشیکی فێلە کەیه.

۵- لە «دەستووری زمانی فارسی» دانانی ر. ذوالنور (کار) لە رووی صیغەوێ دەکات بە شەش بەشەوێ:

۱- ئیخباری.

۲- النزامی.

۳- امری.

۴- شرطی.

۵- مصدری.

۶- وصفی.

لە رووی ئەوێدا خزمایەتیی مێژوویی هەیه لە نیتوان زمانی کوردی و فارسیدا بیری مەوێ بۆ هێندێ دەروا کەوا زمانی کوردیش وەک فارسی ئەم شەش جۆرە صیغە فێلەکانی تێدا هەبێت، لەمەش زیاتر وابووێ نووسەری کورد لەم پێژارەوێ باسی فێلی کوردیی کردووە. لێژنە دواي لیکۆلێنەوێ بە پێویستی زانی لێرەدا ئیشارە بۆ چەند راستییەک بکات:

یەكەم - نابێ لە پێژماندا واتایەکی تایبەتی لە فێلدا بکێتە سەرەباس تا صیغەیهکی تایبەتی بۆ ئەو واتایە پەیدا نەبێت چونکە زۆرجار لە ئاخواوتندا یەك صیغە بۆ چەند مەبەستێک بەکار دێت ئەمە هەرگیز ناشی ئەم صیغەیه دابەش بکات بۆ چەند جۆرێ، وە هەر جارە بە پێی مەبەستی عینوانیکی تازەي بۆ دابنێ، لە فارسیدا بۆ ئەم شەش (وجە) شەش جۆر دارشتنی سەرەخۆی تێدایە بە نموونە:

لە (وجەي مصدری) دا رستەي (باید رفتن، شاید گفتن، نیازم شنیدن) لە کتێبە کەدا نووسراوێ، لە ئاخواوتنی کوردیدا چ صیغەي تایبەتی بەرانبەر ئەم

صیغیه پهیدا نابیت. بۆ دهربرینی واتای ئهوتۆیی له زمانی کوردیدا دارشتنی تر ههیه که فیعله که تینیدا بهر دابهشکردنێکی تر دهکهوێت، ههروهها بۆ (وهجهی وهسفی) که له م نموونانهدا دینه بهرچاو (من و تو نشته ناهاار میخوریم، من نشته ناهاار میخورم) صیغه ی تایبهتی له کوردیدا نییه.

له ئه نجامی لیکۆلینهوه له و رایانه ی که له باره ی (کار) وه له پیزمانه کوردیهکان و بیگانه دا هاتوونه ناوه وه و چوونه بنج و بناوانی سروشتی زمانی کوردی و ئه و مه به سانه ی که له صیغه جودا جودا کانی مازیدا به ی ده کریت، لیژنه گه یشت به م قه ناعه ته ی خواره وه:

کاری رابردوو

کاری رابردوو له بنه رته دا به دوو جوړ دابهش ده کریت:

۱- رابردووی ئیخباری.

۲- رابردووی ئینشائی.

زمانه کانی بیگانه هه ریه که یان له رێبازیکه وه ئه م دوو جوړه یان له یه کدی جودا کردووه ته وه، وه صیغه ی تایبه تی یان بۆ به شه کانی هه ریه ک له و دوو جوړه داناوه. له زمانی کوردیدا وهک سه رنج ده ری ده خات، رابردووی ئیخباری و رابردووی ئینشائی هه ریه که یان چوار جوړی هه یه:

جوړه کانی رابردووی ئیخباری:

۱- رابردووی مطلق (ره به ق)^(۱)، وهک: رۆیشت.

۲- رابردووی استمراری (به رده وام)، وهک: ده رۆیشت.

۳- رابردووی نزیک، وهک: رۆیشتوو.

۴- رابردووی دوور، وهک: رۆیشتبوو.

جوړه کانی رابردووی ئینشائی:

۱- رۆیشتبا.

---

(۱) وشه ی (ره به ق) پێشنیازی مامۆستا مه سعووده.

۲- برۆیشتایه (برۆیشتایه).

۴- برۆیشتی (برۆیشتیت).

لیژنه جارێ نهیپهرژایه سهر دۆزینهوهی ناوی تایبهتی بۆ ههریهک له صیغهکانی ماضی ئینشائی، بهلام لهواوهردایه که پێویستیان به ناوی تایبهتی هیه، چونکه به سهرنجدانێکی سهرپێیی بیر بۆ ئهوه دهروات ههریهک له ماضی صیغهکانی ئینشائی له رووی زهمان و دارشتنهوه دهووستیت بهرانهریهکێک له صیغهکانی ماضی ئیخباری، ئینشائی بهم جوهری خوارهوه بکهونه بهرانهریهکتر، وهک:

ئینشائی	ئیخباری
برۆیشتا	برۆیشت
برۆیشتایه (برۆیشتایه)	دهبرۆیشت
برۆیشتی	برۆیشتوو
برۆیشتبوایه (برۆیشتبوایه)	برۆیشتبوو

نموونهی سهرنجدان:

بهر لهوه دهرههت ههیت بۆ لیدوانێکی تهفصیلی له چۆنیتی پێوهندی نێوان صیغهکانی ئیخباری و ئینشائی، وه به پێی داخوازی جێگه تاکه نموونهیهک لهوا چوارانه دهدهینه بهر سهرنج.

دهبرۆیشت برۆیشتایه

له دوو صیغهیهیهکه میان ئامرازی (ده)ی موزارهعهتی تێدایه، دووهمیان (ب)ی ئهر و ئینشای تێدایه، وهک که دهلێن:

دهبروا ببروا

ئه مه روونی دهکاتهوه که (ب)ی ئامرازی ئینشائی (بروا) ههر خۆیهتی چووته سهر صیغه (برۆیشتایه)ی ماضی ئینشائی که دیاره (ب)هکه وهستاوته بهرانهر (ده)ی موزارهعهت له صیغه (دهبرۆیشت)ی ماضی ئیخباری.

له مهولا له چۆنیتی دارشتنی کاری رابردوو له فیعلی تێپهر و تی نهپهردا دهوێن و ههموو جوهرهکانیان یهکه یهکه دمخینه پێش چار.

یه‌که‌م - کاری رابردووی ره‌به‌ق (مطلق)

۱- جوړی دروستکردنی کاری رابردووی تّی نه‌په‌پ:

آ- له زاری کرمانجیی سه‌روودا:

دروستکردنی کاری رابردووی تّی نه‌په‌پ به‌م جوړه‌یه:

۱- له چاوگه‌که نوونی چاوگی فِرّی دهریت.

۲- راناوی لکاوی که‌سی ده‌خریته سه‌ر.

تّیپینی:

بۆ که‌سی سیّیه‌می تاک راناوی لکاو له‌م کاره‌دا دهرناکه‌ویت.

<u>چاوگ</u>	<u>رابردووی تّی نه‌په‌پ</u>
-------------	-----------------------------

هاتن	که‌سی سیّیه‌می تاک (ئه‌و هات)
------	-------------------------------

	که‌سی سیّیه‌می کۆ (ئه‌و هاتن)
--	-------------------------------

که‌سی یه‌که‌می تاک (ئه‌ز هاتم)

که‌سی یه‌که‌می کۆ (ئه‌م هاتین - هاتن)^(۱)

که‌سی دووه‌می تاک (تو هاتی)

که‌سی دووه‌می کۆ (هوون هاتن)

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا:

ده‌ستووری دروستکردنی ئه‌م جوړه کاره له زاری کرمانجیی خواروودا وه‌ک ئه‌و

ده‌ستووره‌یه که له زاری کرمانجیی سه‌روودا به‌کار دیت، ته‌نیا ئه‌وه‌نده هه‌یه له

زاری سه‌روودا راناوی نه‌لکاو له‌که‌لّ کاری تّی نه‌په‌پدا جودایه تا راناوی نه‌لکاو

له‌که‌لّ کاری تّیپه‌پدا به‌لام له زاری خواروودا ئه‌و جوداییه نییه، هه‌روه‌ک دواپی

دیار ده‌که‌ویت، له کاتیک نمونه‌مان هینایه‌وه بۆ دروستکردنی کاری رابردووی

تّیپه‌پ.

۲- جوړی دروستکردنی کاری رابردووی تّیپه‌پ:

---

(۱) زاری بۆتان.

آ- له زاری کرمانجیی سه روودا:

دروستکردنی ئەم کاره بهم جوړه دهیئت:

۱- له چاوگه که نوونه چاوگییه که دهقرتیت.

۲- راناوی نه لکاوی دهخریته پیش، وهک:

چاوگ	رابردووی تێپه‌ر
گرتن	که‌سی سی‌یه‌می تاک (وی گرت، وی گرت)
	که‌سی سی‌یه‌می کۆ (وان گرت)
	که‌سی یه‌که‌می تاک (من گرت)
	که‌سی یه‌که‌می کۆ (مه گرت)
	که‌سی دووه‌می تاک (ته گرت)
	که‌سی دووه‌می کۆ (وه گرت)

تێبینی:

بۆ که‌سی سی‌یه‌می تاک له‌م سی‌یغه‌یه‌دا راناوی نه‌لکاو بۆ نێر و می له‌ یه‌کتر جودان، (وی) بۆ نێر و (وی) بۆ می.

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا:

دروستکردنی ئەم کاره بهم جوړه دهیئت:

۱- نوونی چاوگی له‌ چاوگه که دهقرتیت.

۲- راناوی لکاوی ده‌چیته‌سه‌ر، وهک:

چاوگ	رابردووی تێپه‌ر
کردن	که‌سی یه‌که‌می تاک (کردم)
	که‌سی یه‌که‌می کۆ (کردمان)
	که‌سی دووه‌می تاک (کردت)
	که‌سی دووه‌می کۆ (کردتان)

کەسی سیپەمی تاک (کردی) کەسی سیپەمی کۆ (کردیان)

تێبینی:

لەو نمونانە دەردەکهوێت پانای لکاو لە زاری کرمانجیی خواروودا بۆ کاری تێنەپەر و تێپەر، هەموویان یەک چۆرن.

زۆرتر دیتمان کەسی سیپەمی تاک لە کاری رابردووی تێنەپەردا، رانای لکاو نییە، بەلام لە تێپەردا، وەک لەو نمونانەی دواوەی دەرکهوت، (ی) رانای لکاو.

کەسی یەکەمی تاک رانای لکاو لە تێپەر و تێنەپەردا ناگۆڕێت هەر (م)ە. رانای لکاو بۆ کەسانی تر لە تێپەرەوه بۆ تێنەپەر دەگۆڕێت بە پێی لیستەی خوارەوه:

پانای لکاو

لە کاری تێپەردا	لە کاری تێنەپەردا	
یان «کردیان»	ن «نووستن»	بۆ کەسی سیپەمی کۆ
مان «کردمان»	ین «نووستین»	بۆ کەسی یەکەمی کۆ
ت «کردت»	ی، یت «نووستی»	بۆ کەسی دوووەمی تاک
	«نووستیت»	
تان «کردتان»	ن «نووستن»	بۆ کەسی دوووەمی کۆ

وەک روالەت دەری دەخات پانای لکاو بۆ کەسی دوووەمی کۆ و کەسی سیپەمی کۆ پیتی «ن»ە، کەوا بە ڕیکەوت لەگەڵ «ن»ی چاوگ یەکدی دەگرێت.

۳- نەفی کاری رابردووی ڕەبەق:

۱- تێنەپەر: لە هەردوو زاردا «کرمانجیی سەروو و خواروو» ئامرازی (نە)ی نەفی دەخێتە پێش کارەکه، وەک:

نه هات نه هاتن

نه هاتم نه هاتن

نه هاتي نه هاتن

تتیینی:

له کرمانجی ژووروودا زاری بۆتانی بۆ کهسی یه که می کو (نه هاتن) به کار دهیئت له بری (نه هاتین).

۲- تتیپه:

أ- له زاری کرمانجی سهرودا: ئامرازی (نه) ی نه فی دهخریته پیش کاره که و راناوی نه لکاویش دهخریته پیش ئامرازی نه فییه که وه، وهک:

وی (وی) نه گرت وان نه گرت

من نه گرت مه نه گرت

ته نه گرت وه نه گرت

ب- له زاری کرمانجی خوارودا: له پیشه وه، ئامرازی (نه) ی نه فی دیت و به دواي ئه ودا راناوی لکاو (هی تتیپه) ئه نجا کاره که دیت، وهک:

نه مگرت - نه مانگرت

نه تگرت - نه تانگرت

نه یگرت - نه یانگرت

تتیینی:

له غالبی زاری بلباسیدا (مامهش، مهنگۆر، پیران، سویتسنی، پشدهری، ئاکۆ...) تصریفی کاری رابردوو جۆری تایبه تی خۆی هیه، کهوا تا رادهیه ک جودا ده بیته وه له و نمونانه ی له مه و بهر نووسیمانن. وینهش بۆ ئه مه:

۱- کاری رابردوی تۆ نه په: هه رچه ند قالبی کاره که له م زاردا جوداوازی نییه له گه ل قالبی فیعلی تیکرای زاری کرمانجی خواروو، به لام راناوی نه لکاو که ده که ویتته پیش کاره که له م زاردا واده بیت ده گۆریت له چاو راناوه کانی زاری کرمانجی خوارودا، وهک:

ئه و نووست - ئه و (ئه وان) نووستن

ئەمەن نووستم - ئەمە نووستن

ئەتۆ نووستی - ئەو نووست

بۆ ئەفیش وەك زاری کرمانجیی خواروو ئامرازی (نە) دەچیتە پیش کارەکهو،
وەك:

ئەو نەنووست - ئەو (ئەوان) نەنووستن

۲- کاری رابردووی تێپەر:

لەم کارەدا دوو جۆرە تصریف هەیە یەکیکیان ئاسایی، ئەوی تریان بۆ واتایەکی
تایبەتی، نموونەکانی ژێرەو، هەردوو جۆرەكە دەردەخەن.

ئەو گرتی - ئەوی گرت (ئەو گرتیان - ئەوان گرت)

ئەمەن گرتم - ئەمەن گرت (ئەمەن گرتن - ئەمەن گرت)

ئەتۆ گرت - ئەتۆت گرت (ئەو گرتو - ئەو نووست)

لە ئەفیدا ئەم صیغە بەم جۆرە دەگۆردین، وەك:

ئەو نەگرت - ئەوی نەگرت (ئەو نەیانگرت - ئەوان نەگرت)

ئەمەن نەمگرت - ئەمەن نەگرت (ئەمەن نەگرت - ئەمەن نەگرت)

ئەتۆ نەت گرت - ئەتۆت نەگرت (ئەو نەوگرت - ئەو نووست)

بۆ دیارخستنێ جوادیی نێوان واتای صیغەکان ئەم رێستەنەیی خواروو بوون بە
نموونە:

ئەمەن گرتم، ئەتۆت خوارد

ئەوی بەستەو، ئەمەن کوشت

ئەتۆ کریت، ئەوان دەبەر کرد

دووەم - کاری رابردووی ئیستیمارێ (بەردەوام)

۱- جۆری دروستکردنی تێ نەپەر:

آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: ئیشارەتی مۆزارەعت (د) دەخړیتە پیش کاری
تێ نەپەری رەبەقەو (مطلق)، هەرگارش پاناوی نەلکاوی خۆی بە پیشدا
دیت، وەك:

ئەز دەھاتم   ئەم دەھاتین (ئەم دەھاتن - لە زاری بۆتان)

تو دەھاتی   ھوون دەھاتن

ئەو دەھات   ئەو دەھاتن

ئامرازی (نە)ی نەفیش لە صیغەى نەفیدا دەخړیتە پێش ھەرفى
موضارەعەتەکەو، وەک:

ئەز نەدھاتم - ئەم نەدھاتین

ب- لە زاری کرمانجی خواروودا: ئیشارەتى موضارەعەت (دە) دەخړیتە پێش
کاری تى نەپەپى پەبەقەو، وەک:

دەھاتم   دەھاتین

دەھاتی   دەھاتن

دەھات   دەھاتن

بۆ نەفى، ئامرازی (نە) دەخړیتە پێش صیغەى سەرەو، وەک:

نەدەھاتم   نەدەھاتین

۲- جۆرى دروستکردنى تێپەر:

آ- لەزاري کرمانجی سەرودا: ئیشارەتى موضارەعەت (دە) دەخړیتە پێش
رابردووی (رەبەق)ى تێپەر، راناوی نەلکاوی ھەركارەش لەپیش کارەکەو دیت،
وەک:

من دگرت   مە دگرت

تە دگرت   وە دگرت

وی، وى دگرت   وان دگرت

لە حاالى نەفیشدا ئامرازی (نە)ى نەفى دەخړیتە پێش ھەرفى موضارەعەتەو
وەک:

من نەدگرت   مە نەدگرت

ب- لە زاری کرمانجی خواروودا: لە پێشەو ئیشارەتى موضارەعەت (دە) دیت، بە
دواى ئەودا راناوی لکاو، ئەنجا کارەکە دیت، وەک لەم نمونانەدا دەرەکەو دیت:

دهمگرت دهمانگرت

دهتگرت دهتانگرت

دهیگرت دهیانگرت

له حالى نه فیشدا راناوی لكاو دیته پاش ئامرازی نه فی (نه)، ئهوجا ئیشارهتی
موضارهعت و کارهکه دین، وهک:

نهمدهگرت نهماندهگرت

نهیدهگرت نهیاندهگرت

سپیهه - کاری رابردوی نزدیک

۱- جوړی دروستکردنی تی نه په پ:

آ- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیشهوه راناوی نه لكاو دیت بهدواي ئه ودا
صیغه ی ناوی کارا (فاعل) ئه نجا راناوی لكاو، بهو جوړه ی لهو نموونانه ی
خواره ودا دهردهکه ویت:

ئهنه نفستیمه ئهم نفستینه

تو نفستی ئه و نفستینه بۆتان

ئهو نفستی ئهو نفستینه

له زاری بادیناندا ئهم صیغه یه دارشتنی جودایه له هی بۆتان به پیتی ئهم
نموونانه ی خواره وه:

ئهنی نفستیم ئهمیت نفستین

تویی نفستی هونیت نفستین

ئهوئی نفستی ئه ویت نفستین

بۆ نه فی، ئامرازی (نه) ی نه فی دیته پیش کارهکه وه، وهک:

ئهنه نفستیمه ئهم نه نفستینه

ب- له زاری کرمانجی خواروودا: له پیشهوه صیغه ی ناوی کارا (فاعل) ی کارهکه
و به دوا ئه ودا راناوی لكاو دیت، وهک:

نووستووم نووستوین

نووستووی (ت) نووستوون

نووستووہ نووستوون

[روونکردنہوہ:

ئەم یەک بوونە ی راناوی کەسی دووہمی کۆ و کەسی سێیەمی کۆ
بۆ کاری تۆ نەپەر دیاردیکە لە ھەموو صیغەکاندا دەدیتریت و
دەستوورێکی گشتییە لە زمانی کوردی نەک ھەر لەم صیغەیدا.

دەمراستی لیژنە]

تێبینی یەکەم:

چونکە صیغە ی کۆی دووہم و سێیەم وەک یەکتەر، بە راناوی نەلکاوە
لەپێشەوہ بێت لەیەکتەر جودا دەکریئەوہ، یاخود بە پێی راگەیانندی جێگە ئەو
جوداوازییە دەکریت، دەبێت بڵێن:

ئێوہ نووستوون ئەوان نووستوون

تێبینی دووہم:

ساغکردنەوہی حەقیقەتی ئەم زیادییە کە بە دوا صیغە ی تاک ی سێیەمدا دیت
(نووستووہ)، پێویست بە لیکۆلینەوہ دەکات. بەلای ھەندێ زمانزانەوہ ئەم زیادییە
فیعلی مساعدا کە لە ئینگلیزی پێی دەوتریت (قُتِرَب تو بی «verb to be»).

لە رێزمانی فارسیشدا دەلێت ئەمە کورتکراوہی (ئەست) ی خەبەرێیە.

مامۆستا مەسعوود دەلێت سەرنج دەری دەخات لە کوردیدا بۆ دروستکردنی
(ئیسناد و ئیخبار) لە رستە ی ئیسمیدا راناوی کاری تۆ نەپەر دیت، ئەم
لیستە یی خواروہ مەبەست روون دەکاتەوہ:

کاری تۆ نەپەر	راناوی لکاو	رستە ی ئیسمی
نوستم	م	من کوردم
نوستین	ین	ئێمە کوردین
نوستییت	یت	تۆ کوردیت

نوستن	ن	ئۆوه كوردن
نوست	...	ئەو كورده
نوستن	ن	ئەوان كوردن

لەمەوه دەردەكەوت كەسى تاكى سێیهەم لە كارى رابردووى تى نەپەردا راناوى
لكاوى ديار كراوى نيه تاكو بۆ پێكهێنانى ئىخبار لە رستهى ئىسمیدا بەكار بێت،
لەبەر ئەوه سەلیقهى كوردی بۆ پێكهێنانى واتای ئىخبار لە سەرچاوهیهكەوه كە
ئىستا نازانم چیه ئەم زیادیهى هێناوه وەك راناوى لكاو بۆ كەسى سێیهەمى
تاك. بە لامەوه ئەگەر ئەمەى نەهێنايه شتێكى تری دەهێنا كە (ئىخبار)
رابطەیه نیت و رستهى ئىسمى پێ تەواو بكات. ئەنجا لێكدانەوهم ئەمەیه: زیادى
دواى رستهى ئىسمى بۆ كەسى سێیهەمى تاك راناوى لكاو وەك هى كەسانى تر.

بێینهوه بۆ صیغەى كەسى سێیهەمى تاك لە رابردووى نزیکدا، وەك دیارده ئەم
صیغەیه رواله تى وەك صیغەى ناوى كارا (فاعل) وایه، واتە وێنهى رسته كه له
وێنهى رستهى ئىسمى دهكات. ئەنجا هەروەك رستهى ئىسمى بۆ كەسى سێیهەمى
تاك ئەم زیادیهى تیدا بەكار دێت، كارى رابردووى نزیکیش بۆ كەسى سێیهەمى
تاك كە لە رواله تدا وەك رستهى ئىسمى وایه دەبێت هەمان زیادەى بۆ بەكار بێت؛
كە گووت: (ئەو نوستوو) وەك ئەوهیه گووتبێت (ئەو شوان) هەردوو رسته (ئىخبار
و ئىسناد) یان تیدا پەیدا نابێت ئەگەر زیادیهكەى راناوى لكاوى كەسى سێیهەمى
(ه) نەچێتە دوايانەوه و نەگوتریت:

ئەو نوستوو

ئەو شوانه

نوورى عەلى ئەمین دەلێت: رسته له زمانى كوردیدا بەبێ (كار) دروست نابێت،
وهك:

من نوستووم

من كوردم

لە رستهى یهكەمدا وشەى (نوستوو) كارەكیه و ئىسنادى پێك هێناوه، بەلام لە
رستهى دووهەمدا كارەكە سواوه و ديار نيه، راناوى (م) ئەركى ئەو دەبێت، واتە
بۆتە كارا بۆ كارێكى سواو كە رهگهكهى له صیغەى كەسى سێیهەمدا

به دهر ده که ویت، وهک:

ئو کورده

به لام له صیغه ی که سی سییه می رسته ی فیعلیدا ئه وه ی پی ناویت چونکه کاره که خو ی له توانایدا هیه ئیسنادیک پیک بهتیت به بی یاریده ئه نجا له بهر ئه وه من (ه) به کاریکی یاریده دهر دانه نیم له صیغه ی که سی سییه می تاکدا نهک راناو وهک ماموستا مسعوود ده لیت.

ماموستا مه مسعوود ده لی: وا دیاره ماموستا نووریش دان به وهدا دیتیت له م رستانه دا (کوردم، کوردیت، کوردین) کاری ئاشکرا نییه. سوانی کاره که، ئه گهر سوابیت، ئه وه حقیقه ته ناگوریت که له رواله تی ئیستا که یاندا کار وجوودی نییه، که واته چون ده توانین بلین رسته له زمانی کوردیدا به بی (کار) پهیدا نابیت له حالیکدا ده لین کاری رسته ی (من کوردم) سواوه ناشزانین ئه وه ی سواوه چییه.

بۆ نه فیش ئامرازی (نه) ی نه فی دیته پیش کاره که وه، وهک:

من نه نوستووم   ئیمه نه نوستوین

تۆ نه نوستووی (ت)   ئیوه نه نوستوون

ئو نه نوستوو   ئه وان نه نوستوون

۲- جوۆری دروستکردنی تپه ی:

ا- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیشه وه راناوی نه لکاو دیت، به دوا ی ئه ودا دارشتنکی کار بۆ ئه م صیغه یه دیت که له نمونه دا به دیار ده که ویت، ئه نجا حه ره که ی (ه) دیت که ده مه ته قیتی له سه ره ئایا سروه ته که ی چییه؟ ئاخۆ راناوی که سی سییه می تاکه یا (فیرب تو بی verb to be) که سی سییه می تاکه یاخود احتمالیک هیه که ئه مه هه ر ته کمیله ی ئه م صیغه یه یه.

نمونه ی تپه ی:

من گرتیه   مه گرتیه

ته گرتیه   وه گرتیه

وی، وئی گرتیه   وان گرتیه

له حالیکدا بهرکار له م صیغه یه دا کو بیت به م جوۆره راناوه که ی دهر ده که ویت.

من گرتینه مه گرتینه

بۆ نهفی، ئامرازی (نه) دیتە نێوان راناوی نه لکاو و کارهکهوه و دهگوتریت:

من گرتیه من نهگرتینه

ب- له زاری کرمانجیی خواروودا: راناوی لکاو دهشیت به دیار کهویت یان نه کهویت به دوا ئه ودا دارشتنی تایبهتی ئهم صیغهیه دیت، ئهجا راناوی لکاو، پاش ئهو بزوینی (ه) دیت که جیی دهمهتهقییه و له مهوهر گوتمان و روونمان کردهوه. نموونه:

من گرتوومه ئیمه گرتوومانه

تۆ گرتووته ئیوه گرتووتانه

ئهو گرتووێه ئهوان گرتوویانه

تیبینی یه کهم:

له لایه ن ئهو رایهی که ههره کهی (ه) به راناو داده نیت... کاتیک که مفعول راناوی جمع بوو یا تاکی مخاطب و میا قسه کهر بوو راناوه که له جیی ئهم بزوینه دهرده کهویت، دهگوتریت:

گرتوومن - گرتوویانن - گرتوومت - هتد.. له مه دا دهرده کهویت ئهم بزوینه (ه) ئه ویش راناوه بۆ که سی سییه می تاک، چونکه له شیوه ی خواروودا ههر له و حاله دا دهرده کهویت، که مفعوله که تاکی سییه م بیت، وهک: گرتوومه، دیتوومه.

تیبینی دوهم:

وا ده بیت ئهم صیغهیه به م جوړه ی خواره وه به کار ده هینریت، وهک:

گرتووه تم - گرتووه تمان

گرتووه ت - گرتووه تتان

گرتووه تی - گرتووه تیان

له زاری بلباسه تیدا، ئهم صیغهیه ش شیوه ی تایبه تی خۆی هیه، وهک:

گرتوومه گرتوونه

گرتووته گرتووه

گرتووێه گرتوویانه

دهشگوتریت:

ئەمنم گرتووه ئەمن گرتووه

ئەتۆت گرتووه ئەوهو گرتووه

ئەوی گرتووه ئەوان گرتووه

ئەم صیغەییە بلباسەتی وەک لە پیشەوه جارێکی تر روون کرایەوه لە حاڵی تاییبەتی خۆیدا بەکار دێت.

لە حاڵەتی نەفیدا ئامرازی (نە) لە پیشەوه دێت، بەدوا ئەودا راناوی لکاوی فاعل دێت و بەدوا ئەودا دارشتنی تاییبەتی صیغەیی کارەکه، وەک:

من نەمدیوه ئیمە نەماندیوه

تۆ نەتدیوه ئیوه نەتاندیوه

ئەو نەیدیوه ئەوان نەیاندیوه

چوارەم - کاری رابردویی دوور

۱- چۆری دروستکردنی تۆ نەپەن:

آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: لە پیشەوه راناوی نەلکاو، بە دوا ئەودا صیغەیی رابردویی رەبەق (مطلق)ی تاکی سێیەم، ئەنجا کاری (بوو) لە صیغەیی رابردویی رەبەق (مطلق) لەگەڵ راناوی لکاوی خۆیدا، وەک:

ئەز نەفستبووم ئەم نەفستبوون (ئەم نەفستبوون - بادینانی)

تو نەفستبووی هون نەفستبوون

ئەو نەفستبوو ئەو نەفستبوون

لە نەفیشدا ئامرازی (نە)ی نەفی دەرژێتە پیش کارەکهوه، وەک:

ئەز نەنەفستبووم ئەم نەنەفستبوون

ب- لە زاری کرمانجیی خوارودا: لە پیشەوه راناوی نەلکاو دێت (دەشتوانریت چاوی لێ ببۆشریت) بە دوا ئەودا صیغەیی رابردویی رەبەق (مطلق)ی تاکی سێیەم، ئەنجا کاری (بوو) لە صیغەیی رابردویی رەبەق لەگەڵ راناوی لکاوی خۆیدا، وەک:

من نوستبووم	ئیمه نوستبووین
تۆ نوستبووی	ئۆوه نوستبوون
ئەو نوستبوو	ئەوان نوستبوون

بۆ نەفیش ئامرازی (نە)ی نەفی دەخریتە پێش کاری یەكەم، كە کاری بنجییه،
وهك:

من نەنوستبووم - ئیمه نەنوستبووین

۲- جۆری دروستکردنی تێپەر:

ا- له زاری کرمانجیی سەرودا:

له پێشەوه راناوی نەلکاوی تێپەر، به دوا ئەودا قەدی کار، ئەنجا صیغەی
رەبەقی رابردووی کاری (بوون) دیت، وهك:

من دیتبوو	مه دیتبوو
ته دیتبوو	وه دیتبوو
وی (وێ) دیتبوو	وان دیتبوو

ب- له زاری کرمانجیی خوارودا:

دهشیته له پێشەوه راناوی نەلکاو بیته یان نەیت، ئەنجا قەدی کار، به دوا ئەودا
صیغەی رەبەقی رابردووی کاری (بوون)، لهگەڵ راناوی لکاوی تێپەر دیت، وهك:

دیتبووم	دیتبوومان
دیتبووت	دیتبووتان
دیتبووی	دیتبووتان

جۆرهکانی کاری رابردووی ئینشائی

لیژنه له‌مه‌ویه‌ر له رابردووی ئیخباری و جۆره‌کانی و چۆنیتی داریشتنی و
نه‌فییان له تێپەر و تێ نه‌پەردا دوا، ئەوا له‌مه‌ولاش له رابردووی ئینشائی و
جۆره‌کانی ده‌دوین (جاری) بۆ دۆزینه‌وه‌ی زاراوه‌ی مونا‌سب بۆ هه‌رجۆریک له
جۆره‌کانی رابردووی ئینشائی لیژنه ئەو ده‌رفه‌ته‌ی نه‌بوو تییدا خه‌ریک بیته، بۆیه
ئهم کاره‌ی بۆ کاتیکی تر ته‌رک کرد.

[روونکردنه وه:

ئهم تهرزه دوا خستنه ی هندی کاری ئه وتۆ که خه ریکبوونی به زیاده وهی دهویست، له وه وه بوو که لیژنه وای چاوه روان ده کرد دوا ی ته و او بوونی هه موو لیکۆلینه وه مکانی، به ره هه مه که ی بخریته بهر چاوانه وه؛ به ئومید بوو له و ماوه یه دا که و کورتیه که هه بیت بیانبریته. به لام خیرا کردن له بلا و کردنه وهی به ره هه مه که ماوه ی پوخته کردن و چاو پتدا گپرا نه وهی له دهست لیژنه دهره ینا، بویه یه له هندی جیگه دا لیکۆلینه وه مکان به ناته وای ماونه ته وه.

دهمراستی لیژنه]

یه کهم - ئه و صیغه ئینشائییه ی که ده وستیته بهرانبهر رابردوی ئیخباری ره به ق (مطلق).

۱- جۆری دروستکردنی رابردوی ئینشائی ره به قی تۆ نه پەر:

آ- له زاری کرمانجی سه روودا: له پێشه وه راناوی نه لکاوی کاری تۆ نه پەر دئ، به دوا ئه ودا صیغه ی رابردوی ره به ق (مطلق) دئ، ئه نجا صیغه یه کی تاییه تی داپژاو له کاری (بوون) دئ، که بۆ دهربرینی واتای ئه و تهرزه رابردوه دروست کراوه، به پتی خسته ی خواره وه له گه ل راناوی لکاوی پتویستی صیغه که، وهک:

ئەز ئەفستبام	ئەم ئەفستبان - ئەفستباين (بادينانی)
تو ئەفستباي	ههون ئەفستبان
ئەو ئەفستبا	ئەم ئەفستبان

له حاالی نه فیشدا ئامرازی (نه) ی نه فی دهخریته پیش کاره که وه و ده بیته:

ئەز نه ئەفستبام	ئەم نه ئەفستبان
-----------------	-----------------

ب- له زاری کرمانجی خواروودا: لێرهدا لیژنه سه ره له نوێ که وته وه موناقه شه ی بنج و بناوانی داپشتنی ئه و صیغانه سه رنجیکیشی گرت هه ندی جوداوازی که هیه له نیوانی زاری سلیمانی و زاره کانی تری کرمانجی خواروو، ئهم ده مه ته قیه هه موو کاتی کۆبوونه وه ی خایاند.

مامۆستا مەسعود بە پتی لیکدانەو و بەرواردی خۆی لەولایەنی بەرانبەر
یەکتربوونی صیغەکانی ئیخباری لەگەڵ صیغەکانی ئینشائی ئەم میسالانە
خوارەوێ هێناوە، کە هەرچارە صیغەیهکی ئینشائی وەرامی صیغەیهکی
ئیخباریی بەرانبەر خۆی دەداتەو.

یەکیک دەلێت: تۆ گۆشتەکەت خواردوو.
ئەوی تر دەلێت: ئەگەر خواردبیتم خوا بمریت.
یەکیک دەلێت: لێت گەر بابان گۆشتەکەت دەخوارد.
ئەوی تر دەلێت: ئەگەر بمخواردبایە دەمتوانی.
یەکیک دەلێت: تۆ بەر لە هاتنم گۆشتەکەت خواردبوو.
ئەوی تر دەلێت: ئەگەر خواردبووبام لێم چەور دەبوو.

وەک من تۆ بگەم لە بنەرەتدا ئەم صیغانە بەم جۆرە یەکتەر عەکس دەکەونەو.
کە ئەمە دەلیلی هەندەیه هەر صیغەیهک لە ئیخباریدا صیغەیهکی تایبەتی
بەرانبەر هەیە لە ئینشائیدا، یاخود زەمانی صیغەیهکی ئیخباری لە یەکی لە
صیغەکانی ئینشائی دیار دەکەوێت، بەلام ئێمکان هەیە بگوتریت بە هۆی ئەووە
کە پێزمانی کوردی لە زوویەکەو تۆمار نەکراو و سەبارەت بە وردەکارییهک کە
لەو صیغانە و زەمانەکانیاندا بەکار هێنراو بە مروری کات لە وتووێژدا وادەبێت
تیکەڵ پیکەڵی لە نێوانیاندا پێدا دەبێت. ئەرکی زمانەوانیش ئەوێهە لە حالی
وهادا تیکەڵ پیکەڵی نەهێڵی و هەلە راست بکاتەو. [قەسەکانی مەسعود
محەمەد لێردا کۆتاییان هات].

دروستکردنی رابردووی ئینشائی لە کرمانجیی خواروودا بەم جۆرە دەبێت:
لە پێشەو رابردووی رەبەق (مطلق) دێ، ئەنجا صیغە ی تایبەتی راگەیانندی
(انشاء وتمنی) کاری (بوون) لەگەڵ رانای لکاو کەسەکە دێ، وەک:

رۆیشتاب	رۆیشتابین
رۆیشتابیت	رۆیشتابین
رۆیشتاب	رۆیشتابان

بۆ نەفیش نامرازی (نە) ی دێتە پێشی و دەگوتریت:

نەرویشتاب   نەرویشتابین

تییینی:

ناوچهی سلیمانی ئەم صیغە بەکار ناهێن.

۲- جوۆری دروستکردنی رابردووی ئینشائی رەبەقی تیپەر:

آ- لە زاری کرمانجیی سەرودا: لە پیشەوێ راناوی نەلکاوی کاری تیپەر، بە دوا
ئەودا قەدی کار (کە بریتییه لەو هێندە دوا قەرتاندنی نونی چاوی
دەمێنێتەو) دێ، بە دوا قەدا صیغە راکەیانندی (انشاء و تمنی) لە کاری
(بوون) دێ، وەک:

من گرتبا   مه گرتبا

ته گرتبا   وه گرتبا

وی، وێ، گرتبا   وان گرتبا

بۆ نەفیش ئامرازی (نە)ی نەفی دەخرێتە پیش کارەکە و دەگوێژێ:

من نه گرتبا   مه نه گرتبا

ب- لە زاری کرمانجیی خوارودا: لە پیشەوێ قەدی کارەکە، ئەنجا صیغە
تایبەتی (انشاء و تمنی) کاری (بوون) لەگەڵ راناوی لکاوی تیپەر دێ، وەک:

من گرتبام   ئێمه گرتبامان

تۆ گرتبات   ئێوه گرتباتان

ئەو گرتبای   ئەوان گرتبایان

بۆ نەفیش ئامرازی (نە)ی نەفی لە پیشەوێ دێ، بە دوا ئەودا راناوی لکاو،
ئەنجا قەدی کارەکە و صیغە (انشاء و تمنی) کاری (بوون) دێ، وەک:

نه مگرتبا   نه مانگرتبا

نه تگرتبا   نه تانگرتبا

تییینی:

ناوچهی سلیمانی ئەم صیغە بەکار ناهێن.

دووەم - ئەو صیغە ئینشائییهی کە دەوێستێتە بەرانبەری رابردووی بەردەوامی

ئىخبارى:

۱- جۆرى دروستكردنى رابردووى ئىنشائى به رانبهر رابردووى به ردهوامى تى نهپه:

آ- له زارى كرمانجى سهرودا: له پيشهوه راناوى نهلكاوى كارى تى نهپه دى، به دواى ئامرازى (ب) دى، نهجا قهدى كارهكه، دوا ئو صيغهى تايبه تى كارى (بوون) دى، وهك:

ئەز بنقستبام	ئەم بنقستبام
تۆ بنقستباي	هون بنقستبان
ئەو بنقستبا	ئەو بنقستبان

بۆ نهفیش ئامرازى (نه)ى نهفى دهخريته جى ئامرازى (ب)، وهك:

ئەز نهنقستبام ئەم نهنقستبان

ب- له زارى كرمانجى خوارودا: له زارهدا بۆ ئەم صيغهى له وينهيهك زياتر ههيه، وهك:

بنوستبام
بنوستبامايه
بنوستمايه

مامۆستا مه سعوود ده لیت: به لای منه وه شیوهی یهكهم (بنوستبام) رهسه نه، چونكه هه موو ماكه كانى صيغه كهی تیدا مه وجوده، وهك پیتی (ب)ی ئىنشائى، قهدى كارى (نووستن)، صيغهى تايبه تى «تمنى و انشاء»ى كارى (بوون) له گه ل راناوى لكاو. شیوهی دوهم (بنوستبامايه) زيادیكى هاتووته سهر بۆ مه به ستیک كه ده بیت له ئەسڵه كهی بکۆلرێته وه، ئایا بۆ ئارایسته یا ئاواته یا شتیکی تره.

شیوهی سێهه (بنوستمايه) كه تايبه تى سلیمانیه، صيغهى ئىنشائى كارى (بوون) كه گوتمان (با)یه سهر له بهرى قرتاوه.

۲- جۆرى دروستكردنى رابردووى ئىنشائى به رانبهر رابردووى به ردهوامى تىپه:

آ- له زارى كرمانجى سهرودا: له پيشهوه راناوى جوداى كارى تىپه دى، نهجا

ئامرازی (ب) ی ئینشائی (ئیزن، ئەر، روخسەت) ئەوجا قەدی صیغە ی کاری
رابردوو، بە دوا ی ئەودا صیغە تایبەتییەکی کاری (بوون) دی، وەک:

من بکریا   مە بکریا

تە بکریا   وە بکریا

وی، وێ بکریا   وان بکریا

بۆ نەفیش ئامرازی (نە) ی نەفی دیتە جێی ئامرازی (ب) ی ئینشائی و دەبێتە:

من نەکریا   مە نەکریا

ب- لە زاری کرمانجیی خواروودا: لەم زارەدا ئەم صیغە سێ جۆری ھەیە:

۱- ئامرازی (ب) ی ئینشائی لە پێشەو، ئەنجا راناوی لکاوی کاری تێپەر، ئەنجا

قەدی کارەکە، بە دوا ئەودا صیغە تایبەتی کاری (بوون)، وەک:

بمکردبا   بمانکردبا

بتکردبا   بتانکردبا

بیکردبا   بیانکردبا

۲- صیغە پێشو وەک خۆی دیتەو و (ایە) ی دەخرتەسەر، بەلام چونکە صیغەکە

کۆتایی بە پیتی (۱) ھاتوو، پیتی (۱) ی دووم لە (ایە) قرتاوە، بووئە:

بمکردبا یە   بمانکردبا یە

۳- لە زاری ناوچە ی سلێمانی صیغە تایبەتی کاری بوونی (با) دەقرتیت و

دەبێتە:

بمکردایە   بمانکردایە

بۆ نەفیش ئامرازی (نە) دیتە جێی ئامرازی (ب) ی ئینشائی، وەک:

نەمکردبا   نەمانکردبا

تێبینی:

وا دەرەکەوئیت سەلیقە ی کوردی تێ گەشتوو و سروشتی (ب) کە داخوازی

بوون و کردن دەکات کۆ نابێتەو لەگەڵ ئامرازی (نە) ی نەفی، کە نەبوون و نەکردن

را دەگەینێت، بۆیە لە هیچ صیغە کدا ئەم دوو ئامرازە کۆ نابنەو، واتە کە نەفی

ھات (ب) دەقرتیت.

سییه- ئه و صیغه ئینشائییهی که دهووستیته بهرانبه رابردوی نزیکی ئیخباری:

۱- جوړی دروستکردنی رابردوی ئینشائی بهرانبه رابردوی نزیکی ئیخباری تّی نه پهر:
 آ- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیشه وه راناوی جودای کاری تّی نه پهر، ئه نجا قه دی کاره که، له پاشاندا صیغه ی تاییه تی کاری (بوون) به راناوی لکاوه وه، وهک:

ئهم نفستبن	ئهم نفستبن (ئهم نفستبن - بادینانی)
تو نفستی	هوون نفستبن
ئهو نفستبت	ئهو نفستبن

بۆ نه فیش ئامرازی (نه ی نه فی به دوا راناوی جودادا دیته پیش کاره که و ده بیته:

ئهم نه نفستبن   ئهم نه نفستبن
 ب- له زاری کرمانجی خوارودا: له پیشه وه قه دی کاره که، ئه نجا کاری تاییه تی (بوون) به راناوی لکاوی کاری تّی نه پهر وه، وهک:

نوستبن	نوستبن
نوستبی	نوستبن
نوستبی	نوستبن

بۆ نه فیش ئامرازی (نه ی نه فی ده خریته پیش صیغه که، وهک:
 نه نوستبن   نه نوستبن

۲- جوړی دروستکردنی رابردوی ئینشائی بهرانبه رابردوی نزیکی ئیخباری تّی پهر:
 آ- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیشه وه راناوی جودای کاری تّی پهر، به دوا ئه ودا قه دی کار، ئه نجا صیغه ی تاییه تی (بوون) دّی، وهک:

من گرتبت	مه گرتبت
ته گرتبت	وه گرتبت
وی، وّی گرتبت	وان گرتبت

دهشیت کۆتایی صیغه که (بیت) یاخودت (بیتن) بیت له بری (بت)، کاره کهش بهم جوړه بیت:

من گرتبیت   من گرتبیتن
مه گرتبیت   مه گرتبیتن

بۆ نه فیش ئامرازی (نه) ی نه فی به دوا راناودا دیته پیش صیغه که و ده بیته:

من نه گرتبت   من نه گرتبیت   من نه گرتبیتن

ب- له زاری کرمانجی خواروودا: له پیشه وه قه دی کار ئه و جا صیغه ی تایبه تی کار ی (بوون) به راناوی لکاوی کار ی تپه ره وه دیت، به لام له وینه یه ک زیاتر بۆ ئه م صیغه یه به کار دیت:

شیوه ی یه که م: قه دی کار + صیغه ی تایبه تی کار ی (بوون) له گه ل راناوی کار ی تپه ر، وه ک:

گرتبم   گرتبمان
گرتبت   گرتبتان
گرتبی   گرتبیان

شیوه ی دوهم - قه دی کار + صیغه یه کی درێژتری کار ی (بوون) له صیغه ی شیوه ی یه که م + راناوی لکاوی کار ی تپه ر، وه ک:

گرتبیتم   گرتبیتمان
گرتبیتن   گرتبیبتان
گرتبیتی   گرتبیبتیان

بۆ نه فی له هه ردوو صیغه دا ئامرازی (نه) ی نه فی له پیشه وه دیت، به دوا ئه ودا راناوی لکاو، ئه و جا قه دی کار، به دوا ئه ویشدا صیغه ی تایبه تی کار ی (بوون) دیت، وه ک:

نه مگرتبی   نه مانگرتبی

[روونکردنه وه:

ئه م صغه یه بۆ هه موو که سه کان سی جوړی هه یه: نه مگرتبی، نه مگرتبییت، نه مگرتبییتن - نه یانگرتبی، نه یانگرتبییت،

دهمراستی لیژنه

چوارهم- دروستکردنی صیغه ی ټینشائی رابردوو که دهک وټته به رانبره رابردووی دووری خه به ری:

۱- جوړی دروستکردنی رابردووی ټینشائی به رانبره دوور خه به ری تی نه په ر: آ- له زاری کرمانجی سهرودا: له پیښه وه راناوی جودای کاری تی نه په ر دی، به دوا نه ودا صیغه ی رابردووی ټینشائی کاری (بوون) بۆ که سی سیته می تاک، دواچار صیغه ی تایبه تی ټینشائی کاری (بوون) له گه ل راناوی لکاو، وهک:

نه ز نه نښتوویاما   ئەم نه نښتوویانا (ئەم نه نښتوویانا: بادینانی)

توو نه نښتوویایا   هوون نه نښتوویانا

ئەو نه نښتوویایا   ئەو نه نښتوویایا

بۆ نه فیش ئامرازی (نه) ده چټه پټش قه دی کاره که وه، به دوا راناوه جودا که دا، وهک:

نه ز نه نښتوویاما   ئەم نه نښتوویانا

ب- له زاری کرمانجی خوارودا: ئەم صیغه یه دوو جوړی هیه:

أ- جوړیکی گشتی: له پیښه وه قه دی کاری رابردوو «به لادانی نونی چاوگ» ټینجا قه دی کاری رابردووی (بوون) به دوا نه ودا صیغه ی ټینشائی تایبه تی (بوون) له گه ل راناوی لکاو تی نه په ر، وهک:

نوستوویام   نوستوویاین

نوستوویایت   نوستوویان

نوستووبا   نوستووبان

ب- جوړی ناوچه ی سلیمانی: له جۆره دا تایبه تی ټینشائی که ی کاری (بوون) ده قرتیت، له شوینی نه ودا زیادیکی تایبه تی به راناوی لکاو وه دی، به شوین قه دی کاری نه سلیدا له شکلی رابردووی دوور، یا خود ده توانین بلیین له پیښه وه قه دی کاری نه سللی له صیغه ی رابردووی دوور به راناوه دیت ټینجا

ئەو زىيادىيە تايىبەتايىيە كە جىگەي صىغەي ئىنشائىيە تايىبەتايىيە كەي كاري
(بوون) دەگىرتەو، وەك:

نوستبوو مایە   نوستبوو مایە

نوستبوو مایە   نوستبوو مایە

نوستبوو مایە   نوستبوو مایە

بۆ نەفیش ئامرازی نەفی (نە) لە پىشەو دەي بەي گۆرینی هېچ كەرتىك لە
صىغەي كارەكەدا، وەك:

نەنوستبوو مایە   نەنوستبوو مایە

ياخود لە شىوئەي سلىمانى:

نەنوستبوو مایە   نەنوستبوو مایە

۲- جۆري دروستكردنى رابردووي ئىنشائى بەرانبەر دووري ئىخبارىي تىپەر:

آ- لە زارى كرمانجىي سەرودا: لە پىشەو راناوي جودا ئىنجا قەدى كاري
رابردو، بە دواي ئەو صىغەي ئىنشائىي تايىبەتايىي كاري (بوون) دەي وەك:

من گرتبوو   مە گرتبوو

تە گرتبوو   وە گرتبوو

وى، وئى گرتبوو   وان گرتبوو

بۆ نەفیش ئامرازی (نە) نەفى دىتە پىش كارەكەو، وەك:

من نەگرتبوو   مە نەگرتبوو

ب- لە زارى كرمانجىي خواردوودا: لىرەشدا دوو جۆر هەيە:

أ- جۆري گشتى: لە پىشەو قەدى كار، ئەوجا صىغەي ئىنشائىي تايىبەتايىي كاري
(بوون) لەگەل راناوي لكاوي كاري تىپەر دەي، وەك:

گرتبوو مایە   گرتبوو مایە

گرتبوو مایە   گرتبوو مایە

گرتبوو مایە   گرتبوو مایە

ب- جۆري ناوچەي سلىمانى: لە پىشەو قەدى كاري رابردووي دوور لەگەل راناوي

لکاوۍ کارۍ تټپه ږ دۍ، ئینجا ټهو زیادیه تایبه تییهۍ که جټی صیغه
تایبه تییه کهۍ کارۍ (بوون) ده گړته وه، وهک:

گرتبو و مایه   گرتبو و مانایه

گرتبو و تايه   گرتبو و تانايه

گرتبو و یایه   گرتبو و یانايه

له حالۍ نه فیدا:

نه فۍ جوړۍ گشتۍ:

نه مگرتبو و یا   نه مانگرتبو و یا

نه تگرتبو و یا   نه تانگرتبو و یا

نه یگرتبو و یا   نه یانگرتبو و یا

نه فۍ شټو هۍ سلیماني:

نه مگرتبو و یه   نه مانگرتبو و یه

نه تگرتبو و یه   نه تانگرتبو و یه

نه یگرتبو و یه   نه یانگرتبو و یه

تټیبنۍ:

ته عریفۍ کارۍ رابردو و کاتۍ خوۍ دوا خرابو و تا له لیکو لینه وهۍ کارۍ ئاینده
(مضارع) له کوښو نه وهۍ په نجا و دووۍ پوڅۍ ۱۶ - ۶ - ۱۹۷۳ د ته عریفۍ بڼو
دانرا.

ته عریفۍ خواره وهۍ کارۍ رابردو و له کوښو نه وهۍ پوڅۍ باسکرا وه وه، بهر و دوا،
گوښرا یه وه بڼو ئیره، ټه مه ش ته عریفه که یه:

«کارۍ رابردو ټهو کاره یه که کاته کهۍ به سه رچو و بیت»

به لای لیژنه وه ټه ته عریفه جامع و مانعه، واته (پر به پیستی مه به سته)، چونکه
لیژنه هم مو ټهو ته عریفانهۍ که بڼو کارۍ رابردو و دانراون له زمانۍ کوردۍ و
فارسی و عهره بۍ و ئینگلیزی سه یر کرد، ئینجا گه یشته ټهو ته عریفه.

له دوا ته واپوونى لیکۆلینه وه له کارى رابردوو، لیژنه هاته سهر توژینه وهى له کارى ناینده (مضارع). بۆ ئەم مەبەستە لیژنه گه‌ڕایه‌وه بۆ ئەو ته‌عریفانه‌ی که له کتێبه‌ جودا جوداکانى پێزماندا باس کراون. دیسان لیژنه به‌ پێویستی زانى ته‌عریفیک بێنیتته‌وه، که هه‌م له‌گه‌ڵ ته‌عریفى کارى رابردودا هاوئاهاهنگ بێت، هه‌م ده‌رفه‌تى ره‌خنه‌ لیگرتنى نه‌دا:

«کاری ناینده، ئەو کاره‌یه‌ کاته‌که‌ی ئیستا یا له‌ مه‌ودا دیت».

به‌لای لیژنه‌وه ئەم ته‌عریفه‌ش وه‌ک هینه‌که‌ی پێشوو پر به‌ پێستی مه‌به‌سته‌.

[روونکردنه‌وه:

ده‌توانرێ، له‌ رێی به‌راوردکردن له‌گه‌ڵ ته‌عریفى کارى رابردودا

بگوترێ «کاری ناینده ئەو کاره‌یه‌ کاته‌که‌ی به‌سهر نه‌چوویت».

ئەم گوته‌یه‌ی «به‌سهر نه‌چوویت» ئیستا و دواتریش ده‌گرێته‌وه.

ده‌مراستی لیژنه‌]

دروستکردنى کارى ناینده:

لیژنه هاته سهر جوړى وه‌رگرتنى کارى ناینده؛ جارێ له‌وه کۆلییه‌وه که ئایا

کارى ناینده له‌ چاوگ یا له‌ کارى رابردوو یا ره‌گى کار وه‌رده‌گیریت. له‌ دوا

موناقه‌شه‌یه‌کى زۆر و ئیستىقراى گه‌لێک له‌ کاره‌کانى زمانى کوردی لیژنه گه‌یشه‌

ئەو باوه‌ره‌ که وا دروستکردنى کارى ناینده له‌ کوردیدا تابع به‌ یه‌ک ده‌ستوور

نییه‌، وه‌ لیکۆلینه‌وه‌ی ئەو باسه‌ رێگه‌ بۆ تاکه‌یاک رای ده‌رناکات. بۆ روونکردنه‌وه‌

ده‌لێن لێره به‌ پێشه‌وه‌ نووسه‌ران گوته‌ویانه‌ کارى ناینده ده‌شی له‌ سێ رێگه‌وه‌

وه‌ربگیرێ:

۱- رێی چاوگ.

۲- رێی کارى رابردوو.

۳- رێی ره‌گى کار.

به‌لام لیژنه که هات ئەم قاعیدانه‌ی ته‌طبیق کرد به‌سهر نمونه‌ی کاره‌کانى

کوردي بۆي دهرکهوت ئەو کارانه هه موویان یهک جوړ نین له لایه نی چۆنیتیی مانه وهی رهگیان، وهیا نیسبهتی کاری رابردوو له گهڵ ئایندهدا، هه ر تاقمیک له کاری کوردي مومکینه بۆ خوڤیان بکهونه ژیر قاعیدهیهک که زۆر جودا بیت له قاعیدهی تاقمیکي تر، دهست نیشانکردنی ئەو جوړه تاقمانه و تابع بوونیان به دهستووریکی تایبهتی خوڤیان، بهنده به ئیستیقرای زۆربهی کارهکان له زمانی کوردیدا، که ئەمهش تا ئیستا کهس نهیکردوه (بایی ئەوه که لیژنه ئاگادار بیت) وه کردنیشی کاتیکي درێژتری دهویت له و کاتهی که لیژنه به دهستییه وه هیه، له بهر ئەوه لیژنه هاته سه ر ئەو قه ناعه ته که وا ئیشیک ئیستا له ئیمکاندا بیت بکریت له باره ی دانانی دهستوور بۆ کاری ئاینده له کوردیدا ئەوهیه که قاعیده ی بیگومان (مطرد) باس بکریت و دهستووری بۆ دابنریت. ئەو دهستوورانه ی که شارزبان (ریزه پ) تی دهکهویت، وهیا دهشی پتیا ن بگوتریت (سهماعی) بخریته دواتر.

له و قاعیدانه ی که گومانیا ن تیدا نییه له دروستکردنی کاری ئایندهدا ئەمانه ن:

۱- کاری ئاینده له کوردیدا عه لامهتی تایبهتی خو ی هیه که ئەویش (ده)یه، که بهکهویته سه رهتای کارهکه وه. له شیوه ی ناوچه ی سلیمانیدا ئەم (ده)یه به (ئه) تلفظ دهکریت، ههروه ها له ناوچه ی ئه رده لانیس. لیژنه وا به باش ده زانی ت دۆزینه وهی هۆی ئەم گۆرانه له (ده) وه بۆ (ئه) بهجی بهیتریت بۆ دراسهیهکی قوولتر^(۱).

له شیوه ی کرمانجی سه روودا ئەم (ده)یه به (د - di) تلفظ دهکریت، ئەمانه ش نمونه ی هه رسی جوړی عه لامه ته که:

دهچم ئەرۆم دکړم

پتویسته لیردها دووباره ی بکهینه وه له شیوه ی کرمانجی سه روودا له صیغه ی داهاتوو (مستقبل) له جیاتی (د) ئامرازی (دی) به کار دیت، وهک:

دی چم

دی کړم

(۱) مامۆستا توفیق وهه بی ئەم لیکۆلینه وهیه ی کردوه له و گوتاره ی که له بهرگی یه که می گۆفاری کۆردا بلأویوووه له ژیر ناو نیشانی (ئه سلی پیته قالبی «ئه» شیوه ی سلیمانی).

۲- ټو کارانهی که له عه‌ره‌بیدا پټیان دهلټن مطاوعه (جاری لیژنه زاراوہی - کاری روودان - ی) پټشنیاز کرد بؤ ټو جوړه کارانه (وہ زوربه‌یان کوټاییان به پیتی (ا) دټی ده‌ستووریکی روونیان هیه هه‌موویان ده‌گریټه‌وه له‌م نمونانه‌ی خواره‌وه درده‌که‌وټت:

چاوگ	رابردو	ټاینده
رژان	رژا	ده‌رژئی (ده‌رژیم - ده‌رژین)
پسان	پسا	ده‌پسی (ده‌پسیم - ده‌پسین)
سووتان	سووتا	ده‌سووتی (ده‌سووتیم - ده‌سووتین)

ټاشکرایه که دروستکردنی کاری ټاینده له‌و جوړه کارانه، به‌هټنانی حه‌رفی موزاره‌عت له‌ پټشه‌وه و‌گوړینی ټه‌لفه‌که به (ټی) و‌فریدانی نوونی چاوگه‌که و‌ هاتنی راناوی لکاوپیک دټت.

ټټیبینی:

له‌ که‌سی سیټیه‌می تاکدا (ټی) کوټاییی کاره‌که (راناو) نییه و‌ ټه‌لفه‌که‌یه و‌ بووه‌ته (ټی). بوون و‌ نه‌بوونی راناوی لکاو بؤ که‌سی سیټیه‌می تاک له‌ ټاینده‌دا، باسیکه له‌مه‌وبه‌ر لیژنه لټی دواوه و‌ ټه‌ندامانی له‌ یک باوهر‌دا نه‌بوون دربارہی.

۳- ټو کارانه‌ی که کوټاییان به‌ پاشگری (اندن) دټت، له‌وانیشدا ده‌ستووریکی ټاشکرا هیه بؤ و‌هرگرتنی ټاینده و‌هک له‌م نمونانه‌دا درده‌که‌وټت:

چاوگ	کاری رابردو	کاری ټاینده
رژاندن	رژاندم	ده‌رژینم
زیراندن	زیراندم	ده‌زیرینم
پساندن	پساندم	ده‌پسینم
وهراندن	وهراندم	ده‌وهرینم

له‌ مانه‌شدا ټه‌لفه‌که ده‌بیټ به (ټی) و، (دن) له‌ چاوگه که‌ فری ده‌دریت و‌ راناوی لکاوی به‌ دوا‌دا دټت، هه‌لټه‌ته (ده) یا (ټه) یا (د)ی موزاره‌عتی به‌ پټشدا دټت.

تییینی:

بۆ کهسی سییهمی تاک که دهگوتریت (دهرژینتی، دهپسینتی..)

به نیسبهت ئهو (ئی)یهی وا به کۆتاییی کارهکهوه، ههندی کهس باوهپی ئهوهیه کهرتی راناوی لکاو بیت و تهواوی کارهکه (دهرژینتی، دهزیرینتی) بیت. واته (ئی) به تهنیا بیت یا (یت) به راناوی دادهنیت و لهمانه کاک (نووری عهلی ئهمین) باوهپی وایه. بهلام بهلای مامۆستا مهسعوودهوه (دهرژینتی و دهزیرینتی و دهپسینتی) ههروهها ههموو کاری ئایندهی کهسی سییهمی تاک راناویان نییه و ئهو زیادییهی له کۆتاییی کارهکهوه دیت زیادیکی (تصریفی)یه و ههر جاره به جۆریک خۆ دهگۆریت به گۆیرهی مۆسیقای وشهی کارهکه، وهک (دهکات، دهچیت، دهژیت). ئهگەر ئهمانه راناو بوونایه نهدهبوو ههرجاره به وینهیهک خۆیان دیار بخهن، جگه لهمه دهباویه بۆ «ئیسناد»یش له رستهدا پهیدا ببنهوه، ههروهک دهگوتریت: «ئیمه جوانین - ئیوه جوانن» دهباویه بگوترايه: «ئهو جوانیت» یاخوت «جوانات» وهیاخوت «جوانیت» چونکه له کوردیدا راناوی لکاوی کاری ئاینده دهبیتهوه ئهداتی ئیسناد ههروهک راناوی لکاوی کاری تیپهر «ت، م، ی، تان، مان، یان» دهبنه مضاف الیه (برام، برات، برای، برامان، براتان، برایان).

٤- ئهو کارانهی که کۆتایییان به (ی) دیت، وهک لهم چاوهگانهی خوارهوه دهردهکهویت (فرین، نالین، لهقین، تهپین، تهزین، زانین، نووسین، کۆشین، کوشین، کرین) ئهویش دهستووریکێ داریشتنی ئاشکرای تیدا بهدی دهکرت:

چاوگ	رابردوو	ئاینده
تهزین	تهزیم	ده (تهز)م
تاشین	تاشیم	ده (تاش)م
فرین	فریم	ده (فر)م

دروستکردنی موزاریعهکه به فریدانی (ی) کۆتاییی نوونی چاوگ و هاتنی ئیشارهتی موزارهعت له پیشهوه و ئهنا راناوی لکاو له دوایدا دهبیته. لهو نمونانهی تا ئیستا هاتوونه بهرچاوی لیژنه ئیستینایهک پهیدا نهبووه، مهگەر له

تاکه کاری (ژین) بهولاره که له زاری سلیمانیدا (ی) کهی دهمنیتیهوه به خیلای قاعیده. بهلای لیژنهوه ئهصلی کارهکه له دهستور لاناډا بهلام له زاری سلیمانیدا گۆرانی به سهردا هاتوو و کردوویهتی بهشار (ریزهپ). ئهصلی کارهکه له چاوکی (ژیان) هوه، وهردهگیرئ، ئهوسا دروستکردنی کاری موزاریع لهم چاوکه بهر قاعیدهی «أفعال المطاوعة» دهکهویت، بهو پتیه دهگوتریت:

چاوک	رابردو	ناینده
سووتان	سووتام	ده (سووتید)م
ژیان	ژیام	ده (ژیید)م

[روونکردنهوه:

لیژه به پیشهوه گوتوووه کهسی سییهمی تاک له رابردوی تی نهپه و له ههموو نایندهدا راناوی لکاوی نییه، له بهر ئه مه بهلای منهوه لهو فیهلانهدا وهک: (دهتهزیت، دهتاشیت، دهفریت... هتاد) دوو پیتی کۆتایی که (یت)ه راناو نین بگره بهشیکی تصریفن وهک (دهتهزیت، دهفریت).

دهمراستی لیژنه

ه- ئه و کارانهی که کۆتایییان به (ت)دی، سهرنجی لیژنهیان ڤاکیتشا لهلانی ئهوهوه که زۆربهیان بهر دهستووریکی تاییهتی دهکهون بۆ دروستکردنی ناینده لیتیان، له پیشهوه لیژنه ئیستیقرایهکی کرد لهو ماوهیهی که بهدهستییهوه بوو، بۆ دۆزینهوهی ئه و جۆره کارانه تاکه یشت به ریکخستنی لیستهی خوارهوه:

«فرۆشتن، کرۆشتن، خستن، کهوتن، گرتن، کهیشتن، بیستن، پاراستن، هاویشتن، بهستن، خهوتن، بزووتن، ریتستن، گهستن (کهزتن)، بیتستن (بیژتن)، چیتستن (چهشتن)، ریتستن (رشتن)، ئهنگوتن، پهستن، گلوفتن، ژنهوتن، سرهوتن، لیستن (لستن)، خواستن، ئهنگاوتن، پالاوتن، پهستاوتن، قهلاشتن، گواستن (گواستنهوه)، شوشتن، نووستن، رویشتن، خستن، گوتن، هیشتن، ماشت، داشتن، ناشتن، هاتن، مشتن، ناخاوتن».

لهم کارانه‌دا به پیتی دهست بژاریک که لیژنه لیتی کردن - ئەمانه‌ی خواره‌وه بهر دهستووریکی بی ته‌گه‌ره ده‌که‌وون:

«کروشتن، فروشتن، کوشن، کهوتن، بزووتن، بیستن، بهستن، قۆستنه‌وه، خه‌وتن، ریتسن، گه‌ستن (که‌زتن)، بێستن (بێژتن)، چێستن (چێژتن)، مشتن (مژتن)، ریتسن (رشتن)، ئەنگووتن، په‌ستن، گلۆفتن، ژنه‌وتن، سره‌وتن، لێستن (لستن)».

دروستکردنی کاری ناینده له‌و چا‌و‌گانه به‌ جو‌ریکی گشتی به‌م پتیه‌ ده‌بی:

له‌ پێشه‌وه‌ حه‌رفی موزاره‌عت ئەنجا قه‌دی کار دیت و پیتی (ت)ی کو‌تاییی کار و (ن) چا‌و‌گی ده‌ق‌رتین و ده‌بنه‌:

چا‌و‌ک	رابردو‌و	ناینده
فروشتن	فروشتم	ده (فروش)م
که‌وتن	که‌وتم	ده (که‌و)م
بزووتن	بزووتم	ده (بزوو)م
بیستن	بیستم	ده (بیس)م

هه‌ندێ تێبینی هه‌یه‌ وه‌ک ئەوه‌ی ئەو کارانه‌ی پیتی (ش)یان تێدا‌یه‌، له‌ پێش پیتی (ت)ه‌وه‌، به‌زۆری له‌ موزاری‌عه‌دا ده‌بن به‌ (ژ)، وه‌ک:

کوشتن	ده‌کوژم
کروشتن	ده‌کروژم
ناشتن	ده‌نێژم
بێشتن	ده‌بێژم

پیتی (ش) و پیتی (ژ) له‌ یه‌کت‌ری نزیکن، ده‌شی به‌ یه‌کت‌ری ب‌گۆڕینه‌وه‌. ئەو ئی‌حتماله‌ش هه‌یه‌ له‌ بنه‌ره‌دا وشه‌کان «کوژتن» و «کروژتن» بووبن و پیتی «ژ» تێیاندا گۆرابی به‌ «ش» چونکه‌ پیتی «ژ» له‌گه‌ڵ پیتی «د» زیاتر ده‌گونجیت و پیتی «ش» له‌گه‌ڵ پیتی «ت».

تێبینی دووهم ئەوه‌یه‌ وشه‌ی «به‌ستن» و «بیستن» واده‌بیت موزاری‌عه‌که‌یان پیتی

«ت» هکەیان دەمیتیت و دەگوتریت «دەبەستم و دەبیستم» و اش دەبیت «ت» هکە دەقرتیت و بە پیتی دەستوور دەبنە «دەبەسم و دەبیسم».

وشە «گەستن» یش لە موزاریعدا «س» هکە دەبیتە «ز» کە ئەویش لە تلفظدا زۆر لە دەنگی (س) نزیکە. ئیمکانیش هەیە وشەکە لە بنەرەدا «گەزتن» بووبیت بەلام «ز» هکە گۆرابیت بە «س» چونکە دەنگی (س) حەز لە دەنگی (ت) دەکات دەنگی (ز) یش حەز لە (د) دەکات.

ئەو چاوانەکانی کە لە برگەکانی یەکەم و هەتا دوومیاندا پیتی «ا»یان تێداوە، وەک: «ناشتن، پاراستن، ئەنگاوتن، پالاوتن، پەستاوتن، قەلاشتن، گواستەن» و دەستوورێکی تایبەتیان هەیە هەموو تێیدا بەشدارن: لە موزاریعدا پیتی (ا) هکە دەقرتیت بە (ئ) و لەسەر قاعیدەکانی ئەسلی، «تن» هکە دەقرتیت و دەبنە «دەپاریزم، دەئەنگیوم، دەپالێوم، دەپەستیوم، دەقەلێشم، دەگۆزەم» و «دەنێزم».

لە «خواستن، گواستەن» دا دیسان «س» هکە دەبیتە «ز» ئەویش وەک ئەو (س) هە لەمەوپێش لێی دواوە. چاوانی «خواستەن» بەر ئەم دەستوورە ناکەویت و «ا» هکە ناگۆرێت بە (ئ).

[روونکردنەوه:

لە زۆر لە هەجەدا (گواستەن) ش هەر دەبیتە (دەگۆزەم) وەک (دەخۆزەم). دەتوانم بڵێم ئەم دوو وشەیان دەنگەکانی (ا) تێیاندا دەکەوێتە ناو برگەکانی یەکەمە. وشەکانی (دەگۆزەم) لە کاری (گۆزەن) وە وەرگیراوە و چووێتە لە هەجە ئاخاوتنەکانە.

دەمراستی لیژنە

لە چوار چاوانی «هاتن، ناشتن، ماستن، داشتن» دوو هکەکانی سەرەتا، واتە «هاتن، ناشتن» قاعیدەیان هەیە کە دەبنە «دیم، دەنێزم»: پیتی «ا» لە هەردووکیاندا دەبیتە «ئ» و دوو پیتی «تن» یش دەقرتێن، ئەوەندە هەیە ئایندەکانی «هاتن» کورت کراوەتە «ه» «دەهیم» و «ه» بوو بە «دیم». ماستن و داشتن دەبن بە «دەمالم و دەدیرم» کە هەردووکیان سازن. بەلام لە زاری کرمانجیی سەرودا وشەکانی ماستن پیتی «ل»یان تێداوە و «مالێشتن». بەو پێیە موزاریعی ئەم وشەکان لە زاری سەرودا

که متر له ئەسلی خۆی دوور که وتووێتەوه. ئایندهی «داشتن» که دەبێتەوه «دەدێرم» دەگەرێتەوه بۆ «دێران»، ئەویش هەر به واتای ئاودانه.

له سێ چاوگی «ڕۆیشتن، شۆشتن، نووستن» ظاهرهیهک دەردهکهوێت وهک دەستوور که بریتییە لهوه هه‌موو پیتەکانی دوا‌ی پیتی «و» ده‌ق‌رتین و مضارعه‌که‌یان ده‌بێتە «ده‌ڕۆم، ده‌شۆم، ده‌نووم». ئەم قاعیده‌یه هەر بۆ ئەو جو‌ره چاوگانه ده‌بێت که پیتی «و» له دوا‌ی یه‌که‌م پیتی چاوگه‌که‌وه بێت، که که‌وته دواتر به‌رقاعیده ناکه‌وێت، وه‌ک «گلۆفتن، کرۆشتن، فرۆشتن».

[روونکردنه‌وه:

ئەو چاوگه تائییانه‌ی وه‌ک: په‌ستاوتن، ئەنگاوتن، گواستنه‌وه... که له بر‌گه‌ی دووه‌میاندا ده‌نگی ئەلف «ا» هه‌یه به‌ر هه‌مان قاعیده‌ی کاره‌کانی وه‌ک: ژماردن، هه‌ناردن، سپاردن، بواردن، هه‌ڵپه‌ساردن... هه‌تاد ده‌که‌ون که له‌وانیشدا ده‌نگه‌که‌ی ئەلف «ا» له ئاینده‌دا ده‌بێتە «ئ» وه‌ک: ده‌ژمێرم، ده‌هه‌نێرم، ده‌سپێرم، ده‌بۆزم، هه‌ڵده‌په‌سێرم. دیاره له‌م کارانه‌دا که بر‌گه‌ی دووه‌میان ده‌نگی ئەلفیان تێدا‌یه‌ه‌رق به‌وه ناکرێ ئایا کاره‌کان دالین یاخود تائی.

ده‌مراستی لیژنه‌]

چی ده‌مێنێتەوه له چاوگه‌کانی که خرا‌نه لیسته‌ی سه‌ره‌وه هه‌موویان شازن و قاعیده‌ی گشتی نایان گرێته، پێویسته‌ چۆنه‌تی دروستکردنی مضارعیان تاک تاک له‌به‌ر بکرین.

٦- ئەو چاوگانه‌ی که پیتی پێش (ن) چاوگیان پیتی (ا)یه، له هه‌مان کاتیشدا له جو‌ری روودان (مطاوعه، وقوع) نین له موزاریعدا ئەلفه‌که‌یان ده‌په‌رێت، وه‌ک:

چاوگ	رابردوو	ئاینده
کتلّان	کتیلام	ده‌کتیلم
وێران	وێرام	ده‌وێرم

لهو جوړه کارانه سهره رای دوو کاری پتسه وه ئه مانه ی خواره وشی دوزیوه ته وه
که له م بابه ته بن:

پټوان، کټشان، هه آستان، هټان، هه لټنجان، کوتان، پټچانه وه، شیلان،
کوشان.

له م کارانه تیبینیه که ده کریت که زور به یان له جوړی تیپه پڼ، وای پټ ده چټ
نزیکی کاری تی نه پهر له رووی و اتاوه له گه ل کاری روودان (مطاوعه)، وای کردوه
سه لیه ی کوردی خو بپاریزی له وه کاری تی نه پهر بخاته ژیر نه وقاعیده نه کا
شوبه ی کوردی خو بپاریزی له وه کاری تی نه پهر بخاته ژیر نه وقاعیده نه کا
شوبه ی مطاوعه ی لی بکریت. بویه تنیا نه و کاره تی نه پهرانه ی که به ناشکرای
خو له مطاوعه جودا ده که نه وه که وتونه ته بهر نه م قاعیده یه.

[روونکر دنه وهی:]

له لیسته ی سهره وه تنیا دوو کاری (کوشان و هه آستان) تی
نه پهر پڼ. کاری هه آستان له (هه لوستان) وه وهر گیراوه،
ئه سله که شی (وهستان) ه. کاری (وهستان) نه گهر به واتای (په که
که وتن له رویشتن) بیت، ده که وټه بهر به شی (مطاوع) و ده بی له
ناینده دا بگو تر ی (ده وهستیم).

جگه له مانه نه م کارانه ش هه ن که ده نگی ئه لف تیپاندا ده که وټه
پټش نوونی چاوگ و نه که هر (مطاوع) نین، تیپه پڼش:

پټکان، بټزان، نان، هټلان، دان، دټران، [به واتای ناودان، له
ناینده دا ده بیته ده ټرم]، جټوان، کټران، گوټزانه وه. [بیگومان هی
تریش چنگ ده که ون].

جگه له دوو کاری (نان، دان) نه وانی تر هه موویان ده ستوورین، له
ناینده دا به پټی ده ستووری گشتی ده بنه (ده پټکم، ده بیژم،
ده هټلم، ده ټرم، ده جټوم، ده گټرم، ده گوټز مه وه).

کاری نان که ده بیته (ده نټم) له بنه رته دا (نیان) ه، ئه ویش به پټی
ده ستوور گوټراوه بو ناینده. به لگه ی (نیان) له م ډیره شیعه ی

حاجی مه‌لا عه‌بدو‌ل‌لا که بو شێخ عومهری بیاره‌ی هه‌ناردوه
ده‌رده‌که‌وێت:

«له‌ پاش بو‌سی‌ده‌ن و بو‌ی‌ده‌نی تام»

«نیامه‌ سه‌ر سه‌ر و چاو‌م به‌ ئی‌ک‌رام»

کاری (دان) که ده‌بیته (ده‌ده‌م) ده‌بوو بیته (ده‌ده‌م). دیاره‌ له‌ کۆندا
رواله‌تیکی تری هه‌بووه، که ئێره‌ جێی لیکۆلینه‌وه‌ی نابێته‌وه‌.

له‌ هه‌موو کاران ریزه‌یه‌تر کاری (مان)ه‌ که له‌ واتادا (مطاو‌ع)ه‌
به‌لام له‌ تصریفدا وه‌ک ئه‌و کارانه‌ تصریف ده‌کری که (اندن)یان
پێوه‌یه‌ چونکه‌ ده‌بیته (ده‌میتم) وه‌ک (ده‌چێتم). له‌ فارسیدا
(ماندن)ه‌، ئه‌گه‌ر له‌ کوردیشدا وه‌ها مابایه‌وه‌ تصریفه‌که‌ی
(ده‌میتم)ی هه‌لده‌گرت.

ده‌م‌راستی لیژنه‌

۷- لیژنه (۶) چاوکی دۆزیه‌وه‌ که پیتی پێش نوونی چاوگیه‌که‌یان (وو) بیته‌، وه‌ک
(دروون، گروون، چوون، بوون، سوون، جوون).

دروون و گروون ده‌که‌ونه‌ به‌ر یه‌ک قاعیده‌ و له‌ موزاری‌دا نوونی چاوگیان
ده‌په‌رێت. به‌لام دوو تێبینیان تێدا به‌دی ده‌کریته‌ له‌ چاو چواره‌که‌ی تریان:

تێبینی یه‌که‌م:

ئه‌وه‌یه‌ هه‌ردووکیان تێپه‌رن.

تێبینی دووهم:

ئه‌وه‌یه‌ وه‌ک چواره‌که‌ی تر، واوه‌که‌یان نه‌که‌وتووته‌ دوا‌ی یه‌که‌م پیتی وشه‌که‌،
که‌واته‌ ئه‌م دوو کاره‌ تاقانه‌یه‌ی وا‌وی ده‌ستووریکی تایبه‌تی خو‌یان هه‌یه‌ و
مضاره‌که‌یان ده‌بیته (ده‌درووم، ده‌گرووم). له‌ چوار کاره‌که‌ی ترا (چوون و بوون)
واوه‌که‌یان له‌ مضارعه‌دا ده‌ق‌رتێن و ده‌بنه‌ (ده‌چم، ده‌بم). ده‌میته‌وه‌ دوو کاره‌که‌ی
(سوون و جوون) که له‌ مضاره‌که‌یاندا واوه‌که‌یان نا‌ق‌رتیت و له‌ رواله‌تدا به‌ر
قاعیده‌ی (چوون) و (بوون) نا‌که‌ون و ده‌بنه‌ شاز (ریزه‌ر). به‌لام سه‌رنج ده‌ری

دهخا، ئەسڵەكەيان (ساوين) و (جاوين) بووه، وه ئیستا له هەندێ ناوچەى كوردستان هەر بەم جۆره لهكار دێن. له هەندێ جێگای تریش ئەلفەكەيان قرتاوه و بوون به (سوین) و (جوین). كه حال واییت هەردووکیان بەر قاعیدەى چاوگی یایی دهكەون و بوونهته (دهساوم، دهسووم، دهجاوم، دهجووم) و هیچ کامێکیان له حەقیقەتدا شار نین.

۸- ئەو چاوگانەى كه حەرفى پێش نوونی چاوگیان (د)هیه و زنجیرهى چاوگی كوردی بهو كۆتاییی پێ دیت [چونكه له پێش نوونی چاوگی یا (ا) یا (و) یا (ی) یا (ت) یا (د) دیت] وه بریتین لهمانهى خوارهوه (كردن، بردن، مردن، شۆردن، شەردن، خواردن، بژاردن، ژماردن، بواردن، هاوردن، سپاردن، شاردن، ناردن، هەڵكەندن، هەڵپەساردن، راندن) به سەرئێش دەردهكەوت كه تاخمێکیان بهر دهستووری دهكەون، ئەو تاخمەش ئەو چاوگانەن كه به (اردن) كۆتاییان دێ به ئیستسناى چاوگی (خواردن) چاوگەكان ئەمانەن:

(بژاردن، ژماردن، بواردن، سپاردن، شاردن، هەناردن، هەڵپەساردن). تێكڕای ئەمانە بهر دهستووری (اندن) دهكەون، كه له مضارعدا ئەلفەكەى دهییت به (ئ) و دال و نوونهكەى دهقرتین، ئیتر دهبنه: دهژمێرم، دهبوێرم، دهسپێرم، دهشێرمهوه، هەڵدەپەسێرم، دههەنێرم [ئەمەى دوايیان، سواوه و بووه به «ناردن - دهنێرم»].

وهك گوتمان چاوگی (خواردن) كه موزاریعهكەى دهیته (دهخۆم) بیژۆكه دهبوو به پتی قاعیده بێته (دهخوێرم). له هەندێ شتیه بهشتیکى ئەم بنجەى ماوه و دهلێن (دهخۆرم) هەربایی ئەوه له دهستووری لاداوه كه ئەلفەكەى نهكردووه به (ئ) و په‌پاندوویهتى.

تێبینیهك لێره‌دا دهكریت، ئەویش ئەوهیه لیژنه چاوگی (اندن)ى نه‌خسته ژێر قاعیدهى چاوگی دالى له‌و رووه‌وه كه (اندن) تاكه‌ صیغەى تێپه‌راندنه‌ لێ ده‌وه‌شێته‌وه‌ بخړیته‌ بهر ده‌ستوورێكى تاییه‌تى، دیاریشه (د)ى (اندن) ئەسڵى نییه‌ صیغەى (تێپه‌ر) هێناویه‌تى. به‌ نيسبت چاوگی (راندن) كه له‌ رواله‌تدا به (اندن) كۆتایی دیت و ده‌بوايه‌ مضارعه‌كەى ببوايه (ده‌رێنم) كه‌چى (ده‌رانم)ه‌، به‌ لێكۆڵینه‌وه‌ دەردهكەوئ، له‌ به‌كارهێنانیشدا هیه‌ چاوگه‌كەى (رانین)ه‌، كه

مه‌صده‌رتکی یایییه به پتی قاعیده‌ی چاوگی یایی له مضارعدا پئویسته (ین) بپه‌رت، به‌و پتییه (ده‌رانم) له ده‌ستووری لانداده وهک ده‌ناسم، ده‌زانم.

شردن، بردن، مردن روا‌له‌تیا یه‌کێکه به‌لام وشه‌ی (مردن) له رووی نه‌وه‌وه که «لازم - تی نه‌په‌» ده‌بیت به‌جودا قسه‌ی لی بکرت (شردن و شو‌ردن) هه‌ردووکیان به‌یه‌ک واتان.

ئه‌و له‌هجه‌یه‌ی «شردن» به‌کار دیتیت له‌ مضارعدا ده‌یکاته‌وه «ده‌شو‌م» بۆیه به‌ر قاعیده‌ی (شوشتن) ده‌که‌ویت و لی‌ره به‌ پیشه‌وه قسه‌ی لی کراوه، که‌واته ئه‌م له‌هجه‌یه به‌ریکه‌وت وشه‌ی (شردن) له وشه‌ی (شو‌ردن) ده‌وتی که‌وتوه به‌لام وادیاره به‌ ته‌واوی تیتدا جیگه‌ نه‌بووه که ئه‌سلی «شوشتن»ی له‌بیر بباته‌وه بۆیه له‌ مضارعدا ده‌گه‌رتیه‌وه.

(شو‌ردن) هه‌رچه‌ند چ هاو‌رتی وه‌ک خۆی نییه بۆ خۆی به‌ر قاعیده‌ی وه‌رگرتنی مضارع ده‌که‌ویت له‌و رووه‌وه که ده‌بیته «ده‌شو‌رم» و دوو پیتی «د، ن»ی لی ده‌قرتیت.

[روونکردنه‌وه:

به‌ پتی لی‌کدانه‌وه‌ی خو‌م کاری (ده‌شو‌رم) له‌ کاری (شو‌رین) ده‌وه وه‌رگیراوه که ئه‌ویش وه‌ک هه‌موو کارێکی یائی تصریف کراوه. به‌ نمونه (شو‌رین، گو‌رین، کو‌لین، نو‌رین، دۆزینه‌وه - هه‌روه‌هاش نووسین، تاشین، کرین...) سه‌رله‌به‌ریان به‌ قرتانی (ین)ی چاوکه‌که‌یانه ده‌بنه (ده‌شو‌رم، ده‌گو‌رم، ده‌کو‌لم، ده‌نو‌رم، ده‌دۆزمه‌وه - ده‌نووسم، ده‌تاشم، ده‌کریم...) ئیتر مضارعی شو‌رینه بۆ شردن و شو‌ردن دیته‌وه.

[ده‌مراستی لیژنه]

دوو چاوگی «کردن، بردن» هه‌ردووکیان له‌ مضارعدا یه‌ک صیغه‌یان هه‌یه که ئه‌ویش مانه‌وه‌ی ته‌نیا پیتی یه‌که‌مه و قرتانی هه‌موو پیته‌کانی تر و هاتنی بزۆنیککی لاوه‌کی «ه»یه به‌ دوا ئه‌ودا «ده‌که‌م، ده‌بم».

مردن که لازمه‌ خۆی جودا کردوه‌ته‌وه له «کردن و بردن» له‌ مضارعدا به‌ر

قاعیده‌ی قرتانی «د، ن» ده‌که‌وئیت و ده‌بیته «ده‌مرم». له غه‌یری ئەم کارانه که خراڤه ژیر قاعیده و باسیان لی کرا چەند فیعلیکی تر هەن وەک (ویستن) که مضارع‌ه‌که‌ی له به‌کاره‌یتانی ئیستادا ده‌بیته (ده‌مه‌وئ) و بیژۆکه، یاخۆت هەندی کار کو‌تایییان به ئەلف دیت و به‌ر قاعیده‌ی چاوگی ئەلفی ناکه‌ون یاخود هەندی کاری تر به ئیستیقرا معلوم ده‌کریت که دارشتنکی تایبه‌تی خو‌یان هه‌یه، تیکرای ئەم کارانه به‌جی هیشتران بۆ لیکۆلینه‌وه له دوا‌وژدا.

لیژنه له دارشتنی (کاری ئاینده) بووه‌وه و به پ‌یوستی نه‌زانی له‌وه زیاتر درێژه‌ی پ‌ی بدات، ئەوه‌نده هه‌یه لیژنه له‌و باوه‌ر‌ه‌دایه که چۆن‌یتی دارشتنی کاری ئاینده و ریزه‌ره‌کانی و چوونه ناو ورده‌کاریی ئەو باسه‌وه فهرمانیکی یه‌کجار درێژه و خۆته‌رخانکردنکی ته‌واوی ده‌وئت، له‌به‌ر ئەوه چی تر له‌سه‌ر دارشتنی کاری ئاینده نه‌پ‌و‌یشت به‌لام ده‌بی ئەم ت‌ی‌بینیه گ‌رن‌گی خواره‌وه بخاته به‌رچاو:

له‌و ده‌ست‌و‌وانه‌ی که باس کران بۆ دارشتنی کاری ئاینده به‌ ن‌ی‌س‌به‌ت که‌سی س‌ی‌یه‌می تاکه‌وه چەند ده‌ست‌و‌و‌ریکی تایبه‌تی هه‌یه له‌ هی که‌سه‌کانی تر جودا ده‌بنه‌وه.

ده‌دیتریت له هه‌موو کاره‌کانی ئاینده‌دا بۆ که‌سانی یه‌که‌می تاک و کو و دووه‌می تاک و کو و س‌ی‌یه‌می کو پ‌یتی پ‌یش (راناو) له کاره‌که‌دا بۆ هه‌موو که‌سه‌کان یه‌ک پ‌یته، وه‌ک:

ده‌خۆم - ده‌خۆین

ده‌خۆیت - ده‌خۆین

ده‌خۆن

ده‌که‌م - ده‌که‌ین

ده‌که‌یت - ده‌که‌ن

ده‌که‌ن

ده‌فرم - ده‌فرین

ده‌فریت - ده‌فرین

ده‌فرن

به لَام پیتی پیش ئه راناوانه له کاری کهسی سییه می تاکدا به ئه غلب
دهگۆرتیت و له هی کهسهکانی تر جودا دهیتهوه و دهگۆرتی:

دهخوات

دهکات

دهفپیت

لیژنه به ئیستیقرا گهیشته دۆزینهوهی دهستوور بۆ جۆری گۆرانی ئه و پیتانهی
که گوتمان دهکهونه پیش راناوی کهسهکانهوه:

دهستووری یه کهم:

هموو ئه و چاوانه ی که پیتان دهگۆرتیت چاوی (ئهلفی) تپه پ بن یا تپ نه پ
بن، تپ نه په پ عاده تی یا مطاوعه بن، له کاری ئاینده دا بۆ کهسی سییه می تاک
ئهلفه که ی دهییت به (ئ)، وهک:

خووسان سووتان رمان (ئه مانه مطاوعه ن)

هه لستان (ئه مه تپ نه په پ عاده تییه)

کتلان پیتان شیلان (ئه مانه تپه پ بن)

له و چاوانه دا صیغه ی کهسی سییه می تاک له ئاینده دا ئهلفه که یان دهییت به (ئ)
و دهگۆرتیت:

دهخووسی

دهپمی

هه لدهستی

دهکتلی

دهپتوی

دهستووری دووه م:

بۆ دارپشتنی صیغه ی مضارعی کهسی سییه می تاک له چاوی غهیر ئهلفی
دهی سهری صیغه ی مضارعی کهسهکانی تر بکرتیت، له وانه وه صیغه ی کهسی
سییه می تاک بدۆزیته وه. لیتره دهستوور که دهییت به دوو به شه وه:

۱- ئىستىقرا دەرى دەخات كەوا لەو كارە موزار يەانەى كە پىتى پىش راناوہ
كەسىيەكان (ۆ) ياخوت (ە) بوو، بۆ كەسى سىيەمى تاك ئەلفىك بە دوا
واو مەدا دىت و (ە) كەش بۆ خۆى دەبىتە (ا). بۆ نمونە:

دەخۆم دەخوا^(۱)

دەرۆم دەروا

دەكەم دەكا

دەخەوم دەخا

۲- ديسانەوہ ئىستىقرا دەرى دەخات كە ھەموو كارەكانى تر بۆ كەسى سىيەمى
تاك كۆتايىيان ۋەك چاۋگە ئەلفىيەكان بە (ئ) دىت، ۋەك:

دەچم دەچى

دەمرم دەمرى

دەفرم دەفرى

(۱) نوورى عەلى ئەمىن دەلىت ۋەك لە مەوہەر روونم كىردوۋەتەوہ، ئەگەر كارى نايندە
رەگەكەى كۆتايىيى بە پىتە بزۆتىنى (ۆ، ە) ھات ۋەك ئەو مىسالانەى سەرۋە لە صىغە
كەسىيەكانى تردا جگە لە صىغەى كەسى سىيەم، ئەوا لە صىغەى كەسى سىيەمدا
لەبەر گرانىيى تلفظ پىتە بزۆتىنى (ۆ) دەبىت بە (و)، ۋە پىتە بزۆتىنى (ە) دەبىت بە (ا) ۋە
راناۋى (ا) يا (ات) دەلكىترىت بەو كارە مضارعانەوہ كە كۆتايىيان بە پىتە بزۆتىنى
(ۆ) دى، ۋە ھىچ يا (ت) دەلكىترىت بەوانەى كۆتايىيان بە (ە) دىت، چونكە دوو ڧاۋل
زەحمەتە بگەنە يەك.

[روونكرىدەوہ:

كارى (خستن) لە زۆر لە ھجەدا (يەخستن، يىخستن) ە. لە بەستەدا ھەيە:

ھات كارۋانى كەرداران

يىخستيان لە بن داران

لى دەن دەردى ھەلۆكى

صىغەى نايندەشى دەبىتە (دەيەخى - دەيىخى). لە مەدا ئەم تەعەلىلەى

بە دوايە كتردا ھاتنى دوو بزۆتىن جىيى نايتەوہ.

دەمر استى لىژنە]

دهبهستم دهبهستی

دهکهووم دهکهوئی

ئهمانهی که لئی دواين تاييه تیی زاری کرمانجیی خواروون، به لام تاييه تییه کانی زاری کرمانجیی سهروو له دارشتنی صیغه ی که سی سییه می تاک له لایه ن ماموستا سادق به هائه دینه وه ئاماده کراوه وهک لای خواره وه:

۱- له به هدینان: (ت) وهکو (پاشگر) ئیزافه دهکری به سه ر بناغه ی کار (فعل): مان - دمینت، کو لان - دکو لت، کت لان - دکیت، رویشیان - دروشیت، هلدان - هلدت.

۲- له بو تان: (ه) وهکو پاشگر ئیزافه دهکری به سه ر بناغه ی کار (فعل): مان - دمین، کو لان - دکو له، کت لان - دکیت، رویشیان - درویشه، هلدان - هلدده. [روونکردنه وه:

وا ده زانم باسه که له زاری کرمانجیی سهروودا پتری به به ره وه ههیه.

دهمراستی لیژنه]

کاری فه رمان

۱- کاری فه رمان له رووی دارشتنه وه: هه تا ئیستا ئه و کتیبانه ی که بو ریزمانی کوردی دانراون باسی کاری ئه مریان له گه ل کاته کانی کاردا باس کردوه له سه ر شیوه ی عه ره بی، جا ئیمه ش پیش ئه وه ی بیینه سه ر باسکردنی پیویسته بریاریک بدهین ده رباره ی ئه وه ی ئایا هه ر له سه ر شیوه ی کو ن پرۆین و له ته ک کاته کانی تر دا باسی بکهین یا له و کاتانه ی جودا بکهینه وه و به تیا باسی بکهین، یان بیخهینه پال باسیکی تر؟

ماموستا سه عید سدقی له لاپه ره (۳۶) ی مختصری صرف و نحو ی کوردیدا، له ته ک فیلدا و له باسی کاته کانی کاردا لئی ده دویت و ده لیت فعل چوار به شه:

۱- فعل ماضی.

۲- فعلی حال.

۳- فعلی ئیستیقال.

وه به‌م جوړه‌ش ته‌عریفی کاری ئه‌مر ده‌کات:

«فعلی ئه‌مر - فعلیکه طلب کرده‌ویی وهیا طلب منع بوون له کرده‌وه‌ییکی پی بکړیت».

نووری عه‌لی ئه‌مین له لاپه‌ره (١٣٣) ی قواعدی زمانی کوردی سالی ١٩٥٨ دا،
ئویش له‌ته‌که زهمانه‌کانی کاردا باسی ده‌کات و ده‌لیت کاری ئه‌مر:

«ئو فرمانه‌یه که داوای روودانی کرده‌وه‌ییکی پی ئه‌کړی له دواي ئاخاوتن
یه‌کسه‌ر، وه‌ک:

بنووسه بنووسن

بکړه بکړن

دکتور عبدالنعیم محمد حسنین ماموستای زمانی فارسی له جامع‌ی عین
شمس له کتبی (قواعد اللغة الفارسیة) ی ١٩٧٠، ئم کاره له‌گه‌ل زهمانه‌کانی
کاردا باس ناکات (به‌تایبه‌تی رابوردو) و به‌جیا لئی ده‌دویت و ده‌لیت کاری ئه‌مر
و مضارع - ئیخباری و ئیلزامی - دعاء له ره‌گی کار (المادة الأصلية) وهرده‌گریت:

کردن کن بکن می‌کنم

له زمانی ئینگلیزیدا کاری ئه‌مر imperaive mood به‌ته‌نیا و دوا به‌ دواي کار
باسی ده‌کات.

کوردویفیش له کتبی [گرامه‌تیکا زمانی کوردی بو‌نا درس‌خانیدا (٥ - ٨)] له
لاپه‌ره ١٣٥ دا له‌سه‌ر کاری ئه‌مر، ده‌لیت:

«ته‌حرری فرمانی (فعل امر). ته‌حرری فرمانی نیشان دکه فرمانکړنی ئو
کفش دکه کویه‌ک ئه‌مر دکه سه‌ر ئی دنی».

ماموستا توفیق وه‌بی له لاپه‌ره (٣٨) ده‌ستووری زمانی کوردی به‌رگی دوهم
دوا به‌ دواي مضارعی ئینشائی و پیش رابردووی رووتی ئیخباری دهرباره‌ی ئه‌مر
ده‌لیت:

«ئه‌داتی صیغه ئه‌خریته پیش ره‌گه‌وه، وه بو‌ناوه پی‌ونوساوه‌کان ئه‌خریته دواي
ره‌گه‌وه»، وه‌ک:

بکهوم بکهوین

بکهوه بکهون

بکهوئ بکهون

دوا ئەم نمایشته لیژنه هاته سەر دەربرینی قەناعەتی خۆی لە بارەى ئەو بەشەى ئاخاوتن که تا ئیستا پتی گوتراوه (فعل امر - فرمانی داخوازی - ئیمپەرەتیف imperative - تەحریری فەرمانی، یا هەر زاراوهیکی تری بۆ بەکار هاتییت).

۱- لە رووی زاراوهوه لیژنه لەو باوه‌پەدایە که سروشتی ئەم ئاخاوتنە لە بنەپەدا سروشتیکی ئەمرییه بۆیە وای پەسەند کرد که زاراوهی (فەرمان)ی بۆ بەکار بیئت. دیارە کوردیش لە کۆنەوه وشەى (فەرموون، فەرمان)ی بۆ مەبەستی (ئەمر) داھێناوه. وەک لە موناقلەشەى لیژنە بە پیشەوێ دەردەکەوێت (فەرمان) خۆی یەکیکە لە بەشەکانی (کار) بەو پێیە زاراوهی تەواوی ئەم بەشە دەبیئتە (کاری فەرمان).

۲- لە رووی ئیسپاتی (فعەلیە)تی ئەم بەشەى ئاخاوتن، لیژنە ئەم راستییانەى تێدا دەست نیشان کرد:

أ- تەسریفی وەک هەموو کاریک بە هەموو کەسەکانیەوه لە هەموو وشەکاندا دیارە.

ب- کات بەشتیکی واتای (کاری فەرمان)ە، هەرچەند کاتەکه خۆی لە خۆیدا مەبەستی قسەکەریش نەبیئت. سەرەرای ئەمە شتیکی ئاشکرایە، که وا کاتەکه بۆ ئیستا و لەمەولایە نەک را بردوو.

ج- نیشانەى تایبەتیى خۆی هەیه که لە پیش وشەکەوه دێت، هەر وەک کاری مضارع نیشانى تایبەتیى خۆی هەیه.

ه- ئاشکرا بوونی (فعەلیە)تی لەوه زیاتر دیار دەکەوێت که واتاکەى بەر مەفھومی ئینشائی دەکەوێت نەک ئیخباری.

تێبینی:

لەگەڵ ئەمەشدا که لیژنە زاراوهی (کاری فەرمان)ی هەبێژارد بۆ ئەم بەشەى

ئاخاوتن، ئاگادارى ئوۋىيە كە لە غەيرى واتاي (فەرمان) واتاي تىرىش رادەگەيەنئىت، بەپىي جىگە و دەلالەتى ھەلۋەست، يا بە ھۆي ھېنانە ناۋى ئامرازى تايبەتییەۋە، ۋەك:

پارائەۋە، داخۋازى، تىكا، توۋك لىكردن، دۆعا بۆ كىردن، ھەتاد... ئەم راستىيانەش ۋەھا رادەگەيەنن كەۋا (كارى فەرمان) دوو جۆرى لە يەكتر جوداى ھەيە:

جۆرى يەكەم - فەرمانى صرىخ:

كە ئەمە تەنيا لەگەل كەسى دووھدا بەكار دىت و صىغەي تايبەتیی خۆيشى ھەيە، ۋەك:

بکە بکەن

برۆ برۆن

بژى بژىن

بنوۋ بنوۋن

لەم صىغەيە راناۋى كەسى دووھى تاك دەرناكەۋىت [بەلام بەلاى- نوۋرى عەلى ئەمىن- ۋە لە كەسى دووھى تاكدا ئەو فەرمانانەي كە كۆتايىيان بە (ە) دىت - ۋەك- بنوۋسە، بگرە، بتاشە- بزوئەنەكەيان راناۋە].

جۆرى دووھم - فەرمانى ناصرىخ:

ئەم صىغەيە بۆ ھەموو كەسەكان بەكار دىت، تەنانەت بۆ كەسى دووھى تاك راناۋەكەشى دىتەۋە، واتە لەم صىغەيەدا راناۋى كەسى دووھى تاك ھەزف ناكىت، ۋەك لە صىغەي فەرمانى صرىخدا ھەزف كرا، بۆ نمونە:

برۆيت برۆن

برۆم برۆين

بروات برۆن

***

بىيىستىت بىيىستن

ببيستم ببيستين

ببيستيت ببيستن

[روونکردنه وه:

ئەگەر بسەلمێنین بزوتینی کۆتاییی (بکە، بدە...) راناو دەبێ بلیین
لە وشەکانی (بکەیت، بدەیت...) دوو راناو ھەیە...

دەمراستی لیژنە]

لیژنە لە دانانی زاراوەی فەرمانی ناصریح بۆ ئەم جۆرە صیغەیە تێبینیی ئەم
راستییهی کرد، کە وا بێ گومان فەرمانی صریح لە بنەرەتدا بۆ مخاطب (کەسی
دووەم) دانراوە، ھەر ھەمان راستیی ھۆی ئەمە بوو کە دیتمان بۆ کەسی دووەمی
تاک لە صیغەی فەرمانی صریحدا پێویست نەبوو بە راناوی لکاو (مامۆستا
مەسعوود ناوی ناو راناوی چالاک و دکتۆرە نەسرینیش پیتی گوتوو راناوی بزێو)
کەچی لە ناصریحدا راناو کە کەرایەو بۆ ناو کارەکە.

ئێستێقرا دەری دەخات کە دارشتنی صیغەی فەرمانی ناصریح بۆ ھەموو
کەسەکان (بێ بیژۆک) بریتییه لەو صیغەی مضارع ئیشارەتە کە دەگۆرێت بە
ئیشارەتی ئەمرو بەس، وەک:

دەخۆیت بخۆیت

دەخۆن بخۆن

دەخۆم بخۆم

دەخۆین بخۆین

دەخوات بخوات

دەخۆن بخۆن

بە نێسبەت صیغەی فەرمانی صریحەو دەستوورە کە بۆ کەسی دووەمی کۆ
ناگۆرێت بە لām بۆ کەسی دووەمی تاک وادەبێت دەستوورە کە بەردەوام دەبێت و
واش دەبێت دەگۆرێت و دەبێتە ریزپەر.

دهستووری يه کهم:

ئو کاره مضارعانه ی پیش راناوهکانیان کۆتایییان به بزوینی (ۆ، وو، ی، ه) دیت راناوهکیان دهقرتیت و دهبنه صیغهی فهرمانی صریح، وهک:

دهخۆیت	بخۆ
دهنوویت	بنوو
دهسووتییت	بسووتی
دهکهیت	بکه

[روونکردنهوه:

ئو کارانه ی که له مضارعدا پیتی پیش راناویان پیتی (ی)ه وهک: (دهژیم، دهژین)، له فهرمانی صریحدا دهبیتهوه (بژی). بهلام کاری وهک (دهنووسیت، دهچیت) ههرفهکه ی (ی) تیایاندا راناوی کهسی دووهمی تاکه، له کهسهکانی تردا بزر دهبیته وهک (دهنووسم، دهچم، دهنووسن، دهچن...) له بۆیه کاری فهرمانی صریحیان دهبیته (بنووسه، بچوو).

دهمراستی لیژنه]

دهستووری دووهم:

له غهیری ئهم کارانهدا راناوهکه دهقرتیت و بزوینی (ه) دهخریتته کۆتاییی کارهکهوه، وهک

دهکریت	بکړه
دهگریت	بگره
دهکیلیت	بکیله
دهفریت	بفره
دهمریت	بمره
دهخریت	بخزه
دهخهویت	بخهوه

ههتا ئیستا لیژنه تاقه کاریکی دۆزیوهتهوه که «بیژۆک» بیت و بهر ئەم دهستوره نهکهویت، ئەویش کاری (چوون)، که به پتی دهستور دهبوایه مضارعی (دهچیت) له فهرمانی صریحدا بیته (بچه)، کهچی له زۆربهی زارهکانی کوردیدا واوی پیش نوونی چاوگ دیتهوه ناو صیغهکهوه و دهگوتریت (بچوو، بچۆ). له ههندی لههجهی کوردیشدا دهگوتریت به (بچه) به پتی قاعیدهی دووهم:

لهم صیغههی فهرمانی صریحدا لیژنه سههرنجی بۆ ئەوه پۆیی کهوا پهنگه له بنهپهتا ههموو یا زۆربهی کارهکان بۆ کهسی دووهمی تاک کۆتاییان به بزوتنی (ه) هاتبیت، ئەم بزوتنه ههتا ئیستاش له ههندی لههجهدا ناوناو خۆی به دیار دهخات لهگهڵی لهو کارانهی که له لههجهی تردا دهڕناکهوئ، وهک ئەوهی که دهگوتریت (بنوه) له جیاتی (بنوو). له زاری بۆتанда وهک مامۆستا سادق بههائەدین دهلێت (بخوه) دهگوتریت له جیاتی (بخۆ).

هاتنی ههرفی ئەمر له سههرتای فهرمانی کاری سادهدا شتیکی پتویسته، بهلام که کارهکه له سادهیی شۆرا، دهشیت ههرفی ئەمر بمینیتهوه و دهشیت بشقرتیت، وهک:

ههلبگره	ههلبگره
تیی بکۆشه	تیی کۆشه
ههلبخهلهتیم	ههلبخهلهتیم
دابچلهکتین	دابچلهکتین
سهربکهوه	سهربکهوه

تیبینی:

لهو زارانهی کرمانجیی ژێروودا که پاشگری «وه» به پیشگر دیته ناو کارهوه ههرفی «فهرمان» دهقرتیت، وهک:

وهخۆ

وهده

لیژندا ئەم زارانه لهگهڵ زاری کرمانجیی سهروو پهکدی دهگرنهوه. له زاری

له دوا ته واپوونى لیکۆلینه وه له کارى رابردوو، لیژنه هاته سهر توژینه وهى له کارى ناینده (مضارع). بۆ ئەم مەبەستە لیژنه گه‌ڕایه‌وه بۆ ئەو ته‌عریفانه‌ی که له کتێبه‌ جودا جوداکانى پێزماندا باس کراون. دیسان لیژنه به‌ پێویستی زانى ته‌عریفیک بێنیتته‌وه، که هه‌م له‌گه‌ڵ ته‌عریفى کارى رابردودا هاوئاهاهنگ بێت، هه‌م ده‌رفه‌تى ره‌خنه‌ لیگرتنى نه‌دا:

«کاری ناینده، ئەو کاره‌یه‌ کاته‌که‌ی ئیستا یا له‌ مه‌ودا دیت.»

به‌لای لیژنه‌وه ئەم ته‌عریفه‌ش وه‌ک هینه‌که‌ی پیشوو پر به‌ پێستی مه‌به‌سته.

[روونکردنه‌وه:

ده‌توانرێ، له‌ رێی به‌راوردکردن له‌گه‌ڵ ته‌عریفى کارى رابردودا

بگوترێ «کاری ناینده ئەو کاره‌یه‌ کاته‌که‌ی به‌سهر نه‌چوویت.»

ئهم گوته‌یه‌ی «به‌سهر نه‌چوویت» ئیستا و دواتریش ده‌گرێته‌وه.

ده‌مراستی لیژنه]

دروستکردنى کارى ناینده:

لیژنه هاته سهر جوړى وه‌رگرتنى کارى ناینده؛ جارێ له‌وه کۆلییه‌وه که ئایا کارى ناینده له‌ چاوگ یا له‌ کارى رابردوو یا ره‌گى کار وه‌رده‌گیریت. له‌ دوا موناقه‌شه‌یه‌کى زۆر و ئیستىقراى گه‌لێک له‌ کاره‌کانى زمانى کوردی لیژنه گه‌یشه‌ ئەو باوه‌ڕه‌ که وا دروستکردنى کارى ناینده له‌ کوردیدا تابع به‌ یه‌ک ده‌ستووڕ نییه‌، وه‌ لیکۆلینه‌وه‌ی ئەو باسه‌ رێگه‌ بۆ تاکه‌یاک رای ده‌رناکات. بۆ روونکردنه‌وه‌ ده‌لێن لێره به‌ پیشه‌وه‌ نووسه‌ران گوته‌ویانه‌ کارى ناینده ده‌شی له‌ سێ رێگه‌وه وه‌ربگیرێ:

۱- رێی چاوگ.

۲- رێی کارى رابردوو.

۳- رێی ره‌گى کار.

به‌لام لیژنه که هات ئەم قاعیدانه‌ی ته‌طبیق کرد به‌سهر نمونه‌ی کاره‌کانى

کوردي بۆي دهرکهوت ئەو کارانه هه موویان یهک جوړ نین له لایه نی چۆنیتیی مانه وهی رهگیان، وهیا نیسبهتی کاری رابردوو له گهڵ ئایندهدا، هه ر تاقمیک له کاری کوردي مومکینه بۆ خوڤیان بکهونه ژیر قاعیدهیهک که زۆر جودا بیت له قاعیدهی تاقمیکیی تر، دهست نیشانکردنی ئەو جوړه تاقمانه و تابع بوونیان به دهستووریکی تایبهتی خوڤیان، بهنده به ئیستیقرای زۆربهی کارهکان له زمانی کوردیدا، که ئەمهش تا ئیستا کهس نهیکردوه (بایی ئەوه که لیژنه ئاگادار بیت) وه کردنیشی کاتیکیی درێژتری دهویت له و کاتهی که لیژنه به دهستییه وه هیه، له بهر ئەوه لیژنه هاته سه ر ئەو قه ناعه ته که وا ئیشیک ئیستا له ئیمکاندا بیت بکریت له باره ی دانانی دهستوور بۆ کاری ئاینده له کوردیدا ئەوهیه که قاعیده ی بیگومان (مطرد) باس بکریت و دهستووری بۆ دابنریت. ئەو دهستوورانه ی که شارزبان (ریزه پ) تی دهکهویت، وهیا دهشی پتیا ن بگوتریت (سهماعی) بخریته دواتر.

له و قاعیدانه ی که گومانیا ن تیدا نییه له دروستکردنی کاری ئایندهدا ئەمانه ن:

۱- کاری ئاینده له کوردیدا عه لامهتی تایبهتی خو ی هیه که ئەویش (ده)یه، که بهکهویته سه رهتای کارهکه وه. له شیوه ی ناوچه ی سلیمانیدا ئەم (ده)یه به (ئه) تلفظ دهکریت، ههروه ها له ناوچه ی ئه رده لانی ش. لیژنه وا به باش ده زانی ت دۆزینه وهی هۆی ئەم گوڤانه له (ده) وه بۆ (ئه) بهجی بهیتریت بۆ دراسهیهکی قوولتر^(۱).

له شیوه ی کرمانجیی سه روودا ئەم (ده)یه به (د - di) تلفظ دهکریت، ئەمانه ش نمونه ی هه رسی جوړی عه لامه ته که:

دهچم ئەرۆم دکړم

پتویسته لیردها دووباره ی بکهینه وه له شیوه ی کرمانجیی سه روودا له صیغه ی داهاتوو (مستقبل) له جیاتی (د) ئامرازی (دی) به کار دیت، وهک:

دی چم

دی کړم

(۱) مامۆستا توفیق وهه بی ئەم لیكۆلینه وهیه ی کردوه له و گوتاره ی که له بهرگی یه که می گوڤاری کوڤدا بلأوووه وه له ژیر ناو نیشانی (ئه سلی پیته قالبی «ئه» شیوه ی سلیمانی).

کرمانجیی سه‌روودا دروستکردنی فه‌رمان - صریح و ناصریح - وه‌کو زاری
کرمانجیی خوارووه، به‌لام که:

(قه) وه‌کو پیش‌گر به کاروه نووسا یاخود پیش‌گریک وه‌ک (را، دا، هل، هه‌ل،
پۆ... هتد) نه‌وسا پیش‌گره‌که، شوینی (ب) ده‌گریت، وه‌ک:

قه‌خارن قه‌خۆ

قه‌روتن قه‌روژه

هه‌روه‌ها:

پادان پاده

دادان داده

هه‌له‌په‌پین هه‌له‌په‌په

پۆکردن پۆکه

هه‌روه‌ها کاری (چوون) له کرمانجیدا بیژۆکه و فه‌رمانه‌که‌ی نه‌مه‌یه:

هه‌په‌په‌پن

هه‌پۆ هه‌پۆن

سرنج ده‌ری ده‌خات که‌وا له‌گه‌ل صیغه‌ی فه‌رمانی ناصریحدا، ئامرازیک به‌کار
دیت که له‌گه‌ل هی صریحدا به‌کار نایه‌ت نه‌ویش ئامرازی (با)یه، وه‌ک ده‌گوتريت:

بابړۆم بابړۆین

بابړۆا بابړۆن

بابړۆیت بابړۆن

واش ده‌بیت نه‌م ئامرازه‌ شکلیکی لیک‌دراوی ده‌بیت بۆ صیغه‌ی ناصریح به‌کار
دیت، وه‌ک:

ده‌بابړۆین - ده‌بابړۆن... هه‌تاد.

به‌لام که‌رتی یه‌که‌می نه‌م ئامرازه‌ لیک‌دراوه (ده) هه‌ر له‌گه‌ل ناصریحدا به‌کار
نایه‌ت بگره‌ نه‌وسا بۆ صیغه‌ی صریحیش به‌کار دیت، وه‌کو:

ده‌بړۆ - ده‌بړۆن

له زاری کرمانجیی سه‌روودا له جیاتی (با) ئامرازی (بلا، دا) به‌کار دیت، وه‌ک:

بلاچین - بلاچن

دابچین - دابچم

ههروهها له جياتى (دهبا) وشهى (دیدا) بهکار دیت، وهک:

دیدا برۆین دیدا برۆم

تییینی:

دهکریت له وهرامى فهرماندا کارى مضارغ و کارى رابردوو بهکار بهیتریت، وهک که یهکتک بلۆ (برۆ، دهبرۆ) نهو کهسهى فهرمانهکهى بهسهردا کراوه دهلی: وادهبرۆم یاخود وا رۆیشتم، ئیتر بۆ گومان دهبرینی مه بهست به صیغهى ماضى، وهیا مضارع ههرجاره به پیتی جیگا واتای تایبهتیی خۆى دهبیئت؛ وا دهبیئت له وهرامدا له جياتى «وارۆیشتم» له ههندى لههجه و شویندا دهگوتریت:

(ئهوا رۆیشتم، ئهوه رۆیشتم) که ههموویان به یهک واتان. له کرمانجی سهرودا له جياتى (وا، ئهوا، ئهوه) وشهى (ئهفه) بهکار دیت، وهک:

ئهفه ئهزى دى خۆم

ئهفه ئهزى دى چم

له کرمانجی سهرووشدا وا دهبیئت وهرامى فهرمان به صیغهى ماضى دهبیئت، وهک: (ئهفه ئهزى گهريام) له وهرامى کهسێکدا که پیتی بلۆیت (وازی لى بینه).

بهکارهێنانى کارى فهرمان بهپیتی مه بهست

ههچهند له بنهڕهتا ئهم صیغیه بۆ فهرمانه بهلام بۆ گهلی مه بهسیت تریش بهکار دیت، وا دیاره له (زمان)دا صیغیهکه که بۆ مه بهستیکی تایبهتیی دادهنریت به پیتی بهرهوژوور چوون و فرهوانبوونی فیکر و هۆش له ئهنجامی گۆرانی کۆمهلايهتیدا ئهم صیغیه مساحهى فرهوانتری پى دهگیریتهوه بۆ دهبرینی واتای تازه داهاتوو. لهگهڵ ئهمهشدا خزمایهتییهک ههردهمینیت له نیوانى واتای ئهصلی و واتاکانى تازه داهاتوودا.

لهم واتایانهى که له ئهنجامی گۆرانی کۆمهلايهتیدا هاتوونهته ناو صیغیهى فهرمانهوه ههست بهوه دهکریت که له ناو ههموویاندا جۆرێک (داخوازی) ههیه که ههردو خۆى مه بهسته له فهرمان پێکردن.

به دوا واتای ئه مردا ئهم واتايه نهش له صيغه ي فرمان دینه بهر چاو:

۱- پارانه وهی، وهک (خوايه لیم خوش بیت)

۲- دوعا، وهک (سه رکه وتوویت)

۳- تووک لی کردن (الدعاء بالشر)، وهک:

مالت بشیویت

خانه ت ویران بیت

۴- ئیزندان. وهک (برۆ بۆ سینهما، ئهمه پاره و نانی پێ بخۆ)

۵- ئیزن خواستن، وهک (پیم دهدهی برۆم. ئه رێ فلان کهس بنوی)

نه هی کاری فرمان:

کاری فرمان که رواله تکی ئیجابیه رواله تکی سه لیشی هیه، که پێی ده لێن (نه هی). صیغه ی نه هی سه رله به ری وهک صیغه ی «فرمان» وایه له وه رووه وه که ئه ویش نه هی صریح و هی ناصریحی هیه.

نه هی صریح:

ئهم صیغه یه ئه ویش وهک فرمانی صریح ته نیا بۆ که سی دووه مه:

۱- ئه داته که ی تایبه تی که ئه داتی (مه) یه.

۲- پانای که سی دووه می تیدا به دیار ناکه ویت، بۆ نمونه:

برۆ مه رۆ

ببینه مه بینه

بچن مه چن

نه هی ناصریح:

له م صیغه یه دا هه موو که سه کان تیدا وهک یهک به شدارن، ئامرازه که شی (نه) یه، بۆ نمونه:

برۆم نه رۆم

برۆین نه رۆین

بروات نه پروات

برقن نه پرون

بروئيت نه پروئيت

برقن نه پرون

ئەم صيغەى نههيهش وهك فرمان به هەردوو شتووى صريح و ناصريحه وه به پتي جيگه بو مه به ستي جوداجودا به كار ديت به لام كه واتاي صيغەى ئەمر بو دؤعا بوو له نههيدا دهبيت به (تووك ليكردن) به پيچوانهش، كه ئەمرهكه بو (تووك ليكردن) بوو، نههيهكهى دهبيتە دؤعا بو كردن، وهك:

سەرکه ویت سەر نه که ویت

بمریت نه مریت

تیبینی (۱):

کاتیک ئامرازی نهفی دیتە پش کاری ئاینده ئیشارهتی مضارعت تی دهچیت، که ئامرازی نههیش دیتە سەر «فرمان» ئیشارهتی ئەمر تی دهچیت، وهك:

دهروا ناروا

بروا نه پروا

تیبینی (۲):

به لام له کوردیدا جوژیک نهفی و نههی ههیه کهوا ژۆر له واتای nor و neither نزیکه، ئیشارهتهکهى له گه ل هی مضارع و ئەمر دا کو دهبيتە وه و تیان نابا، بو نمونه دهگوتریت:

نه دی نه دهروا (بو نهفی)

نه بیت نه پروات (بو نههی)

له شتووى کرمانجی سەرودا، نههی صريح ناصريح ئەشیت به ئامرازی (مه) و (نه) بیت، وهك:

نهخۆ مهخۆ (بو صريح)

نهخۆ مهخۆی (بو ناصريح)

به لام له ناوچهى بادینادا تەنیا ئیشارهى (نه) به کار دیت، وهك:

نهخۆ (بۆ صریح)

نهخۆی (بۆ ناصریح)

له دوا ئهمه و له دوا لیکۆلینهوه و وردبوونهوه و لیدوانتیکی زۆر دوور و درێژ و هه‌ڵسه‌نگاندنی ته‌عریفی «کار»، له‌لایهن ئەندامانی لیژنه‌وه ئهم ته‌عریفه‌ی خواره‌وه بۆ «کاری فه‌رمان» په‌سه‌ند کرا:

«کاری فه‌رمان ئه‌و کاره‌یه داوا‌ی روودانێک ده‌کات داوا‌ی ئا‌خاوتن».

لیژنه‌ له‌به‌ر ئهم هۆ‌یا‌نه‌ی خواره‌وه ئه‌و ته‌عریفه‌ی په‌سه‌ند کرد:

۱- که‌ گو‌ترا (ئ‌ه‌و کاره‌یه) هه‌موو تاییه‌تییه‌کانی کار وه‌ک کات و صیغه ده‌گرێته‌وه.

۲- وشه‌ی (داوا) بۆ فه‌رمان و دوعا و تووک لیک‌کردن و ئا‌وات و خواستن و هه‌موو وا‌تا‌کانی تری فه‌رمان که‌ له‌ پێشه‌وه لێی دوا‌ین ده‌ست ده‌دات.

۳- وشه‌ی (روودان) کاری تێ نه‌په‌ر و تێپه‌ر و مطا‌وعه ده‌گرێته‌وه.

۴- ده‌سته‌واژه‌ی (داوا‌ی ئا‌خاوتن) جو‌رێک له‌ جو‌ره‌کانی رابردووی ئینشائی که‌ ئه‌ویش ئا‌واتی تێدا‌یه له‌م ته‌عریفه‌ ده‌رده‌ها‌و‌زێت، صیغه‌که‌شی ئه‌مه‌یه (ب‌چو‌وما‌یه، ب‌م‌کر‌دا‌یه).

شه‌شهم - کار له‌ رووی فۆرمه‌وه:

کار له‌ رووی فۆرمه‌وه ده‌کرێت به‌ دوو به‌شه‌وه:

۱- کاری ساده.

۲- کاری ناساده.

۱- کاری ساده: ئه‌و کاره‌یه که‌ له‌ تاکه‌ یه‌ک وشه‌ پێک هاتووه و ناشیت که‌رت ب‌کرێت، وه‌ک: خوا‌ردی، نو‌ست، پ‌سا...

تێبینی:

أ- کاری ساده له‌ گه‌ردانی جو‌دا جو‌دا‌دا که‌ روا‌له‌تی له‌ ساده‌وه بۆ ناساده ده‌پ‌وات له‌ راستیدا هه‌ر ساده ده‌م‌یتێته‌وه، دیاره هه‌موو کاریک ساده بێت یا ناساده شی‌او‌ی ئه‌وه‌ی هه‌یه ب‌بێت به‌ رابردووی و رانه‌بردووی و ئه‌مر، له‌ راب‌وردو‌ودا هه‌ر جا‌ره‌یان بۆ زه‌مان‌تیک به‌کار ب‌یت و له‌ هه‌موو حا‌لا‌نیشدا رانا‌ویان ب‌گو‌رێت:

تیکرای ئەم گۆرانه رواله تییه چ کاریکی نییه به سەر سادەیی و ناسادەیییهوه. کار که بۆ خۆی له بنه پەتدا یەک وشە بوو با له گەردانیشتا زیادهی بێته سەر هەر به سادەیی دەمێنێتهوه، بۆ نموونه:

کاری (هات) له تاکه وشەیی (هاتن) هوه وەرگیراوه، کاریکی سادەیه، لهوهوه «هاتم، نه هاتم، هاتبام، هاتبیتم، دههاتین» ههموویان سادەن.

ب- له کوردیدا صیغەیهک ههیه دووبارەکردنەوهی «کار» پادەگەیهنیت بۆ ئەوهی واتای بگۆریت وەک «هات - هاتهوه». ئەم زیادیهی به دوا کارهکه دا دیت و واتای ناگۆریت، نابێته هۆی ئەوه کارهکه له سادەیی بشۆریت. له کرمانجیی سەرودا ئەم نامرازهی کۆتاییی کار له پێشهوهی کارهوه دیت؛ به لām هه‌میشه واتای تازه پێک دینیت نهک دووبارەکردنەوه ده‌به‌خشیت، ئەگەر هات و دووبارەکردنەوه به‌بخشیت ده‌بیت له‌وتشتا بکه‌وتته دواوه، وەک:

زفړی - زفړیڼه

٢- کاری ناساده: ئەو کارهیه که له کاریک و زیادیهک پەیدا بوو، وەک:

هه‌لکه‌وتن

ده‌ستگرتن

سه‌رب‌پ‌ین

چا‌وپۆش‌ین

ئێستقرا ده‌ری ده‌مخات له کوردیدا کاری ناساده سی جۆری هه‌یه:

یه‌که‌م - ئەو جۆرهیه که زیادیه‌که‌ی وشه‌یه‌کی واتادار بێت، وەک:

(سه‌رب‌پ‌ین، ده‌ستگرتن) له‌م کارانه‌دا کۆبوونه‌وه‌ی کاره‌که و وشه‌ واتاداره‌که واتایه‌کی تازه پێک دینیت که هه‌یچ کامیان به‌ ته‌نیا نایه‌بخشن. لیژنه زاراوه‌ی «لێکدراو»ی په‌سه‌ند کرد بۆ ئەم کارانه.

دووم: ئەم جۆرهیه که زیادیه‌که‌ی پێشگر، وه‌یا پاشگریت. له‌مه‌دا زیادیه‌که واتای سه‌ربه‌خۆی نییه، به‌ لām واتای کاره‌که ده‌گۆریت، وەک: هه‌لگرتن، دا‌به‌زین، کردنه‌وه.

لیژنه زاراوه‌ی «دا‌رژاو = دروستکراو»ی بۆ ئەم کارانه په‌سه‌ند کرد.

سټیهم - نهو جوړه‌یه که زیادیه‌که‌ی وشه‌ی واتادار و پیشگر وهیا پاشگر بیت،
وهک: دهست لی هه‌لگرتن، پی لی هه‌لبرین، دهست‌کړنه‌وه، سهر هه‌لدانه‌وه.

لیژنه زاراوه‌ی «ناوټه» ی بۆ ئهم کارانه په‌سهند کرد. له‌مه‌ویش زاراوی «تیکه‌ل»
به‌کار هاتووه به‌لام «ناوټه» وشه‌ی‌کی ساده و له‌بارتره.

لیژنه له سهره‌تای لیکو‌لینه‌وه‌یدا بۆ ئهمه چوو بوو که کاری ناساده بکړیت به
دوو به‌شه‌وه:

۱- لیکدراو

۲- دارڅاو

بۆ هره‌یک له‌م به‌شانه‌ش ته‌عریف و نمونه‌ی پټو‌ستی هینا بووه‌وه به‌لام دوا‌ی
چاو پیدا‌خشان‌دنه‌وه و توو‌ژزی نیوان ئه‌ندامان دابه‌شکړنه‌که‌ی دواتری (۱)-
لیکدراو ۲- دارڅاو ۳- ناوټه‌ی په‌سهند کرد.

تټی‌بینی (۱)

کاری دارڅاو (دروست‌کراو) واده‌بیت له‌ تنیا پیش‌گریک و کار، وهیا پاش‌گریک و
کار، وهیا کار و پیش‌گریک زیاتر، وهیا له‌ کار و پیش‌گر و پاش‌گر پټک دیت،
نمونه:

هه‌لگرتن، دابه‌زین (کار و پیش‌گریک)

گرته‌وه، خواردنه‌وه (کار و پاش‌گریک)

تی هه‌لکیشان، پی راگه‌یشتن (کار و دوو پیش‌گر)

هه‌لدانه‌وه، دادانه‌وه، (کار و پیش‌گر و پاش‌گر)

تټی‌بینی (۲)

هرچه‌ند پټو‌سته مه‌به‌ست له‌ پیش‌گر و پاش‌گر روون بکړته‌وه، بۆ نه‌وه له‌م
باسه‌ی کاری ناساده‌دا خوټنه‌ری ئهم رټ‌زمانه سهری لی نه‌شیوټ به‌لام پټو‌ستی
نه‌چرا نه‌وه‌ی زنجیره‌ی باسی کار ئهم روون‌کړنه‌وه‌یه‌ی ومخراند بۆ کاتیکی تر.

تټی‌بینی (۳)

له‌ گهردانی کاری ناساده‌دا ئیشاره‌ی مضارعت (ده) به‌سهر کاره‌که‌وه

دهمښته وه و جی گورکي ناکات، نمونه:

هه لدهستم، تی هه لدهچم، دهست به سهردا ده گرم

به لام له شپوهی کرمانجی سهرودا له صیغه ی ئاینده (مستقبل) ئیشاره ی
مضارع ت ده چته به رایي پیشگره که وه، وهک:

دی رابم

دی هه لگرم

تیبینی (۴)

گهردانی کاری ناساده که بکریته کاری نادیار (مبنی للمجهول) ته نیا ده خلی
به سهر کاره که وه هیه، زیادی و پیشگر و پاشگر له کاره که دا، وهک خو یان
دهمښته وه، نمونه:

کردن، کرا، هه لکرا، هه ل ده کريت، هه لده کريت وه

گرتن، گيرا، داگيرا، داده گيريت، داده گيريت وه

تیبینی (۵)

بو نه فی و نه هی، نه داتی نه فی بیت یا نه هی بیت ده که ویتته پیش کاره که وه،
وهک:

هه لمه گره هه لنه گريت هه لناکرن

تی هه لمه چوو تی هه لنه چیت تی هه لناچین

له کرمانجی سهرودا هه رچهند غالب ئه وهیه که نه داته کان راسته وخو بکه ونه
پیش کاره که وه، به لام ده شیت جی بگورن و بچنه پیش پیشگره که وه، وهک:

رانه به نه رابه

رانابت ناراپت

له بهر ئه وهی که به شی له کاری ناساده به یاریده ی پیشگر و پاشگر پیک دین،
لیژنه وای به باش زانی له و پیشگر و پاشگرانه بدویت که پیوهندیان به کاره وه
هیه.

پیشگر:

۱- هَل (هل): هه لچوون، هه لبرین، هه لدان: ئەم پیشگره به گشتی بۆ بزووتنه وهی سهره و ژوور به کار دیت، به لām ناوناوه بۆ مه بهستی تریش به کار دیت، وهک: هه لښتن، هه لکلۆفتن.

۲- (دا): دابوون، داگرتن، دابه زین، دادپین. ئەم پیشگره به گشتی بۆ بزووتنه وهی به ره و خوار به کار دیت به پیچه وانهی (هه ل)، به لām واش ده بیت بۆ مه بهستی تر به کار دیت، وهک: داچله کین، دارزین، دابپین.

۳- (پا): پاگرتن، پاپه پین، پاخستن، پامالین. ئەم پیشگره به گشتی بۆ بزووتنه وهی ئاسۆیی (افقی) به کار دیت، واش ده بیت بۆ مه بهستی تر دیته پیش کاره وه، وهک:

پاچله کین، پاهاتن، پازاندنه وه.

۴- (تێ): تیکه و تن، تیهاویشن، تیکردن. ئەم پیشگره به گشتی بزووتنه وهی به ره و ناوه وه پیشان دهدات، واش ده بیت بۆ مه بهستی تر به کار دیت، وهک: تێ هه لسوون، تیه پین، تیدان.

۵- (پێ): پیکه نین، پیکردن، پیبوون، پپچوون (خایاندن). ئەم پیشگره بۆ گه لێ مه بهست به کار دیت، وهک دیارخستنی هۆی روودان، وهیا گۆرانی حال (پیکه یشتن).

۶- (لێ - ژێ): لیدان (عود لیدان)، لیهاتن (تا لیهاتن)، لیبوونه وه، لیکردن. ئەم پیشگره بۆ گه لێ مه بهست به کار دیت، وهک له وینه کاندایاره.

۷- (وهر): وهرکه و تن، وهرچه رخان، تیوه ردان... ئەم پیشگره بزووتنه وهیهکی قهوسی دائیری تیدایه واش ده بیت بۆ واتای تر به کار دیت، وهک: وهرگرتن.

۸- (قه - وه): ئەم پیشگره له شیوهی کرمانجیی سه روودا به گشتی، وه له هه ندی شیوهی کرمانجیی خوارووشدا بۆ مه بهستی داهێنانی واتای تازه به کار دیت، وهک:

کوشتن قه کوشتن

خارن قهخارن

له کرمانجی خواروودا دهگوتریت «دەرگه که وه که» به واتای بکه وه، ههروهه دهگوتریت (وهخۆ) به واتای بخۆوه.

له کرمانجی سهروودا ئهه پیشگره له رابوردوو و ئاینده و فهماندا به کار دیت، به لām له کرمانجی خواروودا ته نیا له رابوردوو و فهماندا ده دیتیت، له ئاینده دا ده بێته وه پاشگر وه که هه موو شیوه کانی تری کرمانجی خواروو، نمونه ش:

۱

دەرگه که م وه کرد

دەرگه که وه که

دەرگه که ده که مه وه

۲

ئاوه که م وه خوارد

ئاوه که ی وه خۆ

ئاوه که ی ده خۆمه وه

۹- له کرمانجی سهروودا پیشگری (قی) هه یه، وه که:

قیدان، قیچوون

له هه ندی شیوه ی کرمانجی خواروودا (به تایبه تی له نیوان خێله کاندای)

ئهم «قی» یه ده بێته «وی»، وه که:

ویدان ویکه وتن

۱۰- له کوردیدا هه ندی کار زیادیه کی تیکه لیان به پیشدا دیت، وه که: بیکه وتن،

لیکبوونه وه، تیکسمران. ئهم زیادیه یانه له حالیکدا واتای کاره که بگۆرن،

وه یاخود لی زیاد بکه ن به پتی ده ستووری پیشگر ده بیت پیدان بگوتریت

پیشگری «دارژاو».

چه ند نمونه یه کی تر له پیشگری ئاویتته (دارژاو):

پیوه دان تیوه چوون تیوه گلان (تورط)

١١- له كوردیدا كۆمه‌لیك وشه هه‌ن دینه پێش كاروه واتای تازه پێك دێن، وه‌یا واتای كۆن ده‌گۆڕن، وه‌یا لێی زیاد ده‌كه‌ن، وه‌ك:
(سه‌ركه‌وتن، سه‌ردان، به‌ركه‌وتن، ژێركه‌وتن، ده‌ركه‌وتن، ده‌رخستن، لادان...).

هه‌ندێ زما‌نه‌وانی كورد ئه‌مانه به پێشگر داده‌نێن، واته له مه‌عنای ئه‌صلیان ده‌رده‌به‌ن و وه‌ك پێشگری (هه‌ل، دا)یان حیساب ده‌كه‌ن كه واتای خۆیان دۆڕاندبێت. به‌لای هه‌ندێ زما‌نه‌وانانی تری كوردیه‌وه ئه‌م وشانه پێشگر نین و وشه‌ی واتادارن (ناو بن یا ئاوه‌لكار بن) به‌و پێیه هاتنیان له پێش كاروه‌ی كاری (لێك‌دراو) پێك دێن، نه‌ك كاری (دا‌ڕژاو).

پاشگر:

لێژنه له ته‌واوكردنی باسی (پێشگر) هاته سه‌ر دوان له (پاشگری) كار. به ئیستیقرا ده‌رده‌كه‌وێت له هه‌ندێ شیوه‌كانی زما‌نی كوردیدا پاشگری‌كی بێ ده‌مه‌ته‌قه هیه كه ئه‌ویش پاشگری (هوه) یاخود (وه)یه.

تێبینی:

به‌لای د. نه‌سرین فه‌خریه‌وه ئه‌م پاشگره ته‌نیا شیوه‌ی (وه، قه)یه نه‌ك (هوه)یه، به‌هه‌نگه‌ی ئه‌مه له شیوه‌ی ژووروودا كاتێك ده‌بێته پێشگر (وه) به‌كار دێت، وه‌ك:

قه‌خارن قه‌خارنه‌قه

ئه‌م بزوینه‌ی (ه) پێوه‌ندییه بۆ لكاندنی پاشگری (وه) به پێته كۆنسۆنانتی پێش خۆیه‌وه.

به‌لام رای مامۆستا مه‌سه‌عوود ئه‌وه‌یه، چ مانعێك نییه له‌وه‌دا بگوترێت پێشگره‌كه تێك‌رای (هوه)یه چونكه له هه‌موو ئه‌و میسالا‌نه‌دا كه بۆ كار دینه‌وه ئه‌م بزوینه‌ی پێشه‌وه (ه) ده‌دیتریت، ته‌نانه‌ت وا ده‌بێت كه پێته بزوین ده‌بێته كۆتاییی كار پێتێكی كۆنسۆنانت دیت و ئه‌م بزوینه ده‌پاریزیت، وه‌ك:

هاتومه‌ته‌وه (كه لێرده - ت - هات و بزوینه‌كه‌ی پاراست)

له گه‌لێك شیوه ئاخاوتندا ده‌گوترێ (كه‌رایه‌وه، كوژایه‌وه...) كه له‌و شوێنا‌نه‌دا

پیتیکي (ی) پیوهندی وهک (نون الوقایة) دیت و بزوتنه‌ک‌هی سهرتای (هوه)
ده‌پارتیت، نالی ده‌لی:

لاله که مه‌جمه‌ریکه به با خوش و گ‌ش ده‌بی
ناوی که پر خه‌ل‌ووزه به شه‌بنم کوژایه‌وه
شاعیریکی تر ده‌لی:

«شوق‌پشی مه‌جنوون له نال‌هی کو‌ه‌ک‌ن فامایه‌وه»

بی گومان لهو شیوانه‌دا، که ده‌بیت‌ه پیش‌گر ئیمکان نییه بزوتنه‌ک‌هی پیشه‌وه (ه)
خو به در‌بخات، که ئه‌مه به‌دی‌هیه‌که و کوتانه‌وه‌ی لزوم نییه.

قسه‌ی مام‌وستا مه‌سعوود محم‌هد ته‌واو بوو.

ئهم پاش‌گره له کوردیدا بۆ‌گه‌لی مه‌به‌ست به‌کار دیت وهک له‌م نموونانه‌دا
ده‌رده‌که‌ویت:

۱- کردن - کردنه‌وه (فتح).

لی‌رده‌دا پاش‌گره‌که واتایه‌کی تازه‌ی پتک هینا.

۲- خواردن - خواردنه‌وه.

لی‌رده‌دا جودا‌وازیی خسته‌نیوان مفهومی کۆن و تازه.

۳- پارانه‌وه

حه‌سانه‌وه

ک‌پروژانه‌وه

پارانه‌وه

له‌م نموونانه‌دا پاش‌گره‌که ده‌وریکی بنجیی هه‌یه له پتک‌هینانی سهرله‌به‌ری
واتادا له‌و رووه‌وه که ئه‌گەر لاب‌بردیت واتا نامیتیت.

۴- هاتن - هاتنه‌وه.

لی‌رده‌دا دووباره‌کردنه‌وه راده‌گه‌یه‌نیت، هه‌رچه‌نده له پیشه‌وه‌گوترا که له‌م حاله‌دا
کاره‌که له ساده‌یی ناکه‌ویت به‌لام دیسانه‌وه ئاشکرایه که پاش‌گریک به‌کۆتاییی
کاره‌که‌وه هه‌یه.

تیبینی (۱)

وا دهبیت ئەم پاشگره دوو واتای سەربەخۆ رادەگەیەنیت، وەک (چوونەوه):
 لەوانەیە بە واتای دووبارەکردنەوه بێت یاخود رەوانەوهی رەنگ بێت؛ هەرۆهها:
 بردنەوه، کردنەوه...

ئەم پاشگره شیۆهێ به کارهێنانی تریشی ههیه کهوا بۆ سەرنجگرتن و
 لێکدانەوه دەرەکهوێت. لەم رووهوه خوێندنەوهی وتارەکهی (د. نەسرین فەخری) له
 بەرگی یەکهەمی گۆڤاری کۆری زانیاری کورد یارمەتی خۆنەر دەدات.

تیبینی (۲)

له کرمانجیی سەرووشدا هاتنی پێشگری (وه) ئەم دەورە دەبینیت که وەک
 پاشگر له کرمانجیی خواروودا دەبینیت تەنیا دووبارەکردنەوه نەبیت، که لهوێشدا
 هەر به پاشگری دەمیتێتەوه.

ه- لهو زیادییانەی که به دوا کاردا دێن، زیادیی (اندن) ه. ئەم زیادییە چ پێی
 بگوتریت (پاشگر) چ پێی بگوتریت (أداة = ئامراز)، وهیا زیادیی تصریفی
 چەند دەورێک له کاری کوردیدا دەبینیت. سروشتیکی تایبەتیشی ههیه که
 جودای دهکاتهوه له پاشگری تر نهویش ئەمەیه کهوا تیکهڵ به تکیونی کار
 دهبیت، وه له تصریفدا (له ماضییەوه بۆ مضارع) شکلی دهگۆریت. لەم
 نمونانە جۆری کارکردنی (اندن) له کاری کوردیدا به دەرەکهوێت:

۱- فرین فراندن (هەلفراندن)

کهوتن کهواندن

خهوتن خهواندن

لێره‌دا کاری تێ نه‌په‌ری گۆڕیوه به تێپه‌ر.

۲- پر مه پرماندن

زیره زیراندن

حيله حیلاندن

لێره‌دا «اندن» کاری تێ نه‌په‌ری دروست کردووه له دهنگی سروشتی، له
 کرمانجیی سەروودا ئەم تەرزەکارە له دەنگدا به هۆی «اندن» وه دروست نابیت.

۲- برژا برژاندی

سووتا سووتاندی

پسا پساندی

پژا پژاندی

ئەم کارانە کە کاری (روودان - مطاوعە) ن کۆتاییشیان بە بزوتنی (ا) هاتووە لە
حالتیکدا کە (اندن)یان دەچیتە سەر و دەیان کات بە تێپەڕ، بە ناچاری یەکیەک لە
دوو (ا)یەکە دەقرتیت.

هەوتەم - ئەو واژانەیی کە لە «کار» وەرەگیرێن:

بە پێی ئیستیقراوەک کە لیژنە لە زمانی کوردیدا کردوویەتی ئەو واژانەیی کە لە
«کار» وەرەگیرێن بۆ دەرپرینی مەبەستی جوړجوړی ئاخاوتن، ئەمانە:

۱- ناوی کارا (اسم الفاعل)

۲- ناوی بەرکار (اسم المفعول)

۳- ناوی چاوگ (اسم المصدر)

۴- ناوی جێگا (اسم المكان)

۵- ناوی ئامێر (اسم الآلة)

۶- ناوی ناسادە (الاسم المركب)

ئەوا لیژنە یەکە یەکە لێیان دەدوێت:

۱- ناوی کارا (اسم الفاعل)

آ- داپشتنی لە کاری تێ نەپەر:

لەم نمونانە خوارەووە جوړی داپشتنی ناوی کارا لە کاری تێ نەپەر بە
دەرەکەوێت:

نووست نووستوو

مرد مردوو

رزی رزیو

خوسا خوساو

چوو چوو

وهك دهردهكه ویت داپشتنی «ناوی کارا» له کاری تی نه په ږ به هوی هاتنی
 (و) هوه دهیت بۆ کوټایی کارهکه، به لآم به پتی جیگا وادهیت واوهکه به شیوهی
 بزوتن دیت، وهک (مردوو)، واش دهیت به شیوهی کوټسنانت دیت، وهک
 (خووساو)، دیاره که واوهکه به دوا پیتی کوټسنانتدا هات و بۆ خوی دهیت
 بزوتن، به پیچه وانه که به دوا بزوتندا هات دهیت کوټسنانت. ههروهه که به دوا
 (و) دات هات ئیمکان نامیتن بۆ خوی ته له فوز بکرت له بهر ئه مه دهنکه که ی
 دهرناکه ویت وهک «چوو، بوو...». ئه م وشانه له به کارهیناندا دهشی ببنه ئاوه لئاوی
 کارا (الصفة الفاعلية)، وهک:

پیاوی نووستوو

ترتی رزیو

ههروهه ئه م صیغیه له پتکه پتنانی «راپوردووی نزیک = ماضی قریب» یش
 به کار دیت، وهک:

من نوستوم

ئیمه دهیتکه وهستاوین

به لآم له شیوهی کرمانجی سهرودا داپشتنی «ناوی کارا» به م جوړه دهیت:
 ۱- ئه گهر کوټایی کارهکه پیتی کوټسنانت بوو، وهک: «هات، م...» به هوی
 هاتنی «ی» ناوی «کارا» پهیدا دهیت «هاتی، مری».

۲- ئه گهر کوټایی کارهکه بزوتنی «ا، و» بوو، وهک «خووسا، چوو» به هوی هاتنی
 (بی) وه ناوی کارا پهیدا دهیت «خووسای، چووی» به لآم دهیت به دوا «ا» دا
 هه ریه که «ی» بیت، وهک «خووسای».

۳- که هات و کوټایی (ی) بوو، وهک (رزی) بۆ دروستکردنی ناوی کارا نیشانه ی
 (ای) دیت، وهک (رزیای). به لآم دهیت وشه که وهک خوی بمیتته وه و
 بووتریت (رزی). له م حاله دا دیاره زیادی (ی) هکه، تی چوو له بهر (ی) ئه صلی
 وشه که.

تیبینی:

له جفریکی ته سکا جوړیکی تری داپشتنی ناوی کارا له کاری تی نه په ږدا دیت
 بهرچاو، له کتبه که ی سه عید سدی لاپه (۲۰) دا دوو نمونه هاتوو (بووه،

چووہ) کہ ناوی کارابن له (چوون و بوون). ئەم دارپشتنە بزوینی (ه) دینیتە کۆتایی کارەکەوہ له جیاتی (و). وەک ئەم چەند وشەیە، وشەی «لیکەوتە، تیکەوتە، ھەلاتە، مردە» ئەویش ھەر جۆرێکە له ناوی (کارا) کەوا بە ھۆی ھاتنی بزوینی (ه)وہ بۆ کۆتایی کار پەیدا بووہ.

دارپشتنی ناوی کارا له کاری تۆ نہپەر دەستورەکەیی ناگۆریت ئەگەر ھات و کارەکە (سادە) نہبوو، وەک:

دامردوو

ھەلستاو

دەرپەریو

تۆ ھەلکشوو

دیاری کاری تۆ نہپەر ھەر بە شتووی دارژاو (دروستکراو) دەبیتە (ناسادە)، ئیمکان نییە وشەی واتادار له پیشەوہ بیت و بیکا بە لیکدراو؛ لەگەڵ ئەمەشدا تەركیبێکی وەسفی ھەیە له وشەی واتادار و کاری تۆ نہپەر پیک دیت کە پتی ناگوتریت (ناوی کارا) و واتای ناوی کارای تیدا نییە وەک «کۆستکەوتوو، کۆرمردوو، سکسووتاو» ئەم وشە لیکدراوانە، ئاوہلناوی کارای لیکدراون.

[روونکردنەوہ:

دەشۆ بگوترۆ له کاری وەک (سەرکەوتن، لاکەوتن)دا وشەکانی (سەر، لا) له واتای بنجیی خۆیانەوہ بەرھو (ظریفە) رویشتون، کە مەعلوومە (ظرف) واتای مادیتیی خۆی دەدۆرینیت، بۆیە ھاتوونە پیش کاری (کەوتن) کە کاریکی تۆ نہپەرە.

دەمراستی لیژنە]

له کوردیدا چەند صیغەیک ھەیە وەک (ناوی کارا) له کاری تۆ نہپەر وەردەگیریت، بەلام لایەنی وەسفیان زیاتر تیدایە، لەبەر ئەوہ دەشیت پتیاں بوتریت «ئاوہلناوی کارا» وەک لەم نمونانە وەردەکەوێت:

رووہک، کە له روانەوہ ھاتوہ

نووسەک، کە له نووسانەوہ ھاتوہ.

ترسنۆك، گرینۆك له ترسان و گریانهوه هاتوون.

ئهم تهرزه ئاوهلناوى كارايه له كوردیدا وادهبیت به دووباره كردهوهی وشه پێك دیت، ههر جاره به جوړی، وهك:

پس پسۆك، كه له پسانهوه هاتووه.

خول خولۆك (خول خوله)، كه له خولانهوه هاتووه.

وشه‌ی «خش خشۆك» ههر چه‌ند بووه به ناوی جیگا (اسم مكان) به‌لام وا پێ دهچیت كه له بنه‌په‌ندا ههر لهم بابته بووبیت، به‌لام له به‌كاره‌یناندا گۆرابیت.

صیغه‌یه‌کی تریش هه‌یه مبالغه‌ی تێدایه، وهك «گه‌پۆك، فرۆك، له‌رزۆك» كه ئهمه صیغه‌ی ره‌سه‌نی مبالغه‌یه له كوردیدا له‌و رووهوه كه بریتیه له كار و زیادی (الفاعل والزيادة). [گه‌پ + ۆك +، فر + ۆك، له‌رز + ۆك]. له هه‌ندێ میسالی پێشوو‌تردا، وهك (پس پسۆك، گرینۆك) ئهم زیادییه‌ی (ۆك) هه‌یه، به‌لام یا كاره‌كه بۆ خۆی دووباره بووه‌ته‌وه یاخود زیادییه‌كه خۆی پتره له «ۆك» بۆیه نه‌مانگوت ئه‌مانه صیغه‌ی ره‌سه‌نی مبالغه‌ن.

جگه له‌م صیغانه له كوردیدا صیغه‌ی تریش هه‌یه كه «ناوی كارا» وه یا «ئاوه‌لناوی كارا» دروست ده‌كهن به ئیستیقرا ده‌دۆزێنه‌وه. نموونه‌یه‌کی ئهم صیغایه وشه‌ی «مردۆخ» كه ئه‌ویش له وشه‌ی (مردن) وه هاتووه. واش هه‌یه له (فریز) صیغه‌یه‌کی كارایی وه‌یا «ئاوه‌لناوی كارایی» ساز ده‌بیت، وهك (چه‌نگ سۆته‌كه) كه له وشه‌ی (چه‌نگ + سۆت + هكه) پێك هاتووه.

ب- دا‌پشتنی له كاری تێپه‌ر:

۱- له نووسینی نوێی كوردیدا صیغه‌یه‌کی دا‌هاتووی «ناوی كارا» له كاری تێپه‌ردا په‌یدا بووه، تا ئیستا بۆ كۆمه‌لیك وشه به‌كار هاتووه، له په‌ره‌سه‌ندنیشدا‌یه، وهك:

خوێندن	خوێن	خوێنه‌ر
نووسین	نوس	نوسه‌ر
بینین	بین	بینه‌ر

کوشتن کوژ کوژر

۲- له پهړاویتیکي ته سکدا صیغه یه که بۆ ناوی «کارا = فاعل» به کار دیت، وهک:

دیتن دیت دینه

خواردن خوارد خوارده

به جوړتیکي گشتی ئه صیغه یه له کاری تپه پدا بۆ ناوی «به کار = مفعول» به کار دیت به لام له چند کاریکدا به شیوه یه کی ریزه پ بوو ته ناوی «کارا = فاعل».

۳- چند کاریکی تپه پ صیغه ییکی ناوی کارایان هیه که له بنجدا ئه صیغه یه بۆ کاری تی نه پره:

گرتن (گیران) گیر گیرهک

کهستن کهز کهزهک (له شیوه یی بادی نی بهو شته ده لئین که شتی تر ده گزیت).

۴- له کوردیدا صیغه یه کی مبالغه یی تر هیه له کاری تپه پ ودرده گیریت، وهک:

کوشتن کوژ بکوژ

برین بری ببری

گوتن (ده) لی بلی

۵- وا ده بیت له دووباره کړنه وه یی وشه یی کار «ناوی کارا» ویا «ئاوه لئاوی کارا» پهیدا ده بیت، وهک «خواز خوازوک» به که سی ده گوت ریت که زور شت ده خوازیت. هروها وشه یی «کهز کهزه» به گیایه که ده گوت ریت ژه هراوییه له شی گیانله بهر ده گزیت، واتا وشه که له «کهستن» هوه هاتووه.

۶- ناوی «کارای ناساده» هیه له کوردیدا که له کاری تپه پ ودرده گیریت، چ له پیشگر و که ریتیکي کار چ له وشه یه کی واتادار و که ریتیکي کاره که بیت، بۆ نمونه:

پیشگر و که رتی کار	هه لگرتن	هه لگر
	تیکردن	تیکه ر
	لینان	لینه ر

نانخواردن	نانخوړ	وشه‌ی واتادار و کهرتی کار
سهرتاشین	سهرتاش	
جلشوشتن	جلشوړ	

تټبیینی (۱)

وشه واتاداره‌که‌ی جوړی دووهم جټ‌گه‌ی بهرکار (مفعول) ی گرتووه‌ته‌وه.

تټبیینی (۲)

نهم صیغه‌یه‌ی ناساده‌ی ناوی کارا له کوردیدا به دوا ئه‌داتی نه‌فیشدا دیت و له تټپه‌ر و تټی نه‌په‌ردا ئاوه‌لناوی کارا دروست ده‌کات، وهک:
نه‌خوړ، نه‌مر، نه‌شوړ، نه‌به‌ز، کوړل نه‌دەر، جل نه‌شوړ، نه‌هات.

۲- ناوی بهرکار (اسم المفعول):

ناوی بهرکار له کوردیدا چند جوړټک د‌ارشتنی هه‌یه:

ا- له کاری کارا نادیار (المبني للمجهول):

د‌ارشتنی نهم جوړه بهرکاره به زیادکردنی (و) ده‌بیت له کوټایی کاری کارا نادیاردا، وهک:

کوژران	کوژرا	کوژراو
گیران	گیرا	گیراو
خوران	خورا	خوراو

نهم‌وی سهرنج راده‌کټشیت له د‌ارشتنی نهم جوړه‌ی ناوی «بهرکار» نهم‌ویه که وا ههمان ریگه‌ی د‌ارشتنی ناوی کارای (افعال المطاوعة) ی بو به‌کار دیت، وهک:

پسان	پسا	پساو
سووتان	سووتا	سووتاو

مه‌به‌ست له‌م تټبیینیه نهم‌ویه که وا سهره‌رای (و) که ئه‌لفیکیش له کوټایی ههردوولایاندا هه‌یه که‌چی ته‌نیا «و» له‌و ناوه کارایانه‌دا هه‌یه که له کاری تټی نه‌په‌ری عاده‌تی (غیر مطاوعة) ومرده‌گیریت، وهک:

نووستن نووست نووستوو

کهوتن کهوت کهوتوو

ئەم صیغەیی ناوی بەرکاریش وەک صیغەیی ناوی کارا بۆ رابردویی نزیک
بەکار دێت، وەک:

کوژران کوژرا کوژرا کوژراوه

خوران خورا خورا خوراوه

گیران گیرا گیرا گیراوه

بۆ بەراوردی ئەم نموونە لە رابردویی نزیکی کاری مطاوعە دینینەوه، وەک:

سووتان سووتا سووتا سووتاوه

پیشان پیشا پیشا پیشاوه

خلیسکان خلیسکا خلیسکا خلیسکاوه

تێبینیی یەکەم:

لە شێوەی کرمانجیی سەرودا چونکە صیغەیی (المبني للمجهول) بە ھۆی کاری
یاریدەدەری (هاتن) ھوێ پەیدا دەبێت، ئەم صیغەیی ناوی بەرکار، لەوێدا بەم جۆرە
نایەت بەرچا، بۆ رابردویی نزیکیش صیغەیی تایبەتی سەر بەو شێوەیە بەکار
دێت، وەک:

هاتنە خارن هاتنە خارنئ هاتنە خارنئ

هاتنە دیتن هاتە دیتنئ هاتنە دیتنئ

تێبینیی دووھەم:

لە ھەندێ شێوەی کرمانجیی خوارودا، وەک (ھەولێر، کۆیە، خۆشناوەتی...) لە
جیاتیی «و»، «ی» بەکار دێت بۆ پێکھێنانی صیغەیی ناوی بەرکار و دەگوترێت:

خورای

دیترای

کوژرای

زۆر جارانیشت لە بەکارھێناندا «ی» کە دەقترتێت. صیغەیی رابردویی نزیکیش
لە شێوەیەدا ھەر بە ھۆی (ی) کەوێ پێک دێت، وەک:

کوژرایه دیترایه خورایه

شایانی باس کردنه، کهوا له داپشتنی ناوی کاراش هه مان صیغه به کار دیت و دهگوتریت: نووستی، پویشتی (له جیاتی نووستوو، پویشتوو).

ب- له کاری کارا دیار (المبنی للمجهول):

۱- ئەم جوژده بهرکاره له صیغه ی رابوردوی ره به ق (مطلق) هوه وهردهگیریت به زیادکردنی بزویننی (ه) له کوژایی وشه ی کاره کهوه، وهک:

کوشتی	کوشت	کوشته
گرتی	گرت	گرته
بردی	برد	برده
کردی	کرد	کرده

ئەم صیغه به زوژیی له کاری تای و دالی وهردهگیریت، ناوناوهیه که نه بیت له کاری یایی و ئەلفی و واوی ئەم صیغه به نایه ته بهرچاو، به نمونه:

له کرمانجیی سهروودا ده لێن: ئه ززی شێله. بهو ئه ززه ده لێن که وا شێلراییت بۆ مه زه، واته له «شێلان» هوه وهرگیراوه که کاریکی ئەلفیه.

۲- له شێوه ی کرمانجیی خواروودا دهگوتریت «قهول و بریه» لێره دا «بریه» له برینه هوه وهرگیراوه که ئه ویش کاریکی یانییه. به ئیستیقرا ی ته واوی زمانه که له وانه به نمونه ی تریش له م بابه ته چنگ بکه ویت.

۳- له پهراویژیکی ته سکدا صیغه به کی ناوی بهرکار هیه به زیادیی (وو) له کوژایی کاری رابردوو پیک دیت، وه له شێوه ی کرمانجیی سهروشدا ئەم واوه ده بیته (ی)، وهک:

کوشت	کوشتوو	کوشتی
گرت	گرتوو	گرتی

له شێوه ی کرمانجیی سهروودا بۆ کاری ئەلفی «ی» ناویه ند دیته نیوان ئەلفه که و «ی» ئەداته که، وهک:

کیلان کیلای (به واتای - کیلراو -)

۴- دروستکردنی ناوی بهرکاری لیکدراو. ئەم باسه گیروگرفتییکی زوژی تیدایه و

پټويستی به روونکردنه وهیځه کی دريژ هېډراو هه یه:

آ- چهند نمونونه یه که دینینه وه بؤ سهرنج لیگرتن له جوړتیک له جوړه کانی داپشتنی

ناوی بهرکاری لیکدراو:

کورگ خواردوو

دز بردوو

ئاو خنکاندوو

گولله کوشتوو

له م نمونونه دا وشه یه که م جیځه ی کارا (فاعل) ی گرتو وه ته وه، هر بویه مانای وشه لیکدراو که ده بیته بهرکار، چونکه دیاره «کارا» داوای «بهرکار» ده کات. به پیچه وانه، نه گهر وشه ی پیشه وه جیځه ی «بهرکار» ی گرتو وه واته ی وشه لیکدراو که ده بیته واته ی «کارا» چونکه «بهرکار» داوای «کارا» ده کات، به و پییه وشه کانی:

گوشت خواردوو

مال بردوو

نیچیر کوشتوو

مهړ خنکاندوو

پهړ سووتاندوو

هموویان ناوی کاران.

پوخته ی نه م ده ستووره نه مه یه: که وشه ی پیشه وه کارا بوو، تیکړای وشه که ده بیته بهرکار. به پیچه وانه وه که وشه ی پیشه وه به کار بوو، تیکړای وشه که ده بیته کارا.

لیره دا روونکردنه وه یه که دپته پیش پټو هندیی هه یه له گه ل باسی (ناوی کارای لیکدراو)، وهک:

گوشت خوړ

پیاوگوژ

مهړ خنکین

بهر دشکین

ئەم نمونانە كە سرنجى لى بگرين دەبينين واتاى سيفەتتىكى ھەمىشەيى
رادەگەيەنن بەلام كە بلىين:

گۆشتخواردوو

پياوكوشتوو

مەرخىكاندوو

لەم مىسالاندا ئىشارە بۆ رووداوتكى تايبەتتە، واتا ھەرچەند ھەردوو صيفە
بۆ ناوى كارا بەكار دىن بەلام جياوازىيەكى بنجى ھەيە لە نىوانياندا كە سيفەتى
كاتى و ھەمىشەيىيە.

[روونكرندنەوھ:

ئەم نەختە باسە دەبوو لە كاتى لىكۆلىنەوھ لە (ناوى كارا)دا باس
بكرىت بەلام لەبەر ئەوھى كە صيفەكە جارىكيان بۆ كارا و
جارىكيان بۆ بەركار پىك دەھىنرىت، وا بەباش زانرا دوا بخرىت
تاكو ھەردوو رووى بەسەريەكەوھ روون بكرىتەوھ.

دەمپراستى لىژنە]

ب- لە كوردیدا وشەى «بەر» چەند واتايەكى ھەيە، وەك:

بەر ثمر

بەر واجهە

بەر رووھو نزمایى

وشەى (بەر) لە وشەى لىكدراودا كە بە واتاى (نزمایى) بوو، وشە لىكدراوھكە
دەكاتە ناوى بەركار، بە پىچەوانەى دەستوورى گشتى، وەك لەم نمونانەدا
دەردەكەوئیت، وەك:

بەرپرس

بەرخۆر

بەركوت

بەركار

له مه و بهر له باسی کارای لیکدراودا گوتوبوومان که نه گهر که رتیکي کاری تپه پر
له گه ل ناویدکا هات وشه لیکدراوه که ده بیته ناوی کارا، وهک:

زۆرخۆر

برنجکوت

که مپرس

به لām که به دوا وشه ی (به ر) دا هاتن، وشه لیکدراوه که ده بیته ناوی بهرکار
ههروهک له نمونه کانی سهرووتردا ده رکه ویت.

ئه م ده ستووره ی ناوی بهرکار که به هۆی وشه ی (به ر) هوه پیک دیت به زۆری
ناوی بهرکار دروست ده کات، به لām وشه ی (به رگر) که ده بوا به پتی ده ستووره که
بیته ناوی بهرکار، که چی ناوی کارایه. لیره دا شتیک سه رنج راده کیشیت نه ویش
ئه مه یه له نمونه کانی ناوی بهرکار وشه ی (به ر) له گه ل کاره که یه ک ئیتیجاهیان
هه یه به لām له وشه ی بهرگر دا، وشه ی (به ر) دژی ئیتیجاهی ئه و کاره یه که بهری
لیگیراوه. (به ره لست) یش هه روه هایه.

ج- ئه م ته رکيبه ی ناوی کارای وهک:

گۆشتخۆر

پیاوکۆژ

خوینمز

که هات و بزوینی (ه) ی چووه سه ر به عاده ت ده یكات به ناویکی قاموسی له
جوژی ناوی گشتی، وهک بلتین:

مه شه که دره (ناوی میروویه که)

که رخنکینه (ناوی گیایه که)

کلکته قینه (ناوی مه لیکه)

گۆر هه لکه نه (ناوی گیانه به ریکه)

دۆشاومژه (ناوی ئه نگوستیکه)

به لām له چند وشه یه کدا ئه م ته رکيبه له جياتی ناوی کارا پیک بینیت، ناوی
بهرکار پیک دینیت، وهک:

مه‌لاخۆره

گورگنه‌خۆره

دز نه‌به‌ره

ئهم فه‌قه‌ره‌یه سه‌ر به ناوی کارایه، به‌لام به‌هۆی ئهم چه‌ند وشه‌ی به‌رکاره‌وه باسه‌که‌ی هاته ئیرانه. هه‌روه‌ها وشه‌یه‌یکه تریش به نیه‌سه‌ت ئهم ده‌ستووره‌ی دروستکردنی ناوی کارا ئه‌ویش وشه‌ی (جوانوو‌مژ)ه، که ده‌بوو به پیتی ده‌ستوو ته‌رکییه‌یکه ناوی کارا بوايه، که‌چی ناوی به‌رکاره و به‌و ماینه ده‌لێن که (جوانوو) ده‌یم‌ژیت.

۳- ناوی چاوگ (اسم المصدر):

له کوردیدا ئهم جووره دارشته هه‌رچه‌ند واتای چاوگی تیدایه به‌لام له چاوگی ئاسایی جودا ده‌بیته‌وه له چه‌ند روویه‌که‌وه:

۱- چاوگی ئاسایی به تیکراییه کۆتاییان به نوونی چاوگ دیت و پێوه‌ندییه‌کی ئاشکراش هه‌یه له نیوان ئه‌و و کار و ناوی به‌رکار و کارا، واته چاوگی ئاسایی ده‌شیت خۆی پیتی بگوتریت (سه‌رچاوه) بۆ وه‌رگرتن و دارشتنی کار و ناوی کارا و به‌رکار.

۲- چاوگی ئاسایی واتای کردن و روودانی به ئاشکراییه تیدایه، هه‌ر خۆی ئه‌و ترکیبه ئیزافییه دروست ده‌کات (نانخواردن، کاغه‌زنووسین، قسه‌کردن) که‌وا مضافه‌که له راستیدا به‌رکاره (مفعول) و پێش چاوگه‌که که‌وتووته‌وه، که ئه‌ویش ده‌وری کار ده‌بینیت. ئهم کردن و روودانه له ناوی چاوگ به‌دی ناکریت، واته ناوی چاوگ به‌رهو (ته‌جرید) رۆییه و هێزی (کردن)ی تیدا نییه. به‌ نمونه ده‌لێن (داربرین) که ته‌رکییه‌یکه ئیزافییه و وشه‌ی (برین) تیدایه چاوگی ئاساییه و واتای روودان و کردنی تیدایه، ناشیت بکریت به «داربریار» که وشه‌ی (بریار) ناویکی چاوگه و واتای (مطلق) یا (مجرد)ی برینی تیدایه نه‌ک کرداری برین.

۳- ناوی چاوگ له صیغه‌یه‌ک زیاتری هه‌یه، واته تیکرایان ناکه‌ونه به‌ر ده‌ستووریک له دارشتنیان وه‌ک ده‌ستووری چاوگی ئاسایی؛ صیغه‌کانی ئهم

ناوی چاوگه به ئیستیقرا له زماندا ده‌دۆزیتته‌وه، هه‌ندی صیغه‌ی له به‌کاره‌یناندا پهره سه‌ندوو‌تره له هه‌ندیکی تری. لیژنه ئه‌مانه‌ی خواره‌وه‌ی به لاوه دیارترین صیغه‌ی ناوی چاوگن:

کوشتن	کوشت	کوشتار
گوتن	گوت	گوتار
کردن	کرد	کردار

له هه‌ندی ناوی چاوگ که به (ار) په‌یدا ده‌بن رواله‌تیکي «ناوی کارا» دیته پیش له‌ورووه کاره‌که خۆی پیتی «ی» تیدایه، ئیتر له‌گه‌ل «ار» دا «یار» ده‌کن به کۆتاییی وشه‌که له‌وه‌وه وشه‌که وه‌ک ناوی کارا دیته به‌رچاو، له راستیدا ناوی چاوگن، ریکه‌وت ئه‌و «ی» خستوو‌ته پیش «ار» ه‌که‌وه، بۆ نمونه:

برین	بری	بریار
دزین	دزی	دزیار
پرسین	پرسی	پرسیار
زانین	زانی	زانیار

تێبینی:

له‌و کارانه‌ی که کۆتایییان به پیتی «ی» دیت ته‌نیا کاری (کرین) وشه‌ی (کریار) ی لێ ده‌بیته ناوی کارا نه‌ک ناوی چاوگ. مامۆستا مه‌سه‌وود ده‌لێت: وا تێ ده‌گه‌م ئه‌م صیغه‌یه‌ی «کریار» له‌وه‌وه هاتوو‌ه که به دوا وشه‌ی (فرۆشیار) دا وه‌ک ده‌نگ و سه‌دا، وه‌یاخود وینه و دووباره‌بوونه‌وه‌ی له ئاوینه‌دا خۆی به خزمی ده‌زانیت. له وشه‌ی (فرۆشیار) دا که ناوی کارایه سه‌ره‌له‌به‌ری (یار) به زیاده‌وه هاتوو‌ه که خۆی ئه‌داتی دروستکردنی صیغه‌یه‌کی وه‌سفی کارایه، وه‌ک جووتیار، به‌ختیار. ده‌ستوانین بلێن له دوو (ی) ی (کرین) و (یار) یه‌کیکیان تێ چوو‌ه و له جێی (کریار) ماوه‌ته‌وه (کریار).

٢- هه‌ندی ناوی چاوگ به زیادکردنی «ش» یان «شت» له کۆتاییی کاره‌که‌وه په‌یدا ده‌بیت، وه‌ک:

کۆشین	کۆش	کۆششت (کۆشش)
برین	بری	برشت

وهرزین وهرز وهرزش (وهرزشت)
زانین زان زانشت [توفیق وههیی]

واش ده‌بیت پیکهاتنی ئەم صیغەیه له رتیه‌کی بیژۆکه‌وه ده‌بیت، وهک:

رۆیین ره‌وشت
خواردن خورشت
خوران خارشت

۳- هه‌ندی ناوی چاوک به هۆی زیادکردنی بزوتنی (ه) په‌یدا ده‌بیت، وهک:

کۆکین کۆک کۆکه
دزین دز دزه
پرسین پرس پرسه
گوتن گوت گوته

وا هه‌یه ئەم صیغەیه له هه‌مان کاتدا بۆ ناوی «چاوک» و ناوی «به‌رکار» به‌کار
دیت، وهک:

رست، رشته.

۴- هه‌ندی ناوی چاوک صیغەیه‌کی تاییه‌تی خۆیان هه‌یه که ده‌شیت ئەوان بنجی
دروستکردنی چاوک بن، وهک له‌م لیسته‌یه‌ی خواره‌وه:

خه‌و خه‌وتن
ترس ترسان
له‌رزین له‌رز
پرس پرسین
گه‌وز گه‌وزین

سوور سووران (سووران‌وه)

۵- صیغەیه‌کی ناوی چاوگی لیکدراو دایژاوو هه‌یه که واتای تازه پیک دینیت و
که‌رتیکی له‌ کار پیک هاتوو، وهک:

په‌له‌فیه (په‌ل + ه + فیه + ه)
بوومه‌له‌رزه (بووم + ه + له‌رزه + ه)

جیڳڙڪه	(جی + ڳڙ + كه)
سهر سوڙڪه	(سهر + سوڙ + كه)
چاوشارڪي	(چاو + شار «شاردنهوه» + ڪي)
هه لپه ڀڙڪي	(هه ل + پهر + ڪي)

تپپيني:

به پتي روونڪردنهوي ماموستا سادق بههائدين له شتوهي کرمانجی سهرودا، صیغهي دروستکردنی ناوی چاوگ به هوی (ش، شت) نییه، بهلام نهواني تر کهم و زور پهیدا دهبن.

صیغهي که هیه به زوری بۆ «ناوی یاری» بهکار دیت، کۆتاییشی به (انی) دیت، وا دهبيت له شتوهي کرمانجی سهرودا نه صیغهي له کار وهردهگیریت، وهک (یاری برانی) که له کاری (برین) هوه وهرگیراوه، یاریهکهش به واتای پیشبرکی دیت.

له راستیدا نه صیغهي له شتوهي کرمانجی خوارووشدا پهیدا دهبيت، بهلام نهک به هوی بهکارهینانی کارهوه، وهک:

جگانی (میچین)
که لایانی (هه لمتین)
تۆپانی (تۆپ تۆپین)
په لیکانی (هه لوکین)
رگانی (سنجوقین)

[روونکردنهوه:]

وشهي «چاوشارکی» کهرتی کاری تیدایه و ناوی یاریشه. وشهي «هه لپه ڀڙکی» ش هه ر لهم جوړهیه.

دهمراستی لیژنه]

۴- ناوی جیگا (اسم المكان):

صیغهي دهستووری بۆ (ناوی جیگا) له کوردیدا به زیادکردنی پاشگری (گه) له کۆتایی «کار» دروست دهبيت، وهک:

روانين	روان	روانگه
فړين	فړي	فړگه
له‌وه‌پان	له‌وه‌پ	له‌وه‌پگه
بړين	بړي	بړگه

ليږدها مه‌به‌ست‌ئو ناوی جیگایانه‌یه که له کار دروست ده‌کړين، د‌هنا پاشگری «گه» له‌گه‌ل وشه‌ی تریش ناوی جیگا زور دروست ده‌کات به‌لام لیږدها مه‌به‌ست ده‌وری «کار» له دروست‌کردنی ناوی جیگا.

جگه له‌م صیغه ده‌ستورییه صیغه‌ی تریش ه‌ن له ه‌ندئ کار و‌هرده‌گیرين و‌ه‌ک:

رژان	ده‌(پژ)ئ	رژ	رژهن
سووتان	ده (سووت)ئ	سووت	سووته‌ن
رووتانه‌وه	ده‌(رووت)ته‌وه	رووت	رووته‌ن

له شتو‌ه‌ی کرمانجی س‌ه‌روودا ده‌گو‌تریت:

گه‌فسک به‌ واتای جیگه‌ی (گه‌وزین) دیت.

زفړک به‌ واتای (شوینی گیزه‌نی ئاو) دیت.

وا ده‌بیت ناوی جیگه‌ بۆ خۆی ده‌بیت‌ه س‌ه‌رچاوه‌ بۆ چاوگ، و‌ه‌ک:

خلیسک خلیسکان

[روون‌کردنه‌وه:]

به‌ دوور نابینم‌ئم وشه‌یه‌ش و‌ه‌کو وشه‌کانی (گه‌فسک، زفړک) له

کاره‌وه‌ بو‌ویته‌ ناوی جیگه‌، نه‌ک به‌ پیچ‌ه‌وانه‌.

ده‌مراستی لیژنه‌]

ه- ناوی ئامیر (آلة):

ليږدها مه‌به‌ست‌ه‌ر‌ئو ناوانه‌ن که له «کار» و‌هر‌گیراون. به‌ ئیستی‌قرا ده‌رده‌که‌و‌یت زور‌به‌ی‌ئو ناوانه‌ له‌ کو‌ردیدا وشه‌ی س‌ه‌ربه‌خۆن، پ‌یوه‌ندیان به‌کاره‌وه‌ نییه‌، و‌ه‌ک:

«ده‌رزی، ته‌شی، خه‌ر‌ه‌ک، سوژن، چه‌کوش، چنگال، داس، س‌ه‌ره‌ند، که‌و‌چک،

مشته». به لّام ناواناوهیهک وا دهبیت «ناوی ئامیر» له کار و مردهگیریت. ئەم دارشتنەش له صیغەیهکی زیاتر هیه، وهک:

۱- کوتک، کوتەک (له کوتانهوه هاتووه)

۲- بێژنگ (له بێژانهوه هاتووه)

۳- پارزۆنگ (له پارزێنهوه هاتووه)

۴- گیره مهقاشیکی بچوکه زهرهنگرهکان به کاری دین بۆ گرتنی زێر، له کاری «گیران»هوه هاتووه.

ههندیک ناوی ئامیر صیغە «ناوی کارا»ی لیکدراویان بۆ کار دیت، وهک:

دهستار (دهست هار): له «هارین»هوه هاتووه.

بهفرمال: له کاری (مالین)هوه هاتووه.

دهسته بهره: له کاری «بردن»هوه هاتووه. له گهڵ تێبینیی ئەمە ئەگەر بزۆینه کهی کۆتایی وشە لاچیت، دهبیتە «دهسته بهر» وه به مهعناي (ضامن) دیت له عهره بیدا.

پانیکیش (پاژنه هه لکیش): له کاری «کیشان»هوه هاتووه.

شه کرشکتن: له کاری (شکاندن)هوه هاتووه.

که وگیر (که فگیر): له کاری «گرتن»هوه هاتووه.

چاپالۆ: له کاری «پالۆتن»هوه هاتووه.

دهسته سێ: له کاری «سیرین»هوه هاتووه.

له نووسینی تازه دا نووسه رانی کورد وا دهبیت له خۆوه ناوی تازه داهاتوو داده پێژن بۆ گهڵی مه بهست که یه کێک له وانه ناوی «ئامیر»ه، وهک:

بنووس به واتای قه لّهم (ئامیری پێ نووسین)

بکیش به واتای ته رازوو (ئامیری کیشان)

لیژنه لێره به پێشه وه ئەم صیغەیهی باس کردووه له ژێر ناوێشانی ناوی کارا (صیغە مبالغه)، له و باوه رەشدا به کارهێنانی راسته قینه هه به و واتایه دهبیت و دهست نادات بکریت به ناوی ئامیر. به نمونه: وشە (بنووس) به واتای «زۆر نووس» دیت. به لّام (بێنووس) دهبیتە ناوی ئامیر که بمانه ویت له «نووسین»هوه وهری بگرین و وشە «قه لّهم و خامه» به کار نه هێنین.

۶- ناوی ناساده:

له کوردیدا ناوی کۆمه‌لێک شت هه‌یه که له کار و زیادیه‌ک پێک دێت، وه‌ک:

ده‌ستمال

لاگیره

به‌رچنه

ده‌سته‌سڕ

ده‌زگره (ده‌ستگره)

ده‌ستکێش

پێخه‌ف

رایه‌خ

رووپۆش

سه‌رپۆش

هه‌مان صیغه‌ وا ده‌بێت بۆ گیانله‌به‌ریش به‌کار دێت، وه‌ک:

شیرمخۆره

ده‌ستگیران

پێپه‌وکه

سه‌پسێنکه (ئه‌و که‌روێشکه‌یه که ده‌گاته ته‌مه‌نێک سه‌گ نایگاتی).

له‌م نموونه‌وه ده‌رده‌که‌وێت که وا ئه‌م ته‌رزه‌ ناوانه‌ی شت و گیانله‌به‌ر له‌گه‌لێک صیغه‌وه وه‌رده‌گیریت، وه‌ک صیغه‌ی ناوی کارای لێکدراو، ئاوه‌لکاری کارا و صیغه‌ی تریش.

۷- له هه‌ندێ رسته‌ی کوردیدا چاوگ نوونی چاوگییه‌که‌ی ده‌قرتیت و چیی

ده‌مێنێته‌وه کاری چاوگه‌که ده‌کات له رسته‌دا، وه‌ک:

کوشتن کوشت (پیاو خراپه‌که‌م به‌ کوشت دا)

گرتن گرت (دزه‌که‌م به‌ گرت دا)

کردن کرد (جله‌که‌م به‌ کرد دا)

ئەم بەکارھێنانە مەنەى بەکارھێنانى چاوگە ئەصلىيەكە ناكات، واتە دەگوتریت:

بە كوشتەم دا

بە گرتەم دا

بە كردەم دا

لە زمانى فارسیدا ئەم تەرزە چاوگە كورتكراوھىە پێى دەگوتریت (مصدر مرخم = چاوگى كرتینراو). واش پێ دەچیت لە كوردیدا تەنیا ئەو چاوگانەى زۆر بەسەر زارەوھەن بەم جوۆرە بەكار دێن و زیاتریش لە كارى «دان» دا دێنە ناو پستەو، بەلام چاوگى «كوشتن» لەگەڵ «چوون» یش دەگونجیت و دەگوتریت:

بە كوشت چوو

بە كوشت چیت (بۆ دوعا لێكردن).

۸- ھەندێ صیغەى تر ھەيە لە بنجىكى كار و پاشگر پێك دیت و ھەرچارە مەبەستىك بە دەستەو دەدات بە گوێرەى واتای كارەكە، وەك:

بەستەلەك: لە «بەستن» ھەوھە ھاتووھ و ناوێكى دارژاوھ (دروستكراو).

خواردەمەنى: لە «خواردن» ھەوھە ھاتووھ و ناوێكى گشتى دروست كردووھ، بەلام لە ناوى گشتى ئاسايى خوێ بووھتەوھ بەوھدا كە صیغەيەكى تايبەتى لە كارێك پێك ھێناوھ. ئەم صیغەيە ئیستاكە لەگەڵ غەيرى كارێش بە كاردێ، وەك:

شیرەمەنى، ساردەمەنى، چاپەمەنى، مزرەمەنى.

لە راستیدا ئەم دارشتنە تازەيە و صیغەكە لە بنەردتا ھەر لەگەڵ كاردە بەكار ھاتووھ.

دروومان: ئەم صیغەيەش كە لە «دروون» و پاشگرى «مان» ھەوھە ھاتووھ جوۆرێك لە ناوى «مەعنا» ى دروست كردووھ. ئەم پاشگرە لەگەڵ غەيرى كارێش بەكار دیت و وشەى تازە دروست دەكات، وەك:

ئاسمان، پەشيمان، قارەمان، دارەمان

بە ئىستىقرا لەم جوۆرە صیغانە ھى تریش دەدوژریتەوھ بە ھۆى پاشگر و كارەوھ، وەك:

خۆراک پۆشاك

ئەم پاشگرە لەگەڵ غەیری کاریش دیت، وەك:

پیت پیتاك

روون رووناك

چاوگ

ساغکردنه‌وهی ئه‌و لایه‌نه ئاخۆ «چاوگ» سه‌رچاوه‌ی ئیشتیقاقه، وه‌یاخود چاوگ خۆی له‌ کاره‌وه وه‌رگیراوه؛ باسیکی فراوانه و ده‌مه‌ته‌قییه‌کی ورد و قوول هه‌لده‌گریت. له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا به‌ره‌یتیکی که‌وره‌ی زاناکانی زمان له‌ کۆنه‌وه بریاریکی گشتییان داوه که «چاوگ - مصدر» سه‌رچاوه‌ی کار و ئیشتیقاقه.

له‌ زمانیکی وه‌ک ئینگلیزیدا Infinitive رواله‌تی له‌گه‌ڵ رواله‌تی Present Case یه‌ک شته. رواله‌تی رابردویی ژۆر جارێ پتومندی نامینی له‌گه‌ڵ چاوگ و حازردا، که‌چی له‌ کوردیدا رواله‌تی چاوگ له‌گه‌ڵ کاری رابوردوو له‌ یه‌کتر ده‌که‌ن. هه‌رچه‌ند ئێره‌ جێی درێژه پێدان نییه به‌لام ده‌بێت ئه‌وه‌نده بگوتریت زمانزان مه‌یدانیکی به‌رفراوانی له‌به‌ره بۆ بریاردان له‌سه‌ر ئه‌و رایه‌ی خۆی په‌سه‌ندی ده‌کات. زمانه‌که‌مان هه‌لده‌گریت «چاوگ»ی تیدا بکریت به‌سه‌رچاوه، وه‌یا کاری رابوردوو، ئه‌و سه‌رچاوه بێت. له‌ هه‌مان کاتدا ریگه‌یه‌کی سی‌یه‌میش هه‌یه بۆ ده‌ستنیشانکردنی سه‌رچاوه‌ی ئیشتیقاق که ئه‌ویش «ره‌گی کار»ه.

لیژنه موناقه‌شه‌ی ئه‌م لایانانه‌ی خسته‌لاوه و به‌ گوێزه‌ی په‌راوێزی دراسه‌که‌ی خۆی خه‌ریک بوو له‌گه‌ڵ رواله‌تی چاوگ و ئه‌و ده‌ستوورانه‌ی که پتومندیان پتوه‌ی هه‌یه بێ ئه‌وه هه‌ول بدات ره‌سه‌نبوونی یه‌ک له‌و سه‌رچاوانه بۆ ئیشتیقاق ساغ بکاته‌وه. چاوگ له‌ رووی واتاوه له‌ خه‌زانی کاره ده‌توانین بڵین: چاوگ ئه‌و وشه‌یه‌یه که واتای کاری تیدا بێت به‌بێ کات. له‌ رسته‌دا ده‌شیت به‌ شیوه‌یه‌ک ده‌ربهریت که جێگه‌ی کار بگریته‌وه، له‌و رووه‌وه که ئه‌ویش وه‌ک کار «کارا» و «به‌رکار»ی هه‌بێت. ئه‌م یه‌ک خه‌زانیه‌ی پتومندیی چاوگ و کار وای کردوه چی ده‌رباره‌ی «کار» گوتراوه له‌ رووی فۆرم و واتاوه، سه‌ره‌له‌به‌ری بۆ چاوگ بگوتریت، ئه‌ویش وه‌ک «کار» ساده و ناساده و به‌ هێز و بێ هێزی هه‌یه به‌لام دیاره که کاتی تیدا نه‌بێت، رابردوو و ئیستا که و ئاینده‌ی نییه.

جۆرهكانى چاوگ:

له كوردیدا هه‌موو چاوگىك كۆتاییى به دهنگى (ن) دیت، كه زاراوه‌ی نوونی چاوگى بۆ به‌كارهاتوو له نیتوان زمانزانانى كوردا؛ به‌لام له پیش نوونی چاوگه‌وه چه‌ند دهنگىك دین كه ئه‌وان جۆرى چاوگه كه ده‌ستنیشان ده‌كەن، ئه‌مانه‌ش پێنج ده‌نگن كه هه‌ر جاره یه‌كێكیان ده‌كه‌وتته پیش نوونی چاوگییه‌كه:

یه‌كه‌م – چاوگی پیتی Consonat: ئه‌م چاوگه دوو جۆرى هه‌یه:

أ- چاوگی دالى: ئه‌و چاوگانه‌ن كه پیتی دال تێیاندا دیته پیش نوونی چاوگه‌وه، وه‌ك:

کردن

بردن

مردن

خوێندن (خوندن)

خواردن

ناردن

ژماردن

سووتاندن

برژاندن

خنکاندن

له‌وه‌راندن

له‌م نمونانه‌دا چه‌ند خاڵىك سه‌رنج راده‌كێشیت:

١- جگه له وشه‌ی (مردن) كه چاوگیكى تێ نه‌په‌ره، ئه‌وانى تر هه‌موویان تێپه‌رن، له‌وه‌وه ده‌رده‌كه‌وتت له به‌ره‌تدا ئه‌م ده‌نگه‌ی دال بۆ په‌یدا كێردنى واتای تێپه‌راندن هاتووته كۆتاییى كاره‌وه.

٢- ئه‌و چاوگه تێپه‌رانه‌ی كه له خۆوه بێ «اندن» تێپه‌رن، هه‌موویان له‌وه‌دا یه‌ك

دهگر نه وه که دهنګی پېش داله که یان «ر»^(۱) ته نیا «خویندن» نه بیت که له
 پواله تی ئیستایدا «اندن» ی نییه و دهنګی پېش داله که شی «ر» و «ن» ه. به لام
 وردبونه وه له هندی باری ئم چاوګه وا دهکات مروث بچیتته سهر ئو
 قه ناعته که وا ئویش له بنه پهدا به هوئی «اندن» هوه بوو هته تیپه ر.

جاری له پیشه وه بښ و سهیری صیغی ناینده ی بکه ین دهبینین صیغیه کی
 «اندن» ی بی دمه ته قه یه:

ده سوو تینې

ده برژینې

ده خوینې

له شیوه ی کرمانجی سهرودا به زوری صیغی رابوردووشی «خاندن» ه،
 هرچند «خویندن» و «خوندن» یشی تیدا به کار دیت، که بګه رتینه وه بو زمانی
 فارسی دهبینین له ویشدا «خواندن» به کار دیت. وا پتی دهچیت ئم وشه یه سوان و
 ګورانیکي به سهردا هاتووه له هندیګ لهجه کانی کوردیدا که وا صیغی
 رابوردووی له «اندن» دوور که توو هته وه.

۲- له شیوه ی کرمانجی سهرودا دهنګی «ر» ی پېش داله که دهقرتیت و دهګورتیت:

کر

مرن

برد

ب- چاوګی تائی:

ئم چاوګانه دهنګی پېش نوونه که یان دهنګی (ت) ه، وهک:

که وتن

ګرتن

(۱) لهم به یته ی حاجی قادردا دهنګی پېش (د) ی چاوګ (ر) ی قه له وه نه ک (ر) ی لاواز:

بی بسته فلهک ناشه کی وای ناو هته وه

بو هاردنی ئیمه چ عه جاییب دهګه ری

هاتن

بهستن

خهوتن

رشتن

ئەم چاۋگانه تىپەر و تى نهپەريان هەيه.

تېبىنى: لە باسى چاۋگى داليدا كوتمان دەنگى پىش دالەكە «ر»، لىرەشدا سەرنج بۆ ئەمە دەروا كەوا چاۋگى تائى لە وشەى «كرتن»دا، دەنگى «ر» پىش «ت» هاتوو، لىژنە خەرىك بوو بۆ دۆزىنەوێ چاۋگى تر لەم بابەتە هېچى ترى نەدۆزىوێ تەنيا نەبێت لە هەندى شىوێنى كرمانجى سەرودا وشەى «هەناردن» وادەبێت «هەنارتن» دەگوترێت.

[روونکردنەوێ:

لە بەشىكى ئەو ناوچە سى سووچىيەى دەكەوێتە نىوان كۆيە و رانيە و مەرگەوێ هەموو دەنگەكانى (د) كە لە پىش نوونى چاۋگەوێ دىن دەكرىن بە (ت) وەك (كرتن، خوارتن، هەنارتن، بوارتن) بەلام وا دەزانم دالى (مردن) ناگۆرێت.

دەمراستى لىژنە]

دووهم- چاۋگى دەنگى بزويى:

ئەم چاۋگە سى جۆرى هەيه:

آ- چاۋگى ئەلفى

ئەم چاۋگە دەنگى پىش نوونەكەى دەنگى (ا)يە، تىپەر و تى نهپەريشى هەيه، وەك:

ويئە بۆ تىپەر

شىلان

پىوان

دان

نان

وینه بۆ تۆ نهپهړ سووتان

پژان

خشان

رووشان

خنکان

له م نمونانه وه دپاره بهشی تۆ نهپهړی ئه م چا وگه له رووی هیزه وه له جوړی روودان.

له م نمونه کارانه لیژنه که له وتووژی خویدا باسی لى کردون و هیناونه بهر سرنج، ته نیا یه ک کاری ئه لفی تۆ نهپهړی دوزیوه ته وه، که له شکلی به کارهینانی ئیستاکهیدا هی روودان نه بیټ ئویش کاری «وهستان». له به کارهینانیدا واده بیټ وهک لازمیکی عاده تی نهک روودان رهفتار دهکات و دهگوتریت: (دهوهستم) نهک (دهوهستم) که مه بهست وهستانیکی ئیرادی بیټ. دپاره که مه بهست له کاری «وهستان» روودانی روت بیټ نهک کاریکی ئیرادی ئوسا به پتی دهستووری خوئی ده بیته وه کاری روودان و دهگوتریت (دهوهستم - دهوهستین).

[روونکردنه وه:

کاری (نان): له به کارهینانی ئیستاکهیدا وهک کاری (روودان) گهردان دهکریټ و دهگوتری (دهنیم، دهنین، دهنین...) ئه م کاره براده ریکی تریشی هیه وهک خوئی تیپهړه وهک ئویش گهردانی (روودان) دهکریټ...

کاری (نان) دهقیکی تری هیه له هندی شپوه ئاخاوتندا ئویش (نیان)، ئه گهر قبولی بکهین به شپوه ره سه نه که هی ئوسا گهردانی له گهردانی کاری (روودانی ئه لفی) ده ترازیت چونکه ئه و (ئ) دهی که له ریژهی ئایندهیدا دیته وه (دهنیم) هی ئه صلی فعله که ده بیټ. کاری (هه لستان) ئویش ئه لفییه و کاری روودانیش نییه. دپاره له

بڼه پرتدا له (وهستان) هوه هاتووه.

له هه نډې شپوهې به کاره ټانانيدا (خشان) يش ده بڼته وه (دهخشم)
وهك، نه وهې له (خشين) هوه وهرگيراييت.

كاري (ده لټم) نه ویش وهك هي روودان گهردان كراوه هه رچه ند چ
پټوهندي به (گوتم - گوتم) هوه نه ماوه. كه قياسي له (نام، ده نيم)
بكري ده بې (لام، ده لټم) بووييت كه له مه شدا گرفتكي تر هه يه
نه ویش نه وه يه ناشي لامي قه له و له پټشه وهې وشه وه بڼت.

دهمراستي ليژنه

ب- چاوگي واوي:

نهم چاوگه دهنگي پټش نووني چاوگيه كه ي دهنگي واوه، واوه كesh واويكي
قووچاوي دريژه، ټيپه پ و تي نه په ريشي هه يه، وهك:

وينه بو ټيپه پ گروون

دروون

سوون

وينه بو ټي نه په پ جوون

بوون

ج- چاوگي يائي:

نهم چاوگه دهنگي پټش نووني چاوگيه كه ي دهنگي «ي» ه. يايه كه يايكي
قووچاوي دريژه، ټيپه پ و تي نه په ريشي هه يه، وهك:

وينه بو ټيپه پ نووسين

كرين

برين

دزين

وينه بو ټي نه په پ فرين

وهرين

وهرين

چاوگيش وهک «کار» تتيپهړ و تتي نهپهړي ههيه:

يهکه م - چاوگي تتي نهپهړي:

نهم چاوگه له دوو سه رچاوه وه ديت:

۱- له وشه ييکي حازر به دهسته وه، که نه غلب ناوي چاوگه، وهک (ترس، لهرن، خه و...) که نه مانه ده بنه (ترسان، لهرزين، خه وتن...)، واش ده بيت له ناوي ناسايي، وهيا ناوه لئاو ورده گيريت، وهک:

شهل شهلين

ترش ترشان

نه خش نه خشان

۲- له چاوگي ره سن: که پتي شهکي نييه و له خووه چاوگه، وهک:

نووستن

رؤيشتن

چوون

فرين

جوړيک چاوگي تتي نهپهړ ههيه که به هوې پاشگري «اندن» هوه پهيدا ده بيت، هه رچند له بنه رمتدا «اندن» بو تتيپه راندن (تعديه) به کار ديت. به گشتيش نهم چاوگه له ناوي دهنگه کانه وه پهيدا ده بيت، وهک:

زيپه زيپاندن

گرمه گرماندن

لووره لووراندن

قيژه قيژاندن

زريکه زريکاندن

دوهم - چاوگي تتيپهړ:

نهم چاوگه له سي سه رچاوه وه ديت:

۱- له وشه يتيكى سه ربه خو دروست دهكرتت، وهك:

پرس	پرسين
دز	دزين
گهز	گهستن
پهست	پهستان
كهنډ	هه لكه نډن

له م جوړه چاوگانه دا چاوگي واوي پهيدا نابيت.

[روونكردنه وه:

رهنگه (فه رمان، درويته، دروومان) بشي پتيان بگوتري ناوي
چاوگ و (فه رموون، دروونه وه، دروون) يان لي كه وتووه ته وه كه
چاوگي واوين.

دهمپراستي ليژنه]

۲- به هوې پاشگري (انډن) هوه، وهك:

له رزين	له رزانډن
سووتان	سووتانډن
فريڼ	فپانډن
وه رين	وه رانډن

۳- چاوگي ره سهن كه هر له خوږه وه چاوگي تيپه ر، وهك:

خواردن
بهستن
رشتن
كوشتن
هاريڼ
كتلان

تیبینی:

به نیسبته وشه ی (بهستن)هوه، زاراه ی (بهندویهست) هیه له وهوه امکان هیه
پتی بگوتریت چاوگتکی رهسهن نییه و له وشه ی «بهست»هوه وهرگیراوه، به لام
دهبیت بگوتریت که وا به ته نیا «بهست» واتای «بهستن» ناگه یه نیت.

سییه م: جوړیک چاوگ له کوردیدا هیه که له بنه رتدا سه رچاوه که ی تیپه ر به لام
دهبیته تی نه په ر به هوی نه وهوه که وا کاراکه ی نادیار دهبیت: ئەم چاوگانه
دهشیت پتیا ن بگوتریت «چاوگی کارا نادیار» له وروهوه که کاری لی
وهرگیرا کاراکه ی نادیار دهبیت، وهک:

کوژران کوژرا

خوران خورا

گیران گیرا

چواره م: جوړیک چاوگ هیه بی زیادی پاشگر یا پیشگر واتا نابه خشیت، وهک:

کولانه وه

چووزانه وه

حه سانه وه

هه لواسین

دامه زران

دامرکان

له م نمونه نانه وه دهرده که ویت ئەم جوړه چاوگه، تیپه ر و تی نه په ری هیه.

چاوگ له رووی فۆرمه وه:

له م روهوه دهگری به دوو به شه وه:

۱- چاوگی ساده.

۲- چاوگی ناساده.

د- چاوگی ساده:

ئهو چاوگه یه که له وشه ی پیک پیک هاتووه و چ زیادییه کی وهک پیشگر و پاشگری

تیدا نییه، وهک:

خواردن

نووستن

وهرین

برژان

چوون

چاوگی ساده تیپه و تی نهپه ری هیه، تیپه ره که خۆشی ده بیته وه به چاوگی کارا نادیار، ههروه ها تی نهپه ریش تی نهپه ری ئاسایی و تی نهپه ری روودانی هیه، پوخته ی قسه ئه وه یه چی له باره ی کاره وه گو تراوه لیتره دا ده شیت بگو تریته وه.

۲- چاوگی ناساده:

به هۆی ئه وه وه چاوگ و کار خزمی یه کترن و له یه ک سه رچاوه وه هه لده قولن، لیژنه چاوگی به باسی کاری ناساده دا گتراه وه بۆ ئه وه ی بزانیته کاری ناساده له م دراسه یه دا به چهند به ش دابه ش کراوه. له وه وه ده رکه وت کاری ناساده سی جۆره:

۱- کاری دارژاو (دروستکراو):

که بریتییه له کار و پیشگر، وه یا کار و پاشگر به مه رجی واتایه کی تازه پتک به یئیت.

۲- کاری لیکدراو:

که بریتییه له پیشگریکی واتادار و کاریک، وهک: «سه ربین» له مه شدا مه رج داهینانی واتای تازه یه.

۳- کاری ئاویته:

ئو کاره یه که وا سه ره پای کار، پیشگر و وشه ی واتادار وه یا پاشگر و وشه ی واتاداری تیدا بیته.

به و پتیه چاوگی ش ده بیته به لای که مه وه سی جۆری هه بیته، چونکه هه موو کاریک چاوگی خۆی هیه، که واته چاوگی ناساده ش له سه ره تاوه وهک کار ئه م

سى جۆرهى خواره وهى ههيه:

۱- چاوكى داپژاو (دروست كراو):

كه برىتييه له چاوك و پيشگر، وهيا چاوك و پاشگر، وهيا چاوك و پيشگر و پاشگر، بهمه رچىك واتايىكى تازه دابىنىت، وهك:

كردن	هه لكردن	تتكردن	داكردن
چوون	هه لچوون	تتچاچوون	تت هه لچوونه وه
كهوتن	هه لكهوتن	تتكهوتن	پتتكهوتن
خواردن	خواردنه وه	(قه خارن)	
بردن	بردنه وه	تتبردن	
بوون	بوونه وه	لتيبوونه وه	دابوون
كردن	كردنه وه	(قه كرن)	

تتبينى:

ههروهك له كاتى باسى كاردا روون كرايه وه ليره شدا دهبيت روون بكرىته وه كهوا له زارى كرمانجى سهرودا پاشگرى (هوه)، كه دهبيت پيشگرى (قه) له زۆربهى شيوهكاندا واتاي كار كه دهگۆرپت، به لام له شيوه بۆتانيدا وادهبيت دووباره كردنه وهش دهگهيه نيت، وهك:

(قه گه پان) به واتاي گه پانه وه، ههروهها (قه مان) به واتاي مانه وه ديت.

۲- چاوكى ليكدراو:

برىتييه له چاوك و وشه يىكى واتادار كه له پيشه وه ديت، وهك:
سهرپين، دهستكهوتن.

۳- چاوكى ئاوپته:

ئهو چاوكهيه كه وا سهره پاي كار وشه و واتادار و پيشگر يا پاشگرى تيدا بيت، وهك:

دهست پتكردن

دووركهوتنه وه

پوونکردنهوه

پي لي هه ليرين

به ربوونهوه

تتبه ربوون

له م چاوگانه دا وشه ي واتادار و پيشگر و پاشگر كه بهيه كه وه له گه ل نه صلي
چاوگ واتايه كي تازه ده به خشن، كه وا لاداني هر كه رتيك له كه رته كاني چاوگه كه
ئه و واتايه ناهي لي. له حاليكدا ئه م چاوگانه خرا نه تصريفه وه بو هه موو كه سه كاني
له هه موو كاته كاندا تيكر اي كه رته كانيان ده پاريزرين و هيچيان لي ناقرتيت، بو
نموونه:

دهست پيكر دن:

(دهستم پي كرد دهستي پي ده كم دهستم پي كرد با دهستان پي كرد بوو.)

هه روه ها ده توانريت (هوه) ي دووباره كردنه وشي بخريته سر و بگوتريت:

(دهستم پي كرده وه دهستيان پي كرد با وه دهست پي مه كه نه وه).

زمانی كوردی ئه و قابليه ته ي هيه كه «ساپسته» يا «رسته ي ته واو» يا چهند
وشه يه كه له شكلي چاوگدا تيك به سستيت، وهك:

دهستيرين

پيا وكوشتن

ئاو خوار دنه وه

به سه رشاخا هه لگه ران

سه رنخون بوون

به يه كدا مالي ن

تيك هه لقزان

ئه م جو ره چاوگانه كا تيك واتاي تازه ي پيك هينا ده شيت به به شي كي تازه له
به شه كاني چاوگ حيساب بكرين، به لام كه واتاي تازه يان نه بوو، ئه وسا ده بنه
جو ريك له ته عبير كه وا له تاي به تيبه كاني زمان ي كورديه. بو روونكر دنه وه:

که ده‌لټین (پیاو کوشتن) مه‌به‌ستمان ئه‌و واتایه‌یه که له (کوشتنی پیاو) دټه زیهنه‌وه، ترکیب‌یک‌ی ئیزافی ئیعتیادییه. (پیاو کوشتن) ترکیب‌یک‌ی تایه‌تی زمانی کوردیه (له هه‌ند‌ی زمانی تریش ئه‌م تایه‌تییه هه‌یه وه‌ک زمانی ئینگلیزی). ئه‌و ترکیبه بریتیه له پیش‌خستنی مفعول و دواخستنی چاوگ که فه‌رمانی کار به‌ج‌ی ده‌ه‌یت، به‌لام (سه‌ربرین) که به واتای کوشتنه‌وه ئه‌م پیش‌خستن و پاش‌خسته هه‌ل‌ناکریت... که گوترا (برینی سه‌ر) واتای کوشتنه‌وه ناگه‌یه‌نیت چونکه ده‌یت ته‌رکیب‌یک‌ی ئیزافی عاده‌تی. له‌به‌ر ئه‌مه ته‌رکیبی (پیاو کوشتن) ناب‌یته جو‌ر‌یک‌ی تازه له چاوگ چونکه واتایه‌کی تازه‌ی دانه‌ه‌یناوه، به‌لام (سه‌ربرین) پ‌یی ده‌گوت‌ریت: «چاوگی لټ‌ک‌دراو» چونکه واتای تازه ده‌به‌خش‌یت، قیاسی چاوگه‌کانی تریش له‌م دوو نمونه‌یه ده‌کر‌یت.

له نمونه‌کانی چاوگی لټ‌ک‌دراوی وه‌ک «نان‌خواردن، مه‌ل‌گرتن» دیتمان چاوگ له کوردیدا ئه‌و توانایه‌ی هه‌یه فه‌رمانی کار ببینی، له ر‌یی هه‌مان تواناوه چاوگی کوردیی ساده و دار‌ژاو و لټ‌ک‌دراو و ئاو‌یت‌ه‌ی هه‌موویان به به‌ریان‌ه‌وه هه‌یه ئامرازی نه‌فیان بخ‌ر‌یته پ‌یشه‌وه وه‌ک ده‌خ‌ر‌یته پ‌یش کاره‌وه، ب‌ۆ نمونه:

نووستن	نه‌نووستن	نه‌نووست
گرتن	نه‌گرتن	نه‌یگرت
هه‌ل‌نه‌نگووتن	هه‌ل‌نه‌نگووتن	هه‌ل‌نه‌نگووت
سه‌ربرین	سه‌ر‌نه‌برین	سه‌ری نه‌بری
پ‌ی ل‌ی هه‌ل‌برین	پ‌ی ل‌ی هه‌ل نه‌برین	پ‌ی ل‌ی هه‌ل‌نه‌بری

له‌و نمونه‌ناوه ده‌رده‌که‌و‌یت، که وا ئامرازی نه‌فی هه‌روه‌ک راسته‌وخ‌ۆ ده‌چ‌یته پ‌یش کاره‌وه له چاوگی مه‌نفی‌شدا ده‌چ‌یته پ‌یش چاوگه‌که‌وه. به‌لام له ش‌ی‌وه‌ی کرمانجیی سه‌روودا ئه‌داتی نه‌فی واده‌ب‌یت ده‌چ‌یته هه‌ره‌پ‌یشه‌وه، چ وشه‌که کار ب‌یت چ چاوگ ب‌یت به خ‌ۆی و پ‌یش‌گریه‌وه، وه‌ک:

رابوون	نه‌رابوون
هه‌ل‌گرتن	نه‌هه‌ل‌گرتن
هه‌لاف‌یتن	نه‌هه‌لاف‌یتن

واش ده‌بیت وهک شیوهی کرمانجیی خواروو ئه‌داتی نه‌فیه‌که ده‌چیته پیش کار
و دواى پیش‌گره‌وه، وهک:

رابوون رانه‌بوون
هه‌لگرتن هه‌لنه‌گرتن
گری‌دان گری‌نه‌دان

هه‌ندی له‌و چاوگانه ته‌نیا یه‌ک شیوه به‌کاره‌ینانی هه‌یه له‌ نه‌فیدا به‌ نموونه:
چاوگی «هه‌لاقیتن» هه‌ر «نه‌ه‌لاقیتن»ی هه‌یه، هه‌روه‌اش چاوگی «هه‌لخستن»
هه‌ر «نه‌ه‌لخستن»ی هه‌یه. له‌و چاوگانه‌ی پیش‌گری (قه‌)یان له‌ پیش‌ه‌وه‌یه، ئه‌داتی
نه‌فی هه‌میشه ده‌که‌وتته هه‌ره‌پیش‌ه‌وه، وهک:

قه‌دان نه‌قه‌دان
قه‌مان نه‌قه‌مان
قه‌بوون نه‌قه‌بوون

ئه‌م صیغه‌یه‌ی نه‌فی که لی‌رده‌ا له‌ باسی چاوگدا هاته‌ ناوه‌وه درێژه‌ی زیاتری
هه‌یه و له‌گه‌ڵ غه‌یری چاوگیشدا به‌کار دیت و ده‌وریکی تایبه‌تی ده‌بینیت له‌
پیکه‌ینانی واتای (سلبی) له‌ زمانی کوردیدا له‌ جیی مونسبی خو‌ی به‌ درێژی
باس ده‌کریت.

ئاوهلکار

یهکههه - ئاوهلکار له رووی زاراوهوه

ئو نووسهره کوردانهی که خهریکی باسی زمان بوون، له تیگرای باسهکانی زمان هه موویان له سهر یهک ریباز نه رۆشتوون، که یهکێک له وان باسی ئاوهلکاره.

ئو نووسهرانه، سهره پای جودایی تصویریان له باره ی پیزمانهوه، له رووی زاراوهیشهوه، جوداییان ههیه. له باره ی ئاوهلکارهوه، ئهه زاراوانه ی خوارهوه دینه بهرچاو له نووسینهکانی ئو نووسهرانه دا:

١- مامۆستا سهعید سدقی - له کتێبهکه ی خۆیدا (صرف و نحوی کوردی) سهره باسیکی تایبهتی بۆ ئاوهلکار دانهناوه. بهلام له کاتی باسکردنی ناودا له لاپه ره (٢٤) زاراوه ی (اسمی زمان و اسمی مکان) ی بهکار هیناوه و دهلیت:

اسم دوو قسهه:

١- اسمی زمان.

٢- اسمی مکان.

اسم زمان - اسمیکه معنای زمانی تیدا بی، یعنی دلالت له زمان بکا، وهکو: شهو، پۆژ، پیری مانگ، پار...

اسم مکان - اسمیکه دلالت له مکان بکا، وهکو: سهر، ژیر، پیتش، پشت، دوور ئیره، ئهوی، لا، ناو.

٢- مامۆستا توفیق وههبی - له دهستووری زمانی کوردی لاپه ره (١٧) دا، دهلی: زهره کلمهیه که بۆ تهواوکردنی مهعنا ی کاری یا سیفهت یان زهره فیک ی تر به که لک ئه هینریت. سیفهت ی چۆن مهعنا ی ناوی تهواو ئهکا، ئههیش مهعنا ی سیفهت و فیهل و زهره تهواو ئهکا، وهک:

ئو زۆر ئه دوی. (زۆر زهره کاری «ئه دوی» تهواو دهکات).

به‌فریځی زۆر ئه‌ستوور باری (زۆر زهره‌فه ئاوهلناوی «ئه‌ستوور» ته‌واو ده‌کات).

ئه‌و زۆر خه‌یرا روویی (زۆر زهره‌فه زهره‌فی «خه‌یرا» ته‌واو ده‌کات).

۳- مامۆستا کوردویف له‌ کتیبی زمانی کوردی ساڵی ۱۹۷۰ لاپه‌ره (۱۱۳) له‌ ژێر ناوی «فیلنیش» ته‌لّی: به‌و وشانه‌ ده‌لّین (فیلنیش - ظرف - ئاوهلکار) که‌ حال و‌ حه‌وال و‌ قه‌ید و‌ ته‌حریرکردن و‌ بوون نیشان ده‌دن.

(فیلنیش) یش به‌ سێ به‌ش دابه‌ش ده‌کات:

۱- هی وه‌ختی کردن و‌ بوون.

۲- هی جیگه‌ی کردن و‌ بوون.

۳- هی ته‌حر (جۆری) کردن و‌ بوون.

۴- مه‌ردۆخ له‌ فره‌هنگه‌که‌یدا له‌ دوو جیگه‌ له‌و وشانه‌ دواوه‌ که‌ ده‌بنه (ظرف)، جاریکیان له‌ لاپه‌ره (۱۸) فره‌هنگی مه‌ردوخدا «اسم زمان و‌ اسم مکان» ناو دیتیت و‌ جاریکی تر له‌ لاپه‌ره (۲۱) «ظرفی زمان و‌ ظرفی مکان» ناو ده‌بات: له‌ ئاست اسم زماندا ته‌لّی:

(ناو بۆ ناسینی وه‌خت و‌ پۆزگار دانریاگه‌، اوه‌ پی ایژن - ناوسا - وه‌ک: امرۆژ، سۆزی، مانگ، ساڵ، شه‌و...)

له‌ ئاست اسم مکاندا ته‌لّی:

(یا بۆ ناسینی جیگه‌ دانریاگه‌. اوه‌ پی ایژن - ناوجیگه‌ - وه‌ک: المان، تاران، کوردستان...)

له‌ ئاست (ظرف مکان) ده‌لّی به‌ میسال (له‌ مدرسه‌دا اخوینم).

له‌ ئاست (ظرف زمان) ده‌لّی به‌ میسال (له‌ پیره‌که‌وه‌ هاتگم).

۵- رشید کورد له‌ کتیبی (پێژمانا زمانی کرمانجی) لاپه‌ره (۱۰۶) دا ده‌لّیت: «نیر»م له‌ بری «ظرف» به‌کاره‌یناوه‌، چونکه‌ کرمانج دیبژن (ئیرۆ نیره‌کی ته‌نگه‌) واته‌ زهره‌فیکی ته‌نگه‌، له‌به‌ر ئه‌مه‌ (نیر) به‌ ته‌واویی مه‌عنای (ظرف) ده‌کات.

(نیر) یش ده‌کا به‌ شه‌ش به‌شه‌وه‌:

آ- نیری راسته‌ده‌ر: وه‌کو (باش) له‌ رسته‌ی (ئه‌ز باشم).

ب- نیری تباب: وهکو (پړ) له رستهی (پهزئ مه مۆ پړه).

ج- نیری چاخ: وهکو (ئیرۆ) له رستهی (ئەز ئیرۆ هاتم).

د- نیری لووس: وهکو (هوندور) له رستهی (ئەز له هوندور بووم).

ه- نیری هه بوون، نه بوون، گومان:

نیری هه بوون: وهک وشه ی (ئەری) له رستهی (ئەری مه مۆ ئیرۆ دچه؟).

نیری نه بوونی: وهک وشه ی (ما) له رستهی (ما مه مۆ ئیرۆ دچه؟).

نیری گومان: وهک وشه ی (به لکی) له رستهی (به لکی ئیرۆ بچم).

و- نیری پرسیار: وهک دوو وشه ی (ما، کینگا) له رستهی (ما تو کینگا دچی؟).

۶- جگه رخوین له کتیبه کهیدا (دهستور و ئاواي زمانی کوردی) چاپی به غدا، ۱۹۶۰ بۆ (ظرف زمان - ظرف مکان) دوو زاراوه ی (دهمناف - جیناڤ) ی به کار هیناوه، وهک:

آ- بۆ دهمناڤ. ئیرو، پێر، نها، نووکه.

ب- بۆ جیناڤ. وار، ئەشکهفت، مزگهفت.

ههروهها جیناڤیشی کردووه به دوو بهشهوه:

۱- جیناڤی خوه سهرا: خان، سهرا.

۲- جیناڤی پێکهاتی: کوردستان، خوندهگه، بارخانه، چایدان.

۷- نووری عهلی ئەمین له کتیبه کهیدا رێزمانی کوردی، لاپهه ۱۸۶، دهلیت: ئاوهلکار ئەو واژهیه یا ئەو دهسته واژهیه یا ئەو پارچه شوێن کهوتوووه (کلۆز) که وهسفی بهشی له بهشهکانی ئاخاوتن دهکات، جگه له ناو و له پاناو، وهک: بهرخه که باش ئەلهوه پێ: باش (وشه).

چۆله که که له سهرا داره که فێی: له سهرا داره که (فرێز).

که ماله سه که کم کوشت، یه کانه که له ناو زه لکاوه که دا بوو (کلۆز).

ئاوهلکاریش دهکات به شهش به شهوه:

۱- ئاوهلکاری تافی، وهک (هینی، ئیستا، بهیانی، پێرار).

- ۲- ئاوه‌لکاری شوینی، وهک (سه‌ر، خوار، لا، کن...).
- ۳- ئاوه‌لکاری چه‌ندی، وهک: (که‌لی، هه‌ندی، توژی).
- ۴- ئاوه‌لکاری ئاوه‌لناوی، وهک (باش، به‌گه‌رمی، به‌کۆل، به‌دلشکاری)
- ۵- ئاوه‌لکاری نه‌فی، وهک (نه، نا، مه، نی...).
- ۶- ئاوه‌لکاری وه‌رامی، وهک (به‌لی، ئا، ئه‌ری، نه‌خیر...).

تیبینی:

نووسه‌رانی تری کورد هه‌ن له ئاوه‌لکار دواون به‌لام به‌ره‌مه‌کانیان له‌به‌ر ده‌ستی لیژنه‌دا نین بۆیه‌ لی‌یان نه‌دوا.

له‌ کتیبی «دستور پارسی» دانانی (ر. ذوالنور) بۆ ئاوه‌لکار زاراوه‌ی (قیدی) به‌کار هێناوه. له‌ شرحدا به‌ درێژی باسی جوهره‌کانی (قید) و ئه‌و فه‌رمانه‌ی قید به‌جێ ده‌هێنیت و هه‌موو سه‌رویه‌ریکی باسی ئاوه‌لکاری کردووه، ئه‌وه‌ی سه‌رنج راده‌کێشیت له‌ باسی (قید) دا سه‌ره‌رای دابه‌شکردنی به‌ چه‌ند به‌شیکه‌وه‌ دوو تیبینی گرنگن:

۱- که‌ ده‌لی (قید) هه‌رچه‌ند وه‌سفی کار ده‌کات به‌لام چونکه‌ کار له‌ (کارا) وه‌ درده‌مچیت له‌ هه‌مان کاتدا وه‌سفیکی کارا و به‌رکاریش ده‌کات (که‌ کاره‌که‌ تیه‌یه‌یت).

۲- نیمچه‌ رسته (فریژی) به‌ (قید) دانه‌ناوه‌ هه‌ر هێنده‌ی کردووه، قیدی له‌ رووی فۆرمه‌وه‌ به‌ ساده‌ و لیکدراو داناوه، وهک:

آهسته، دیر، زور، تند - بۆ ساده.

ئمشب، شامگاه، عاقلانه، پارسال - بۆ لیکدراو.

تیکرای قه‌دیشی داناوه به‌ (۱۸) به‌ش.

هه‌رچه‌ند له‌ پێشه‌وه‌ که‌ قید دابه‌ش ده‌کات له‌ رووی فۆرمه‌وه‌ بۆ ساده‌ و بۆ لیکدراو باسی (نیمچه‌ رسته = فریژی) ناکات وهک قید، به‌لام له‌ میسال هێنانه‌وه‌ی دابه‌شکردنی قید بۆ (۱۸) به‌ش ناوناوه‌ نموونه‌ی نیمچه‌ رسته‌ی هێناوه‌ته‌وه، وهک (- برای خدا، به‌ هیچوجه، حاشا...). له‌ زمانی ئینگلیزیدا زاراوه‌ی (Adverb) بۆ (ئاوه‌لکار) به‌کار دێت ئه‌مه‌ش ته‌عریفه‌که‌یه‌تی به‌ ئینگلیزی:

An adverb is a word which modifies meaning of a verb, an adjective or another adverb.

له نمایشتی وشه‌ی (ئاوه‌لکار) له رووی زاراوه‌وه که له‌مه‌وبهر باس کرا دهرده‌که‌وێت به‌شیک‌ی زۆری ئه‌و وشانه‌ی له‌و ته‌عریفانه‌دا به (ئاوه‌لکار) داندراون، پێوه‌ندیان له‌گه‌ڵ کاردا نییه و ناشیت به ئاوه‌لکاری حیساب بکرتن، که هات و به ئاوه‌لکاری حیساب کران یا ده‌بیت زاراوه‌یه‌کی تر بدۆزیته‌وه ئه‌وانیش بگرتیه‌وه یاخود که ئه‌وه نه‌کرا زاراوه‌ی (ئاوه‌لکار) له ئاست مه‌به‌ستدا کورت دینیت چونکه دیاره واته‌که‌ی ناتوانیت باوه‌ش به‌و وشانه‌شدا بگرت که پێوه‌ندیان به‌کاره‌وه نییه .

له ئیستیقرا‌ی زمانی کوردی و به‌راوردکردنی له‌گه‌ڵ پێزمانی زمانانی تر که یه‌ک دوویه‌کمان له نمایشته‌که‌دا به نمونه هینایه‌وه وه‌ک ئینگلیزی و فارسی دهرده‌که‌وێت زاراوه‌ی «ئاوه‌لکار» به‌به‌ریه‌وه هیه په‌راویزی فراوان وه‌یا ته‌سک بکرتیه‌وه، ئه‌و پێزمانه‌ی که وشه‌ی (نه) داده‌نیت به (ئاوه‌لکار) وه‌ک وشه‌یه‌کی که به‌صراحت وه‌سفی (کار) ده‌کات، په‌راویزی ئاوه‌لکاری بۆ که‌لێک بابته وشه په‌ل کردووه‌ته‌وه که ئه‌گه‌ر واتای ئاوه‌لکاری به‌سه‌ردا تطبیق بکرت له زۆر جێگه ئه‌و واتایه ناتوانیت بپێته سه‌رپۆشی ئه‌و وشانه .

لیژنه له‌م سه‌رنج گرتنه‌وه بۆ ئه‌م باوه‌ره‌ پوشت که‌وا پێویسته له پێشه‌وه باسی ئه‌و وشانه بکات که هیچ گومان نییه له‌وه‌دا به‌ر واتای پاته‌وپاتی زاراوه‌ی ئاوه‌لکار ده‌که‌ون. له‌وه به‌ولاوه خه‌ریکی پشکینه‌وه‌ی ئه‌و وشانه بیت که له‌وانه‌ن له‌ روویه‌که‌وه ئاوه‌لکار و له‌ روویکی تهره‌وه ئه‌و نه‌بن.

لیژنه له‌ دوا ئه‌مه هاته سه‌ر لیکۆلینه‌وه له‌و به‌شانه‌ی ئاخاوتن که پێوه‌ندیان به‌کاره‌وه هیه. له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا لیژنه هه‌م له ئیستیقرا‌ی زمانی کوردی و هه‌م له‌ دراساتی زمانه‌کانی بێگانه سوودی وه‌رگرت و سه‌رنجی گرتی ئه‌و کۆمه‌له‌ وشانه که له‌ پێزمانی جۆرجۆر به ئاوه‌لکار حیساب کراوه، له‌ نه‌جامی لیکۆلینه‌وه و سه‌رنج گرتن بۆ لیژنه ساغ بووه‌وه، که ئه‌مانه‌ی خواره‌وه ئاوه‌لکاری بێ دمه‌ته‌قه‌ن:

۱- بارام ژیرانه هاته ژووره‌وه. له‌م رسته‌یه‌دا لیژنه وشه‌ی (ژیرانه) به ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی (حال) داده‌نیت.

۲- بارام به ژیری هاته ژووره‌وه. ئه‌م ته‌رکیبه‌ی (به‌ژیری) نه‌ویش وه‌ک وشه‌ی

(ژیرانه) ئاوه‌لکاریکی چۆنیه‌تییه.

۳- بارام بانه‌ویان هات - شاخه‌وشاخ رویشته.

ئهم (بانه‌ویان و شاخه‌وشاخ) هه‌ش روویکیکی چۆنیه‌تی هاتن و رویشته‌که نیشان دهدات.

۴- بارام له‌سه‌ر لا - دهمه‌وړو - كه‌وت.

ئهم (له‌سه‌ر لا و دهمه‌وړو) هه‌ش روویکیکی تری چۆنیه‌تی كه‌وتنه‌که نیشان دهدات كه به (هاتن) هكه‌ی رسته‌كه‌ی تری بگريت.

له‌م نموونانه‌وه دهرده‌كه‌وێت له‌ كوردیدا كۆمه‌لێك وشه و فریز هه‌ن چۆنیه‌تی كار راده‌گه‌یێن. به‌پێی ئه‌و دهوره‌ی كه‌ ده‌یبن له‌ ناخاوتندا ده‌بیت زاراوه‌ی بۆ دابنریت، لیژنه (زاراوه‌ی ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تی) ی بۆ دانا.

***

دوینى هاتم.

سبه‌ی ده‌رۆم.

تازه باران بارى.

«ده‌مێكه‌ وا له‌سه‌ر پێیه‌ك ده‌سووتیم».

پارناپێرار به‌فریكى ئه‌ستوور بارى.

چه‌ند رۆژێكى تر ده‌رۆم.

له‌م میسالا نه‌دا دهرده‌كه‌وێت ئه‌و وشه‌ ساده و لیكدراو و فریزانه (دوینى، سبه‌ی، تازه، ده‌مێكه‌، پارناپێرار، چه‌ند رۆژێكى تر) كه‌ واتای (كات) راده‌گه‌یه‌نن و كاتى روودانى كار كه‌ دیار ده‌خه‌ن، به‌مه‌دا ده‌بنه (ئاوه‌لکار) و به‌ پێی ئه‌و دهوره‌ی ده‌یبن پێیان ده‌گوتریت «ئاوه‌لکاری كات».

تێبینی:

وشه‌ی وه‌ك (دوینى، سبه‌ی، تازه، رۆژ، شه‌و، سال...) كاتیك ده‌بن به‌ ئاوه‌لکاری كات كه‌ كاتى روودانى كار كه‌ نیشان ده‌ن، ده‌نا له‌ بنه‌رته‌دا ناوی كاتن.

***

۱

چۆلهكه كه م له سهر دارهكه دى
 چۆلهكه كه م له ژيتر دارهكه دى
 چۆلهكه كه م له كن دارهكه دى
 چۆلهكه كه م له لاي دارهكه دى
 چۆلهكه كه م له تەنيشت دارهكه دى
 چۆلهكه كه م له بن دارهكه دى

۲

ومره سهري
 ومره دهري
 ومره خوارى
 ومره ژوورى
 ومره مالى
 ومره ناوى

۳

مندالهكه له سه رهوه دانىشتبوو.
 مندالهكه له خوارهوه دانىشتبوو.
 مندالهكه له سه رووى منه وه تى په پرى.
 مندالهكه له تەنيشت منه وه تى په پرى.

ئەم نموونانە و ھەر نموونەيەکی تری وەک ئەوان بێت کە جیگەى روودانى کار
 دیار بخات، ھەموویان دەبنە (ئاوەلکاری شوین).

تێبینى ۱:

وشەى وەک (سەر، خوار، تەنيشت، كن، پيش، پاش، ژيتر، ناو، لا، دەر، مال،
 ژوور...) کاتیک دەبن بە (ئاوەلکاری شوین) کە جیگەى روودانى کارهكه نیشان
 بدەن، دەنا وشەکان بۆ خۆیان لە بنه پەتدا ناوی شوین.

تیبینی ۲:

له شیوهی کرمانجیی سهروودا هه مان جوژی به کارهینانی ئاوه لکاری کات و شوین باوه به لام له جیاتی (له، به) وشهکانی (ژ، د، ب، ل) به کار دین و له جیاتی (هوه) «قه» به کار دیت، وهک له و نموونانه دا به دهر دهکه ویت:

۱- منداڵ دناڤ مه‌را چوو مال.

۲- منداڵ ژخاری چوو سلال.

۳- منداڵ ل خاری رووینشتیه.

***

بارام خیرا رویشیت.

بارام زۆر ده‌لی (که‌م، فره، گه‌لیک، نه‌ختی...).

بارام زوو هات (دره‌نگ...).

بارام جوان ده‌روات.

ئهم وشانه‌ی (خیرا، زۆر، زوو، جوان) که‌وا له بنه‌ره‌دا ئاوه‌لناون و هه‌ندیکیان (چۆن) و هه‌ندیکیان (چه‌ند) راده‌گه‌یه‌نن، له‌م رسته‌نه‌دا باری کاره‌که و چۆنیه‌تی نیشان ده‌دات به‌و پێیه، هه‌رچه‌ند به‌ ئه‌صلیش ئاوه‌لناوین، توانای ئه‌وه‌یان هه‌یه بێن به‌ ئاوه‌لکاری وه‌صفی.

سه‌رنج ده‌ری ده‌خات رسته‌کان هه‌لده‌گرن به‌ جوژیکی ئه‌وتۆ به‌کار بێن، که‌ سروشتی ئه‌و وشانه‌ دیار بخات که‌ سروشتیکی وه‌صفیه وه‌ک بگوتریت:

بارام گوتنیککی زۆر ده‌لی.

بارام رویشتنیککی خیرا رویشیت.

بارام له‌ کاتیککی زوودا هات.. هه‌تا.. واته: ده‌شیت بگوتریت له‌و رسته‌نه‌دا موصوفیککی قرتاوه‌یه و به‌مه‌دا سروشتی بنجیی وشه‌کان بپاریزین به‌لام فراژووبوونی زمان و به‌ره‌وپیشچوونی ئه‌و توانایه‌ی داوه به‌ ئاخوتنی کوردی که‌ وشه‌کان به‌ ئاوه‌لکار به‌کار بێن.

[روونکردنه‌وه:

ره‌نگه‌ وا باش بێ به‌و جوژه ئاوه‌لکاره بگوتری (ئاوه‌لکاری ئاوه‌لناوی

وهيا تهئوپلکراو وهيا خوازکه - به واتای خوازایه وه- وهيا هر
تهعبیریکي بۆ روونکردنه وهی بنه مای ئاوه لکاره که دهست بدات.
دهمراستی لیژنه]

***

مندالەکان دوو دوو هاتن.
کهوهکان پۆل پۆل فرین.
جار جار (جاروبار، ناوه ناوه) سهرتان لی ددهم.
دهم به دهم زیاتر دهشتوا.
باران تاوتاو دهبارئ.
سال ناسال (ساله نه سالیک) زهویییه کهم دهکتلم.
ئاوه که قوم قوم بخۆوه.
کهم کهمه بهفره که ئهستور دهبت.

لهم نمونانه دا وشهکانی (دوو، دوو، پۆل پۆل، جار جار، دهم بهدهم، تاوتاو، سال
ناسال، قوم قوم، کهم کهمه...) له رسته دا به دوايه کتردا هاتن (تتابعی کاره که
نیشان ددهن له بهر ئه مه پێیان دهگوتریت (ئاوه لکاری تهرتیبی).

***

کهوه که دیسان به داوه وه بوو.
کهوه که دووباره به داوه وه بوو.
هه رجاره بێم دیارییه کتان بۆ دههینم. (هه رجارئ، هه رجاره کی)
ئه وهنده ی پێم گوئی نه تیست.
چهندی پێم گوئی نه تیست.

لهم نمونانه دا وشهکانی (دیسان، دووباره، هه رجاره، ئه وهنده ی، چهندی) له
رسته دا دووباره بوونه وهی کاره که پاده گه یه نن، له بهر ئه وه پێی دهگوتریت
(ئاوه لکاری دووباره کردنه وه = تهکراری).

***

تیر تیر له ئاوه کهم خوارده وه.

پږ به دَلْ خوښم دهوښت.

جوان جوان زه وپییه که ی بۆ خوی داگیر کرد.

هه لَبهت بێ تۆ سه فه ر ناکه ن.

بێ گومان چاوم پتی ده که ویت.

ئاگریش بباریت هه ر ده چم.

کاکه، بێ چه ند و چوون پار ه که ت لی ده ستینم.

له م نموونانه دا وشه کانی (تیر تیر، پږ به دَلْ، جوان جوان، هه لَبهت، بێ گومان، بێ چه ند و چوون...) له رسته دا بۆ ته نکیدی کاره که به کار ده ښنرین، له بهر ئه وه پتیا ن ده گوتریت (ئاوه لکاری ته نکیدی).

***

هه رگیز ده ست له ولاتم هه لئاگرم.

هه رگیز او هه رگیز فه راموشت ناکه م.

به هیچ کلۆجی لیم نابیته وه.

به هیچ رهنگی چاره م نه کرد.

له م نموونانه دا وشه کانی (هه رگیز، هه رگیز او هه رگیز، به هیچ کلۆجی، به هیچ رهنگی...) له رسته دا بۆ نه فی کاره که به کار ده ښنرین، له بهر ئه وه پتیا ن ده گوتریت (ئاوه لکاری نه فی).

***

که ی هاتیت؟ دوینی هاتم.

چۆن هاتیت؟ به سواری هاتم.

له کوئی دابه زیت؟ له ئوتیل دابه زیم.

باران چه ند باری؟ باران زۆر باری.

له م نموونانه دا وشه کانی (که ی، چۆن، کوئی، چه ند...) له رسته دا بۆ پرسیا رکردن له باره ی کاره وه هاتوون. له بهر ئه وه پتیا ن ده گوتریت (ئاوه لکاری پرسیا ری).

تیبینی:

د. نه سرین ده لیت ئه و وشانه (که ی، چۆن، کوئی، چه ند...) هه موویان ئه داتن بۆ

جۆزدها مەبەستى جىاجيا، بە كورتى ئەمانە بە ئاۋەلكارى پرسیارى دانانیم.

هەتا ئیستا لەم نمایشتەدا ئەم جۆرانە لە ئاۋەلكار ھاتنە بەرچاۋ:

۱- ئاۋەلكارى چۆنیەتى.

۲- ئاۋەلكارى زەمانى.

۳- ئاۋەلكارى شوئنى.

۴- ئاۋەلكارى ۋەسفى.

۵- ئاۋەلكارى تەرتیبى.

۶- ئاۋەلكارى تەئكىدى.

۷- ئاۋەلكارى تەكرارى.

۸- ئاۋەلكارى نەفى.

۹- ئاۋەلكارى پرسیارى.

[روونکردنەۋە:

ئەم جۆرانەى (ئاۋەلكار) تاقىکردنەۋەىيكيان ھەيە بۆ ئەۋەى راستىى
ئاۋەلكار بوونیان و نەبوونیان بەرەو ئاشكرایى ببات، تاقى
کردنەۋەكەش لەۋەۋە دیت كە لە رستەى بى كاردە سەیریان بكریت بە
تایبەتى ئەوانەى (فریتز، كلۆز)نن و وشەى رەسەنن:

(۱) وشەكانى (ژیرانە، عاقلانە، بەژیرى، بەعاقلى) دەست نادەن لە
رستەى بى كاردە بێن. (من ژیرانەم - من بەژیریم) نەدەگوتری و
نەپراستیشە.

(۲) بانەۋیان، شاخەوشاخ دەست نادەن لە رستەى بى كاردە بێن
(من بانەۋیانم) ناگوتری.

(۳) (من دەمەۋرووم) ناگوتری، بەلام (من لەسەر لام) دەگوتری نەك بە
واتای ئاۋەلكارى بگرە ۋەك ئەۋەى بلیى (من لەسەر بانم) كە وشەى
(لا، سەر) بە جۆرىكى عادەتى لەكار ھاتن.

(۴) وشەكانى (دوینی، پیری، ئەمسال، دەمیکە، زوو، درەنگ..)

ھیچیان لە رستەى بى كاردە نایەن، كە دەشلیى (من درەنگم) وشەى

دړهنگت به مه‌جاز به واتای (من دواکه‌وتووم) به‌کار هی‌ناوه نه‌ک
حه‌قیقی.

(۵) ده‌سته‌واژه‌کانی (له‌سهر داره‌که و ژیر داره‌که و کن داره‌که...) (هه‌لده‌گرن له رسته‌ی بی‌کاردا بیتن به‌لام نه‌ک به‌ناوه‌لکاری بگره‌وه‌ک
ئه‌وه‌ی بل‌یی (من له به‌غدام، له ژورم، له دهره‌وهم، له سهر‌بانم، له ناو
نوټنم) که له‌مانه‌دا (وصف‌ی راناوه‌که په‌یدا نی‌یه تا بل‌یین نایا
ناوه‌لکارن یا ناوه‌لناون.

وشه‌کانی (سهری، دهری، خوارۍ...) هه‌موویان ناوه‌لکاری حه‌قیقین
به‌لام که گوټ (له سهری، له دهری...) هه‌لده‌گرن بب‌نه‌وه (ناوی
جیگه) وه‌ک (به‌غدا و هه‌ول‌یر): (له سهریم - له به‌غدام - له دهریم -
له هه‌ول‌یرم). هه‌روه‌هاش (له سهره‌وه، له ته‌نیشت منه‌وه، له
خواره‌وه...) ئه‌که‌ر (له‌که‌یان لی فری درا هه‌ر بق جیگه ده‌شی له
رسته‌ی بی‌کاردا بیتن.

(۶) وشه‌کانی (خیرا، ژور، جوان...) ناوه‌لناوی بی‌ده‌مه‌ته‌قن، به‌لام
(زوو) هه‌ر بق وصفی کار و کات ده‌ست ده‌دات: ده‌ل‌یی (ئیس‌تا زووه -
زوو رویش‌ت) به‌لام نال‌یی (من زووم، ئه‌حمه‌د زووه...).

(۷) وشه‌کانی (دوو، دوو، پؤل پؤل) ده‌شی وصفی (ناو) بکه‌ن و له
رسته‌ی بی‌کاردا بیتن وه‌ک ئیمه پؤل پؤلین - ئیوه جووت جووتن)
به‌لام وشه‌کانی (جار جار، دم به دم، تاو تاو، سال ناسال، قوم قوم،
که‌م که‌م...) که ده‌لاله‌تی کاتیان تیدایه ناشی له رسته‌ی بی‌کاردا
بیتن. که‌س نال‌ی (منداله‌کان جار جارن - ناوه‌که قوم قوم - ده‌غله‌که
که‌م که‌مه‌یه - ترؤزی سال ساله...).

(۸) وشه‌کانی (دیسانه‌وه، دووباره، هه‌رجاره، ئه‌وه‌نده‌ی...) هی‌چیان
له رسته‌ی بی‌کاردا نایه‌ن و نابنه وصفی ناو و راناو...

(۹) وشه‌کانی (تیرتیر، پر به‌دل...) و هه‌موو ئه‌وانه‌ی ته‌ئکیدیان تیدایه
ئه‌وانیش نه له رسته‌ی بی‌کاردا دین و نه‌ده‌شین به وصفی ناو و
راناو... دیاره ته‌ئکید بق روودان ده‌بیت نه‌ک بق شتی (جامد).

(۱۰) هەرگیز، هیچ رهنگی و هیچ کلۆجیک بۆ نهفیی روودانن له رابردوو و نایندهدا، له بهر ئهمه له حازردا که (کار) پهیدا نهبی ئهم وشانه جێیان نابێتهوه مهگهر له رووی نهشارهزاییهوه به کار هاتبێتن. تۆ دهتوانی بڵێی (هەرگیز لێره نهبووم، هەرگیز لێره نابم) به لām ناتوانی بڵێی (هەرگیز لێره نیم) ههروههاش ناتوانی بڵێی (هەرگیز من دز نیم). دهشی دهستهواژهی وهک (به هیچ رهنگی، به هیچ کلۆجی) بکریتهوه به ترکیبی عادهتی و له ئاوهلکاری دهربهواوێژریت ئهوسا له رستهی بی کاردا بێت وهک ئهوهی بڵێی (من به هیچ تهئویلتیک - به هیچ کلۆجیک - به هیچ رهنگیگ - له بهر تیشکی هیچ راستییدا - که متهرخم نیم...).

(۱۱) وشهکانی (کهی، کوئی) که بۆ کات و جێگه له گهڵ وشه ی غهیری مناسبی خۆیاندا به کار نایهن وهک که بڵێی (کوئی خو شه، کوئی خو ش بوو) وهیاخود (کهی خو شه، کهی خو ش دهبی) لهم حاله ته دا (کوئی) دهبیته (چ جێگایهک)، (کهی) دهبیته (چ کاتیک) و ههردوو یان له ئاوهلناوی دهکهون و دهبنه ناوی جێگه و کات و فرهقیان نامی نی له گهڵ (به هار خو شه، شهو خو شه، به غدا خو شه.. ناگوتری) (به غدا کهیه؟ من کویم؟ نهوان کوئی دهبن). که پرپوژی شنی (له، بۆ، تا...) چوونه سهریان وهزعیان دهگۆریت: (له ئینگلیزی و عه ره بیدا باری ئه و وشانه تا بڵێی جودایه. وشه ی (Where) هم به واتای (کوئی) دیت هم به واتای (له کوئی). له عه ره بیدا (الی این، من این) به کار دیت به لām (في این) ناگوتری.. به پێی تهفصیلاتیک که لێره دا جیی بۆ ناکریتهوه.

(چۆن، چهند) دهشی ببه پرسیار له باره ی چۆنایه تی و چهن دایه تی ناو و راناو بی ئه وهی ئاوهلکار بن ههروهک (جوان، زۆر) چۆنایه تی و چهن دایه تی راده گه یهن، ته نیا فرهقی (پرس) له نێوانیاندا هه یه: (تۆ چۆنیت؟ مه رهکان چهندن؟ تۆ جوانیت. ئیوه زۆرن).

که سیک بیهوێ، دهتوانی ئهم تاقیکردنه وهیه بکا به پێوانه ی ئاوهلکار بوون و ئاوهلکار نه بوونی وشهکان و دهستهواژهکان، ههروههاش

باشتر بۆی روون ده‌بیته‌وه نه‌هاتنی وشه‌ی ئاو‌ه‌لکاری حه‌قیقی له
 رسته‌ی ئه‌وتۆ کاری ئاشکرای تیدا نه‌ییت ئه‌وه به ئیسه‌پات ده‌گه‌یه‌نی
 که رسته‌ی بی کار له کوردیدا هه‌یه و زۆریشه.

[ده‌مراستی لیژنه]

جگه له مانه‌ش کۆمه‌لێک وشه هه‌ن هه‌لده‌گرن مونا‌قه‌شه بکړین له رووی ئاو‌ه‌لکار
 بوون و نه‌بوونیانه‌وه به تایبه‌تی که له ده‌ستووری زمانی فارسیدا، له ژیر عینوانی
 (قید) به ئاو‌ه‌لکار ژمێرراون، له‌مانه:

۱- قیدی تصدیق، وه‌ک به‌راستی، هه‌رینه، به تحقیق، هتاد...

۲- قیدی شک و تردید، وه‌ک: گویا، شاید، پنداری...

۳- قیدی تمنی (ئاوات)، وه‌ک: کاشکی، بود...

۴- قیدی سویند، وه‌ک: به‌خدا، توخدا...

۵- قیدی تشبیه، وه‌ک: چنن، چنان، همانا، اینگونه...

۶- قیدی شرط، وه‌ک: اگر، چنانچه، و، هرگا...

۷- قیدی استثناء، وه‌ک: مگر، جز، الا، غیر، سوی...

۸- قیدی تدرج، وه‌ک کم کم، اندک اندک.

لیژنه به پێی تصویری خۆی له سروشتی زمانی کوردی و ئه‌و ده‌وره‌ی ئاو‌ه‌لکار
 ده‌یینه‌ی له رسته‌دا ئه‌م کۆمه‌له‌ وشانه‌ی به‌لاوه ئاو‌ه‌لکار نین، ده‌شیت له ژیر
 عینوانێکدا دابه‌ش بکړین.

[روونکردنه‌وه:

به‌لای منه‌وه به‌شیک له‌و وشانه‌ی که له زمانی فارسی به (قید)
 حیساب کرابوون هه‌لده‌گرێ بیته (ئاوه‌لکار). ئه‌وه‌ی پێی گوته (قید
 تدرج) و نمونه‌که‌شی (کم کم - اندک اندک) بوو خه‌زمی ئه‌و
 ئاو‌ه‌لکاره‌یه که لیژنه ناوی نا (ئاوه‌لکاری ته‌رتیبی) نمونه‌کانیش (قوم
 قوم - که‌م که‌مه) بوون.

به‌رانه‌ر نمونه‌ی (به‌راستی) که له لیسته‌ی رێزمانی فارسیدا به
 (قید تصدیق) حیساب کرابوو، له لیکۆلینه‌وه‌ی لیژنه نمونه‌ی

(به‌ژیری) هاتوو و خراومه ژیر ناویشانی ئاوه‌لکاری چۆنیه‌تیه‌وه. هه‌رچهند چۆنیه‌تی و (تحقیق) یه‌ک ناگرنه‌وه، به‌لام دارپشتنی نمونه‌کان (به‌راستی، به‌ژیری) یه‌ک دارپشتن. ده‌لایی (به‌راستی نازایت) به‌لام (به‌جوانی، به‌ژیری..) کاریان ده‌وێت هۆیه‌که‌ش ئه‌وه‌یه که (به‌راستی) بۆ (تحقیق و تائکید) ه و دمخلی به‌سه‌ر کاره‌وه نییه و بۆ هه‌موو حال و باریک ده‌ست ده‌دات.

له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا له‌ یه‌کترچوون وه‌یا یه‌کبوونی دارپشتنه‌کان ده‌بێ حیسابیان بۆ بکری. هی تریش هه‌یه له‌و لیسته‌یه‌دا لی‌کۆلینه‌وه هه‌لده‌گری.

ده‌مراستی لی‌ژنه

لی‌ژنه له‌ دوا‌ی لی‌کۆلینه‌وه و چاو پێداگێڕانه‌وه‌ی ده‌ستووری زمانه‌کانی تر، ئه‌م ته‌عریفه‌ی بۆ ئاوه‌لکار په‌سه‌ند کرد:

ئاوه‌لکار ئه‌و به‌شه‌یه له‌ ئاخاوتن که پێوه‌ندی راسته‌وخۆی به‌ کاره‌وه هه‌بێت له‌ رووی چۆنیه‌تی وه‌یا کات، وه‌یا شوێن و جو‌ری روودان و روونه‌دانی، وه‌یا هه‌ر باریکی تریه‌وه بیت.

دووهم: ئاوه‌لکار له‌ رووی فۆرمه‌وه.

لی‌ژنه به‌ ئیستیقرا بۆی ده‌رکه‌وت که ئاوه‌لکار له‌ رووی فۆرمه‌وه دابه‌ش ده‌کری‌ت به‌ چهند به‌شیکه‌وه به‌ تاییه‌تی له‌ دوا ئه‌وه‌ی که به‌ دوور و درێژی له‌ جو‌ره‌ها نمونه‌ی ئاوه‌لکاری کۆلییه‌وه له‌ رووی واتاوه:

۱- ئاوه‌لکاری ساده.

۲- ئاوه‌لکاری ناساده.

۳- ئاوه‌لکاری ساپسته.

ئاوه‌لکاری ساده: ئه‌و ئاوه‌لکاره‌یه که له‌ ته‌نیا وشه‌ییک پیک هاتی‌ت، وه‌ک «که‌ی، که‌م، پاش» - ئه‌گه‌ر له‌ رسته‌دا وه‌سفی کار بکات-.

ئاوه‌لکاری ناساده: دوو چه‌شنه.

۱- داپژاو (دروست کړاو): ئه و ئاوه لکارانه ن که به یاریده ی پاشگر یان پیشگر ساز دهبن. بۆ نمونه:

وشه	ئاوه لکاری داپژاو	
سهر	سهری	وهره سهری.
خوار	خواری	چوومه خواری
هاوین	هاوینی	هاوینی دروینه دهکریت.
شه و	شه وهکی	شه وهکی که و تمه ری.

۲- لیکدراو: ئه و ئاوه لکاره یه که له دوو ریشه یا پتر پیک هاتووه، بۆ نمونه:

شاخه وشاخ، چیشته نگاو، که و توپه وت، که م که م، تاوتاو، تیروپ.

ئاوه لکاری ساړسته: ئه و ئاوه لکاره یه که له کومه له وشه ییک پیک دیت، به بی ئه وه ی کاریکیان له که لدا بیت و به ته نیاش نه نجام نادن به دهسته وه تا له رسته دا نه بیت، وهک:

ههفته ی ناینده.

مانگی داهاتوو

له مه ولا

به بهرگه وه

به دلشکاوی

لیژنه به پړوېستی نه زانی به دوورو دریتی له ئاوه لکار بکۆلېته وه له رووی فۆرمه وه، یان له مه زیاتر نمونه به ینیتته وه، چونکه له به شی ئاوه لکار له رووی واتاوه نمونه ی ژور هینراوتمه وه.

تییینی:

دوای به سه رچوونی پشووی هاوینه لیژنه که پرایه وه بۆ سه ر ته واوکردنی لیکۆلینه وه کانی له ریزمانی کوردیدا، ئه م لیکۆلینه وه ی له مه ولا سه رتهای دهست پیکردنه وه ی چالاکی لیژنه یه له کړتکی نویدا و به م جوړه ی خواره وه به سه ریدا رۆیوه.

لیژنه له سهرمتای چالاکیی نوټیدا چاوټکی به کارهکانی کزی پټش هاوینه‌یدا
گټړایه‌وه له‌وه‌وه مه‌علمی کرد که تا ئټستا له باسه‌کانی خواره‌وه دواوه:

۱- ناو

۲- پاناو

۳- ئاوه‌لناو

۴- کار

۵- چاوگ

۶- ئاولکار

لیژنه له‌م باسه‌نه به پټی ئه‌و دهرفته‌ی که هه‌یوو و به گوټره‌ی ئه‌و فرمانه‌ی
به‌سهر شانیه‌وه وو، تا راده‌ی پټویست درټزه‌ی دواوه به لټکولینه‌وه‌کانی.

له سهرمتای ده‌ست پټکردن له‌م لټکولینه‌وانه لیژنه ره‌چاوی دوو احتمالی کرد بۆ
به‌رنامه‌ی ئیشی خۆی. یه‌که‌میان ئه‌وه‌بوو که به‌نیسبته به‌شه‌کانی ئاخاوتنه‌وه
په‌یره‌وی رټزمانه‌کانی ولاته‌کانی پوژاوا بکات و ئه‌و «۸» که‌رته بکاته بنکه که له
رټزمانی ئینگلیزی‌دا ناویان هه‌یه. دووه‌میان ئه‌وه‌بوو که ئه‌گهر ئیستیقرا ده‌ری
خست سروشتی ئاخاوتنی کوردی داخوازیی پتر یا که‌متر له‌و هه‌شت به‌شه بکات،
ئه‌وسا به‌پټی ئه‌و داخوازییه، ئاخاوتنی کوردی دابه‌ش بکریته. له ماوه‌ی پشووی
پټش هاوینه‌دا لیژنه له‌و (۶) باسه‌ی لای سهره‌وه دواوو، که له راستیدا پټنج
به‌شی سهربه‌خۆن له‌و رووه‌وه که «کار و چاوگ» له بنه‌ره‌دا یه‌ک به‌شن.

به پټی سهرنجدان دوا‌ی ئه‌و (۵) یا (۶) به‌شه چی ده‌می‌نټته‌وه، سټی به‌شه‌که‌ی
(Preposition, Conjunction, Interjection) ی زمانی ئینگلیزی و کۆمه‌له
نامرازه‌کانی تره، که به‌به‌ریانه‌وه هه‌یه به پټی سروشتی زمانی کوردی دابه‌ش
بکریتن به چه‌ند به‌شیکه‌وه، وه‌ک:

برای من (ی)

پیاویتی (هتی)

پاره‌دار (دار)

بټی وه‌فا (بټی)

هه لگرتن (هه ل)

هه لگرتنه وه (هه ل... وه) .. هه تاد.

لیژنه وتووێژیکى قوول و ئیستیعراضیکى به رفرهوانى کرد له باره ی ئه وه شانه که له سه ره وه تۆمار کران و هه تا ئیستا لیان نه داوه.

بۆ ماوه یه ک ده مه ته قى له سه ره ئه وه بوو وشه کانی زمانى کوردی که غه یری پینج به شه باس لیکراوه کان بن، ئاخۆ چه ندن جوړن، چه ندیک له وه شانه بهر عینوانیک ده که ون؟ له ئه نجامدا بریار درا چوونه قوولایی ناو ئه م باسه بخریته بهر لیکۆلینه وه و سرنج راگرتنى ئه ندامانى لیژنه به درێزایی ئه وه ماوه یی که تۆزینه وه ی زمانزانانه ی تیدا ده کات. وه ک هه نگاوێکی سه ره تایى له م مه یدانه به رفراوانه ی لیکۆلینه وه و سرنج راگرتنه دا، لیژنه له پێشه وه که وته سه ره لیکۆلینه وه له وه به شه ئاخاوتنه ی که له ئینگلیزیدا پێی ده گوتریت:

پریپۆزیشن

له کتیبی پێژمانی ئینگلیزی An English Grammar Book له دانانی Evan C.penglis ته عریفی پریپۆزیشن بهم جوړه‌ی خواره‌وه ده‌کات:

A Preposition is a word placed before a noun or its equivalent to show its relation to another word.

بهم وشانه‌ی خواره‌وه‌ش ده‌لێ به‌شیکن له پریپۆزیشن:

to, in, at, on, of, by, into, with, over, for, from, under, etc.

دواتر ده‌لێت پریپۆزیشنێ تریش هه‌ن که وا ده‌شێ وه‌کو Adverb ی‌ش به‌کار بێن وه‌ک:

about, across, along, among, back, before, between, behind, down, in front of, off, round, away.

به دوا ئهم نموونانه‌دا تێبینی‌یکێ گ‌رنگ ئهمه‌یه که ده‌لێ وا ده‌بێ پریپۆزیشن له‌گه‌ڵ Adverb, Conjunction تیکه‌ڵ ده‌بێ واته به‌وان حیساب ده‌کریت، به‌لام ئهم تیکه‌لییه هه‌میشه به‌وه ده‌ره‌وتیه‌وه که Adverb, Conjunction هه‌رگیز پێوه‌ندیان به ناو و ئاوه‌له‌کانیه‌وه نابێت که ئهمه پێچه‌وانه‌ی کاری پریپۆزیشنه.

نووسه‌رانی کوردیش که لهم باسه دواون ئهمانه‌ن:

۱- مامۆستا سه‌عید سدقی له پێژمانه‌که‌یدا (صرف و نحوی کوردی) کاتیک باسی (أدوات) ده‌کات (بۆ، تا، له، به) دیتیته ناو میسالا نه‌وه و هیچ عینوانی‌یکێ تایبه‌تی بۆ دانه‌ناون.

۲- مامۆستا توفیق وه‌ه‌بی له ده‌ستووری زمانی کوردی، فقره (۶۹) دا ده‌لێت: ئه‌داتی ته‌واوی که‌لیمه‌یه‌ک که له جومله‌ی‌کا بۆ پێشاندانی لاقه‌ی مانای ناوی، سیفه‌تیک و که‌لیمه‌ی‌یکێ تر به که‌لک ئه‌هینریت، وه‌کو:

ئىمە لە مەرگەو ھاتىن (لە...وھ)

پىاومەكەى تۆش رۆى (ى)

جامانە سەرپۆشتكى ناقولايە (ى)

مامۆستا توفىق وھبى «ئەداتى تەواۋى» لەبرى «حرف جبرى عەرەبى و پرىپۆزىشنى ئىنگلىزى» بەكار دەھىتت، لەو دەستووردا ھەر ئەو دوو نمونەى (لە.....وھ) و (ى)پەى ناو ھىناوھ.

۳- كوردويف لە كىتەبەكەيدا (زمانى كوردى سالى ۱۹۷۰) لە ژىر عىنوانى (بەرناف)دا دەلەيت: بەرناف سى بەشە، بەرنافى كۆن، بەرنافى تازە، بەرنافەكانى بەجوت.

ا- بەرنافە كۆنەكان، وەكو (ژ، ل، ب، د، بۆنا، با، بى، دوو، ھەتا، پەى، سەبا، جەم، گەل).

ب- بەرنافە تازەكان، وەكو (سەر، بەر، ناف، پاش، پىش، رەخ، بن).

ج- بەرنافە بە جوتەكان، وەكو (دگەل، لەگەل، بەرب) ھەرۋەھا بەرنافە كۆنەكان لەگەل تازەكان پىكەو بەكار دىن، وەكو (ل سەر، ب سەر، ل بەر، ژبەر، دناف، ژناف...).

دىارەشە مامۆستا كوردويف وشەى (بەرناف)ى بۆ ھەرفى (جر) بەكار ھىناوھ.

۴- رشىد كورد لە كىتەبەكەى «پىزمانا كرمانجى» لە ژىر عىنوانى (حروف الجر، پىرەست)دا دەلەيت: پىرەست وشەيكە كە ناوھەكان و بەرنافەكان^(۱) دەكات بە مفعولى صرىح، وەك:

«من قەلەمەك ژ كورپى خوھەراكرى» لەم رستەيەدا «دژ» و «را» پىرەستن، پىرەست لە زمانى كوردیدا ئەمانەن:

(بۆ، ب، د ژ، ل، را، ئانگۆ، پاشى، ژبۆ، ل پىش، قاندى...).

۵- نوورى عەلى ئەمىن لە پىزمانەكەيدا «پىزمانى كوردى» چاپى ۱۹۶۰ دەلەيت:

(۱) لىرەدا بەرناف لە برى (راناو - ضمير) بەكار ھاتووە. لە نووسىنى كوردويفدا لە برى (حرف الجر) بەكار ھاتووە.

ئامرازی پتوهندی ئەو واژەییە، کە لە پێش «ناو، راناو، ئاوەلناو» هە بەکار دەهێنرێت بۆ دەرخستنی علاقەیی ناوەکە، یا راناوەکە، یا ئاوەلناوەکە لەتەک وشەکانی تری رستەکەدا، ئامرازی پتوهندیش دەکات بە دوو بەشەوه:

۱- سادە (بە، لە، ...)

۲- لێکدراو (لەسەر، بەی، هەتا...)

ئەمانەش بە ئامرازی پتوهندی (حروف الجر) ی عەرەبی دادەنێت:

۱- بۆ (لۆ) ۲- لە ۳- بە (پەیی) ۴- تا (هەتا، هەتاكو، هەتاوهكو...) ۵- ی ۶- پیتی (ه) ۷- وه ۸- وهك (وهكو) ۹- پێ ۱۰- لێ ۱۱- تێ. تێبینی:

ئامرازی (پێ، تێ، لێ) لەتەک فرماندا بەکار دێن.

۶- مەردوخ لە فەرەهەنگەکییدا لەلایە (۲۵) لە نێوان تێکرای باسی حروف و ادوات تەنیا ناوی (تا، لە) دەبات کە بەر واتای پریپۆزیشن دەکەون، بێ ئەوه هیچ عینوانیکی تایبەتیان بۆ دابنێت، وهیا تەعریفیکیان بکات.

۷- کتێبی زمان و ئەدەبی کوردی پۆلی یەکەمی ناوەندی چاپی دووهم سالی ۱۹۷۲ کە لایە (۲۵، ۲۶، ۲۷) دا لە پارچەکانی ئاخواوتن دەدوێت لە بەشی شەشەمدا دەلێت:

ئەگەر وشەکە بۆ دەرخستنی پتوهندیی ناوی، یا راناوی، یا ئاوەلناوی بەکار هێنرا لەتەک وشەکانی تری رستەکەدا پیتی دەگوترێت «ئامرازی پتوهندی». تەنیا (لە، بۆ، ی) لە رستەدا بە میسال هێناوەتەوه.

پار ئێوه و ئەوان چوون بۆ هەولێر (بۆ)

ئێمه دواکەوتوو کە ی دەگەینه ریزی گەلان (ی)

دۆشاو لە تری دروست دەکریت (لە)

۸- لە کتێبی دەستووری پارسی دانانی ر. نوالنور لایە (۲۵۴) و بەره‌وخوار لە ژێر عینوانی (حرف) باسی ئەو وشانە دەکات کەوا بەر مفهومی پریپۆزیشن دەکەون و دەیانخاتە بەر بەشی حەرفی نحوی، بەشێکی تریش لە ژێر عینوانی حەرفی صرفی دادەنێت کە پتوهندیی بە پریپۆزیشنەوه نییه.

لهو حرفانهی که پتیاڼ دهلّیت (حرف نحوی) و واتای پریپۆزیشنیاڼ تیدایه، تیبینی ئهوه دهکات که ئهو حرفانه وجودی سهربهخۆیاڼ ههیه بهلام واتای تهواوی سهربهخۆیاڼ نییه، له حالیکدا حرفهکانی صرفی نه وجودی سهربهخۆ، نه واتای سهربهخۆیاڼ ههیه. ئهم وشانهی خوارهوهشی داناوه به حرفی نهحوی: به، با، بر، تا، از، در، را، برای.

لهم نمایشتهوه دردهکهوئیت سهرپاکی رایهکان لهوهدا یهک دهگرتهوه که ئهو وشانهی بهر واتای پریپۆزیشن دهکهون، سهربهخۆ بهکار نایه و واتای تهواو به دهستهوه نادهن تا دینه ناو رسته و دهبنه دهستیاری وشهیهکی تر. کتیبهکهی پێژمانی فارسی سهرهپای ئهم لایهنه شتیکی تری ئیزافه کردوه که پریپۆزیشن له ئهداتهکانی (صرفی) جودا دهکاتهوه بهوهدا که دهلّیت (حرفی نحوی) وجودی سهربهخۆیاڼ ههیه ههرچهند واتای سهربهخۆشیان نهئیت، ئهم تیبینییهی کتیبهکهی فارسی رای ئهو جودا دهکاتهوه له رای کهلّیک لهو نووسهرانهی که باسمان کردن. به نمونه به پتی تهعریفی کتیبه فارسییهکه (ی) ئیزافه و وهسف له کوردیدا نابن به پریپۆزیشن کهچی له کتیبهکهی مامۆستا نووری عهلی ئهمین و هی قوتابخانه به پریپۆزیشن دانراوه.

به دوا ئهو شیکردنهوهیدا لیژنه هاته سهر لیکۆلینهوه له دۆزینهوهی زاراوهیهک بۆ پریپۆزیشن که دهست بدات و بگونجیت لهگهڵ ئهو دهوره دهیبینی له رستهدا. بۆ ئهم مهبهسته تهماشاییکی ئهو زاراوانه کرا که ههتا ئیستا له لایه نووسهرانی زمانی کوردیهوه بهکار هینراون:

- ۱- مامۆستا سهعید سدقی، لهم باسه بۆ دهنگه.
  - ۲- مامۆستا توفیق وههبی، ناوی ناوه (ئهداتی تهواوی).
  - ۳- مامۆستا کوردویف، ناوی ناوه (بهزناڤ).
  - ۴- مامۆستا رهشید کورد، ناوی ناوه (پێربهست).
  - ۵- نووری عهلی ئهمین، ناوی ناوه (ئامرازی پێوهندی).
  - ۶- له کتیبی قوتابخانهکاندا دیسان (ئامرازی پێوهندی) بۆ بهکار هاتوه له ههندی شوێنیشدا ئامرازی (بهندیاری) بۆ بهکار هاتوه.
- لیژنه موناقلهشی ئهم زاراوانه کرد لهگهڵ ههندی زاراوهی تر، وهک (نیوکار،

رستههۆن، وشههۆن). ههروهها لیژنه سههرلهنوی موناقهشهیهکی دوور و درێژی دهووری پرپۆزیشنێ کرد له ئاخاوتندا، لهو بهینهدا ههموو ئهو تهعریفانهی خسته بهرچاو که له کتێبهکانی رێزمان بۆ پرپۆزیشن دانراوه، له کۆتایی ههموو لیکۆلینهوهییدا کهیشته ئهم ئهنامانههێ خوارهوه:

۱- پرپۆزیشن روالهتی سههربهخۆی ههیه بهلام واتای لهتهک وشههێ تردهدرهکهوێت. لهمهدا له ههموو ئهو نامرازانه جودا دهیستهوه که روالهتی سههربهخۆیان نییه، وهک (ی) ناوی واتا له وشههێ (جوانی)دا، یاخود نامرازی دووبارهکردنهوهی کۆتایی کاری وهک (هاتهوه).. ههتاد...

۲- دهووری پرپۆزیشن له دارشتنی رستهدا دردهکهوێت، واته بهشهکانی رسته بهیهکهوه دهبهستێتهوه و پێوهندی ناوهکیان بهیهکهوه دروست دهکات.

لهم دوو تێبینیه گرنکهوه و دواي چهند پێشنیازی که له کۆتایی نرخاندندا رهت کراوتهوه، لیژنه ئهم تهعریفه بۆ پرپۆزیشن پهسهند کرد:

(پرپۆزیشن ئهو بهشههێ ئاخاوتنه که وجودی سههربهخۆی ههیه و واتاکههێ لهپال وشههێ تردهدرهکهوێت و پێوهندی نیوانی «ناو» و «ناوهلهکانی» لهگهڵ بهشهکانی تری ئاخاوتن پێک دێت له دارشتنی رستهدا).

بۆ دۆزینهوهی زاراوهیهک که لهگهڵ سروشتی واتای پرپۆزیشن بگونجێت، لیژنه دیسانهوه به دوور و درێژی لیکۆلییهوه و ههموو ئهو زاراوانههێ خستهوه بهرچاو کهوا تا ئیستا بۆی بهکار هاتوه. له ئهنامی موناقهشهیهکی درێخایندا لیژنه وای پهسهند کرد جائی ههر زاراوههێ (پرپۆزیشن)ی بۆ بهکار بێت تا ئهو کاتهی له لایهن لیژنه خۆی یاخود کۆپهوه زاراوهیهکی کوردی مناسبی بۆ دهوۆزێتهوه.

تێبینی:

بهلای لیژنهوه زاراوههێ «پێوهندی» له ههموو زاراوهکانی تری کوردی گونجاوتر بوو لهگهڵ واتای پرپۆزیشن، بهلام درکهوت که وا ئهناجومهنی کۆپ ئهم زاراوههێ بۆ «حروف العطف» ههلبژاردوه، لهبهر ئهمه لیژنه ئهم زاراوههێ بهلاوه ناو بهشیوهیهکی کاتی گهراپهوه بۆ زاراوههێ Preposition بهجگه لهمه لیژنه هات و نمایشتهکی ئهو وشانهشی کرد که نووسهرازی زمانی کوردی لێره به پێشهوه به پرپۆزیشنیان له قهلهام داوه و ئهم لیستهیهی ژێرهوهیان لێ پێک هێناوه:

۱- مامۆستا سهید سدقی له میسالدا «بۆ، تا، له، به»ی بهکار هێناوه.

۲- مامۆستا توفیق وههیبی «له، ی ئیزافه و وهصف»ی له بهرگی یهکهمی «دهستووری زمانی کوردی»دا بهکار هێناوه، (به، بێ، پێ، تا، تێ، بۆ، وهک...)ش له فهرههنگهکهیدا.

۳- کوردویف «ژ، ل، ب، د، بۆ، بۆنا، با، بێ، دو، ههتا، سهبا، جهم، گهل، سه، بهر، ناف، پاش، پێش، رهخ، بن، دگهل، لهگهل، بهرب...».

۴- رشید کورد «ژ، را، بۆ، ب، د، ر، ل، ئانگۆ، پاشی، ژبۆ، ل پێش، ل پاش».

۵- نووری عهلی ئەمین «بۆ، به، له، تا، ههتا، ههتاوهکو، ههتاگو، تاگو، ی وهصفی و ئیزافه، بزۆینی (ه) دواى کارى وهک - چوومه بازار - ههروهها ئامرازى «وه» به واتای «به»، وهک، وهکو، ههروهکو، پێ، لێ، تێ، لهسه، بهبێ، لهبه... هێ تریش لهم شێوهیه».

تهماشاکردنیکی سهپیدی که قوولبونهوهشی تیدا نهبیت دهری دهخات، ئەم کۆمهله وشانهی سهروهه بهشیکیان بێ دهمهتهقه له ههموو روویهکهوه بهر ئەو تهعریفه دهکهون که لیژنه پهسەندی کردووه بۆ پرێپۆزیشن، ئەم تاقمه بریتییه لهم وشانهی خوارهوه:

۱- بۆ (لۆ، پهی، ئەرا)

۲- له (ل، ژ، د، ده)

۳- تا (تاگو، ههتاگو.....)

۴- وهک (وهکو، ههروهکو....)

۵- بێ

۶- به

ئهمانه پرېپۆزیشنێ سادەى بێ گومانن:

۱- (له) شێوهیهکی تری بهکارهێنانی ههیه که لهگهڵ تهواوکهری «هوه، را، دا» دیت، وهک:

له منهوه بۆ تۆ.

له کهرکووکرا هاتم.

له خانووکه دا ده ژیم.

۲- (به) ئه ویش وهک (له) ته واوکه ری (هوه، دا) ی ههیه، وهک:

به مه دا درده که ویت.

به دار که وه نیسته وه.

به لای لیژنه وه ئه م زیادیه ته واوکه ری که، که سروشتی واتای ئه م دوو پریپۆزیشن داوای دهکات و له سادهییان ناخات.

له نیتوان ئه و شەش پریپۆزیشن سادهیهی سهره وه دوو پریپۆزیشن (بۆ، بێ) هه لده گرن پریپۆزیشن تریان له پێشه وه بێت بێ ئه وهی واتایان بگۆریت، له هیزیان زیاد دهکات وهک:

من له بۆ تۆمه تۆ له بۆ کێته.

به بێ من کتیه که مه خۆینه وه.

تیبینی:

له هه ندی ناوچهی کوردستانی خواروودا وشه ی (چون) به واتای (وهک) به کار دیت، رواله تی وشه که واده گه یه نیت که له ئیرانه وه هاتبیت چونکه فارسیش هه ر وشه ی (چون) به کار ده هیتیت.

وشه ی (وهسه) به واتای (وهک) له کوردستانی سه روو و له هه ندی ناوچه ی کوردستانی خواروودا به کار دیت، به لام ساگرده وهی ساده بوون و نه بوونی ئه م وشه یه لیکۆلینه وهی قوولتری پی ده ویت.

لیژنه وای په سه ند کرد که چه ند نمونه ییک به ی نیت وه بۆ پریپۆزیشن ساده کان، واته ئه وانه ی که گومانیان لی نا کریت، وهک:

۱- (بۆ): ده چم بۆ بازا.

۲- (له): له هاویندا سه رتان لی ددهم.

۳- (تا): تا که رکوک ده چم.

۴- (وهک): مامۆستا وهک باوکه بۆ قوتابی.

۵- (بێ): بێ ئیوه هیه نا کهم.

۶- (به): نووسراوئکم به پۆسته دا بۆ ناردن.

۳- هەندى لەم پرىپۆزىشنانە وا دەبىت لەگەڵ وشەى تردا پرىپۆزىشنى لىکدراو دروست دەکات. ئەوەى سرنجىش رادەکشىت لەم ديار دەيه دا ئەوەيه زۆرىنهى وشەکان زەرفن، وەک لەم نمونانەى خوارەوه دەرکەوتوو:

بە سەر کێوەکە کەوتم.

لە ژێر دارەکەدا دانىستم.

بە کەن تۆدا رابوردم.

بۆ کەن ئاوەکە کشا.

بەناو ژوورەکەدا گەرام.

بەلای ئێوەدا تى پەريم.

لەتەک ئەودا خۆى نانۆنىت.

بە تەنىشت ئەووە دانىشت.

لەگەڵ تۆدا دەپۆمەوه بۆ مالى.

لێرەدا د. نەسرین هەندى تىببىنى هەبوو، لەو رووەوه کە بۆ خۆى لێرە بە پىشەوه بە پى شىوازىکى تايبەتى ئەم موضوعەى بە دەرز گوتوو تەوه و لەسەرى نووسىوه. لەم ميانەدا بۆ لىژنەى روون کردووه کە ئەو باسى پرىپۆزىشنى لە نىوانى تىکراى باسى ئامرازدا (أداة) کردووه. بەلام لەگەڵ ئەمەشدا دەرکەوت ئەویش وەک ئەندامانى ترى لىژنە لەو باوەرەدايه پرىپۆزىشن هەر ناوێکى هەيىت ئەو سى تايبەتییەى تىدايه کە لىژنە زووتر لى دواوه و لەووە تەعريفى دروست کردووه بۆ پرىپۆزىشن، تايبەتییەکانى ئەمانەن:

۱- پرىپۆزىشن روالەتى سەرەخۆى هەيه.

۲- لەتەک وشەى تردا واتاى تەواو بە دەستەوه دەدات.

۳- لە رستەدا کار دەکات.

تیببىنى:

لىژنە روونکردنەوهى هۆى بەکارهێنانى (تەواوکەر)ى لەگەڵ هەندى پرىپۆزىشن وەک: «لە من هوه» «لە من دا» «لە کەرکوک را» خستە کاتىکى تر.

له دواى ئەمه لیژنه هاته سهر لیکۆلینهوه لهو تاقمه وشهیه که به لای هندی
زمانزانهوه پریپۆزیشن و له گه‌ل کاردا به کار دین، وهک (تۆ، لۆ، پۆ، ه):

۱- نووری عه‌لی ئەمین له باره‌ی (تۆ، لۆ، پۆ، ه) که له گه‌ل کاردا دین ده‌لێت،
ئهمانهن هه‌موویان له رواله‌تدا پریپۆزیشن و گومان له‌مه‌دا نییه، به‌لام له‌رووی
مه‌عناوه به‌ پیتی به‌کاره‌ینان ده‌گۆڕین.

۲- سادق به‌هائه‌دین ده‌لێت: ئەگه‌رچی «پۆ، تۆ، لۆ، ژۆ» له‌ بنه‌رتدا پریپۆزیشن
بوون به‌لام ئێسته‌ ده‌وری پریپۆزیشن نابین چونکه‌ له‌ بنه‌رتدا: «پۆ» له‌ «بوی
- یان - بوێ» دروست بووه.

«تۆ» له‌ «دوی - دوێ» دروست بووه.

«ژۆ» له‌ «ژوی - ژوێ» دروست بووه.

«لۆ» له‌ «لوی لوێ» دروست بووه.

به‌لام «ه»ی دوا کارى (ئه‌چمه‌ بازار) پریپۆزیشن نییه‌ له‌ گه‌ل ئه‌فعالی انتقال
به‌کار دیت، وه‌ له‌ هه‌ندێ شێوه‌ی کرمانجی سه‌روودا نییه‌.

۳- مه‌سه‌وود محهمه‌د ده‌لێت: ئەم وشانه‌ که‌ بوون به‌ پیشگر له‌وه‌ ده‌شۆڕین پێیان
بگوتریت «پریپۆزیشن» چونکه‌ ده‌وریان حصر ده‌بێت له‌ناو وشه‌ نه‌ک له‌ ناو
رسته‌، به‌ نمونه‌:

چێشته‌که‌م لۆ نا چێشته‌که‌م تۆ کرد

باره‌که‌ت لۆ نا چراکه‌مان پۆ کرد

ئهم رستانه‌ بریتین له‌ (مفعول «چێشته‌که‌» - فاعل «م» - فعل «لێنا») (مفعول
«باره‌که‌» - فاعل «ت» - فعل «لێنا») (مفعول «چراکه‌» - فاعل «مان» - فعل
«پیکرد»). به‌لام که‌ هاتین و گوتمان (چێشته‌که‌م له‌ قاپه‌کان کرد، باره‌که‌م له‌
ولاغه‌که‌ نا، چراکه‌م به‌ ئاگر کرد) ئه‌وسا ئاشکرایه‌ سێ وشه‌ی (له‌، له‌، به‌)
پریپۆزیشن ده‌وریشیان له‌ رسته‌دايه‌. رسته‌ی (چێشته‌که‌م لێنا) و رسته‌ی
(چێشته‌که‌م خوارد) بایى نوخته‌ییک جوداوازیی له‌ نێوانیاندا په‌یدا نییه‌ له‌ رووی
ده‌وری کارى (لۆ نا، خوارد)ه‌وه‌: هه‌روه‌ک له‌ کارى (خوارد) پریپۆزیشن نییه‌ له‌
کارى (لۆ نا)شدا هه‌ست به‌ ده‌وری (لۆ) ناکریت.

ئەم باسەش درىژەى يەكجار زۆرە لىرەدا ناتوانم بىخەمە سەر كاغەز. بەنەسبەت
 بزوينى (ه)هە: لە لايتكەو روالەت تايبەتى نىيە تا پىتى بلىتىن پرىپۆزىشن، لە
 فەرزى دەورى لە رستەشدا دەورى پرىپۆزىشن بىت چونكە ئىمە لە زووەو
 گوتوو مانە يەك لە سى تايبەت يەكەى سروشتى پرىپۆزىشن ئەو يە روالەتى
 سەر بەخۆى هەبىت. من لە گوتارى (بەكارهيتانى «ى» لە رىزمانى كوردیدا) كە لە
 يەكەم ژمارەى گۆڤارى كۆرى زانىارى كوردا بلۆ كرايەو نەختىك بە درىژى
 باسى ئەم (ه)م كوردووە دام ناو بە كەرتىكى ئەو فعلا نە كە (انتقال) دەبەخشن،
 لىرەشدا هەر لەو باوەردام و بە پرىپۆزىشنى دانانىم بگرە بەشتىكى فعلا تەنانەت
 لە تصريفدا دەشگۆرەيت:

نۆرىمە خانووەكە - نۆرىمى

كەوتمە باغەكەو - كەوتمى

خستەمە گىرفانمەو - خستمى

لە فۆلكلۆر هەيە دەلەيت:

هەى زىرىنى و زىرىنى كۆيى خوشە بابچىنى

حاجى قادر دەلەيت:

خانەقاكەى كەنەفى ئەمنە ئەدەب خانەيى عام

جىي قەزاي حاجەتە عالەم بە زەرورى دەچنى

٤- دكتورە نەسرین دەلەيت:

«پى، لى، تى، ژى» ئەمانە ئىستا پىشگرن هەرچەندە لە بنەردا لە پرىپۆزىشن
 پىك هاتوون چونكە ئىستا لە روالەت و لە ناوەرۆكدا لىي دوور كەوتوونەتەو و
 دەورى پىشگر دەبين.

من ئەمانە بەو پىشگرە تازانە دادەنم كە لە ئەنجامى بەرەوپىشەو و چوونى زمان
 پىك هاتوون و دەشتوانىن زۆرجار لە رستەدا بيانگەرپىننەو سەر ئەو بنجانە.
 بەلام «ه» گەلىك شتە لە زماندا، هەندىك جار پاشگرە، وەك راست - راستە،
 هەندىك جار پىش لە فعلى انتقالیدا جىگەى بۆ دەرکرتەو، هەندىك جار پىش لە فعلى
 مساعده.

وهك له بهرايی قسه كانم گوتوومه ئهم باسه دريژهی هیه، لیره شدا هه مان تییینی دووباره دهكه مه وه: نه ئه وسا توانیم نه ئیستاش مه ودام هیه له هه موو رووییکه وه به دريژی له باسه كه بكۆلمه وه، به لام به کورتی ده لیم هه رچهند بوونی ئه و پریپۆزیشنانه به پیشگر دهوریان له چارچێوهی کاره کانداه صر دهکات دیسانه وه به شیکی سروشتی کۆنیان بۆ ناو کاره کان دههین. راستی ئهم تایبه تیه له و کارانه دا به دیار دهكه ویت كه تی نه پهرن و جارتکیان له گه ل پیشگری عاده تیدا دین و جارتکی تریش له گه ل ئه و پیشگرانه ی كه ئه سلایان پریپۆزیشن بی. به نمونه کاره کانی (کهوتن، بوون، چوون، گه ران، هاتن) دهخهینه تافیکردنه وه وه له گه ل پیشگری عاده تی و ئه وانی تر دا:

هه لکهوت: دارا باش هه لکهوت

«پێ» کهوت: دارا له نه خۆشییه کانی به هار پێ کهوت - گاشه که ی پێ کهوت

«تێ» کهوت: دارا حه وزی دیت و تی کهوت

وشه ی (هه لکهوت) هه لئاگرێ پیشگره که ی لی بپچرپته وه به هۆی هینانی راناوی لکاوه وه و بلی (هه لم کهوت، هه لیان کهوت، هه لی کهوت). به لام دهتوانی بلی (سه رمایه که بوو دارا پێی کهوت، ئیمه پێی کهوتین - به ردیک هات و پیمان کهوت) ههروه هاش دهتوانی بلی (ئاوم دیت و تیی کهوتم - منداله کان بزربوون و لیان گه رام - لیمان گه ران) ته نانه ت نه گه ر وشه ی وهك (تیبه ربوون) یش بی ئهم پیشگره ی (تێ) قابلیه ته که ی نادۆرتنی به هۆی پیشگری (به ر) وه چونکه ده لێی (تییان به ر بووین - ئاگره که هات و تییان به ربوو).

ئهم خاسیه ته هه ر ه ی ئه و پیشگرانه یه که به ئه سل پریپۆزیشن بوون ئه وانیش (تێ، لی، پێ)ن، هیچ یه کیک له پیشگره کانی (هه ل، دا، را، وه ر) ههروه ها ئه و وشانه ی که ناوی جیکه (ظرف مکان)ن و ده وری پیشگر ده بین وهك (ده ر، سه ر، لا، به ر، ژیر - به مه رجیک وهك پیشگر

به کار هاتبن) ناتوانن راناوی لکاو بۆ خۆیان بجزنهوه: له کاری وهک (هه لکه وتن، دهرکه وتن، داکه وتن، وهرکه وتن، لاکه وتن) ناگرێ بگوترێ: (هه لێ که وت، دهری که وت، دای که وت، وهرتان که وت، لام که وت) به لام دهگوترێ (تێی که وت، پێمان که وت، لێمان که وت...). پیشگری تر ههیه به ئهسل له پرېپۆزیشن پهیدا نهبووه به لام ئه و واتایه ی تێدایه که دهیکات به خزمی (تێ، لێ، پێ) ئه ویش وهک ئه وان راناوی لکاو به خۆیه وه دهگرێ. پیشگره که وشه ی (رێ)یه که له نێوان به شیکی زۆری عه شره ته کانی کوردستانی عێراق و له دیوی کوردستانی ئێرانی شدا به کار دێت. ههروهک دهتوانی بڵیت (تێتان که وت، پێمان که وت...) دهستوانی بڵیت (رێمان که وت - واته، به داویدانان).

ئهم قابلیه ته ی پیشگره کانی له بنه رته دا پرېپۆزیشن بوون له وه وه دیت که فعله کان به ره و واتای تێپه ر ده بات له رێی (تێپه رکردنی به واسطه) که له عه ره بیدا پێی ده لێن (التعدیه بالواسطه) و سیغه ی (بناء للمجهول) یشی لێ وهرده گرن وهک (يُنام في الغرفة - يُمشي في الحديقة - يُطار الي السماء...). له کوردیدا سیغه ی (بناء للمجهول) به م پیشگرانه دروست نابن به لام واده بێ به هۆی چه سپانی واتای (تێپه ر) له فعله تێ نه په ره که دا هه ندێ که سی نه شاره زا سیغه ی (مبنى للمجهول) ی لێ هه لده ستینیت، به نمونه:

کاری (گه یشتن) وهک ده زانین تێ نه په ره، به هۆی پیشگری (تێ) وه ده گرته (تێگه یشتن). که ده لێی (ده رسه که تێ گه یشتم) به دلی خۆت واتایکی تێپه رت به کار هێناوه وهک له عه ره بیدا ده لێی (فهمت الدرس) وهیا له ئینگلیزیدا کاری understand به کار ده هینیت هه ردووکیشیان تێپه رن. ئهم راستیه و دهکا ناوانه خهلق بڵین (ده رسه که تێ ناگه یشتی) ده زانین به پێی ده ستووری ئاخاوتن ناشی کاری تێ نه په ر بدریت به سیغه ی کارابزر (مبنى للمجهول). له کوردیدا یه که م شه قلی کاری تێپه ر ئه وهیه بتوانرێ کاره که وهک تێپه ر گهردان بکری له هه موو رێژه و کاتیکدا، به نمونه:

کاری (گرتن) تێپه ره، که پیشگری (هه ل) ی له گه لدا بیت له رابردووا

دهلتي (ههلمان گرت) كه دهمزانين راناوي (مان) كارايه. جا نهگهر
 (تيگه‌يشتن) تپه‌ر بوويايه ده‌بوو بلتين (نيمه تيمان گه‌يشت)
 (مان) هكهش كارا بيت، كه‌چي (مان) كه‌وتووه ته بهر حوكمي
 (پريپوزيشن) دوه واتاكه‌شي نه‌وهيه كه‌گوتبيت (نه‌و له نيمه گه‌يشت)،
 سه‌يري چون پريپوزيشني (له) هاته‌وه جيگه‌ي خوئي. كه‌واته كاري
 گه‌يشتن به هوئي (پريپوزيشن) دوه به‌ره‌و تپه‌ري ده‌روات، ناشبيت ته
 تپه‌ر چونكه گهرداني ناگوريت واتاكه‌شي له بنجدا هه‌ر تي نه‌په‌ر
 ده‌ميتنه‌وه.

نهم باسه پتري به‌به‌ره‌وه هه‌يه، زقریش نوټيه، به‌لام دهره‌تم نييه چي
 تري له‌سهر برؤم چونكه پټويسته به درټزي له‌سهر هه‌ر تاكيكي نه‌و
 پيشگرانه ليكولينه‌وه بكرئي و به‌يه‌كتر و به پيشگره‌كاني تر بگيرين
 ده‌وريان له هه‌ر تاكيكي كاره‌كان سهرنجي لي بگيريت وهك نه‌وه‌ي كه
 پيشگري (تي) له‌گه‌ل (كه‌وتن) دا كاريكي به‌ره‌و تپه‌ر دروست ده‌كات و
 ده‌شي بگوتري (تبيان كه‌وتن) به‌لام له‌گه‌ل (چوون) كه‌ ده‌بيت ته
 (تيچوون - به واتاي فوټان و له‌ناوچوون) ناتواني راناوي نه‌لكاو
 به‌خويه‌وه بگري و بگوتري (تيمان چوو، تبيان چووين) چونكه لي‌ره‌دا
 ته‌نيا وهك (هه‌لچووين، هه‌لچووم) به‌كار ديت. كاتيك ده‌گوتري (تبيان
 چووين) كه‌ به واتاي (چوونه ناو) بيت نهك (له‌ناوچوون) كه‌ ته‌فسيري
 درټزه‌ي هه‌يه.... به‌ په‌رؤشه‌وه باسه‌كه جي ده‌هيلم.

[ده‌مراستي ليژنه]

نه‌نجا ليژنه هاته‌وه سهر ته‌واوكردي پريپوزيشن.

نه‌وه‌ي له پريپوزيشن ماوه‌ته‌وه و جي موناقه‌شه‌يه (ي) و هسف و ئيزافه‌يه،
 وهك:

پياوي نازا (ي - لي‌ره‌دا وهسفييه)

په‌ري مه‌ل (ي - لي‌ره‌دا ئيزافييه)

له‌ نه‌نجامي موناقه‌شه‌دا: نووري عه‌لي نهمين راي وايه نه‌ميش هه‌ر پريپوزيشنه
 به‌لام بو نه‌و دوو ئامانجه به‌كار ده‌هينريت.

مامۆستا سادق بههائەدين دەلێت: ئەم (ی)یە پرېپۆزیشن نىيە له هەردوو بارەكەيدا، تەنانهت له زارى كرمانجى سەروودا تەزكىر و تەئىسىش دەكرێت، وەك: كچا جوان - كورێ ئازا.

د. نەسرین فخرى دەلێت: ئەم (ی)یەم بە ئامراز داناو، بەلام ناكهوتێته گەڵ ئەو تاقمەى كه پێى دهگوتریت پرېپۆزیشن.

مامۆستا مەسعوودیش دەلێن: ئەم (ی)یەى وەسف و ئیزافە دەداتن بۆ دەربرینی واتای وەسف و ئیزافە و بەس. دەوریشى له رستەدا نىيە بەنموونه كه گوترا: بۆ بارام هات، دەتوانرێت «بارام» و ئەداتى ئیزافە حەزف بكرێن و رستەكەش واتای تەواوى هەبێت (برا هات). جگە لەمە ديارە ئەم (ی)ە كورت كراوەى (هێ) ئەداتى ئیزافەيه.

دەورى پرېپۆزیشن له ئاڤاوتندا:

لەمەوبەر لیژنە لەو دوا كە پرېپۆزیشن چ دەورێ دەبینێت له رستەدا له بەستنه‌وه‌ى كەرتەكانى به‌يه‌كه‌وه. سەرەرای ئەمە پرېپۆزیشن له دارشتنى وشە و فرێزیشدا دەور دەبینیت، وەك لەم نمونانەدا دەرده‌كه‌وێت:

- گۆل بە دەم

نا بە دڵ

چنگ لە سەر شان (چنگ لە سەر چنگ)

دەست لە سەر سنگ

سەر بە سەر

بە كۆل، بە ناز، بە جەرگ

بێباک (ناوى علم)، بى سوود، بێكەس

دیزە بە دەرڤۆنه

دەر بە دەر

دوور له رووت

ئەم شێ‌وه دارشتنه له كوردیدا به هۆى پرېپۆزیشن‌ه‌وه زۆر باوه و بۆ گە‌لى مەبەست بەكار دێت، تێكرای ئەو مەبەستانە بە‌لێگه‌ران له زماندا دەرده‌كه‌وێت، كه

ئەمەش كارتىكە لە پەراوێزی فەرمانى لیژنە دەردەچیت، بۆیە بەم چەند نمونەییەى خرایە بەرچاواو اكتفای كرد.

مەبەست لە بەكارهێنانى تاك تاكى ئەو وشانە:

۱- پریپۆزیشنى (بۆ):

ئەم پریپۆزیشنە اتجاە و ئامانج رادەگەیەنیت، وەك:

دەچم بۆ كەركووك.

بۆ خوێندن هاتووم.

من لە بۆ تۆمە، تۆ لە بۆ كێتە؟

۲- پریپۆزیشنى (لە):

ئەم پریپۆزیشنە بە تەنیا و لەگەڵ تەواوكەرى «دا» ظرفیەت رادەگەیەنیت، وەك:

لە هەولێر بووم.

دارەكە لە خانووەكەدايە.

بەلام لەگەڵ تەواوكەرى (هە، را) سەرەتا رادەگەیەنیت، وەك:

لە مالهەو دەچم بۆ قوتابخانە.

لە بەسەرەرا تا بەغدا بە شەمەندەفەر هاتم.

پریپۆزیشنى «لە» وادەبێ لەگەڵ تەواوكەرى «هە» كە بە هەندى وشەى ظرفەو

دەلكێت، ظرفیەت رادەگەیەنن نەك سەرەتا، وەك:

لە مالهەو بووم.

لەلای تۆو دانیشتم.

لە سەرەو بوویت یا لە خوارەو؟

ئەمانە و هی تریش وەك هەموویان ظرفیەت دەگەیەنن.

۳- پریپۆزیشنى (بە):

ئەم پریپۆزیشنە بە تەنیا و لەگەڵ تەواوكەرى «دا، هە، را» بەكار دێت و بەپێى

جێگای لە رستەدا ئەم واتایانە رادەگەیەنیت:

آ- دیارخستنی واسیته، وهک:

گۆشتهکهه به چهقق ورد کرد.

پارهکهی به فیل له دهستم دهرهینا.

یاریم به گوئز کرد.

ب- بهستنهوهی مفهومی ناو رسته به وشهی دواى خوێهوه، وهک:

به ئهحمه‌دیان گوت برۆ.

به خوام سپاردن.

به دهست خۆم نییه، خوشم دهوئیت.

به من بیت وانهکهه.

ج- بۆ سوئند، وهک:

به‌خوا به‌هار خوێشه.

به‌سه‌ری تۆ نایهه بۆ ئه‌وێ.

به شیخه‌که‌ی کانێ که‌وه ئه‌م زه‌وییه بۆ گه‌نم باشه.

د- بۆ حاله‌ت به‌کار دیت، وهک:

چێشتهکه به گه‌رمی مه‌خۆ.

فه‌قیره‌که به دلشکاوێ رۆی.

هه‌تا ئێره له پریپۆزیشنێ (به) به‌رووتی دواين، ئه‌نجا له‌گه‌ڵ ته‌واوکه‌ره‌که‌یدا لێتی

ده‌دوێن:

آ- له‌گه‌ڵ ته‌واوکه‌ره‌که‌ی «د»دا بۆ ئه‌م مه‌به‌ستانه به‌کار دیت:

١- بۆ ظرفیه‌ت، وهک:

باخه‌وانه‌که به بیستانه‌که‌دا که‌را.

چاوی به کتیه‌که‌دا خشانده.

٢- بۆ واسیته، وهک:

پاره‌کهه به قادردا بۆ ناردی.

ئه‌م گوڵه به بۆنه‌که‌یدا له میخه‌ک ده‌چیت.

۳- بۆ حالەت، وەك:

بە رۆیشتەنەکیدە لە دارا دەكات.

بە كۆلوانەكەیدا دیارە بلباسە.

ب- لەگەڵ تەواو كەری (دووە) دا بۆ ئەم مەبەستانە بەكار دیت:

۱- بۆ مصاحبەت، وەك:

نانەكەم بە دۆوێ خوارد.

قەلەمەكەم گرت بە دەستەووە.

رێوییەكە بە تەلەووە رای كرد.

۲- بۆ حالەت، وەك:

چایەكەم بە پێتوێ خواردەووە.

دارەكەم بە پرەگەییەووە هەلکەند.

[روونکردنەووە]

نموونەى یەكەم حالەتى كارا، هى دووهمیش حالەتى بەركار نیشان دەدات.

دەمراستی لیژنە]

۳- بۆ ظرفیەت، وەك:

بالندەكە بەسەر دارەكەووە نیشتەووە.

كۆلارەكە بە تەلەكەووە گیرسایەووە.

۴- پرێپۆزیشنێ (تا):

لێرەدا مەبەست ئەو (تا)یەكە لە شكلی پرێپۆزیشنیدا بەكار دیت، نەك ئەو (تا)یەكە وەك عطف وەیا شرط وەیا زەرفی زەمان بەكار دیت، بە نموونە:

تا ئێوە هاتن من نامەكەم نووسی (عطف).

تا ئێوە نەیهن نامە نانووسم (شرط).

هەتا تۆم ئاشنا بووی ئاشنا بوون (ظرف).

ئەم وشەيەي (تا) لە شىۋەي پرىپۆزىشندا چ بە سادەيى و چ بە لىكدرەوى (تاكو، تاوەكو، هەتا، هەرتا، هەرتاوەكو...) واتاي كۆتايىي ئەو شتە رادەگەيەنن كە بۆي بەكار هاتووە، وەك:

تا رەواندز دەچم و دەگەپتمەو.

هەتا ئىترە بەيەكەو بەووين.

دوینن شەو هەتاكو بەيانی نووستم

۵- پرىپۆزىشنى (وەك):

ئەم پرىپۆزىشە لە شىۋەي سادە و لىكدرەوى چەند جۆريكى هەيە. شىۋەي سادەي ئەمانەن (وەك، وەكى، وەكو)، شىۋەي لىكدرەويشى ئەمانەن (هەروەك، هەروەكى، هەروەكو)، بەلام سادە بى يا لىكدرەو بۆ «تشبىيە» بەكار ديت:

وەك قومرى سەر بالم شىنە

كار و پىشەم هەر گرینە

هەر وەكوو قەوس قەزەح با دەست لە گەردەن دانىشين

تۆ بە سوخمەي ئال و سەوز و من بە رەنگى زەردەو

وەكو من بوو بە ظاهىرى جاھىل

باطىنەن شاعىرىكى زۆر كامىل

[پروونكردەو:

لە هەندى شىۋە ئاخاوتندا وشەي «وەك» جىگەي «ظرف» يىش دەگرى:

(وەك هاتم نيوەرۆ بوو - بە واتاي «كاتىك هاتم»).

دەمراستى لىژنە]

۶- پرىپۆزىشنى (بى):

ئەم پرىپۆزىشەش وینەي سادەي هەيە كە (بى)يە، وینەي لىكدرەويشى هەيە كە (بەبى)يە، لە هەردوو وینەيدا دژى پرىپۆزىشەكانى تر نەفەي پتوهندى دەكات لەناو رستەدا، بەم پتیه پتوهندىي ناو رستە هەرجىيەك بىت وەك (وجود، بەشداری،

هاورپیی... یا هر شتیکی تر بیت، پرپۆزیشنی (بی) له رسته دا له و ناوه و
ئاوه له کانی دوور دمخاتهوه وهیا دای دهبرێ که له گه لیاندا به کار هاتوو وهک لهم
نمونه نهی خواره ودا دهر دهکه ویت:

۱- بی پاره گوزهران ناکهیت (لێره دا نه فی وجوود دهکات).

۲- به بی تۆ ناچمه سه فهر (لێره دا نه فیی هاورپیی دهکات).

۳- ئاههنگی بی موسیقا ناخۆشه (لێره دا نه فیی به شداربوونه).

۴- قوماشه کهم بی مه قهست بری (لێره دا نه فی واسطهیه که وا پرپۆزیشنی «به»
داخوایی دهکات).

ئهم پرپۆزیشنه له هه ندی ناوچه دا که خرایه پیش ناوی تایبه تی (اسم علم) و
راناوی جوداوه دهنگی (ی) تیک به ستنی به دوا دا دیت:

بیی دارا سه فهر ناکهم.

دوینی بیی تۆ باغم ئاودا.

ئامرازی "عطف - Conjunction"

یه کهم - له رووی زاراووهوه:

۱- مامۆستا سهعید سەدقی له لاپه‌ره (٦٥) ی صرفی و نحوی کوردیدا وشه‌ی (عطف) ی بۆ داناوه له نمونه‌دا ده‌لێت: (ئه‌حمەد و مه‌حمود و مه‌مه‌دیش چوون بۆ مه‌کته‌ب). له‌م رسته‌یه‌دا ده‌رده‌که‌وێت، که ته‌نیا (و، ش) ی به‌ ئامرازی عطف داناوه.

۲- مامۆستا توفیق وه‌هبی له‌ ده‌ستووری زمانی کوردیدا له‌ لاپه‌ره (١٥) له‌ باسی به‌شه‌کانی ناخاوتندا وشه‌ی (ئیکدم) ی به‌کار هێناوه، هه‌روه‌ها له‌ لاپه‌ره (١٩) به‌ندی (٧٠) ئه‌داتی (یه‌کخه‌ر) یشی به‌کار هێناوه و ئه‌م رسته‌یه‌ی به‌ وێنه هێناوه‌ته‌وه: به‌فر و باران پێکه‌وه بارین.

۳- مامۆستا کوردیف له‌ کتێبی رێزمانی کوردی که‌ ساڵی ١٩٧٠ له‌ چاپ دراوه له‌ لاپه‌ره (١٢١) دا، وشه‌ی (په‌ف گرێک) ی بۆ داناوه، وه‌کو:

گور و روڤی رێدا دچوون.

۴- نووری عه‌لی ئه‌مین له‌ لاپه‌ره (١٤٦) ی قواعدی زمانی کوردی ساڵی ١٩٥٨ ئامرازی (پێبه‌ست) ی بۆ به‌کار هێناوه، وه‌کو:

ژیان و ئه‌رکی ناخۆشی، په‌پوله‌ی ئاره‌زووی کوشتم
شه‌رابی جامی دل‌داری، له‌ تافی لاویا رستم

۵- مامۆستا رشید کورد له‌ کتێبه‌که‌یدا «رێزما نا زمانی کرمانجی» لاپه‌ره (١١٢) ئامرازی (پێوه‌ند) ی به‌کار هێناوه.

۶- مامۆستا جگه‌رخوین له‌ کتێبه‌که‌یدا «آواو ده‌ستورا زمانی کوردی» لاپه‌ره (١٩٨) «تیپی پێوه‌ند» ی به‌کار هێناوه.

۷- له‌ کتێبی قوتابخانه ئاماده‌یییه‌کاندا «زمان و ئه‌ده‌بی کوردی»، ئامرازی

«به‌ستنه‌وه» به‌کار هێنراوه.

۸- له پێژمانی عه‌ره‌بیدا له کۆنه‌وه (حروف العطف) یان بۆ به‌کار هێناوه.

۹- له پێژمانی فارسیدا، ر. ذوالنور له کتێبی (دستور پارسی) وشه‌ی (ربط و عطف) ی بۆ به‌کار هێناوه.

۱۰- له پێژمانی ئینگلیزیشدا Conjunction ی بۆ به‌کار هێنراوه.

به‌ دوا ئهم نمایشته‌دا لیژنه ئهمه‌ی تێبینی کرد که پێشنیازی کۆری زانیاری کورد بۆ زاراوه‌ی (العطف = Conjunction) له نامێلکه‌ی (زاراوه‌ی هه‌مه‌ چه‌شنه - لاپه‌ره ۲۴) دوو وشه‌ی (په‌یوه‌ستی و پێوه‌ندی)یه. به‌لام تا ئیستا بریاری دوایه‌کی له‌سه‌ر نه‌دراوه له‌لایه‌ن ئه‌نجومنه‌ی کۆره‌وه.

دووهم- له‌ رووی پێناسینه‌وه:

۱- مامۆستا سه‌عه‌ید سه‌دقی له‌ صرف و نحوی کوردیدا، ته‌عریفی ئهم زاراوه‌یه ناکات، به‌لام ئهمانه به‌ ئامرازی «عطف» داده‌نیت:

آ- ئامرازی (ش)، وه‌کو (من ده‌چم تۆش بجۆ) ئه‌گه‌ر حرف معطوف به‌ (ش) حرف عله‌ نه‌بوو له‌پێش «ش» هه‌که‌وه حرف (ی) زیاد ده‌کری، وه‌کو (عه‌لی هات له‌پاشا ئه‌حمه‌دیش هات). وه‌ ئه‌گه‌ر حرفی عله‌ بوو زیادکردنی حرف (ی) غلطه‌ وه‌کو (ئاگرم کرده‌وه و ده‌رگا که‌شم داخست، په‌رده‌شم پتوه‌ گرت)، «ده‌رگایشم، په‌رده‌یشم» نابیت، چونکه‌ شیوه‌ ده‌گۆڕی.

ب- ئامرازی (و)، وه‌کو (ئه‌حمه‌د و محمood و محمهد چون بۆ مکتب). وه‌ هم بۆ عطفه‌ له‌گه‌ڵ معنای ملازمتا، یعنی بۆ جوو ئه‌بوونه‌وه‌ی معطوف عله‌یه‌ له‌ معطوف، وه‌کو (ملا و مزگه‌وت، صوفی و خانقا)، وه‌ هم بۆ عطفه‌ له‌گه‌ڵ معنای تبعیدا؛ یعنی بۆ دوورخسته‌وه‌ی معطوف عله‌یه‌ له‌ معطوف، وه‌کو (من و قومارکردن، تۆ و درۆکردن) یعنی هه‌ردوو کمان دوورین.

۲- مامۆستا توفیق وه‌هبی له‌ ده‌ستوره‌که‌یدا به‌م شیوه‌یه ته‌عریفی ده‌کات (لاپه‌ره ۱۹ - به‌ندی ۷۰):

ئهداتی «یه‌که‌خه‌ر» ئه‌داتیکه‌ که‌ دوو کلیمه‌ یا دوو کۆمه‌له‌ کلیمه‌ به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستیت، وه‌کو:

به فر و باران پیکه وه بارین.

سه ربانی مالی ئیوه و چنارهکی مه کته ب له دووره وه دیارن.

من لیتره م به لام گولچین له ماله وهیه.

له جومله ی یه که مدا ئه داتی یه که خه ری (و) دوو ناوی، له دووه مدا ئه داتی یه که خه ری (و) دوو کۆمه له کلیمه ی، له سێیه مدا ئه داتی یه که خه ری (به لام) دیسانه وه دوو کۆمه له کلیمه ی پیکه وه نوساندوه.

۲- مامۆستا کوردیی له کتێبه کهیدا «زمانی کوردی» وه سفی عطفی کردوه و چی له کتێبه کهیدا نووسراوه، له لایه ن مامۆستا «سادق به هائهدین» وه کورته ییکی خرایه سه ر رینووسی کوردی به م جوړه ی خواره وه:
په فگریک:

فان خه برار! دبێژن په فگریک (په فگریدان) یی کو ناڤا، فیتلا و جوملا ب هه فرا گری ددن.

زمانی مه دا دوو کۆم په فگریک هه نه:

ا- په فگریکید یه کتا.

ب- په فگریکید دوتا.

ا- په فگریکید یه کتا، وهک (شاگرت دچن و تین - با هات باگه ری پیرا هات - من گوت بکه، لی ته نه کر - ئەز هاتم کو خه باتا خوه بقه دینم.

ب- په فگریکید دوتا وهک (میر ئی، ژن ئی جفات ی به ره ف بوونه - ئەو شغول نه ئوسا نه چاوا دبێژی - وه لات ی مه دا نه بی خه باتکاری هه نه نه ئی به له نگازی هه نه - جه م مه گهرمه یانی ساره - له جه م مه ه ن گهرمه ه ن ساره ... وه تاد.

۴- نووری عه لی ئەمین له کتێبه کهیدا «قواعدی زمانی کوردی» لاپه ره ۱۴۶ به م جوړه ته عریفی ئه دات عطف دهکات:

ئامرازی پێبه ست واژه یه که بق به ستنه وه ی دوو واژه، یا دوو دهسته واژه، یا دوو رسته به کار دهینریت. ئەمانه ی خواره وهش به ئامرازی عطف داده نیت:

«و، وه، (به لام - به لآن)، وه لی، (تا - هه تا - تاکو - هه تاکو - هه تاوه کو)، (نهک - نه وهک - نه کو - نه وه کو)، که ی، (ئه گه ر - گه ر - مه ر - مه گه ر - نه ر)، (ئه رنا -

ئەگەنا - ئەگینا - دەنا، نە، (یا - یان - یاخو - یاخود - یاخوت)، (ئەنجا - ئینجا - ئنجا)، ھەم، (ش، یش)، کە، کەچی، چونکە، (بەشکو - بەشکم، بەشکە، بەشکەم، بەلکو - بەلکم، بەلکە)، (جگە، بیجگە).

- مامۆستا رشید کورد لە کتێبەکییدا «پێژمانا زمانى کرمانجى» بەم جوۆرە تەعریفى دەکات:

پێوەند پرسەک نەگو هیژە کو پرسین وهک ههف یان گوفتین وهک ههف دپه‌قه‌که‌کیدا (رسته) ب ههف دده گریدان، ئەف ژى دو پرین پێوه‌ندین دوروست، ئین نە دوروست.

پێوه‌ندا دوروست وهک: مه‌مو ئو بوزو هه‌ف‌ئالین هه‌فن.
ئەف پرسین وهک: ئو، یان، پێوه‌ندن چکو پارچه ئو چه‌نگین ف‌ان هه‌ردوو په‌قه‌کان گه‌اندنه هه‌ف.

پێوه‌ندین دوروست ئەفن: یان، له، ئو، نه.. نه، ژى، وهک: ره‌مو نه دچه نه دمی‌نه.
پێوه‌ندا نه دروست: پرسەک نەگو هیژە، دوو گوفتان یان دوو په‌قه‌کان دگه‌ینه هه‌ف. وهک: قه‌نجو هه‌سپى خوه فرووت، کو مه‌ینه‌که بکړه.

پێوه‌ندین نه دوروست ئین پێشده‌تر ئەفن: کو، ژبه‌رکو، چکو، ژبووکو، مینا، ھەم.

٦- له کتێبى «زمان و ئەدهبى کوردی» بۆ پۆلى شەشەمى ئاماده‌یى لاپه‌ره (١٢) بەم جوۆرە تەعریف کراوه:

«ئامرازى به‌ستنه‌وه ئو وشانه‌ن که دوو وشه یا دوو رسته به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستن و هه‌ریه‌که‌یان بۆ مه‌به‌ست و واتایه‌ک به‌کار ده‌هێنرێت».

ئەم وشانه‌شى به‌ ئامرازى عطف داناوه (و، تا، به‌لام، به‌لان، نه‌ک، ئەگەر، یا، ھەم، ش، بەشکە، کە، کەچی، چونکە).

٧- مامۆستا جگه‌رخوین له کتێبى «آواو ده‌ستورا زمانى کوردی» لاپه‌ره ١٩٨ بەم جوۆرە تەعریفى دەکات:

«تیبى پێوه‌ند ئەون کو بوان چەند گووتنا یا چەند په‌یفا ب هه‌ق‌ه‌ ل په‌ی ددن گریدان و په‌رچى پاشى دکن هه‌مکارى ئى پێشى...» وهک:

(و): زۆرۈستەم ل من ديارن.

(ههم): شیرین ههم ژیر و ههم جوانه.

(ژی - ش): فہرہاد چوو، شیړکوژی چوو.

نه‌سرین هات، شیرینش هات.

۸- ر. ذوالنور له کتیبې (دستور پارسی) لاپهړه (۲۵۹) دا بهم جوړه ته عریفی

ٲامرازی عطف دهکات:

حرفی ربط یا عطف حرفی کہ، کہوا دوو کہ لیمه، یا دوو عیبارت، یا دوو جملہ

بهیه که وه ربط دهدات. مشهورترین حه رفی ربطیش عیاره تن له:

۱- حرفی ربطی بسیط:

۲- (و، اما، یا، تا، که، پس، نه، چون، چه، هم، نیز، اگر، ولی، کجا).

حرفی ربطی مرکب: (چونکہ، چندانکہ، زیراکہ، همیکہ، تا اینکہ، چنانکہ،

چنانچه، بلکه، همانکه، آنجا که، اگرچه، اکنون که، از آنکه، هرگاه، هر وقت که،

پیش از آنکہ، بس کہ، بہ شرط آنکہ، تا بوکہ، جایی کہ، بی آنکہ، درحالیکہ).

۹- له کتیبی

AN ENGLISH GRAMMAR BOOK

by

Evan C. Penglis

بہم جوڑہ تہ عریفی Conjunction دہکات:

“A Conjunction Joins One Word to Another Word, or One Sentence to Another Sentence”

به دوا نهم ته عريفه دا «كوڼجه نكشن» ده كا به دوو به شه وه:

Co - ordinating.

(1)

(2) Subordinating.

دواى ته عريفى دوو به شه كان، له گڼ هره به شيكياندا ئه و وشانهى نوو سيووه كه

بہری دہکھون۔

دواى ئەم نىمايشته لىژنه كهوتە سەر ھەلبژاردنى زاراۋىيەك بۆ ئەم بەشەى
ئاخاوتن. بە پىتى ئەمە كە لىژنه سەر بە كۆپرە و لە ئەنجامدا لىكۆلىنە ۋەكانى
دەچىتە ۋە بەردەستى كۆپرە، لەبەر ئەمە ۋاى پەسەند كرد ئەو زاراۋىيەى بۆ دابىتى كە
لەلایەن كۆپرە ۋە پىشنىار كراۋە، ئەۋىش وشەى (پىۋەندى) و (پىۋەستى) يە.

لىژنه لەمانە وشەى (پىۋەندى) ھەلبژارد، بە تايبەتى چونكە لەلایەن زۆربەى
نووسەرەنە ۋە بەكار دىت و خۆپەندە ۋارانى كوردىش پىتى راھاتوون.

بەلام نوورى عەلى ئەمىن ۋا پىشنىار دەكات كە وشەى (پىۋەندى) بۆ ئامرازى
(تعلق) و وشەى (لىكدەر) بۆ ئامرازى عطف بەكار بەھىتەت.

مامۇستا مەسعوودىش ئەمەى خوارەۋەى روون كەردە ۋە ۋە گوتى:

«ھىچ رەخنە ھەكەم نىيە لە بارەى رايەكەى (نوورى عەلى ئەمىن) ۋە، لەلایەن
جودا كەردنە ۋەى دەورى ئامرازى عطف و ئامرازى تعلق بۆ دەرخستنى جودا ۋازى
ئەو دەورە لە رىتى زاراۋەى رىكۆپىتكە ۋە. ئەۋەى مەن بۆى دەچم، دەورى ئامرازى
(تعلق) لە دروستكەردنى پىۋەندى ناو جوملەدايە، لە ھالىكدا ئامرازى (عطف)
ۋەشەكان، ۋەيا كەرتەكانى رستە دەخاتە ۋە سەرىك بۆ ئەۋە تىكەل بە داپشتنى
مەعناى رستە بىت، ھەرچەند لە رستەشدا دەور بىيەت.

لىژنه تا ئىستا زاراۋىيەكى كوردى بۆ ئامرازى (تعلق) دانەناۋە، جارى
(پرىپۆزىشن) بەكار ھىناۋە، كە ئەمە بەلەى مەۋە لەگەل دەورى ئامرازەكانى
تعلق رىك ناكە ۋەت، چونكە (پرىپۆزىشن) ۋەك زاراۋەى (پىش پەرتك) تەنبا لە
پىشە ۋە ھاتنى ئامرازەكان رادەگەيەتەت. پوختەى قسەم لەم روۋە ۋە ئەمەيە، دەبىت
بۆ پرىپۆزىشن زاراۋىيەك بدۆزىتە ۋە، كە دەورى وشەكە لەناو رستەدا ديار بخت.
بە نىسبەت زاراۋەى (پىۋەندى) شەۋە، بۆ عطف لەۋە بەۋلاۋە كە لەلایەن كۆپرە ۋە
پەسەند كراۋە، چ بەلگەيەك نادۆزمە ۋە جگە لەۋ بەلگە بۆ ھىزە، كە ئامرازەكان
جۆرىك پىۋەندى پىك دىن.

بۆ گومان كاتىك ئەم باسە خرايە بەرچاۋى ئەنجومەنى كۆپرە مونا قەشەى
دوورودرى لى ھەلدەستەت.

دواى ئەم روونكەردنە ۋانە لىژنه بىيەرى دا، جارى زاراۋەى (پىۋەندى) بەكار
بەھىتەت.

به ئىستىقراش لهو نووسىنانەى لەبەر دەستى لىژنەدايە دەردەكەوئى، ئەم
 وشانەى خوارەو بە ئامرازی عطف (پۆمندی) دانراون:
 يەكەم - له كوردیدا:

۱- و (ئو).

۲- وه.

۳- ش (يش)، ژی، ژی ژی.

۴- هەم.

۵- بەلام (بەلان).

۶- وهلئى (لئى).

۷- يا (يان، يانئى، ياخو، ياخود، ياخوت، وميا).

۸- نهء.

۹- نهک (نهوک، نهکو، نهوهکو).

۱۰- تا (هەتا، تاکو، هەتاکو، هەتاوهکو).

۱۱- کەى (کەنگى، کەنگى، کەنگین).

۱۲- کە.

۱۳- چوون (چونکە).

۱۴- گەر (ئەگەر، ئەر - ئەرنا، ئەگەنا، ئەگینا).

۱۵- دەنا.

۱۶- ئەنجا (ئینجا، ئەمجا).

۱۷- بەشکو (بەشکم، بەشکە، بەشکەم....).

۱۸- بەلکو (بەلکم، بەلکى، بەلکە....).

۱۹- جگە (بێجگە، بەجگە، جگە...).

۲۰- هن .. هن.

۲۱- ئۆسا (ئۆساژى).

۲۲- جارا (جارا ژى..).

۳۲- نه ... نهژی.

۲۴- چ قاس ... نهوقاس.

۲۵- نه ... نه.

۲۶- هه رکه.

۲۷- کهچی.

دووه م - له زمانى فارسیدا:

پیشتر لیستهی وشهکان تۆمار کرا، بۆی بگهړتوه.

سینیه م - له زمانى ئینگلیزیدا:

Still, Yet, How ever, Nevertheless, Therefore, Then, Sothen, For, Else, No-
tonly, as well as, Butalso, After, Where, Because, That - 1- As... As, If, That -
2 -.

چوارهم - له زمانى عه ره بیدا:

له کتیبی (جامع الدروس العربیة الجزء الثالث تألیف الشیخ مصطفى الغلابی)
لاپه ره ۲۴۵ له ژیر سه ره باسی (المعطوف بالحرف) دا، ئەم وشانه به ئامرازى عطف
دانراون:

۱- (و) جاء علي و خالد.

۲- (الفاء): جاء علي ف سعيد.

۳- (حتي): يموت الناس حتى الانبياء.

۴- (ثم): جاء علي ثم سعيد.

۵- (أو): تزوج هنداً أو اختها، جالس العلماء أو الزهاد، اذهب الى دمشق أو
دع ذلك، فلا تذهب اليوم.

۶- (أم): أعلیٰ في الدار أم خالد؟ (سواء عليهم أأنذرتهم أم لم تنذرهم)، (هل
يستوي الأعمى والبصير؟ أم هل يستوي الظلمات والنور؟).

۷- (بل): ليقوم علي بل سعيد، ما قام سعيد بل خليل، لا يذهب سعيد بل خليل.

۸- (لكن): للاستدراك: ما مررت برجل طالح، لكن صالح.

ليژنه دواى ئەم نەمايشته ھاتە سەر ليکۆلینەو ە بۆ دۆزینەو ە تەعريفیک، کە ھەر نەبیت ئەو وشانە بگریتەو ە لە لیستەى وشەکانى کوردیدا نووسراون، لەگەڵ ئەمەشدا لیژنە ئەو لایەنانەى لە بیر بوو، کە زمانەکانى تریش وەک کوردی وان بۆ ئەو تەعریفەى کە لەو زمانانەدا وشەکانى عطفی گرتووەتەو؛ ھەرچەند دەشیت ناوناو ە بە پێى تاییبەتى ھەر زمانە جوداوازیی پەیدا بیت لەلایەن گرتنەو ەى وشەیک، وەیا چەند وشەیک لە تەعریفەکەدا، کە لە تەعریفى زمانىکى تردا بۆ عطف ئەم وشەى (وەیا ئەم چەند وشەى) بەرى نەکەوتوو ە.

ئەم ليکۆلینەو ەى لیژنەى گێراپەو ە بۆ بەسەرکردنەو ەى بەشى پریپۆزیشن، کە لە سالى رابووردودا لى کۆلرابوو ەو ە، چونکە عطف و پریپۆزیشن لەو ەدا دەگەنەو ە یەک، کە دەورى (بەیەکتر بەستەو ە) دەبینن، تەنانەت وا ھەيە یەک وشە لە زمانىکدا جارێکیان بە پریپۆزیشن و جارێکیان بە عطف دانراو ە. لە ئاکامى ليکۆلینەو ە و بەراوردکردندا لیژنە ھاتە سەر ئەو باو ەپ ە، کەوا بۆ دۆزینەو ەى تەعریف پتویستە لەپیشەو ە چۆنیەتى و مەبەستى وشەکانى عطف لە رستەدا بە نموونە روون بکاتەو ە، دواى ئەو ە بە پێى دەرخستى ھەموو مەبەستە جۆرجۆرەکانى وشەى عطف، تەعريفیک دانى کە ھەموو وشەکان و مەبەستەکانیان بگریتەو ە:

۱- و:

ئەم وشەى لە رستەدا بەم جۆرانە بەکار دیت:

أ- بەیەکەو ە بەستنىکى سادەى نىوان دوو وشە پیک دینیت، وەکو

من و تۆ ھاتین.

نازاد و ئاسۆ بران.

من و قادر قوتاين.

ب- بەیەکەو ە بەستنىکى سادەى نىوان دوو دەستەواژە (فریز) پیک دینیت، وەک:

مانگا دۆشین و قەزوان کرۆشتن نەگوتراو ە.

دەفتەرىکى سەد پەرهیى و قەلەمىکى خۆنووسم کړی.

ج- بەیەکەو ە بەستنىکى سادەى نىوان دوو رستە پیک دینیت، وەک:

جووتیاره که زهوبیه کهی کیتا و تۆوه کهی پتوه کرد.
پیاوه که نویتزه کهی کرد و هه لستا.

د- به هار و جوانی.

تۆ و درۆ.

له م نمووانه دا واوه که سه ره رای (عطف) واتایکی تریشی به دهسته وه داوه.. له
نموونه یی که مدا ئاشنایی و گونجانی که هیه له نیوان وشه ی «به هار» و وشه ی
«جوانی» دا، له نموونه ی دووه مدا دوور که وتنه وه یه که هیه له نیوان وشه ی (تۆ) و
وشه ی (درۆ) دا.

ه- هه ندی جار ده بیتنه یاریده ده ر بۆ دروستکردنی وشه یه که له لیکدانی دوو وشه،
وه که:

کشتوکال (کشتوکیل)، تیروته سه ل، شتومه که، مشتومر، قنجوقیت، زرنگوزیت،
چه وتوچویر (چه وتوچویرل)، که رموگو، کتومت، وشکوبرنگ، تیکه لوپیکه ل (تیکه ل
پیکه ل)، شروشالات (شروشاتال)، که لوپه ل، جرتوفرت، خاووخلیسک، قه پوقیر
(قه پوقر)، ریکوپیک، هاتوچۆ، گفتوگو، کتوپر، هه لسوکه وت، گرموهۆر (هور)،
ساردوسر، شرتوشۆ، کوکوکو، ده موده ست، سه روبه ر، که شوفش. ئه م وشانه
له لایه ن واتای که رته کانیانه وه دابه ش ده کترین به سی به شه وه:

۱- ئه و وشانه ی هه ردوو که رته کانیان واتادارن، وه که:

زرنگوزیت

شۆخوشه نگ

سه روبه ر

چه وتوچویر

تیبینی (۱):

وا هیه وشه کان سووانیکیان به سه ردا هاتووه و جوړه گۆرانی که وتووه ته
رواله تیانه وه، وه که:

هاتوچۆ (له بنه رته دا - هاتن و چوون - بووه).

هه لسوکه وت (له بنه رته دا - هه لسان و که وتن - بووه).

۲- ئەو وشانەى يەك كەرتيان واتاداره، وهك:

شتومهك (وشەى - شت - واتاداره).

تەپوتۆز (وشەى - تۆز - واتاداره).

شېروشاتال (وشەى - شې - واتاداره).

۲- ئەو وشانەى ھەردوو كەرتەكەيان بى واتان، وهك:

جرېوجۆيان

خرتوپرت

تېبىنى (۲):

مامۆستا سادق بهائەدين گوتى لەو وشە ليكدراوانەى كە بە ئامرازى (وى) عەتف پىك ھاتوون و لەمەوبەر لىيان دواين ئەم وشانە لە شىوھى بادىناندا نىن:

كشتوكال، شتومهك، زرنگوزىت، قنجوقىت، گورجوگۆل، وشكوپرنگ، شېروشاتال، كەلوپەل، جرتوفرت، قەپوقىر، خاووخلىسك، رىكوپىك، كوتوپر، ھەلسوكەوت، كولوكۆ، كەشوفش.. لەبرى (تېروتهسەل) ىش وشەى (تېروپر) بەكار دەھىنریت.

و- وشەى (وى) عەتف لەگەل وشەى (ش) عەتفدا بەكار دىت بۆ مەبەستى كۆكردنەوھ و تەئكىد، وهك:

منىش و تۆيش دوتى بەسەر كراينەوھ.

مىوھكە دەشكېرم و دەشىخۆم.

دەشچم و پىشى دەلیم.

تېبىنى:

ھەست بەوھ دەكرىت تەئكىدەكە لە (ش) ەكەوھ دىت، ھەرچەند واھەيە وشەى (ش) بە تەنیا تەئكىد نابەخشىت، وهك بلىت (منىش چووم).

ز- لە ھەندى بەكارھىناندا وشەى (و) بە سەريەكەوھ بوون و ئىستمرار دەگەيەنیت، وهك:

دەشت و دەشت رۆيى.

ئاو و ئاو چوو.

- ح- وشه‌ی (و)ی عه‌تف له هه‌ندی به‌کاره‌یناندا جی‌گۆرک‌یی به‌رده‌وام له دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌دا راده‌گه‌یه‌نیت، وه‌ک:
- ۱- وهرزیره‌که ده‌شتاوده‌شت هات.
  - ۲- ئەم کاغه‌زه ده‌ستاوده‌ست ده‌گاته خاوه‌نی.
  - ۳- شاخه‌وشاخ ده‌پۆم بۆ کویتستان.
  - ۴- دارا بانه‌ویان هاته مآلمان.

تێبینی:

لەم نموونەدا وشە‌ی (و) لە‌گەڵ بزۆینیکی تردا هاتوو، که به وشە‌ی پیشه‌وه‌ی ده‌به‌ستێته‌وه. ئە‌گەر له وشه‌که‌دا بزۆینی (ا) هه‌بووه بزۆینه‌که ده‌بێته (ه)، وه ئە‌گەر له وشه‌که‌دا بزۆینی (ا) نه‌بوو بزۆینی (ا) دیت. ئە‌گەر کو‌تاییی وشه‌ش بزۆینی (ا) بوو ته‌نیا (و) به‌دوایدا دیت.

ط- وشه‌ی (و)ی عه‌تف واده‌بیت له رواله‌تدا وه‌ک حاله‌تی پیشوو که له به‌ندی (ج)دا روون کرایه‌وه به‌کار دیت، به‌لام جی‌گۆرکه ناگه‌یه‌نیت بگه‌ له دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌وه ئیستیمار و ئیتی‌جاه (به‌ریان) ده‌گه‌یه‌نیت، وه‌ک:

ده‌ماو‌ده‌م که‌وت.

پشتاویشت که‌رایه‌وه.

ته‌نیشتاوته‌نیشته‌به‌لادا هات.

ی- وشه‌ی (و)ی عه‌تف واده‌بیت له دروستکردنی فریزی ئاوه‌لکاری به‌شدار ده‌بیت، وه‌ک:

بارام و ئارام ده‌سته‌ویه‌خه‌ی یه‌کتربیون.

ده‌سته‌وئه‌ژنۆ دامه‌نیشه.

قوتابییه‌کان چه‌نگاوبازی یه‌کتربیون.

ک- وشه‌ی (و)ی عه‌تف واده‌بیت له رسته‌دا (اتجاه) نیشان ده‌دات وه‌ک:

ماله‌که‌مان پشتو پۆژه.

کابرا به‌ره‌و قیبله دانیشته.

دارا رووه‌و چیا پۆیشته.

ئەم رىيە سەرەوژىر دەبىتەوھ بۆ ناو دۆلەكە.

[پروىنكردنهوه:

وا دەزانم ئەم بەكارهێنانە گۆرانى بەسەردا هاتوو، لە بنەپەتدا
(پشت بەرۆژ - پشت وەرۆژ، بەرقييلە - بەر وەقييلە...) بۆوه.

دەمراستی لیژنە]

ل- وشەى (و)ى عەتف وادەبىت هەندى جار کات پيشان دەدات، وەك:

دەمەوبەهار دەچىن بۆ سەيران.

دانىشتبووين، وەختەوناو دارا گەيشتەجى.

م- وشەى (و)ى عطف وادەبىت لەگەڵ (نە)ى عطف کۆ دەبنەوھ و سەرەپای دەورى
عەتف، دەورێكى تریش دەبینن، ئەويش ئەوھى كە بەیەكەوھ نەفى دەخەنە سەر
دوو شت؛ وەيا پتوھندى نىوان دوو لایەن نەفى دەكەن، وەك:

نەقادر و نەبارام هاتن.

نەقادر خواردى نەبارام.

قادر نەدەخوات و نەدەروات.

نەمن هاتم و نەتۆ هاتیت.

نەدەمنووسى و نەدەمخویند.

نەبنووسم و نەبخوینمەوھ.

نەبچۆ و نەبخۆ.

لەم نمونانەدا دەردەكەوت، كە ئەم (نە)یەى نەفییه كار ناكاتە سەر
روالەتى وشە، بەنمونه ئەگەر (نە)ى نەفى عادتى لە پستەدا بەكار بهێنین دەبوو
لە جیگەى ئەو رستانەى سەرەوھدا ئەمانەى خوارەوھ بێن:

نەمدەنووسى و نەمدەمخویندەوھ.

نەمتوسىبوو نەمخویندبووھوھ.

نەنووسیم و نەخویندمەوھ.

من و تۆ نەهاتین.

قادر و بارام نه هاتن.

قادر ناخوات و نا پروات.

هرچهند له بنه پرتدا ئەم جوړه عهتفه بۆ نه فیه دوو شته، به لām (تطور) ی زمان
وا ی کردووه بۆ زیاتر له دوانیش به کار بیت، وهک:

نه دهخۆم و نه ده پۆم و نه داده نیشم....

ن- جاری وا ههیه له گه ل (و) عهتفدا، (نه) ی عهتف و (ش) ی عهتفیش به کار دیت له
پرستهدا، وهک:

نه منیش و نه تویش چووینه حه ج.

نه دهشخوین و نه دهشپوین.

به کورتی چی له باره ی (نه) و (و) ده گوتراره لێره دا دووباره ده بیته وه.

س- هه ندی جار واده بیت (و) ی عهتف له نیتوان دوو رسته دا دیت، جگه له ئه رکی
خۆی که (عطف) ه، ئەو لایه نهش که «فاصله» نییه له نیتوان روودانی دوو کاری
رسته دا راده گه یه نیت، وهک:

هه رهات و هه رای نایه وه.

نوست و هه لنه ستایه وه.

باری خۆت بگره باجی خۆت بسینه.

تییینی:

ئەم (و) ی عهتفه له کوردیدا دوو حاله تی ههیه:

حاله تی یه کهم: که به دوا بزویندا بیت خۆی ده بیته کۆنسنانتیکی وهستاو، وهک:
(سه رما و گه رما، ئازا و مه رد، دزی و فزی، دێ و شار، چه قۆ و هه سان) به لām که
به دوا واوی بزوینی تیژدا هات، واوه که ی عهتف ده بیت کورته بزوینتیکی پی بدریت
بۆ ئه وهی دیار بکه ویت، وهک که بمانه ویت به دوا وشه ی «به روو» دا واوی عهتف
بیت، واوه عهتفه که بزوینتیکی وهک (ضمه) ی عه ره بی بدریت، که ئه گه ر
به پینووسی عاده تی بینووسین به م شکه له دهنووسریت (به روو وو مازوو) به لām
نووسه ران له حاله تی وه هادا له جیاتی زیادکردنی کورته بزوینی واو به دوا ی واوی
عهتفدا ته نیا واویک دهنووسن له وشه ی پیش خۆی دوور ده خه نه وه، وهک:

(دوو و سى، دهزوو و دهزى).

حاله‌تى دووم: كه به دوا كونسنانندا ديت بۆ خوى دهبيتە بزوين، وهك:

بهرد و دار

هه‌نار و سىو

گورگ و مهر

۲- (وه):

ئەم ئامرازى عه‌تفه، كه له‌لایەن به‌شىكى زۆر له‌ نووسه‌رانى كوردەوه به‌كار دیت به‌ تايبه‌تى له‌ سه‌ره‌تای رسته‌وه، واش ده‌بيت له‌ نىوان دوو رسته، يان دوو وشه‌دا، وا پى ده‌چى كوردى نه‌بيت و (واو العطف) هه‌كى عه‌ره‌بى بيت، كه له‌ ئەنجامى سه‌قافه‌تى عه‌ره‌بىيه‌وه كه‌وتووته نىو نووسىنى هه‌ندى له‌ نووسه‌رانى كوردەوه، له‌به‌ر ئەوه‌ لىژنه‌ پىويستى نه‌دیت لى بكو‌لتته‌وه، سه‌ره‌پاى لى نه‌كو‌لىنه‌وه داواش ده‌كات له‌ نووسه‌ران واز له‌ به‌كاره‌ينانى ئەم ئامرازه‌ به‌ين.

۳- (هه‌م):

ئەم ئامراز وهك له‌ به‌كاره‌ينانى جوړ جوړدا ديار ده‌كه‌ويت، واتايىكى نزيك به‌ واتاى دوو ئامرازى عه‌تفى (و) و (ش)ى هه‌يه وهك له‌م مىساله‌دا ده‌رده‌كه‌ويت:

دارا هه‌م ئامۆزاهه، هه‌م پوورزانه.

ئەم رسته‌يه وهك ئەوه‌يه كه‌ بگوتريت (دارا ئامۆزاشمه و پوورزاشمه) له‌ هه‌ردوو رسته‌دا سه‌ره‌پاى عه‌تفى ساده، تىك به‌سترانىكى نىوان هه‌ردوو رسته‌ش به‌ده‌سته‌وه دراوه. به‌لام به‌هوى ئەوه‌وه كه‌ وشه‌ى (هه‌م) له‌ به‌كاره‌يناندا به‌ جوړىكى سه‌ره‌به‌خۆ ده‌چيته رسته‌وه له‌ حالتي‌دا ئامرازى عه‌تفى (ش) رواله‌تى سه‌ره‌به‌خۆ نيه، وشه‌ى (هه‌م) پتر ته‌ئكيد ده‌به‌خشيت، له‌لایه‌كى تريشه‌وه هاتنى (هه‌م) له‌ سه‌ره‌تای رسته‌وه جوړىك گرنگى پى ده‌دات، كه‌وا نه‌ له‌ (وه‌دا) هه‌يه و نه‌ له‌ (ش‌دا).

ئەم رستانه‌ى خواره‌وه‌ش هه‌ندى جوړى تری به‌كاره‌ينانى (هه‌م) ده‌رده‌خن، كه‌ جارىكى تريش خزمایه‌تیی ئەو له‌گه‌ل دوو ئامرازه‌ عه‌تفى (و) و (ش) ديار ده‌خات:

۱- دارا هم ئاموزامه و هم پوورزاهه.

۲- دارا هم ئاموزاشمه هم پوورزاشمه.

۳- دارا هم ئاموزاشمه و هم پوورزاشمه.

لهم رستانه‌دا ده‌رده‌كه‌وئیت چۆن ده‌شیت (هم) به تهنیا بئته ناو رسته‌وه، وه‌یا له‌گه‌ل تهنیا وشه‌ی (ش)، یاخود تهنیا وشه‌ی (و) كۆ ببئته‌وه، هه‌روه‌ك ده‌شیت هه‌رسی ئامرازه‌كه له رسته‌دا به‌یه‌كه‌وه بئین. دیاریشه تاكو ژماره‌ی ئامرازه‌كان له‌یه‌ك رسته‌دا پتر بئیت، پتر ته‌ئکید ده‌به‌خشن.

هه‌ندی جار ئامرازی (هم) عطف له‌گه‌ل ئامرازی (دیسان) عطف یه‌ك ده‌گرن، پئكه‌وه وشه‌ییکی عطفی لئیکدراو پئیک ده‌هئین و ده‌بنه (هه‌مدیسان)؛ له شیوه‌ی ئاخاوتنی سلیمانی ده‌بئته (هه‌میسان)، وه‌ك:

هه‌میسان هاته‌وه سه‌ر بای به‌ه‌كۆن (به‌ندی پئشینان).

هه‌راكه دوا‌ی كوژانه‌وه‌ی، هه‌میسان هه‌لگیرسایه‌وه.

جاری واش ده‌بئیت ئامرازی (هه‌میسان) لئیکدراو، پاشگری (هوه) ده‌كرئته‌وه پاشكۆی، وه‌ك:

هه‌میسانه‌وه ده‌ستی پئێ كرده‌وه.

۴- (ش، یش - ژ، ژ، ژ، ژ):

ئهم ئامرازه له‌لایه‌ن نووسه‌رانی كورده‌وه به‌م شیوه‌یه باس كراوه:

۱- مامۆستا سعید سدقی له‌لایه‌ره (۶۴) ی صرف و نه‌حوی كوردیدا ده‌لئیت:

«ش» بۆ عطفه، وه‌كو (من، ده‌جم، تۆش بچۆ). ئه‌گه‌ر ئاخری (معطوف) به (ش)، حرفی ئیملا نه‌بوو له‌پیش «ش» كه‌وه حرفی (ی) زیاد ده‌كرئ وه‌كو (عه‌لی هات له‌پاشا ئه‌حمه‌دیش). وه‌ ئه‌گه‌ر حرفی ئیملا نه‌بوو زیادكردنی حرفی (ی) غلطه، وه‌كو (اگره‌م كرده‌وه و ده‌رگاشم داخست، په‌رده‌شم پئوه گرت)، ده‌رگایشم په‌رده‌یشم، نابئ چونكه شیوه ده‌گۆڕئ.

۲- نووری عه‌لی ئه‌مین له‌لایه‌ره (۱۵۰) ی به‌رگی دووه‌می رێزمانه‌كه‌ی هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌لئیت: (ش، یش) ئامرازی عطفن، وه‌ك:

ئەي «ئەسیری» ھێندە عەشقی میللەتی کوردت ھەیه

بشمیری لام وایە، قەبری گەردی سەیوانت ئەوێ

۲- لە کتێبی «زمان و ئەدەبی» پۆلی شەشەمی ئامادەیی چاپی دووھم لاپەرە

(۱۵) دا لە وشە (ش) بەم جۆرە دەدوێت:

دەفتەرەکانم ریز کرد، لە پاشا کتێبەکانیشم رێک خست.

من دەچم تۆش بچۆ.

ئامرازی (ش) کە لەو رێستانەدا بەکار ھاتووە، ھەرھەکو «و» بۆ بەستن بەکار

ھاتووە، ئەگەر وشەکە ی پێشی بە دەنگی بزوتن دوا یی ھاتیوو بە شتووی «ش» یا

«یش» دێت.

۴- مامۆستا توفیق وەھبی لە دەستووری زمانی کوردیدا بەرگی یەکەم لە بارە ی

وشە (ش) ی عطفەووە نەدواوە.

۵- کوردییەکە لە کتێبەکانیدا لە بارە ی وشە (ش) ی عطفەووە، کە «ژی» دادەنێت،

تەنیا بە میسال لێی دواوە.

۶- رەشید کوردیش لە کتێبەکانیدا وەک کوردییەکە تەنیا لە میسالدا لە وشە «ژی»

دواوە.

۷- جگەر خۆتیش دیسان ھەر بە میسال لە وشە (ژی) ی عطفەووە.

لێژنە لە پێشەووە لە روالەتی ئەم ئامرازە^(۱) کۆلیوەتەو، لە ئەنجامدا ئەم خالانە ی

خوارەووە ی بۆ دەرکەوت:

۲- بە زۆری بە دوا ی بزوتندا لە شتووی «ش» دا بەکار دێت، بە لām ھەندێ کەس،

یاخود ھەندێ لە ھەجە، وەیاخود ناوەناو شتووی «یش» دەپاریزێت، وەک:

ا- شتووە بەکار ھێنانی «ش»:

چووشم و نووسیشم.

دەشرۆم و دەشنووسم.

کتێلاشم و درووشمەووە.

(۱) سوود لە وتارەکە ی مامۆستا (شوگەر مستەفا) وەرگیراوە کە لە گۆڤاری (بەیان) دا

بلاو کراوەتەو.

ب- شیوه بهکارهینانی «یش»:

ئەمەیش ھەر کاری ئەو.

قاوەیش بەقەد چایی دەخوریتەو.

کابرایش لە خۆمانە.

لەمەو و دەردەکەوێت ئەم ئامرازە لە بنەپەتدا «یش» بووێت، بەلام بەپیتی بەرەوپێشچوون و ئاسانبوونی ئاخاوتن لە حالیکدا ئامرازەکە کەوتە دواى بزوتن، بە زۆری روالەتی «ش» بەکار دێت. لەگەڵ ئەمەشدا وەک لە نموونەى هینرانەو دیار کەوت، تا ئیستاش روالەتی (یش) دەشیت بە دوا بزوتندا بیت.

۳- بەکارهینانی ئەم ئامرازە بەم شیوەیەى خوارەو دەبێت:

i-

وادەبیت بە تەنیا بەکار دێت، لێرەشدا دوو جۆرە بەکارهینان دێتە بەرچاو:

یەكەم - لە تاکە رستەدا بەکار دێت و رستەى (مەطوفەلیە) بە بیردا دینیت، بى ئەوێ بپیژریت، وەک:

منیش یەکتەم لە ئێو.

تۆیش یەکتەیت لە ھونەرەندان.

قالۆنچەش بەلدارە.

لەم رستانەدا ئامرازى (ش - یش) وا دەکات، بە بیرى بیسەردا بیت، کە وا پیشتەر باسى شتیک کرابیت و ئەم گوتانەیان بە دوادا ھاتبیت.

دووەم - دوو رستەى بیژراو بەیەکەو دەبەستیتەو، وەک:

تۆ دابەزە، منیش دادەبەزم.

ئەو نەھات، منیش پۆشیستم.

ئەحمەد بەرەوماڵ بوو، ئازادیش تووتنەکەى ئاو دەدات.

سییەم - وا دەبیت ئامرازى (یش) لە ھەموو رستە بیژراوەکاندا بە تەنیاى بەکار دێت، وەک:

بەھاریش ھات، ھاوینیش روێ، پایزیش دێت.

سەریشى تیاچوو، مألێشى....

ريڪهوت وابوو، ئهحمه ديش رنى هيٺا، فهرجيش چوو بڻ حه ج، منيش هيچم به هيچ نه ڪرد.

بـ

وادهيت ئهه نامرازه (ش، يش) له گهل نامرازى ترى عهتفدا به ڪار ديت:

يهڪ - له گهل نامرازى (وى) عهتفدا، وهڪ:

۱

دار و بهر ديش له به هاردا دهگه شيتته وه.

ئيمهش دهمرين و دهبينه خاكي سهره پي.

لهم رستانه دا دهر دهكه وئيت، كهوا دهشيت نامرازى (يش) پيش بكه وئيت، ههروهك دهشيت نامرازى (و) پيش بكه وئيت له رسته دا.

۲

حاجى قادريش و بابيه تاهيريش شاعيرن.

دارا دهشخوات و دهشخواته وه.

منيش و داراش دهشخوين و دهشخوينه وه.

لهم رستانه و ئهوانى پيشووتردا جوړى به ڪارهاتنى نامرازى (ش) له گهل (و) كه هه رجاره يه ڪيكيان پيش دهكه وئيت، وهيان له هه ريه كه يان جووتيك، وهيا زياتر ديت، ديار دهكه وئيت.

بى گومان لهم جوړه به ڪارهيتانه هى تريش هه ن كه ئهوانيش له پهراويزى ئهه نمونانه دهرناچن له رووى جوړى به ڪارهيتانايانه وه

دوو - له گهل نامرازى (ههه) عهتفدا:

ههروهك دهشيت نامرازى (ههه) عهتف له رسته دا بكه وئته پيش نامرازى (يش) وه، ههروهه دهشيت به پتي داخوازي ئاخواتن نامرازى (يش) له پيشه وه بيت. ليتره دا بڻ مه به ستي روونكر دنه وه ئهه رستانه دهيتننه وه، كه له مه بهر له باسى نامرازى (ههه) دا به نمونه هيترا وهته وه:

۱- دارا ههه ناموزاشمه، ههه پوورزاشمه.

۲- دارا هم ئاموزاشمه و هم پوورزاشمه.

به دواي ئهم رستانه دا ئيستاكه رسته نمونهي پيشكه و تني ئامرازي (يش) دښينه وه له ئاخاوتندا:

۱- داراش هم ئاموزامه و هم پوورزامه.

۲- داراش هم ئاموزاشمه، هم پوورزاشمه.

له دوو رستهي پيشووتردا هاتني ئامرازي (يش) به دوا وشه «ئاموزا» دا تهعه دودي پيښه نډي خزمایه تي ده به خشيت، به لام هاتني به دوا ناوي «دارا» دا تهعه دودي خاوه ن پيښه نډي، واته شه خسه كه و خزمه كه ده به خشيت.

له هه موو رسته كاندا چي له مه و پيش و چي ئهم جاره به نمونه هاتوون، ده توانريت كور تکر د نه وه به كار بيت و بگوتريت:

۱- دارا هم ئاموزامه و هم پوورزا.

۲- دارا هم ئاموزاشمه، هم پوورزا (هم پوورزاش).

۳- دارا هم ئاموزاشمه و هم پوورزا (هم پوورزاش).

۴- داراش هم ئاموزامه و هم پوورزا.

۵- داراش هم ئاموزاشمه، هم پوورزا (هم پوورزاش).

به ئيستي قرا ده شيت نمونهي تريش وه كه ئه مانه بدوزر يته وه بۆ جوړي به كار هيناني ئامرازي (يش)، چ به ته نيا چ له گه ل ئامرازي عه تفي (هم)، (و) دا.

سي - له گه ل ئامرازي (كه) ي عه تفدا:

۱-

۱- كه منيش ده رچووم ده بمه كار به ده ست.

۲- كه هه و ل بده يت، ده گه يته ئامانج.

۳- منيش كه هاتم، تو جاري نه هات بو يت.

له م رستانه دا ئامرازي (يش) له گه ل ئامرازي (كه) دا هاتووه، به لام له يه كه م و سي يه مدا سه ره را ي (عطف) بووني، ئاوه لكار يشه كه چي له رسته ي دووه مدا ئامرازي مه رجه، سه ره را ي ئه وه ي كه ده وري عه تف ده بينيت.

۱- که تۆش سەرۆکیت، خزمەت بکه.

۲- ئای که دارتاشیش سەر به گۆبه نه.

۳- «که تۆی قیبله دهمت سا بینه قوربان».

لەم رستانەدا ئامرازی (که) ئامرازیکی عەتفی تەحقیقیه؛ لە رستەهی یەکه مەدا بەهەریتیی (ش) هاتوو و دوو رستەهی پیکه وه بهستوو. لە رستەهی دوو مەدا لە تاکه جومله دا له گەڵ ئامرازی (ش) هاتوو، به لام له مەنادا رستەکهی به رستەییکی خەیاڵیه وه بهستوو تهوه. لە رستەهی سێیه مەدا به تەنیا هاتوو بۆ تەحقیقی سادە.

چوار - له گەڵ ئامرازی (به لام) ی عەتف:

ئازاد نووسەر به لام گۆران بێژیشه.

ئازاد نووسەر به لام داراش نووسەر.

داراش نه خوێندهواره، به لام هم بۆژیشه و هم وینه گریشه.

فەرهاد باش دەست دەداتە کار، به لام ناشیباتە سەر.

لەم رستانەدا جوۆری به کارهێنانی ئامرازی (یش) له گەڵ ئامرازی (به لام) چ به تەنیا و چ به پال ئامرازی عەتفی تر دا بیت، دینه بهرچاو، بێ گومان به خەریکبوون و به دوا دا گه پان و ژۆر جوۆری تری به کارهێنانی ئەم جووته ئەمرازه دەدۆزێته وه چونکه هەردووکیان ئەمرازی به هێز و پێژن و دەتوانن له ژۆر مهیداندا دەور ببینن.

پێنج - له گەڵ ئامرازی (یا) ی عەتف و وینه کانی:

۱- یا تۆش وەرە، یا منیش نایەم.

۲- یا دانیشه، یانیش برۆ.

۳- یان دەستی مەدری، یانیش بیهەر سەر.

لەم رستانەدا شێوهی به کارهێنانی ئەم دوو ئامرازه به یه که وه دەر ده که ویت، هەر له وانیشدا دەر زانیته:

۱- ئامرازی (یا) له بنه رهندا «یان» و نوونه که ی سوواوه.

۲- له رسته دا دووباره ده‌بښته‌وه.

ش‌ش - نامرازی (نه‌ء):

۱- نه‌حمه‌دیش هات، نه‌ء بارامیش هات.

۲- هه‌نجیره‌که شم‌کړی، نه‌ء تر‌پیه‌که‌ش.

له به‌کاره‌پنانی جووته نامرازی عه‌تفی (نه‌ء) و (یش) پڼکه‌وه، دوو تښینی ده‌کړیت:

۱- نامرازی (نه‌ء) بۆ راست‌کردنه‌وه‌ی هه‌له‌یه.

۲- رسته‌ی یه‌که‌م که هه‌له‌یه ده‌بښت نامرازی (یش‌ی) تښدا بوو‌بښت، بۆ نه‌وه بتوان‌ریت له رسته‌ی دووهم‌دا، که راسته و جیگری رسته هه‌له‌که‌یه، نامرازی (نه‌ء) به‌کار بښت.

حه‌وتم - له‌گه‌ل نامرازی (نه‌ک‌ی) نه‌فیدا:

برزووش هات نه‌ک وریاش.

نهم رسته‌یه ده‌لاله‌تی هه‌یه که وا له‌پیشه‌وه هاتنی که‌س‌یک، وه‌یا چه‌ند که‌س‌یک باس کراوه، دواتر به‌ بیردا هاتووه، که وریاش هات‌بښت به‌لام درده‌که‌وښت «وریا» نه‌هاتووه بگره‌ نه‌وه‌ی هاتووه «برزوو» بووه. له‌مه‌وه درده‌که‌وښت هاتنی نامرازی (یش) له‌گه‌ل نامرازی (نه‌ک) له‌ حالی نه‌فیدا دوو مه‌رجی پټ‌ویسته:

۱- هه‌له‌یه‌ک راست کرابښته‌وه.

۲- له رسته‌ی هه‌له‌دا نامرازی «یش» هه‌بوو‌بښت.

که بښن و به‌راوردی به‌کاره‌پنانی نهم نامرازه بکه‌ین له‌گه‌ل به‌کاره‌پنانی (نه‌ء) دا درده‌که‌وښت، که وا لیره‌دا رسته‌ی راست له‌پیشه‌وه ډټ و رسته‌ی هه‌له‌ ده‌که‌وښته دوا‌ی نامرازی (نه‌ک‌ه‌وه)، به‌ پیچه‌وانه‌ی ده‌وری نامرازی (نه‌ء) که دیت‌مان رسته‌ی هه‌له‌ی خسته‌ پټش خو‌یه‌وه.

هه‌شت - له‌گه‌ل نامرازی (نه‌ک - نه‌وه‌ک‌ی) نه‌فی و ته‌عه‌لیدا:

ناوی دارا مه‌هښنه نه‌وه‌ک نه‌ویش پټوه بښت.

ئەوندەش مەكەرە سەرى نەوەكو بېزار بېت.

سېۋەكانىش بخۆ نەوەكو ئەوانىش بېرزن.

منىش ئەمەم گوت نەوەك گلەيم لى بكرىت.

لەم رستانەدا ئامرازى (نەك) و (نەوەك)، يەك واتا دەبەخشن، ھەردوو كىشىيان لە ھىنانەوہى مەبەستى نەفى، تەعەلىلىش بە دەستەوہ دەدن و بەزۆرى رستەى تەعەلىلى دەكەوئتە دواى ئامرازەكانەوہ. ئەمە دەستوورى بنجىيە بەلام دەشى رستە تەعەلىلىيەكان پېش بخرىن و بگوترىت:

نەك من لەبىرم بچىت، تۆش خەبەرىكى لى بگىرەوہ.

وەك دەبينىن لەم حالەتشدا رستەى تەعەلىلى بە دواى ئامرازى «نەك»دا، دىت.

تېببىنى:

ئەم دوو ئامرازە «نەك» و «نەوەك» لە شىۋە ئاخاوتنەكانى كوردیدا، روالەتى تىرشىيان ھەيە، وەك «نەوەكو، نەوەكى، نەوەكە، نەكو، نەوەكونى، نەوەكىنى»....

نۆ - لەگەل ئامرازى (تا)ى عەتفدا:

۱- تا بەھارىش بەسەرچوو، كانىيەكە وشك نەبوو.

۲- دەرسەكە بخوئنەرەوہ، تا دەشتوانىت لىتى ورد بەرەوہ.

۳- تا سەرى شاخەكەش چووم، كەوم نەدى.

۴- تا كۆتايى سالىش كۆشا، دەرىش نەچوو.

ئەم رستانە جوۆرى بەكارھىنانى جووتە ئامرازى «تا» و «ش» بەيەكەوہ دەردەخەن، ديارە ئىستىقرا جوۆرى بەكارھىنانى تىرشىيان، كە ھەبىت لە ئاخاوتندا دەردەخات. پىويستە بزانرىت ئەم ئامرازەى «تا» چەند روالەتتىكى تىرشى ھەيە ھەموويان يەك واتان، دەتوانرىت يەككىيان لە جىگەى ئەوانى تر بەكار بېت، روالەتەكان ئەمانەن: «تاكو، تاوەكو، ھەتا، ھەتاكو، ھەتاوەكو، ھەتاوەكى، ھەتاوەكىنى».

ده - له گه لّ ئامرازی (که ی) عه تفدا:

۱- که ی من هاتم، تۆش وهره.

۲- که ی منیش هاتم، تۆش وهره.

له م رستانه دا درده که ویت ئامرازی (که ی) سه ره رای واتای (عطف)، واتای مه رجیش ده گه یه نیت، هر له مه ی شه وه درده که ویت، کاتیک وشه ی (که ی) بۆ پرسیار به کار هات ده وری عه تف نابینیت، وهک:

که ی گوله کانت رواند؟

که ی هاتیه وه؟

یازده - له گه لّ ئامرازی (چونکه ی) عه تفدا:

۱- چونکه ئازادیش قوتابییه، بۆیه ژماره یان ده گاته چل.

۲- لیت ده بوورم، چونکه تۆش برادهریت.

۳- لیتیش ببوورم، سوودی نییه، چونکه قانون رتی لی بووردن نادات.

۴- بشتانبینم، ناتان دوینم چونکه لیتان تۆراوم.

۵- چونکه برسییه، ده ریشی بکهیت، هر دینه وه.

۶- چونکه منیش رویشتم، دراوسیکهم رویشتم.

۷- تۆش وهره چونکه منیش دیم.

۸- به بایزیش و به ئه حمه دیش چار ناکریت چونکه کار له کار ترازاه.

له م رستانه دا درده که ویت، که ئامرازی (یش) له گه لّ (چونکه) دا چۆن به یه که وه دین، جاری ئه و تۆ هیه له رسته که دا ئامرازی (چونکه) پیش ده که ویت و ئامرازی (یش) به دوا دیت، وهیا به پیچه وانه وه. به لام ئه م پیش و پاشییه به پی داخوازی رسته ده بیت، که مه بهستی بیژمر درده خات.

له زارهکانی کوردیدا ئامرازی «چونکه» به م شیوانهش به کار دین (چونکو، چونکی، چونکینی، چکو، چوکنی...)، ههروهها له کرمانجی سهروودا ئامرازی (نی) و (پانی) به واتای «چونکه» به کار دههیتریت، وهک:

سهردار نه هات، نی کاری هه بوو.

ته نه گوته من، پانی ژبیرا من چوو.

دواژده - له گهل ئامرازی (ئه گهر) ی عه تفدا:

۱- ئه گهر ناته وایشی تیدا بیت، ههر به سووده.

۲- ئه گهر ئه و بیت، منیش دیم.

۳- ئه گهر بشیکوژیت، له قسه ی خوی نایه ته خواره وه.

۴- ئه گهر گول نیت، درکیش مه به.

ئهم رستانه نمونه ی به کارهیتانی جووته ئامرازی (ئه گهر) و (یش) به یه که وه
پیشان دده دن و ههر جار ههش به پتی مه به ست پیش و پاش ده که ون.

ههروه ها ئهم شیوانه شی له زاره کانی کوردیدا به کار دین (گهر، ئه گهر کو،
ئه گهره کونی، ئه گهره کینی، ئه ...)، له کرمانجی سه روودا (هه کو، هه که، هه کی...) به
به واتای (ئه گهر) له رسته دا به کار ده هیریت.

سێزده - له گهل ئامرازی (ئه نجا) ی عه تفدا:

من خه وتم، ئه نجا ئه ویش خه وت.

تو باسه که ت کرده وه، ئه نجا ئه ویش که وته گفتوگو.

بارانیش باری، ئه نجا ئه و به ڕی که وت.

سویندیشت بو بخوات، ئه نجا نابیت باوه ڕی پی بکه یت.

ئه مانهش نمونه ی به کارهیتانی جووته ئامرازی (ئه نجا) و (یش) پیکه وه
ددرمه خه ن، ههر جار ههش به پتی مه به ست یه کیکیان پیش ئه وی تریان ده که ویت.

واده بیت ئهم ئامرازه به ته نیا، یا له گهل «یش» له تاکه رسته دا دیت، واته به
روالته دوو رسته ی به یه که وه نه به ستووه ته وه، به لام له راستیدا رسته یه کی تی
بردارو و سوواو هه یه، که لهم شیوه به کارهیتانه رهوانبیزییه دا پیویست نییه
ددرکه ویت، وه که:

ئه نجا ئه مهش حاله؟

ئه نجا ئه مه حاله؟

ئهم ئامرازه له زاره کانی کوردیدا شیوه ی تریشی هه یه، وه که (ئه مجا، ئیمجا،
ئینجا، ئه مجار، ئه وجا، ئه وجار، ئه وجاوه کو، ئه وجاوه کی، ئه وجاوه کونی،

ئەوجاۋەكېنى. ئاشكرايە لە بنەرەتدا وشەكە لە (ئەمجار) ھەتتو ھە.

لە زاری كرمانجىي سەرودا لە برى (ئەنجا) ئامرازى (فەنجا، فەنجا)، ھەرودھا (وئەنجا، وئەنجا) یش بەكار دەھێنرێت.

چوار دە - لەگەڵ ئامرازى (بەشكو) ى عەتفدا:

ئەم دەرمانانەش دەخۆم، بەشكو پێى چاك بېمەو.

دەستم بگرە، بەشكو منیش بتوانم سەربكەوم.

ئەم گوللەيەش دەتەقێنم، بەشكو بەرازىكى تریش دەكوژم.

ئەم رەستانە بوون بۆ جوورى بەكارھێنانى جووتە ئامرازى (بەشكو) و (یش) پێكەو لە رەستەدا، ئەمانەش وێنەكانى تری (بەشكو) لە زارەكانى كوردیدا (بەشكە، بەشكى، بەشكە، بەشكى...).

ئامرازى (بەلكو)، ھاوواتاى (بەشكو)، دەتوانرێت لە رەستەدا جێگر و بریتىي ئەو بێت، ئەویش ھەك (بەشكو) چەند وێنەيەكى تری ھەيە لە ئاھاوتندا، كە ئەمانەن خواوھەن:

(بەلكە، بەلكى، بەلكم، بەلكمى...).

پاز دە - لەگەڵ ئامرازى (جگە) ى عەتفدا:

۱- جگە لە تۆ داراش ھات.

۲- داراش ھات جگە لە تۆ

۳- كرىي خانووھەكشەت ھەرگرت جگە لە ھى دووكانەكەش.

لەم رەستانەدا جوورى بەيەكەو ھاتنى جووتە ئامرازى (جگە) و (یش) لە ئاھاوتندا دەردەكەوێت. ئەو ھى سەرنج رادەكێشێت لەو نمونانەدا ئەو ھەيە كە ئامرازى (جگە) ى عەتف رەستە و دەستەواژەي بەيەكەو بە ستووھتەو. لێرە بەولاو لە چەند رەستەيەكدا نمونەي بەستەو ھى شارپستە و پارپستە بەيەكەو لە رەستەدا بە ھۆى ئامرازى (جگە) ى نیشان دەدەين:

جگە لەو ھى دوێنى كردت، ئەمەي ئەمروشت كارێكى باش بوو.

جگە لەو ھى كە دەزانم نايەيتە لام، دەزانم كاغەزیشم بۆ نانوسیت.

لهم نموونانهدا ئه‌و به‌شه‌ی ئامرازی (جگه‌ی تیدایه‌ پارسته‌یه^(۱)).

چونکه‌ واتاکه‌ی به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ رسته‌ی دوومه‌وه‌، که‌ شارسته‌یه^(۲).

ئامرازی (جگه‌) چهند شی‌وه‌ییکی تری هه‌یه‌، وه‌ک (بی‌جگه‌، به‌جگه‌، جگه‌ر، بی‌جگه‌ر...)

له‌ شی‌وه‌ی کرمانجیی سه‌روودا وشه‌ی (ژبل) یان (بل‌ژی) یان (بل‌ژی) به‌کار دیت.

شازده - له‌گه‌ڵ ئامرازی (هن - هن‌ژی)‌ی عه‌تفدا:

۱- ل‌جه‌م هن‌گه‌رمه‌ هن‌سار. (هن - هن).

۲- شاگردیت مه‌کته‌بی‌ هن‌ کوردی د‌خین هن‌ژی عه‌ره‌بی. (هن - هن‌ژی).

۳- ئه‌و چاوا هات، ئووسازی چوو. (چاوا - ئووسازی).

۴- د‌ولاتی مه‌دا نه‌ ده‌ریا هه‌یه‌، نه‌ژی به‌نده‌ر. (نه - نه‌ژی).

۵- ئه‌م چ‌قاس خه‌بتین ئه‌و قاس‌ژی مه‌فیده‌ کرد. (چ‌قاس - ئه‌و قاس‌ژی).

ئه‌م ئامرازانه‌ی سه‌ره‌وه‌ که‌ له‌گه‌ڵ ئامرازی (ژی) عه‌تفدا به‌کار هاتوون له‌ شی‌وه‌ی ئاخاوتنی کرمانجیی سه‌روودا و له‌ کتییی «زمانی کوردی»‌ی قه‌ناتی کورد وه‌رگیراون.

حه‌فده - له‌گه‌ڵ ئامرازی (هه‌رکه‌)‌ی عه‌تفدا:

۱- هه‌رکه‌ هاتیت، منیش دیت.

۲- هه‌رکه‌ منیش گه‌یشتمه‌ ئه‌وی، ئه‌و په‌یدا بوو.

۳- هه‌رکه‌ دیتیشم، بیرى ده‌خه‌مه‌وه‌.

ئه‌مانه‌ شی‌وه‌ی به‌کاره‌ینانی جووته‌ ئامرازی (هه‌رکه‌) و (یش)ن به‌یه‌که‌وه‌: له‌و نموونانه‌دا ده‌رده‌که‌ویت، که‌ ئامرازی (هه‌رکه‌) که‌وتووته‌ ناو پارسته‌وه‌، به‌لام ئامرازی (یش) واده‌یت له‌ پارسته‌دا، واش ده‌یت له‌ شارسته‌دا دیت. (هه‌رکه‌)

(۱) پارسته‌: رسته‌ی تابع.

(۲) شارسته‌: رسته‌ی ره‌ئیسى.

ئەم شىۋانەشى بەرچاۋ دەكەۋىت (ھەكە، ھەكو...) لە ھەندى شىۋە ئاڭاۋتندا
(ۋەكو) و (ۋەكى) بەۋاتاي (ھەركە) و ئاۋەلەكانى بەكار دىت.

ھەژدە - لەگەل ئامرازی (كەچى) عەتفدا:

بەلئىنى دامى، كەچى نەشەات.

بەلئىنىشى دامى، كەچى نەھات.

بەلئىنىشى دامى، كەچى نەشەات.

بەلئىنىشى دامى، كەچىش نەھات.

نەشمەند بە شوئىندا، كەچى ھاتىش.

نەشمەند، كەچى ھەرخۆشى ھىنايە پىشەۋە.

لەم رىستانەدا نمونەى بەكارھىنانى جوۋتە ئامرازی (كەچى) و (يش) بەيەكەۋە
دەردەكەۋىت. بەوردېۋونەۋە دوو تايبەتى لەم رىستانەدا سەرنج رادەكىشىت:

۱- ئامرازی (كەچى) ھەمىشە لە بەشى كۆتايىي نمونەكانەۋە دىت.

۲- دوو رىستەى تەۋاۋ بەيەكەۋە بەستراۋنەۋە.

بە دوا ئەم لىكۆلئىنەۋەيەدا پىۋىستە خالىك روون بىكرىتەۋە:

لىژنە لە نمايشتى ھاتنى ئامرازی (يش) لەگەل ئامرازەكانى ترى عەتفدا، دوو
مەبەستى رەچاۋ كرد.

۱- ئىمكانى ھاتنى زياتر لە ئامرازىكى (عطف) لە رىستەدا.

۲- زىادە چالاكىي ئامرازی (يش) لەچاۋ ئەۋانى تردا.

لىژنە ئەۋ كات و دەرفەتەى نىيە درژە بدات بە لىكۆلئىنەۋەكانى خۆى لە بارەى
تاك تاكى سەرلەبەرى ئەۋ ئامرازانە لە روۋى بەيەكەۋە ھاتنىانەۋە، خويئەرى كورد
دەتوانىت لىكۆلئىنەۋەى لىژنە بەپىشەۋەى لىژنە بكات بە رۆشنایى و چەند و چۆنى
پىكەۋە ھاتنى ئامرازەكانى ترى پى ساغ بكاتەۋە.

لىژنە بەدواۋە لە تاك تاكى ئامرازەكانى تر دەكۆلرئىتەۋە بى ئەۋە ھاتنىان
بەيەكەۋە لىتى بىكۆلرئىتەۋە.

۵- (به لām - به لān):

زمانه وانه کانی کورد له م ئامرازه به م شیوهیهی خواروه دواون:

۱- مامۆستا توفیق وهه بی له لاپه ره (۱۹) ی کتێبه گهیدا (دهستووری زمانی کوردی) ده لیت: «من لێرم به لām گوڵچین له ماله وهیه».

ئه داتی به کخه ری (به لām) دیسانه وه دوو کۆمه ل که لیمه ی پیکه وه نووساندووه، له فره ههنگه که شیدا ده لیت واتای (Moreover, But) ده به خشیت.

۲- نووری عه لی ئه مین له رێزمانی کوردی به رگی دووهم لاپه ره (۱۴۸) دا ده لیت، وشه ی (به لām) ئامرازی عه تفه، وهک:

راسته من رێبوارم، سه رپێیی ئه پروانم

به لām واجوانی تۆ کاری کرد له گیانم

۳- له کتێبی (زمان و ئه ده بی کوردی) لاپه ره (۱۴) بۆ پۆلی شه شه می ئاماده یی گوته راوه:

ئامرازی (به لām) و (به لān) دوو رسته، که واتایان دژی بهک، یا جیاوازه، به یه که وه ده به ستن، وهک:

فه ره هاد ده وله مه نه ده به لām ره زیله.

تۆ خۆت به ته نیا سه رکه وه به لān مندا له که بده به من.

۴- کوردوییف له کتێبه که ی خۆیدا ده بیژیت:

دی و ئۆ بافی من مان ئه له گه زێ، لێ ئه ز هاتم و ئه رێفانی من گوت بکه، لێ ته نه کر

۵- له فارسیدا وشه ی (ولی) به واتای (به لām) به کار دیت، له کتێبی (دستور

فارسی ر. ذالنور) ئامرازی (ولی) وه ها باس کراوه (آز حروف ربط تفریقی

است) واته وشه ی به لām (ولی) به حرفی پێوهندی لیک ترازاندن دانراوه.

لێژنه له جیاتنی ئه وهی رای خۆی ده ربهریت ده باره ی ئه م ئامرازی عه تفه، چه نه رسته ییکی به نمونه ی روونکردنه وهی مه به ست هێنایه وه، وهک:

۱- فلانه که س ده وله مه نه ده به لām ره زیله.

۲- هاوینی به غدا که ره به لām شه وانی فێکه.

۳- تيم گهياند به لام هر له سهر قسه ی خو ی روشت.

۴- تيم گهياند به لام وازی نه هينا.

۵- تيم گهياند به لام نهو زورتر تيوه گلابوو.

۶- نهوان مانهوه به لام من گه رامهوه.

۷- جام ده لیت بشکیم به لام نه زرينگيم.

***

۶- نامرازی "که تی عه تف:

نهم نامرازه لهم شيوانه دا بهرچاو ده که ویت:

۱- بۆ پتوهندی (عطف) ی ساده: لهم حاله دا دوو رسته بهیه که وه ده به ستيته وه، وهک:

من نه مبيستوهه، که تو شاعیر بیت.

بۆچی نازانيت، که شه نه له مه نه که متر نييه؟

سهیری نهم دارستانه بکه، که چند چره.

که تو نه شاره زایت بۆچی خو ت لهشت هه لده قوتيت؟

۲- بۆ پتوهندی (عطف) له شيوه ی ناوه لکاری کاتدا (ظرف زمان) که له ویتشدا دوو رسته بهیه که وه ده به ستيته وه:

که من گه يشتمه جي، نهو پويشتبوو.

به هاران که باران ده باريت، گژوگيا ده بووژيته وه.

که س نييه که فيلی لی ده کريت دلی نهيه شيت.

۳- بۆ پتوهندی (عطف) له شيوه ی نامرازی مه رجدا، وهک:

کلکی شیر مه گره، که کرتت بهری مه ده.

که به لیتن بدهيت بيگه يه نه جي.

که گه وره ناوی رشت، گچکه پتی لی ده خشيت.

۴- وهک راناوی ليکده ريش به کار دیت، که ده وری پتوهندی نيوانی دوو رسته ده بينيت، وهک:

ئەو خورمايەى كە تۆ خوار دوتە، دهنكهكهى لای منه.

ئەو كەسه كەسه، كه ئەلفىكى بەسه.

دۆست ئەوهيه كه دهتگرينى، دوشمنيش ئەوه كه بهپىكه نينت دىنى.

تېيىنى مەسعوود محەمەد:

هەندى بىروپراى تايبەتى خۆى هەيه به نىسبەت تىكراى باسەكه وه له
كاتى پىويستدا باسيان دەكات. لىره بهپىشەوه له نووسيندا دەرى
برپوه كەوا راناو هەر ئەوانەن پىيان دەگوترى (راناوى كەسى)، بهو
پىيه وشەى (كه) بەلاى ئەوهوه راناو نىيه.

سەرەپراى ئەم چوار شىوه بەكارهينانه كه له هەمووياندا وشەى (كه)
دەورى پىوهنديى دەبينت له شىوهى تريسدا بەكار دىت، بەلام بى ئەوه
واتاى پىوهنديى ببەخشىت، وهك كه دەبىته ئامرازى تعريف:
پشيلهكه گۆشتهكهى خوارد.

كتىبهكه م بۆ بىنه.

جگه له مانە وادەبىت ئەم روالەتەى (كه) له پىكهينانى كەلىك وشە
بەشدار دەبىت و هەر جارەش بۆ مەبەستىكى سەر بەخۆ، وهك:

لەت لەتكه

فپ فپكه

بن بنكه

لووت لووتكه

خپ خپكه

دپ دپكه

سوور سووركه

شل شلكه

شەل شەلكه

دان دانكه

پەل پەلكه

۷- ئامرازی (یا)ی عهتف:

۱- لیژنه نه که و ته به رچاوی که و ا مامۆستایان توفیق وه هبی و سه عید سدقی، کوردویف و رهشید کورد له کتیبه کانیاندا له ئامرازه دوابن.

۲- نووری عهلی ئه مینیش له کتیبه که ی خۆیدا لاپه ره (۱۴۹) وشه کانی (یا، یاخو، یان، یاخوت) به ئامرازی (عطف) دادمیت و ئه م میساله ی هیناوه ته وه:

ئیت رابورد من پیرم یان دلم بمرئ

یا بلوی شادمانیم، هه رگیز که رد بگری

۳- له کتیبی «زمان و ئه ده بی کوردی» پۆلی شه شه می ئاماده بی چاپی دووهم سالی ۱۹۷۲، لاپه ره (۱۵) به م جوژه له م ئامرازه (یا، یان، یاخو، یاکوو، یاوه کو، یانه کوو) دواوه:

نازانم به ته مای خویندنی یا کاسبی.

به گۆران بلای یا خۆی، یا وه کو دلیر، سبهینی به رچنه یه که هه نجیر، یاخو هه رمیم بۆ بهیئ.

ئه م ئامرازانه دوو رسته، یا دوو وشه - که ده شیت واتای یه کیکیان بیته جی - به یه که وه ده به ستیت.

به زۆری ئامرازی (یا) دووباره ده کړیته وه، ئه گه رچی هه ندی جار، یه کیکان لاده بریت، وهک:

یا برۆ بۆ دانشگا، یا وه ره دانیشه.

برۆ بۆ دانشگا، یا وه ره دانیشه.

لیژنه له م رسته نه ی خواره ودها جوژی به کارهینانی ئه م ئامرازه نیشان ده دات:

۱- ئیمه یا مامۆستاین یا قوتابین.

۲- ئیمه یا مامۆستاین یا قوتابی.

۳- ئیمه یا دهخۆین یا دهروین.

۴- ئیمه یا دهخۆین یا ناخۆین.

۵- ئیمه یا دهخۆین یا نه... .

٦- یا ئیمه دهبین یا ئیوه دهبن.

٧- یا ئیمه دهبین یا ئیوه.

لهم رسته خه بهریاندا هه جار ه دوو «یا» عهتف به کار هاتوووه. به لام ئه و وشهیهی له ههردوو رستهی دهووری «یا» عهتفدا دووباره بووهتهوه، دهشیت له رستهی دووهما بقرتیت، وهک له نمونهی (٥) و (٧) دا دهردکهوئیت، تهنا ته له رستهی ههوتهدا ئه و رستهیهی که قرتاوه بریتییه له کاری «دهبن» ئیسنادهکهشی جودایه له ئیسنادی کاری رستهی بهرایی چونکه ئهویان بۆ یه کهمی کۆیه، قرتاوهکهش بۆ کهسی دووهمی کۆیه.

١- ئه م رستانه ی خوارهوش جوړیککی تری به کارهینانی ئه م ئامرازه نیشان دهدهن:

أ- سیوهکه بخۆ یا ههنا رهکه.

سیوهکه یا ههنا رهکه بخۆ.

ب- من دهخوینم یا ناخوینم تۆ حهقت چییه به سه رمه وه.

تۆ گه رهیت یا بچووکیت به من چی؟

له م نمونه نانه دا یه که م «یا» عهتف له رسته کاندای قرتاوه، چونکه ده بوو به م جوړیه بیت:

١- یا سیوهکه بخۆ یا ههنا رهکه.

٢- یا دهخوینم یا ناخوینم.

٣- یا گه رهیت یا بچووکیت.

له رسته ی (سیوهکه یا ههنا رهکه بخۆ) هه م (یا) له سه رهتاوه قرتاوه و هه م کاری (بخۆ) له کۆتایی رسته دا (یا سیوهکه بخۆ)، کهواته هاتن و نه هاتنیان له و شوێناندا جه وازییه. هه ردووکیشیان رسته ی ئینشائین.

٢- ئه م نمونه نانه ی خوارهوش جوړیککی تری به کارهینانی ئامراز ی «یا» عهتف دهخاته بهرچاو، وهک:

أ- تۆ کوردیت یا عه ره ب؟ (یا عه ره بیت)

ب- تۆ دهرویت یا نه؟ (یا نارویت)

لەم نمونانەدا قەرتانی «یا» لە بەشی پێشەوهی رستەکاندا وجووێه؛ دیاریشه رستەکان بۆ پرسیارن.

۳- ئەم نمونانەى خوارەوه جوۆرى چوارەمى بەکارهێنانى ئامرازى (يا)ى عەتف نیشان دەدەن، وەک:

أ- دەپۆیت ناپۆیت کەیفى خۆتە.

ب- بێت نەبێت وەک یەکە.

ج- با بێت باران بێت بەو چى.

لەم نمونانەدا قەرتانی «یا»ى ئامرازى عەتف لە هەردوو کەرتى هەریەک لەو رستانە جەوازییە.

جوۆرىكى ترى بەکارهێنانى «یا»ى عەتف، جوۆرى (بلاغى)، وەیا ئیدیەمییە، کەوا لەوێدا پەڕەوى روالەتى دەستوور ناکریت و سووان و قەرتان بەسەر ئەو رستانەدا دیت کە «یان»یان تێدا بەکار هاتوو.

(يا دارستان، يا شارستان)، کە ئەمە کورتکراوەى (يا لە دارستان بژى، يا لە شارستان بژى).

(يا من، يا تۆ)، ئەمەش کورتکراوەى (يا من دەبم، يا تۆ دەبیت)ە ئاشکراشە بۆ هەپەشەیه.

ئەم ئامرازە، ئەم شیوانەشى لە ئاخاوتندا بەرچاوەکەوێت (یان، یانێ، یاخو، یاخوت، یاخود، وەیا، وەیاخو، وەیاخود...).

ئەمانە هەموویان دەشیۆت لە جێى «یا» بەکار بێن، بەلام مەرج نییە هەموویان لە هەموو جێگەیهکدا شوێنى «یا» بگرنەوه، بە نمونە (یاخود - وەیاخود) هیچیان ناچنە جێى «یا» لە پەندى (يا من، يا تۆ)، بەلام لە رستەییکی وەک (ئەم دەفتەرانه، يا ئەو کتێبانه هەموویان بۆ خۆت بەره) دەشیۆت بگوتریت (ئەم دەفتەرانه، وەیاخود ئەو کتێبانه هەموویان بۆ خۆت بەره).

***

۸- ئامرازى "نە"ى عەتف:

ئەم ئامرازە (نە) بە پێى ئەو سەرچاوانەى کە لە بەردەستى لیژنەدایە،

دردهکه ویت ته نیا له لایهن (نووری عهلی ئه مین) وه له کتیبی قواعدی زمانی کوردی
لاپه ره (۱۴۹) دا باس کراوه و ئه م میساله ی بۆ هیناوه ته وه:

سپوه که م خوارد نه هه نار که م خوارد.

لیژنه ئه م چهند نمونانه ی هینایه وه بۆ دهرخستنی دهوری ئامرازی (نه ی)
عه تف، وه ک:

با قادر بروات نه با ئه حمده بروات.

با قادر بیت نه با قادر نه یه ت.

تۆ وهره نه با قادر بیت.

له م نمونانه دا دردهکه ویت، که ئامرازی (نه ی) عه تف دوو رسته به یه که وه
ده به ستیت، ئیتر یا هه له راست ده کاته وه، یا جیگریک ده خاته شوینی یه کیکێ تر.
مامۆستا مه سعود مه مه د ده لیت: واده بیت ئه م ئامرازه ده که ویت به راییی
رسته وه بۆ هه مان مه به ست به لام له م حاله دا شتیکی قرتاوه له پیش ئامرازه که وه
هه بووه، وه ک:

نه تۆ مه یه با قادر بیت.

لیژنه دا دیاره پیشتر یه کیک وسته یه تی بیت له وه لامدا پتی گوتراوه (نه تۆ
مه یه).

نووری عهلی ئه مین ته ئینبی رایه که ی مامۆستا مه سعود ده کات.

ئه م ئامرازه واده بیت له ئاخاوتندا به (نه خیر) درده بریت، وه ک:

به رازیکم کوشت نه خیر گورگیکم کوشت.

۹- ئامرازی (نه ک) عه تف: ئه م ئامرازه به پتی ئه و سه رچاوانه ی که له به رده ستی
لیژنه دان، دردهکه ویت، که ئه مانه لیتی دواون:

۱- نووری عهلی ئه مین له کتیبه که ی خۆیدا لاپه ره (۱۴۸) لیتی دواوه و ئه م
میسالانه ی به نمونه بۆ هیناوه ته وه:

له زه ی زنجیر دلت نه له رزی

پتوه ند بۆ له شه نه وه ک بۆ گیان

گورجو گۆلم نه ک گیزم بۆیه نه مام ئه نیژم

نهكو ئتوه نهچن، من جارئ چۆن نهچم.

دواى گوتهى ئهوان ناكهوم نهكوو دهستم بېرن.

۲- له كتيبي «زمان و ئهدهبى كوردى» پۆلى شهشه مى ئامادهيى لاپه ره (۱۴) ئهم ميسالانى به نمونه بۆ هيناوه تهوه:

آ- هه لسه خۆت بگۆره نهكو بێن به شوينماتا.

ب- نامهيهكى ترى بۆ بنووسه نهوهكو ئهوهى يهكه مى پێ نهگه يشتبێت.

ج- ئه و ليره هه لهات نهوا بيجرن.

د- له گه ل پياوى خراپ هه لمهسته نهك خووت خراپ بكات.

ليژنه ئهم نمونانهى خواره وهى هينايه وه بۆ ده رخستنى جوړى به كار هينانى ئامرازى (نهك)ى عه تف له رسته دا:

۱- ئهم كتيوانه به رزن نهك ئه و كتيوانه.

۲- په له مه كه نهك تى بكه ويت.

۳- تۆش پێى بلى نهكو له بيري بجيت.

۴- ئيستا برۆين نهك تۆزى كى تر.

۵- سه رما خو شه نهك گه رما.

۶- فه رهاد ده و له مه نده نهك ده ستبلاو.

۷- نهك ده و له مه نده، هه زار يش ده چي ته هه ج.

۸- نهك به من و نهك به تۆ به كه س چار ناكر يت.

۹- نهك هه نار، ريواسيشم خوارد.

۱۰- خۆت لاده نهك بتشيلن.

له رسته كانى (۱، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹) دا ئامرازى نهك هه ر جاره به شي وهيهك جيگرى كى له شوينى يه كى كى تر دا داناوه.

له رسته كانى (۲، ۳، ۱۰) دا سه ره راى واتاى نهفى، ته عه ليل و ته سببى كيش دي ته بهرچاو، له هه موو حا لا تيشدا ده و رى (عطف)ى دي وه.

ههروه ها ئهم روا له تانه شى له زاره كانى كورديدا بهرچاو ده كه و يت (نهكو، نه وهك، نه وهكا، نه وهكو، نه وهكى، نه وهكىنى، نه وهكانى، نهوا، نه باكو....).

۱۰- ئامرازی "تا"ی عهتف:

له‌ناو ئه‌وانه‌دا، که له زمانی کوردی دواون:

۱- مامۆستا توفیق وه‌بێ له «ده‌ستووری زمانی کوردی» دا له‌م ئامرازه نه‌دواوه به‌لام له فهره‌نگه‌که‌یدا به ئامرازی عهتفی داناوه.

۲- مامۆستا سه‌عید سدقی له کتێبه‌که‌ی «صرف و نحوی کوردی» لاپه‌ره (۵۴) به ئاداتی ئینتیهای ده‌داته قه‌له‌م و ده‌لێت:

ده‌خوینم هه‌تا ده‌مینم.

هه‌روه‌ها له لاپه‌ره (۶۹) شدا ئهم نموونانه‌ی هه‌تاوه‌ته‌وه بۆ هه‌مان مه‌به‌ست:

تا ماوم ده‌خوینم.

هه‌تا مردن کردنه.

۳- کوردیی و ره‌شیدی کورد و جگه‌رخوین له ده‌ستووره‌کانیاندا، به‌رچاوه‌که‌ت که له‌م ئامرازه دواين.

۴- نووری عه‌لی ئه‌مین له قواعدی زمانی کوردیدا لاپه‌ره (۱۴۸) لێی دواوه و ئهم نموونانه‌ی بۆ هه‌تاوه‌ته‌وه:

پێچ بده به‌خۆت له چه‌م، له کێوان

هه‌تا ئه‌چپته سه‌ر ئاوی سیروان

تا کورانه مه‌رکه نه‌گاته ناو دێ، من ناڕۆم.

نایه‌م بۆ سه‌ردانتان هه‌تاوه‌کو گه‌رمای هاوین نه‌بزوێ.

۵- له کتێبی زمان و ئه‌ده‌بی کوردی پۆلی شه‌شه‌می ئاماده‌یی، لاپه‌ره (۱۴)، به‌م

جوژه له ئامرازی (تا) ده‌دوێت و ده‌لێت: (تا) کاتێ که ئامرازی به‌سته‌نه‌وه بێت،

ئه‌م واتایانه‌ی هه‌یه: [له‌وه به دواوه له رێی نمونه هه‌تانه‌وه‌وه ده‌یه‌وێ بـلێت

وشه‌ی «تا» به پێی به‌کاره‌تنانی واتای: ۱- مه‌رج ۲- کاتێکی تر ۳- نه‌نجام

۴- دوا‌یی و پایان ۵- چه‌ند ۶- هه‌میشه‌یی و «استمراریه» ده‌به‌خشیت].

لیژنه له دوا ئهم نمایشته هاته سه‌ر لێکۆڵینه‌وه‌ی تایبه‌تی خۆی ده‌رباره‌ی ئهم

ئامرازه، له‌م رسته‌نه‌ی خواره‌وده‌دا جوژ و مه‌به‌ستی به‌کاره‌تنانی «تا»ی عهتف

به‌دیار ده‌که‌وێت:

نموونه‌ی یه‌که‌م:

۱- تا ده‌میتنم، ده‌خوینم.

۲- تا لیتمان ون بوو، به‌غار روئی.

۳- تا ده‌توانیت، تی بکوشه.

نموونه‌ی دووهم:

۱- تا نه‌ینایه ته‌به‌ق، نه‌یگوت ئه‌للاهو سه‌ده‌ق.

۲- تا هاتینه‌وه ئه‌وان رویشتیوون.

نموونه‌ی سێیه‌م:

۱- تا پتر بخویت، دره‌نگتر برسیت ده‌بیّت.

۲- تا سوار نه‌گلی، نابیته سوار.

نموونه‌ی چوارهم:

۱- هاتم تا بزاتم، چیت کردووه.

۲- پارهم بۆ ناردیت تا خه‌رجی بکه‌یت.

له نموونه‌ی یه‌که‌مدا هه‌ردوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه به‌ستراو، به‌هۆی ئامرازی (تا)ی عه‌تفه‌وه هاوتای یه‌کترن.

له نموونه‌ی دووهمدا ئامرازی (تا)ی عه‌تف به‌گشتی به‌دوا یه‌کتردا هاتنی هه‌ردوو رسته ده‌گه‌یه‌نیت، به‌لام وه‌ک دیاره له رسته‌ی یه‌که‌مدا سه‌ره‌پای به‌دوا یه‌کتردا هاتن (تعاقب) جوړیک تیک به‌سترانی‌ش له نیوانی روودانی رسته‌ی یه‌که‌م و دووهمدا به‌دی ده‌کریّت، واتای روودانی رسته‌ی دووهم به‌نده به‌روودانی رسته‌ی یه‌که‌مه‌وه.

له نموونه‌ی سێیه‌مدا ئامرازی (تا)ی عه‌تف له به‌یه‌که‌وه به‌ستنه‌وه‌ی رسته‌کاندا واتای مه‌رج پیک دینیت.

له نموونه‌ی چوارهمدا ئامرازی (تا)ی عه‌تف رسته‌ی یه‌که‌م ده‌کاته هۆی روودانی رسته‌ی دووهم.

له زاره‌كاني كوردیدا ئامرازی (تای عه‌تف ئه‌م روا‌له‌تانه‌شی هه‌یه (هه‌تا، تاكو، هه‌تاكو، هه‌تاوه‌كو، تاوه‌كو، هه‌تاوه‌كونی، هه‌تاوه‌کینی، هه‌تانه‌کونی، هه‌رتا....).

۱۱- ئامرازی "که‌ی" عه‌تف:

که‌ی پیت کرا، سه‌ریکمان لی بده.

که‌ی به‌هار هات، گولیش دیت.

که‌ی ماموستا بیته ژووری، له‌به‌ری هه‌لده‌ستین.

له‌م نمونانه‌دا ئامرازی (که‌ی) دوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه ده‌به‌ستیه‌وه، به‌لام له‌م حاله‌ته‌دا ئه‌و واتایه به‌ده‌سته‌وه نادات که له‌حالی پرسیاردا به‌ده‌ستیه‌وه ده‌دات چونکه‌ لی‌ره‌دا پرسیار نییه. به‌نمونه له‌رسته‌ی (که‌ی هاتیه‌وه؟) دا، مه‌به‌ست زانی‌نی کاتی هاتنه‌وه‌یه و به‌س، به‌لام که‌ گوترا (که‌ی من هاتم، تۆش وه‌ره) سه‌ره‌پای به‌ده‌سته‌وه‌دانی کات، دوو مه‌به‌ستی تریشی پیک هیناوه:

۱- دوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه به‌ستوه‌ته‌وه.

۲- وشه‌ی (که‌ی) خۆی له‌واتای پرسیار دا‌بریه‌وه.

ئه‌م روا‌له‌تانه‌ی ئامرازی (که‌ی) عه‌تف له‌ زاره‌كاني كوردیدا به‌رچاو ده‌که‌ون (که‌نگی، که‌نگین، که‌نگینی، که‌ینی...).

۱۲- ئامرازی "چۆن" عه‌تف:

چۆن هاتیت، وه‌ها برۆ.

چۆن له‌که‌له‌مدا بجوولیتیه‌وه، وه‌ها له‌که‌له‌تدا ده‌جوولیمه‌وه.

چۆن چۆنی بنووسیت، خه‌تی خۆشه‌.

هه‌رچۆنیک بیت، له‌وان باشتره‌.

له‌مه‌ولا چۆن رابووێرن، ئیمه‌ش وه‌ها راده‌بووێرن.

له‌م نمونانه‌دا ئامرازی (چۆن) عه‌تف و هاوه‌له‌کاني (چۆن چۆن، هه‌رچۆنیک) دوو رسته‌یان به‌یه‌که‌وه به‌ستوه‌ته‌وه به‌بی ئه‌وه هه‌چ پرس‌ی تیدا بیت. به‌نیسه‌به‌ ئامرازی (هه‌رچۆنیک) یشه‌وه هه‌رگیز بۆ پرس به‌کار نایه‌ت، به‌لام (چۆن چۆن)،

وهك (چۆن) دەشتت له عەتفەت بشۆردریت و بۆ پرس بەكار بهێنریت، وهك:

چۆن چۆنی باسهكهى لهگه‌لدا بکه‌مه‌وه.

وشه‌ى (چۆن) و ئه‌و هاوه‌لانه‌ى كه وهك ئه‌و بۆ پرس بەكار دێن، دەشتت له رسته‌ى پرسدا واتای ته‌عه‌جوب، وه‌يا شتى وهك ته‌عه‌جوب، كه يه‌كێکیان په‌شیمانیه، رابگه‌یه‌نیت، وهك:

چۆن چۆنی ئه‌مه‌م به‌ خۆم کرد!

چۆن نه‌ترانی فلانه‌كه‌س ناحه‌زته!

چۆن با وره‌هێڵیکه!

ئهم ئامرازه (چۆن) ئهم رواله‌تانه‌ى تریشى هه‌یه (چۆنیک، هه‌رچۆن، هه‌رچۆنی، هه‌رچی چۆنی، هه‌رچی چۆنیک، هه‌رچی چۆن...) له هه‌ندى شتیه ئاخاوتنى تردا له جیاتى «چۆن» وشه‌ى (کوو، چلۆن، کلۆن) به‌كار دێت. له شتیه‌ى کرمانجی سهرودا له جیاتى «چۆن» وشه‌ى (چه‌وه، چه‌وانی، چاوا، چاوانی، هه‌رچه‌وا، هه‌رچه‌وانی، کوو...) به‌كار ده‌هێنریت.

١٢- ئامرازى "ئه‌گه‌ر" ى عەتف

١- مامۆستا سه‌عید سەدقی له لاپه‌ره (٥٣) ى صرف و نحوه‌که‌یدا ده‌لێ: (ئه‌گه‌ر) اداتى شرطه، ئهم نموونه‌یه‌شى بۆ هێناوه‌ته‌وه: ئه‌گه‌ر تۆ نه‌کو‌شین به‌ مه‌رام ناگه‌ین.

٢- مامۆستا توفیق وه‌هبى له فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا، لاپه‌ره (٤٤)، ئامرازى (ئه‌گه‌ر، ئه‌رچی، ئه‌گه‌ره‌کو، ئه‌گه‌رنا) ى به‌ ئامرازى عەتف و مه‌رج داناوه.

٣- نوورى عه‌لى ئه‌مین له لاپه‌ره (١٤٩) ى قه‌واعیده‌که‌ى ده‌لێ: (ئه‌گه‌ر، گه‌ر، مه‌ر، مه‌گه‌ر، ئه‌ر، ئه‌رنا، ئه‌گه‌نا، ئه‌گه‌ینا) ئامرازى عطف، ئهم نموونه‌یه‌شى بۆ هێناوه‌ته‌وه:

بیره کوردستان عه‌زیزم گه‌ر تۆ سه‌یرانت ئه‌وێ

بته‌مه‌ قه‌ندیل ئه‌گه‌ر گولزارى کو‌یستانت ئه‌وێ

ئه‌ر مه‌ندوب هه‌یه بۆچى مام کو‌یخا

له‌سه‌ر خۆرایى ئابرووم ئه‌با

گورج له باخه کهم برۆنه دهره وه ئه گینا بۆتان دیم.

مه مێوانه کانم برۆن، ئه وسا پیم بکری بۆ لاتان.

۴- له کتیبی زمان و ئه ده بی کوردی پۆلی شه شه می ئاماده یی، لاپه ره (۱۵) دا، ئامرازی (ئه گهر، گهر، ئهر) به عطف دانراوه، ئهم میسالانه شیان بۆ هاتوونه وه: ئه گهر مامۆستا هات، پیم بلّی.

به مه رجی له گه لّتان دیم، ئه گهر زۆر دانه نیشن.

۵- له کتیبی (دستور پارسی)، دانانی ر. ذوالنور، لاپه ره (۲۰۹)، له ژێر ناوینیشانی (حرف ربط) دا (ئه گهر) دانراوه به یه کێک له (حرف ربط)، واته (عطف).

۶- له کتیبی (AN ENGLISH GRAMMAR BOOK)، له دانانی (Evan C. Penglis) وشه ی (if) به ئامرازی عه تف دانراوه. (ل ۲۸۴).

دوا ی ئهم نمایشته لیژنه ئهم نمونانه ی خواره وه ی هینایه وه بۆ جوړی به کاره ینانی ئامرازی (ئه گهر) له کوردیدا:

ئه گهر گولّ نیت، درکیش مه به.

ئه گهر زمان بوه ستیت، سه ره سه لامه ته.

ئه گهر من چووم، تۆش وه ره.

ئه گهر نه چووبام، پتیا ن نه ده گه یستم.

ئه گهر چوبیتم، لیم زویر به.

ئهم نمونانه ده ری ده خه ن که ئامرازی (ئه گهر) له گه لّ هه موو جوړه رسته یه ک، چ خه به ری ئینشائی، چ ئه وه ی کاری تیدا بیت چ ئه وه ی تیدا نه بیت، به کار ده یتریت، له هه موو حاله تیکشیدا واتایکی مه رجی به هیز ده به خشیت.

(ئه گهر)، ئهم شیوانه شی له ئاخاوتنی کوردیدا به رچاو ده که ویت:

(ئه گهر، ئهر، ئه گهر کوو، ئه گهره کوونی، ئه گهره کینی). جگه له مانه، له کرمانجی سه روو و ناوچه ی تریش، له جیا تی (ئه گهر) و هه قاله کانی ئهم وشانه به کار دین: (هه کو، هه که، هه کی، هه رکی، هه رکو، هه رکه ..).

***

۱۴- ئامرازی "ئەگەرنا - ئەگینا"ی عەتف

ئەم ئامرازە لە روالەتییەو دیارە وێنەیی سەلبی ئامرازی (ئەگەر)ە.

لەو سەرچاوانەیی لەبەردەستی لیژنەدان دەرەکەوئ هەر ئەم دوو نووسەرە لەسەر ئامرازی (ئەگەرنا)یان نووسیوە:

۱- مامۆستا توفیق وەهبی لە لاپەرە (۴۴)ی فەرھەنگەکیدە (ئەگەرنا، ئەگەر، ئەگینا)ی بە ئامرازی عەتف و ئاوەلکار داناوە.

۲- نووری عەلی ئەمین لە لاپەرە (۱۴۹)ی پێژمانەکیدە (ئەگینا)ی بە ئامرازی عەتف داوەتە قەلەم و ئەم نموونەیشی بۆ هێناوەتەو: (گورج لە باخەکەم بڕۆنە دەرەو ئەگینا بۆتان دێم).

بە بیرورای لیژنە ئامرازی (ئەگینا) وێنەیی گۆراوی (ئەگەرنا)یە، هەرەھا وشەیی (ئەگەر) کورتکراوەی (ئەگینا) و وشەیی (ئەگەرنا) کورتکراوەی (ئەگەرنا)یە.

بەکارهێنانی ئەم ئامرازانە لەم رێستەیی خوارەویدا دەرەکەوئ:

۱- چاک بوو زوو پۆشستم، ئەگینا بە دەواما نەدەگەیشتم.

۲- کابرام نەدیت، ئەگەرنا پارەکەم پیتی دەدا.

۳- گورج لێرە بڕۆ، ئەگەرنا دەرت دەکەم.

۴- نەچووومە دەرەو، ئەگینا پێم تەواو نەدەکرا.

۵- دەرسەکە باش بخوێنە ئەگەرنا دەرناچیت.

لەم نموونانەو دەرەکەوئ کە ئەم ئامرازە لە جۆرەھا رێستەدا بەکار دێت، وەک ئەوێ هەردوو رێستەیی بەیەکەو بەستراو نەریتی وەیا نەریتی بن، وەیا یەکیکیان نەریتی و ئەوێ تریان نەریتی بێت.

لە زاری کرمانجیی سەرودا لە جیاتی (ئەگەرنا) وشەیی (هەگەر) بەکار دێت.

وشەییکی هاوواتای (ئەگینا، ئەگەر، ئەگەرنا) ئامرازی (دەنا)یە، لە بەشیکی ناوچەکانی کوردستاندا بەکار دەهێنرێت.

۱۵- ئامرازی "مەر"ی عەتف:

ئاشکرایە ئامرازی (مەر) کورتکراوەی (مەر)ە.

لهو سه رچاوانه‌ی که له‌به‌رده‌ستی لیژنه‌دا هه‌یه به‌م جوړه باسی مه‌گه‌ر کراوه:
۱- ماموستا توفیق وه‌ببی له‌ فەر‌هه‌نگه‌که‌یدا، لاپه‌ره (۸۹)، ئامرازی (مه‌گه‌ر) به
ئامرازی عه‌تف و ئاو‌ه‌لکار داده‌نیت وه‌ک له‌م نموونه‌دا ده‌ری ده‌خات:

مه‌گه‌ر خوا بزانی (only).

مه‌گه‌ر باران بباری (unless).

مه‌گه‌ر فلان نه‌بی (except).

مه‌گه‌ر ئیوه ده‌ستتان نه‌کردوه به‌کار (do you mean to say).

مه‌گه‌ر وه‌ها (then in that case).

۲- نووری عه‌لی ئه‌مین له‌ لاپه‌ره (۱۴۹) ی پیزمانه‌که‌یدا له‌ (مه‌گه‌ر، مه‌ر) ده‌دویت و
ئهم نموونه‌یه‌ی ه‌یناوه‌ته‌وه:

مه‌ر میوانه‌کانم ب‌ر‌قن ئه‌وسا پ‌یم ب‌ک‌ری س‌ه‌رتان لی ب‌ده‌م.

۳- ج‌گ‌ه‌رخوین له‌ لاپه‌ره (۱۰۰) ی (ئاوانو ده‌ستورا زمانی کوردی) ده‌ل‌یت: مه‌گه‌ر
ئالافی شه‌رته، ئهم نموونه‌یه‌شی ب‌ق ه‌یناوه‌ته‌وه:

ئهن ژریا خوه‌ شه‌ناگه‌رم مه‌گه‌ر دنیا دوژمنی من بی.

به‌ دوا ئهم نمایشته‌دا ب‌ق ده‌رخستنی جو‌ری به‌کاره‌یتان و ده‌وری ئهم ئامرازه‌ له‌
ئاخاوتندا چه‌ند رسته‌ی خواره‌وه د‌ینینه‌ به‌ر چاو:

له‌ پ‌یشه‌وه ئه‌و رسته‌انه‌ی له‌ فەر‌هه‌نگه‌که‌ی ماموستا توفیق وه‌ب‌یدا تو‌مار کراون
د‌ینینه‌وه ب‌ق ناو ل‌یک‌دانه‌وه:

مه‌گه‌ر خوا بزانی.

مه‌گه‌ر باران بباری.

مه‌گه‌ر فلان نه‌بی.

مه‌گه‌ر ئیوه ده‌ستتان نه‌کردوه به‌کار.

مه‌گه‌ر وه‌ها.

ئهم رسته‌انه، وه‌ک له‌به‌ر چاون، چ ده‌وریکی (عطف) ی ئامرازی مه‌گه‌ریان ت‌یدا
نییه‌ چونکه‌ له‌ ه‌یچ کام‌یک‌یاند‌ا دوو رسته‌ی به‌یه‌که‌وه نه‌به‌ستوونه‌وه، به‌لام ده‌شی
ب‌گوت‌ری ه‌ه‌رجاره رسته‌یه‌ک له‌ ئاخاوتندا ق‌رت‌ین‌رایت، وه‌ک ئه‌مه‌ی که‌ رسته‌کان له‌

بنه‌رەتدا بەم جوۆرەى خوارەوہ بووین:

۱- (کەس نازانئ) مەگەر خوا بزانی.

۲- (هەر دێم) مەگەر باران ببارئ.

۳- (ئەو کارە بەو دەکریت) مەگەر فلان نەبئ.

۴- (ئێوہ راوەستان) مەگەر دەستان نەکردووە بەکار.

۵- (ناچیتە عەقلەوہ) مەگەر وەها.

بە دوا ئەم رستانەدا ئەمجار نموونەکانی لیژنە:

برا لە پشت برا بئ مەگەر قەزا لە لای خوا بئ.

من بە دارا باوەڕ ناکەم مەگەر تۆ دەستەبەری بیت.

من بە دارا باوەڕ دەکەم، مەگەر تۆ بمخەیتە گومانەوہ.

لەم رستانە و ئەوانەى ناو فەرھەنگەکەى مامۆستا وەهیشدا، دەرەکەوئ لە بنه‌رەتدا ئامرازى (مەگەر) رێژەى مەنفى (ئەگەر) و لە ئاخاوتندا دەورى پێچەوانەى ئەو دەبینیت، وەک ئەویش دوو رستە بەیەکەوہ دەبەستیتەوہ.

لە نموونەکانى سەرەوہدا، کە بێن وشەى (مەگەر) بگۆرینەوہ بە (ئەگەر) رستەکان بەم شێوہیەى خوارەوہ دەگۆرین:

۱- من بە دارا باوەڕ ناکەم ئەگەر تۆ دەستەبەرى نەبیت.

من بە دارا باوەڕ دەکەم ئەگەر تۆ دەستەبەرى بیت.

۲- من بە دارا باوەڕ ناکەم ئەگەر تۆ بمخەیتە گومانەوہ.

من بە دارا باوەڕ دەکەم ئەگەر تۆ نەمخەیتە گومانەوہ.

لەمەوہ دەبینین بەهێنانى «ئەگەر» لە جێى «مەگەر» جوۆرى رستەى دواى «مەگەر» دەگۆریت، واتە لە موسبەتەوہ دەبیتە مەنفى، لە مەنفیشەوہ دەبیتە موسبەت، هەرەک دەشیت جوۆرى رستەى پێشەوہ بگۆریت.

بە نەیسبەت رستەى (برا لە پشت برا بئ مەگەر قەزا لە لای خوا بئ) ئاشکرایە رستەىیک حەزف کراوہ، گوێکە لە بنه‌رەتدا بەم شێوہیە، یا شێوہییکى وەک ئەو بووہ.

(برا لە پشت برا بئ، نەسکۆیان نایەتەبەر، مەگەر قەزا لە لای خوا بئ).

لهم رسته يه شدا، كه بدين (مهگەر) بگۆڤين به (ئەگەر) هەمان رسته گۆڤي باس
لێكراو پەيدا دەبێت، وەك لە خوارەوه ديار دەكهوێت:

(برا لە پشت برا بێ، نسكۆيان نایهتەبەر، ئەگەر قەزا لە لای خواوه
نەهێت).

به ئیستیقرا دەردەكهوێت ئامرازی (مهگەر) هێجگار بهكار هاتوو له ئاخاوتنی
كوردیدا بۆ دارشتنی رستهی پەند و شیوه ئاخاوتنی به لاغی كه به عادت گوتهی
تیدا كورت دهكرێتهوه، وەك لەم نمووناندا دەردەكهوێت:

مهگەر وەها.

مهگەر تۆم نەبیت.

مالی دزیتی مهگەر شهو بكریت بهخۆدا.

۱۶- ئامرازی (ئەنجا) ی عەتف:

ئەم ئامرازه ئەم روالەتانهشی هەیه لە ئاخاوتنی كوردیدا (ئەنجا، ئنجا، ئنجاكو،
ئنجاكونی، ئەوجا، ئەمجا، ئەمجار، ئیمجا، ئیمجاكونی، ئەوجاكونی،
ئەوجارەكینی، ئەوجاكو، قتیجا، وێجا، هیجا، هیجانێ..).

بۆ چۆنیەتی پێكهاتنی ئەم وشەیه:

۱- دکتۆره نەسرین دەلێت: ئامرازی (ئەوجاره) ئەسلە، وەك لە بهكارهێناندا روون
دەبێتهوه و دەردەكهوێت، بۆ نموونه ئەگەر بڵێین: (باش تێی بگه و ئینجا
بینووسەرەوه). واتە: جاری تێی بگه، ئەوجا بینووسەرەوه، واتە ئەم بکه پاشان
ئەو.

۲- بەلام رای مامۆستا مەسعوود وایه ئەم ئامرازانە لە بنهڕەتدا لە وشە
(ئەمجار) هوه هاتوون، لەو رووهوه كه گۆڤینی دەنگی (م) به دەنگی (ن) شتیکی
عادهتیه له زمانی كوردیدا؛ كهواته (ئەمجار) بێتته (ئینجا) نزیكتره لهوهی
(ئەوجار) بێتته (ئینجا). لە هەمان کاتدا وشە (ئیمجا) لە جیگه (ئینجا) دا
زۆر باوه، زۆریش ئاشکرایه وشە (ئیمجا) لە (ئەمجار) هوه هاتوو نهك لە
(ئەوجار) هوه. سەرەرای ئەمانه، له ولاتی وەك دەورووبەری هەولێر و کۆیه و
خۆشناوهتی و گەلیك شوینی تر لە بنهڕەتدا (ئەم) دەكەن به (ئەو).

۳- به بیروپای نووری عهلی ئەمین، ئەم ئامرازه و هه‌موو ئامرازه‌کانی تری
هاوچه‌شنی به‌م چه‌شنه پێک هاتوون:

ئاوه‌لناوی نیشانه‌ی (ئەم) و (ئەو) چوووته سهر ئاوه‌لکاری (جار)، وه‌ک:

ئەم جار

ئەو جار

له پاشا ئەو گۆڕانه‌ی به‌سه‌ردا هاتوو و ئەو شیوانه‌ی لێ ساز دراوه، که
هه‌نوکه له ئا‌خاوتنی کوردیدا به‌کار ده‌هێنرێن.

۴- به بیروپای مامۆستا سادق به‌هائه‌دین ئامرازی (فێجا) له ئامرازی (فێجار)
وه‌رگیراوه، هه‌روه‌ها ئامرازی (وێجا) له ئامرازی (وێجار) وه‌رگیراوه؛ چونکه
حه‌زفکردنی (ر) له شیوه‌ی سه‌روودا باوه، وه‌ک:

(جار‌جار) ده‌بیته (جار‌جا).

(هه‌نده‌جار) ده‌بیته (هه‌نده‌جا).

له دوا‌ی ئەمه مامۆستا مه‌سه‌وود ئەمه‌شی ئیزافه‌ی سه‌ر رای خۆی کرد، که به
پێی ده‌ستووریکی بنجی فۆنه‌تیکی کوردی ده‌نگه‌کانی (م، ن، ف، ب) که جگه
له (ن) هه‌موویان ده‌نگی لی‌تون، ده‌سو‌ین و ده‌بنه (و)، ناشیت ده‌نگی (و) قورس
بک‌ریت بب‌یته (ب) یا (م) یا ئەوانی تر. به‌و پێیه (ئه‌وجار) ناب‌یته (ئه‌نجا - ئنجا)
که ده‌زانین ده‌نگی (ن) هی لی‌ویش نییه.

به‌کاره‌ینانی ئامرازی (ئه‌نجا) و هاوچه‌شنه‌کانی:

جۆری به‌کاره‌ینانی ئەم ئامرازه له‌م ر‌ستانه‌ی خواره‌وه‌دا به‌ ده‌رده‌که‌و‌یت:

قوتاب‌یه‌کان ر‌یز بوون ئەنجا مامۆستا که‌یان هات.

ده‌رسه‌که‌ت بخو‌ینه ئەنجا بنوو.

یا زه‌ویه‌که بک‌ێلم ئەنجا تۆوه‌که‌ی پێوه ده‌که‌م.

له‌م ر‌ستانه‌دا ده‌رده‌که‌و‌یت، که ئامرازی (ئه‌نجا) جگه له‌وه‌ی ئاوه‌لکاره دوو
ر‌سته‌ش پێکه‌وه ده‌به‌ست‌یت.

به بیروپای مامۆستا مه‌سه‌وود ئەم ئامرازه شک‌لی به‌لاغ‌یشی هه‌یه، که به‌ک

رسته‌ی تیدا به‌کار دیت و له مه‌عنادا رسته‌ییکی قرتا و هه‌یه، وه‌ک: ئه‌وجا سه‌یری ئه‌و به‌زمه.

ئه‌وجا هیچ..

[تا ئیره که ریکه‌وتی ۳۱ - ۱ - ۱۹۷۶ بوو، د. نه‌سیرین فه‌خری به‌شدار بووه له لیکۆلینه‌وه‌کانی لیژنه، لیژره به دواوه له‌به‌ر هه‌ندیک هۆی تاییه‌تی نه‌یتوانی چی تر به‌شداریی بکات له کۆبوونه‌وه و لیکۆلینه‌وه‌کانی لیژنه].

۱۷- ئامرازی (به‌لکو)ی عه‌تف:

نووسه‌رانی کورد به‌م شیوه‌یه لێی دواون.

۱- مامۆستا سه‌عید سەدقی له لاپه‌ره (۵۳) مختصری صرف و نحوی کوردیدا ده‌لێت: ئامرازی (به‌لکو، خۆزگا، خۆزگایه‌کو، کاشکی، به‌شکم، بریا) ئه‌ده‌واتی ته‌ره‌جین، رجا و ته‌مه‌نایان پێ ده‌کریت، وه‌ک:

خۆزگه خۆینده‌وار بوومایه.

خۆزگایه‌کو له صنفا یه‌که‌م بوومایه.

کاشکی وه‌قتی خۆم به‌ خۆرای رانه‌باردايه.

با بڕۆم به‌لکو شتی‌کم ده‌ستگیر بێ.

به‌یانێ زوو هه‌ڵسه به‌شکم موته‌لای ده‌رسه‌کانت بکه‌ی.

بریا دوو ساڵ له‌مه‌وپێش له مه‌کته‌با بوومایه.

۲- مامۆستا توفیق وه‌هبی له فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۰) ده‌لێت:

(به‌لکه، به‌لکم، به‌لکی، به‌لکو) ئه‌مانه ئاوه‌لکارن به واتای but rather, peraps

۳- نووری عه‌لی ئه‌مین له رێزما‌نه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۵۰) ده‌لێت:

(به‌لکو، به‌لکوم، به‌لکه‌م، به‌لکم) ئامرازی پێه‌ستن، واته عه‌تفن وه‌ک:

ئهم ده‌رمانانه‌ت بۆ ده‌نووسم به‌لکو سوودی لێ وهری‌گریت.

۴- مامۆستا جگه‌رخوین له کتێبه‌که‌یدا (ئاوا ده‌ستوورا زمانێ کوردی) لاپه‌ره

(۹۸) له ژیر ئالافی گومان (التشکیک)، ئامرازی (به‌لکی) به ئالافی گومان

دا‌ده‌نیت و ئهم نموونه‌یه‌ی بۆ ده‌هێنێته‌وه:

به لکی دیوارئ ب گوه بن ب خوه دئ کی ب خوه دئ

به تورهنگی تومه که نه شکره نه سرارئ حدوث

لهم نمایشتهی سه ره وه، وا درده که ویت، که تهنیا نووری عهلی نه مین نه م
ئامرازهی (به لکو)ی به (عطف) داناوه.

لیژنه نه م نمونانهی خواره وه دهینیتیه وه بۆ دیارخستنی جوړ و دهوری
ئامرازی (به لکو) له ئاخاوتندا، وهک:

خۆت بگره به لکو دهگه نه جئ.

دهغل دهچینم به لکو به م بارانه شین بیت.

به لکو هزار که سیش ده بوون، له جاده راوه ستابوون.

به لکو واش بیت.

به لکو خوا رهحمی پی بکات.

له نمونه کانی یه که م و دووهم ئامرازی (به لکو) دوو رستهی ئاشکرای به یه که وه
به ستووه ته وه له هه مان کاتیشدا، واتای (احتمال) دهگه یه نیت.

له سی نمونه کانی تر دا به رواله ت هه ر یه که رسته هه یه، به لام به پی
داخوازیی و اتا رسته ییکی قرتا وه هه یه، که ده سیت بیتیه وه ناو ئاخاوتن و دهوری
(به یه که وه به ست)ی ئامرازی (به لکو) نیشان بدات.

له نمونهی هه ره دوا ییدا وشه ی (به لکو) له پهنای واتای (احتمال) دا واتای
ئاواتیش به ده ستوه ددات.

ئاشکرایه نه م شیوه به کارهینانهی (به لکو)، که رستهی قرتاوی تیدایه، شیوه ی
(به لاغی و ئیدییه می)یه. له تیکرای نمونه کان درده که ویت، که وا (به لکو) سی
مه به ست به ده ستوه ددات:

۱- عطف (ربط).

۲- احتمال (که ده کیشیتیه وه سه ر گومان).

۳- ئاوات.

له هه موو نه و حاله تانه شدا ئامرازی (به لکو) وهک ئاوه لکار به کار هاتوه.
نه م رواله تانه شی له شیوه ئاخاوتنی جوړ جوړی کوردیدا دینه به رچاو:

(به لکه، به لکی به لکه، به لکم، به لکوم، به لکونی، به لکینی، به رکی، به رکونی، به رکینی...) .

۱۸- ئامرازی (به شکو) ی عه تف:

نووسه رانی کورد بهم جوړه لیتی دواون:

۱- ماموستا سه عید سدی له لاپهړه (۵۲) صرف و نحوه کهیدا دهلی:

ئامرازی (به شکم) ئامرازی (ترجی) یه، ئەم نمونو نه یه شی بۆ هیناوه ته وه:
به یانی زوو هه لسه به شکم مطالای دهرسه کانت بکه ی.

۲- ماموستا توفیق وهه بی له لاپهړه (۱۳) ی فرهه نگه کهیدا دهلی:

(به شک، به شکیکو، به شکم، به شکو) ئاوه لکار و ئامرازی عه تفه ..

لیژدها تیبینی ده کرئ که ماموستا وهه بی له باره ی (به لکه) وه له فرهه نگه کهیدا
گوئی ئاوه لکاره، نه ک ئاوه لکار و عه تف وهک (به شک)، له واتاشدا فرهی پی
کردوون [بگه پتوه بۆ فرهه نگه که].

۳- نووری عه لی ئەمین له ریزمانه کهیدا، لاپهړه (۱۵۰)، دهلی: (به شکو، به شکوم،
به شکم، به شک، به شکم) ئامرازی عه تفن و ئەم نمونو نه یه شی هیناوه ته وه:
ئەچم بۆ ئەوئ به شکو چاوێکم پتی بکه وئ.

لیژنه له دوا ئەم نمایشته کهوته سهر لیکوئینه وهی تایبه تی خۆی.

ئەم نمونوانه ی خواره وه جوړی به کاره ینان و دهوړی (به شکو) له ئاخاوتندا
ددرمه خات:

وا من دهچم به شکو تۆش له دوا ی من بتوانی بیت.

«خوایه هه لکه نهی ئەو کیوه له بن»

«به شکو دهرکه وئ نووری دیده ی من»

پتی بلێن به شکو به قسه تان بکات.

دهبوو دهغله کهم بچاندایه به شکو بهو بارانه شین بووبوایه.

له م نمونوانه وه ددره که وئ کهوا (به شکو) ش وهک (به لکو) ئەم سی واتایه ی
تیدایه: ۱- تیک به ستن (عطف) ۲- شیمان (احتمال) ۳- ئاوات. به لام وا دیته
به رهه ست و هۆشی گوێگره وه که واتای (ئاوات - ترجی) له ئامرازی (به شکو) دا

بههیزتر بی تا نامرازی (به لکو).

جگه لهم شیوه بهکارهینانهی ناو نمونهکانی سهرهوه، جووته نامرازی (به لکو، بهشکو) بهکارهینانی (بلاغی - رهوانیژی) و ئیدیهمیشیان ههیه.

لهم شیوه بهکارهینانهیدا یهکیک له دوو رسته تیک بهستراوهکان تی دهچی بهلام و اتا و جوودیان له زیهندا ههستی پی دهکری، وهک لهم نمونانهدا دردهکهویت:

بهشکو خوا بیدات.

به لکو منیش بتم.

به لکو به هیچ رازی نه بیت.

بهشکو تا ئه کاته چاک دهیمهوه.

بهشکم هیچیش..

(بهشکو) ئهم شیوانهی تریشی ههیه له ئاخاوتنی ناوچهکانی کوردستاندا: (بهشکه، بهشکیکو، بهشکم، بهشکوم، بهشکه، بهشکی، بهشکینی، بهشکونی).

۱۹- نامرازی (جگه) ی عهتف:

نووسهرانی کورد بهم شیوهیه لیتی دواون:

۱- ماموستا توفیق وههیی له فهرهنگهکهیدا، لاپه ره (۱۰)، وشهیی (بهجگه) ی نووسیوه و ههوالهیی وشهیی (بیجگه) ی دهکات. له لاپه ره (۱۵) دا وشهیی (بیجگه) به ئاوهلناو دادهنیت و اتاکهشی different, separate دادهنیت. ئینجا وشهیی (بیجگه) له به واتای in addition, besides دادهنیت. له کو تاییدا دهلی (بهراوردی بکه له گه ل «جگه»). له لاپه ره (۲۲) وشهیی (جگه) به ئاوهلناو و ئاوهلکار دادهنیت به واتای separately, separate. وشهیی (جگه) له به واتای ex- cept, apart from, besides له قه لهم دمدات. دواتر (جگه کردن) به واتای except دادهنیت دهلی (بهراوردی بکه له گه ل «بهجگه، بیجگه»).

۲- نووری عهلی ئهمین له ریزمانهکهیدا، لاپه ره (۱۵۱) دهلنیت: نامرازی (جگه، بیجگه) نامرازی عهتفن. ئهم نمونایهشی هیناوهتهوه:

قوتابییهکان ژیرن جگه له شاسوار.

۲- له کتیبی (زمان و نه‌دهبی کوردی) پۆلی شه‌شهم، لاپه‌ره ۲۳، له ژیر ناوی (ئامرازی لی دهره‌هینان - استثناء -) ده‌لێت: له زمانی کوردیدا وشه‌ی (بی‌جگه، جگه، ته‌نیا، هه‌ر) بۆ لی دهره‌هینان له کاتی گفتو‌گۆکردنا، که یه‌کێک له تاقمیک دهره‌هاو‌یژری که کاره‌که‌ی نه‌کردبێت یان به‌ پێچه‌وانه‌ وه‌کو:

هه‌موویان فرمانه‌کانیان به‌جی هیناوه‌ ته‌نیا ئازاد نه‌بیت.

گشت منداله‌کان خه‌ویان لی که‌وتوو هه‌ جگه‌ له‌ ئاسۆ و ئارام.

هه‌موویان چوون بۆ سینه‌ما هه‌ر کامه‌ران نه‌بیت.

له‌ دوا ئهم‌ نمایشته، لیژنه‌ ئهم‌ نموونه‌یه‌ی خواره‌وه‌ی هینانه‌وه‌ بۆ دهرخستنی جۆری به‌کاره‌هینان و ده‌وری ئامرازی (جگه‌) له‌ ئاخاوتندا:

۱- جگه‌ له‌ تۆ، که‌س نه‌هات.

۲- جگه‌ له‌ تۆ، هه‌موو هاتن.

۳- جگه‌ له‌ مامۆستا‌کان، که‌س نه‌هات.

۴- جگه‌ له‌ مامۆستا‌کان، قوتابییه‌کان نه‌هاتن.

۵- جگه‌ له‌ دار، نانیشم‌ کړی.

به‌ سرنج‌ گرتن له‌ نمونه‌کان ئهم‌ راستیانه‌ی خواره‌وه‌ دهرده‌که‌ون:

آ- له‌ نمونه‌ی (۱، ۲، ۳) دا ئامرازی (جگه‌) ده‌وری (استثنا)ی پێچه‌وانه‌ی دیتوو، واته‌ موستاسناکه‌ (تۆ، مامۆستا‌کان) پێچه‌وانه‌ی ئهو‌ مه‌به‌سته‌یه‌ که‌ له‌ رسته‌ی (معطوف)دایه‌ (رسته‌ی معطوف: که‌س نه‌هات، هه‌موو هاتن).

ب- له‌ نموونه‌دا موستاسناکه‌ (تۆ، مامۆستا‌کان) له‌ جینسی (استثنا لیکراوه‌کان)ه‌ چونکه‌ (تۆ، مامۆستا‌کان) هه‌مووتان که‌سن، به‌لام‌ هه‌موو که‌س (تۆ، مامۆستا) نین.

ج- له‌ نمونه‌ی چواره‌دا موسته‌سناکه‌ (مامۆستا‌کان) و (استثنا لی کراوه‌کان) هه‌یج‌ یه‌کێکیان له‌ جینسی ئه‌وی تر نییه‌.

د- له‌ نمونه‌ی پێنجه‌دا ئامرازی (جگه‌) هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ ده‌وره‌ی دیتوو که‌ ته‌ئکیدێکی موسته‌سناکه‌ (دار)ی کردوو، به‌لام‌ له‌ معطوفه‌که‌ (نان)ی دانه‌بریوه‌.

لیژنه به پتی بۆچوونی خۆی وا به چاک دهرزانتیت زاراوهی سه‌ربه‌خۆ بۆ ئەم زۆر چه‌شنیه‌ی ده‌وری (جگه) دابنریت. وه‌ک بۆ لیژنه دهرده‌که‌وێت، ده‌شی بگوتری (جگه) ئەم ده‌ورانه‌ی خواره‌وه ده‌بینیت:

۱- استثنای پێچه‌وانه (نموونه‌کانی ۱، ۲، ۳).

۲- استثنای دا‌براو (نموونه‌ی ۴- له‌ عهره‌بی پتی ده‌لی استثناء منقطع).

۳- استثنای خستنه‌ سه‌ر (اضافه) وه‌ک له‌ نموونه (۴) دهرده‌که‌وێت.

بێ گومان جۆری تریش هه‌یه‌ که‌ ناوی سه‌ربه‌خۆ هه‌لبگرێ به‌ لیۆردبوونه‌وه‌ و به‌ دوا‌دا‌گه‌ران د‌ه‌د‌و‌ز‌ر‌یت‌ه‌وه‌.

لیژنه ئەم تێبینیانه‌شی خسته‌ پال شیکردنه‌وه‌ و دا‌به‌ش‌کرد‌نه‌که‌ی سه‌ره‌وه‌:

تێبینی (۱):

هه‌میشه‌ به‌ دوا‌ ئامرازی (جگه) دا‌ پ‌ر‌ی‌پ‌ۆ‌ز‌ی‌ش‌نی (له) د‌ی‌ت‌.

تێبینی (۲):

ده‌شی له‌ جیات‌ی (جگه‌له) ئامرازی (بێ له) به‌کار د‌ی‌ت‌ وه‌ک:

بێ له‌ تۆ که‌س نه‌هات‌.

بێ له‌ تۆ هه‌موو هات‌ن.

هه‌موو رسته‌یه‌کی تریش که‌ (جگه‌له) ی تیدا بیت هه‌ل‌ده‌گرێ (بێ له) بخ‌ر‌یت‌ه‌ ج‌ی‌گ‌ای‌ه‌وه‌.

له‌م به‌کاره‌ینانه‌ی (بێ له) دا‌ ئامرازی (بێ) جودا ده‌کر‌یت‌ه‌وه‌ له‌و حا‌له‌ته‌ی که‌ وه‌ک پ‌ر‌ی‌پ‌ۆ‌ز‌ی‌ش‌ن به‌کار د‌ی‌ت‌ و ئامرازی (له) ی پ‌ی‌وه‌ ناب‌یت‌، وه‌ک:

بێ تۆ ناچمه‌ سه‌فه‌ر (نه‌گوترا بێ له‌ تۆ).

بێ پاره‌ دنیا خۆش نییه‌ (نه‌گوترا بێ له‌ پاره‌).

تێبینی (۳):

وا ده‌بێ ئامرازی (جگه) له‌گه‌ڵ وشه‌ی (هه‌ر) ده‌که‌ونه‌یه‌ک رسته‌وه‌، وه‌ک:

جگه‌ له‌ من هه‌رتۆ هات‌یت.

جگه له من هه رتۆ نه هاتیت.

لهم حالانه دا معطوفه که (تۆ) به ته واوی حوکمی موسته سناکه (من) وهرده گریت
چ ئه ریتی (اثبات) بئی و چ نه ریتی (نفی) بئی.

تیبینی (٤):

دیسانه وه وا دهبی ئامرازی (جگه) له گه ل ئامرازی (ش)ی عه تف کۆ ده بیته وه،
وهک:

جگه له من تۆش هاتیت.

جگه له من تۆش نه هاتیت.

لیژنه، پیشووتر، باسی به یه که وه هاتنی (جگه) و (ش)ی عه تفی کردبوو، به لām
لێره دا که سه ره له نوێ بۆ باسه که گه رایه وه مه به ستی ده ربیرینی تیبینییه کی گرنگ
بوو: هاتنی (ش) له گه ل (جگه) دا هه مان ده ور ده بینیت که ئامرازی (هه ر)
ده بینیت له و رووه وه که (ش)یش (معطوف و معطوف علیه) ده خاته ژیر یه ک
حوکمه وه چ ئه ریتی بئی چ نه ریتی به لām فه رقیکی به رچاو هه بی له به کاره یه تانی
(هه ر) دا ئه وه یه که هه ست به جوړیک ته ئکید ده گریت له چاو به کاره یه تانی (ش) دا،
هه روه ها ژماره ی معطوفیش که متر ده کاته وه له وه ی که (ش) ده یکه ت: به نمونه،
ده توانی بلایت (جگه) له تۆ منیش و داراش و ئه حمه دیش و زاناش، هاتین، وه یا من
و دارا و ئه حمه د و زاناش هاتین، ده توانی له وه نده ش رانه وه ستیت و ژماره یه کی
زۆری تر بکه یته سه ر که سه کان. به لām که (هه ر) ت به کار هینا:

١- ناتوانی وشه ی (هه ر) دووباره و سێباره... و ده باره بکه یته وه وهک که وشه ی
(ش) ت ده باره کرده وه.

٢- ناشی شریته ی معطوفه کان درێژ بکه یته وه بۆ زیاتر له ٣ - ٤ ژماره.

ئامرازی (جگه) ئه م رواله تانه ی تریشی هه یه له شیوه کانی ئاخاوتنی کوردیدا:
(بێجگه، بێجگه، بێجگه، بێجگه، به جگه، به جگه، به جگه، به جگه...).

مامۆستا مه سه عوود ده لیت: له هه ندێ شیوه ئاخاوتندا (جگه ر، بێجگه ر)یش
به کار ده یندریت، به لām نادرسته.

۲۰- ئامرازی (هەر)ی عەتف:

لەو نووسەرانی کورد کە لە ئامرازی (هەر) دواون:

یەكەم- لە کتێبی (زمان و ئەدەبی کوردی) پۆلی شەشەمی ئامادەیی لاپەرە (۲۳) گوتراوە:

لە زمانی کوردیدا وشە (هەر) بۆ لای دەرھێنان بەکار دەھێنریت، وەک:

هەموومان چووین بۆ سینەما هەر کامەران نەهات.

دووەم- مامۆستا جگەر خوێن لە کتێبەکە (ئاوانو دەستورا زمانی کوردی) لاپەرە (۱۰۱) دا، لە ژێر ناوی (الافێ گشتی) دا، دەلالت:

ئامرازی (هەر) بۆ ھەسر بەکار دێت، ئەم نموونە یەشێ بۆ ھێناوەتەو:

هەر کەس دزانی رێیا باش کێژایە.

سێیەم- مامۆستا توفیق وەھبی لە فەرھەنگەکەیدا، لاپەرە (۶۳) بە درێژی لەسەر وشە (هەر) روێشتوو و بەم جۆرە لێی دواوە:

۱- هەر (ئاوەلکارە) بە واتای Only, Just هەتاد... وک:

هەردووکی.

هەروەھا.

هەربێی.

ھەرمیووە ئەخۆم.

میووە هەر ئەخۆم.

۲- هەر (ئاوەلناوە) بە واتای any, every, each بەکار دەھێنریت، وەک:

ھەردووک

ھەرسێک

ھەرچار

ھەروەھا لە گەڵ پاشگری (ئ، ێک) یش بەکار دەھێنریت، وەک:

ھەر منداڵی - ھەر منداڵێک.

ھەر پوژێ - ھەر پوژێک.

له‌گه‌ل پاشگری (ه)شدا به‌کار دیت، وهک:

هر عه‌قله له کاریک.

۳- هر (به لیکدراوی)، وهک:

أ- هرچی (ئاوه‌لناو)

ب- هرچهند، هرچهنده، هرچهنديک، هرچهندي (ئاوه‌لکار، راناو، ئاوه‌لناو - که له‌گه‌ل «به‌لام، دیسانه‌وه» ده‌بیته ئامرازی عه‌تف).

به‌واتای

how, however many, however much, although, ever often.

ج- هرچی (راناو - ئاوه‌لناو...) به‌واتای: whoever, whatever, any هرچی یه‌ته

ئیره به‌خیر بی. چی تو ئه‌لیی منیش هر ئه‌وه ئه‌لیم - هرچی وه‌کو -

هرچی بی وه‌کو (هرچی بی کو) هرچی و په‌رچی (ئاوه‌لناو).

د- هرچون (ئاوه‌لکار، ئاوه‌لناو) به‌واتای:

howsoever, whatever kind of, however.

وهک (هرچونی رزگار بووبی، هرچون خانووی بی، خانووه‌که هرچونی بی).

ه- هرکام (راناو) به‌واتای whichever one هرکه‌سی (راناو) به‌واتای whoever-

er. هر کوی (راناو) wherever, whatever place. هر پوژی

(ئاوه‌لکار) به‌واتای every day, any day. هر شتی (راناو) به‌واتای what-

ever.

چوارهم- له‌کتیبی «ده‌ستور پارسی» دانانی ر. ذوالنور لاپه‌ره (۲۰۹، ۲۱۰) دا،

ده‌لایت: «هر گاه، هروقت که» حروفی ربطن.

له‌دوا ئهم نمایشته لیژنه‌ماوه‌ی دا به‌ئهمدا مه‌کانی تا‌کو هه‌ریه‌که بیروباوه‌ری

خوی ده‌رباره‌ی ئهم ئامرازه‌ ده‌ربیریت.

نووری عه‌لی ئه‌مین له‌باره‌ی وشه‌ی (هر) وه، بیروپای خوی به‌م جوړه‌ ده‌ربیری:

وشه‌ی (هر) له‌رسته‌دا بۆ ئهم مه‌به‌ستانه به‌کار ده‌هینریت:

۱- وه‌سفی (کار) ده‌کات و ده‌بیته (ئاوه‌لکار)، وهک:

گوژیته هه‌ریگری تا ئاخ‌ر زهمان

ئىتر كى بتلاوينى به ئهشعارى جوان
مندالەكه هەر گريا، هەتا خەوى لى كهوت.
تۆ بۆ، من هەر دىم.

۲- وەسفى ناو دەكات و دەبىتە ئاوەلناو، وەك:
من هەر سىتوھ دەخۆم.

هەرچراى ديوەخانهكه دابگىرسىتە.
هەر - سوار - ئى بىرەدا تى پەرى پىم بلى.

۳- وەسفى ھەموو جۆرەكانى «راناو» دەكات و دەبىتە ئاوەلناو، وەك:
هەر - كەس - لە ئاشى دەكات.

هەر - كام - تان ھاتن وەرن.

هەر - چى - دەخۆيت، بخۆ.

هەر - من - لە تۆ باشتەرم.

هەر - ھىن - ھات بۆ ئىرە.

هەر - ئەمە - لە لا جوانە.

من هەر - خۆم - كەوتمە ناويان.

۴- وەسفى ئاوەلكار دەكات و دەبىتە ئاوەلكار، وەك:

هەر - رۆژ - ئى ھاتم، دىم.

هەر - جار - ھە خۆى به جۆرى دەگۆریت.

هەر - كەى - ھاتىت، من لىرە دەبىنى.

هەر - وەھا - دابنىشە، ھەتا وىنەكەت دەگرم.

هەر - وا - دەروا وىنەى پۆرى

پۆژى ھەوت جار خۆى دەگۆرى

باران هەر - ھەند - ئى بارى.

هەر - چۆن - ئى بىفرۆشیت، قازانچ دەكات.

لە ھەر - كۆى - دەخۆيت، بخۆ.

ئاوەكه هەر - تۆز - ئى گەرم بوو.

۵- وەسفی ھەموو جۆرەکانی «ئاوہلناو» دەکات و دەبیتە ئاوەلکار، وەک:

ھەر - ئەم باخە - میوہی خوۆشی تێدایە.

ھەر - ھەندئ سێو - م بۆ بکەرە.

ھەر - چەند ئەسپێک - م لە پاوہنەکەدا دی.

۶- وەسفی ئامرازی پێوہندی (تعلق) دەکات و دەبیتە تەواوکەری، وەک:

مامۆستا بۆ ئیمە ھەر وەک باوکە.

من لە بەیانییەوہ ھەتا ئیوار ئی کار دەکەم.

ھەر لەسەر شەقامەکە چاوہروانم بن.

بە بیروپرای من بڕگە (ھە)ی ئامرازی (ھەتا) لە بنەرەدا (ھەر) بووہ و سوواوہ

و بووہ بە (ھە) بۆ سووکی، ھەروہا ھاوہلەکانی تری (ھەتا)، وەک (ھەتاکو،

ھەتاوہکو، ھەتاوہکونی...).

۷- وەسفی ئامرازی عەتف دەکات و دەبیتە تەواوکەری، وەک:

ھەرکە ھاوین ھات، دەچین بۆ کویتستان.

ھەتاوہکو گولەکان ئاو نەدەم، نانەکەم ناخۆم.

وشە (ھەر):

۱- جاری ئەوتۆ ھەبە بە سادەیی ئەرکی خوۆی لە رستەدا دەبیتیت، وەک:

ھەر کەس لە ئاشیک دەکات.

من ھەر براکە ی جارانتەم.

مندالەکان ھاتن، ھەر قادر نەھاتوہ.

۲- جاری ئەوتۆ ھەبە ئەرکەکە ی بە یاریدە ی پاشگری (ئ - ێک)، وەیا (ە) بەجێ

دەھیتیت، وەک:

ھەر - کەس - ئی ھات، ئاگادارم بکە.

ھەر - شەو - ئی ھاتم، دێم.

ھەر - جار - ە بیانووہەکم پێ دەگریت.

ھەر - جووتیار - ە با زەویی خوۆی بکێلتیت.

بەلام لە رووی واتاوہ بۆ ئەم مەبەستانە بەکار دەھیتیت:

۱- حەسر، وەك:

هەر ترێ دەخۆم.

هەر بە شەو دەچمە دەرێ.

هەر کراسی سپی لەبەر دەکەم.

۲- بۆ (استثناء)، وەك:

منداڵەکان هاتن، هەر تۆ نەهاتیت.

سەوزەكەم هەموو خوارد، هەر كەوهرەكە نەبێت.

وشەى (هەر) ئەگەر بەتەنیا، واتە بەبێ پاشگری (ئى، يَك، ه) وەسفى وشەییكى
کرد، ئەو شێوەى سادەیهتى، وەك:

هەر گۆل دەپوینم.

هەربژی...

خۆ ئەگەر بە یاریدهى ئەو پاشگرانه وەسفى وشەییكى کرد، وەیا چوو پال
وشەییكى تر بەبێ یاریده، بە هەردووکیان شێوەى لێکدراوى (هەر) دەخەنە
بەرچاو، وەك:

هەر (شار) ئی چووینم، هاوڕێیهكەم دۆزیووتهوه.

هەر (جار) هە دیارییهكەم بۆ ناردووه.

هەر (چۆن) ی بوو، خۆم گەیاندى.

هەرکە دەرگا کەم کردووه، با وروژمى هینا.

هەتاوهكو من دیمه، ئیوه نانهكهتان بخۆن.

هەروەها ئەگەر وشەى (هەر) لەگەڵ ئامرازى یا وشەییكى تر دوو رستهیان
پێکەوه گرێ دا، ئەوا (ئامرازى عەتف) ه، جگە لەوێ كە كاری خۆی لەو وشەیه
دەكات، كە وەسفى کردووه.

ب- سادق بەهائەدین لە بار (هەر) هوه ئەمەى خوارهوه دەلێ:

ئەف بیژیه درستهیدا وەكى ئالافى پێوهند و وەك بیژیهكا جودا ب گەلەك
کریارا رادبیت هەروەكى ژفان نموونیت ژیری دیار دبیت:

۱- ژ مالى هەر تو زانایی.

۲- ژځان ههميان ههر ټو پسرپوړي ماتييه.

۳- ژمه ههر سهرور ميري هوارانه.

۴- ههر من بنتي مال بارگر، يتي مايي ههمي روښستي بوون.

۵- ههر پهز و پتيكي خو (خويه).

۶- ټم ههرچوين، ههر چوين هه تاكو گه هشتين.

۷- ههر مالي (ماله كي) ټيك ژي هاته شه هيان.

۸- ههر و هم ټم ميتهقان حوينين.

۹- ههر ژمن (هه ژ من) و ههر ژته (هه ژ ته) كا دي كي ژ مه ژكي (ژ بي دي) بهت.

۱۰- ههر سفوره و منا خو.

۱۱- ههر بن دارهك وارهكه.

۱۲- ههر ټو واره بهلي نه ټو بهاره.

ژځان رسته يتي ژوري ديار و ټه شكرا دبیت كو بيژهيا (ههر) هنده جارا ټالافي (نامراز) پيوهندييه. ههر وهكي درسته يي هژماره (۶)، (۹)، (۱۱) و (۱۲) ديار دبیت، بهلي ټه ټالافه ژبو (حصر) و استمرار ييهت دگل جهنافي، ناقي و كرنی (كار) ل كاره، كو هه ټالنافي، جهنافي يان نيري (ټاو له كاري) و هسف دكته يان ژي به لاغييه ههر وهكي د هژماره (۵)، (۱۰)، (۱۱)، (۱۲) ديار دبیت كو سهرهاتي نه (پهندي پيشينان).

[روونكر دنه وه:

به لاي باوه ري منه وه چي ماموستا وهه بي و نووري عهلي ټه مين له باره ي (ههر) يان نووسي وه نزيكه سه رله بهري دهوري (ههر) له ټاخاوتندا باس بكات، چونكه ټو نمونانه ي نيشانيان داوه شتيكي ټه وتويان هه ټنه بژاردوه له جوړي به كارهي تاني (ههر) و دهوري له رسته ي كورديدا، به تاييه تي نووري عهلي ټه مين، كه ليك لايه ني مهيله و شرايه وه ي له به كارهي تاني (ههر) روون كردوه ته وه. لي ره دا ده شي بلي ټم ټو جوړه ي خواره وه له به كارهي تاني (ههر) باسيان نه كراوه له نووسينه كاني ماموستا وهه بي و نووري عهلي ټه ميندا:

۱- هەر دەرڤۆم و نایگه‌مى. هەر دهمخۆم و تیر نابم.

لهم به‌کاره‌یتانهدا سهره‌رای (به‌رده‌وامى) و به‌ولای عه‌تفى عاده‌تییه‌وه
جۆریک (تلازم) هه‌یه که له‌ نمونه‌کانى نوورى عه‌لى ئەمین په‌یدا نییه.
دوو نمونه‌ی: (أ- گۆیژه هەر بگری تا ئاخر زهمان. ب- منداڵه‌که هەر
گریا تا خه‌وى لى که‌وت) به‌رده‌وامى و عه‌تفىان تیدا، به‌لام ئەو
(تلازم) ه‌مه‌عه‌وییه‌یان تیدا نییه که له‌ دوو رسته‌ی ژماره (۱) ی
سهره‌وه‌دا هه‌یه. پتوه‌ندی نیتوان (هەر گریا) و (تا خه‌وى لى که‌وت)
پتوه‌ندی (سهره‌تا و کۆتایى - پێشه‌کى و ئەنجام) ه‌ نه‌ک (تلازم). ئەم
واتایه‌ تایبه‌تییه‌ی ناو رسته‌کانى نمونه‌ی ژماره (۱) وای کردوه
رسته‌کان (و) ی عه‌تف به‌خۆیانوه‌ بگرن، که‌ ده‌زانین له‌ رسته
نمونه‌کانى نوورى عه‌لى ئەمین هاتنى (و) مومکین نییه. ده‌شى بڵێن
ئهم‌ش یه‌کێکه له‌و به‌کاره‌یتانهدا (و) له‌گه‌ڵ (هەر) دا که‌ تا ئیستا
به‌وردی باسى لى نه‌کراوه. به‌لى، مومکینه ئەم (و) ه‌ له‌ رسته‌کان
ده‌ربهاوێژریت و بگوترى (هەر دەرڤۆم نایگه‌مى - هەر دهمخۆم تیر نابم)
به‌لام ئاشکرایه‌ واتای (تلازم) ه‌ باس لیکراوه‌که زۆر کز ده‌بێته‌وه.
به‌هه‌مه‌حال ده‌رهاوێشتنى (و) ه‌که له‌ رسته‌کاندا ئەو راستیه‌ ره‌ش
ناکاته‌وه که‌ هاتنى (و) هەر لهم‌ جۆره‌ به‌کاره‌یتانهدا جایه‌زه،
جۆره‌کانى پێشتر باسیان کرا، (و) یان تیدا نابى تاكو بڵێن ده‌شى یا
ناشى لێیان ده‌ربهاوێژرێ.

۲- هەر خه‌لقه و به‌ره‌و شایى ده‌روات. هەر پارهیه و هه‌لده‌پژێ.

لهم نمونه‌نهدا (تلازم) په‌یدا نییه به‌لام به‌دوايه‌کتردا هاتن (تتابع) یک
په‌یدایه که‌ رێ نادا (و) ه‌که ده‌ربهاوێژریت له‌ رسته‌کان. ئەم دوو
نمونه‌یه‌ی ژماره (۲) به‌لای که‌مه‌وه له‌ دوو رووه‌وه جودا ده‌بنه‌وه له
رسته‌کانى ژماره (۱):

أ- له‌لایه‌ن ئەوه‌وه که‌ واتای (تتابع) مه‌به‌سته نه‌ک (تلازم)، هەر
ئهم‌ش هۆى تى نه‌چوونى (و) ه‌که‌یه.

ب- ئامرازى (هەر) لهم‌ نمونه‌نهدا ژماره (۲) دا که‌وتونه‌ته‌ پێش ناوه‌وه

(هەر خەلقە - هەر پارمیه) له حالێکدا (هەری رستهکانی ژماره (۱) کهوتبوونه پێش کارهوه (هەر دهروم - هەر دهخۆم). سهرنج دهري دهخات، زۆر جیتی خۆیهتی ئەم (و) ه له نێوان (ناو) اندا واتای (تتابع) پهیدا بکات چونکه ئەو شتانه و ئەو کهسانه بهر واتای (ناو) دهکهون قابیلی ژماردن، (تتابع) یش خۆی له خۆیدا جوێرێکه له ژمران، وهک که دهکه تهزیبج بهدوا یهکتردا به پێی دهکرین له واقیعدا دهژمیرن ههرچهند ژمارهشیان بۆ بهکار نایهت. دهبی بشلیم (تتابع) له نێوان تاکهکانی (خەلق، پاره) دا پهیدایه نهک له نێوان ئەوان و فیعلهکاندا.

ئەم (تتابع) هە که به هۆی واوی عهتفهوه پهیدا بووه وای کردووه وشە (هەر) له بهراییی رستهدا تهرخان بێت بۆ ئەو ناوهی بهدوایدا دیت (هەر پیاوه - هەر پارمیه). له بهر ئەمه به هیچ تهئویلیک مومکین نییه بگوتری لێره (هەر) ئاوهلناوه و پێوهندی به فعلهکانی کۆتایی رستهکانهوه هیه. پچرانهوهی (هەر) له فیعلهکانی کۆتایی رستهکان له دوو راستی زۆر ئاشکراوه به ئیسیات دهگات:

یهکهه: لهوهوه که ئەگەر واوی عهتفهه لگیرا و گوترا هەر خەلقه بهروو شایي دهروا... واتای (تتابع) بهجاری ههلهدهستی و رستهی (بهروو شایي دهروا)ش دهبیته رستهییکی خه بهری و وهسفی عادهتی.

دووهم: ئەگەر له گوتهی (هەر خەلقه و - هەر پارمیه و) دا ئەم راناوهی (ه - یه) ههلهستیت [که خۆی پێکهێنهری ئیسناده] و بگوتری (هەر خەلق - هەر پیاو) ئەوسا ئیمکان نامینی بۆ مانهوهی (و) ی عهتفه له رستهدا چونکه جیگای واتای (تتابع) نامینی و وشە (هەر) تهنیا واتای (حصر) دهگهیهنیت، دیاریشه (حصر) داخوازی واوی عهتفه ناکات. تۆ که گویت (هەر خەلق و بهروو شایي دهروا...) شتیکت گوتوووه بۆ وانا. [لێرهدا مناقشهی ئەو لایهنه ناکهه ئایا ئەگەر له جیگهی دوو وشە «خەلق، پاره» که کهسی سییهمن، راناوی کهسی یهکهه و دووهم لهکار بهیتریت - بهتایبهتی تاکهکانیان که «من، تۆ» یه - ئایا ئەم لهکارهینانه راسته یا ههلهیه؟ که گویت (هەر ئیمهین و

بۆی دهردهچين - هر ئيوهن و هه‌لدین - هر منم و ئاو ده‌خۆمه‌وه -
 هر تۆيت و کاله‌ک ده‌شکينيت) ئايا ده‌شێ واتای (تتابع) له (ئيمه و
 ئيوه) دا هه‌بیت به‌و مه‌به‌سته‌ی که هه‌رجاره يه‌کيکمان وه‌يا يه‌کيکتان
 کاره‌که‌ی کردبیت و (تتابع) له‌و به‌دوايه‌کتردا هاتنه‌ بێته‌ دی؟ به
 نيسه‌بت (من، تۆ) وه، ئايا ده‌شێ له‌ دووباره‌کردنه‌وه و سيپاره‌کردنه‌وه
 و ده‌باره‌کردنه‌وه‌ی هه‌مان کار واتای (تتابع‌ی (من، تۆ) له (تتابع‌ی
 کاره‌کاندا په‌يدا بێت؟ ده‌مه‌ته‌قه‌ له‌سه‌ر ئه‌م لايانانه‌ دريژهي زۆری هه‌يه
 و خۆمی لێ لاده‌دم، ته‌نيا ئه‌وه‌نده‌ ده‌لێم، ئه‌م ديارده‌ پێزمانيه‌ش
 يه‌کيکه‌ له‌و فهرقانه‌ی که که‌سانی يه‌که‌م و دووهم له‌ که‌سی سيپه‌م
 جودا ده‌که‌نه‌وه‌ له‌و رووه‌وه‌ که که‌سی يه‌که‌م و دووهم مه‌حدوده‌ به
 قسه‌که‌ر و قسه‌ بۆکراو ئيتتر جيگريان په‌يدا نابیت به‌لام که‌سی
 سيپه‌م بريتيه‌ له‌ هه‌موو دنيا و خه‌لق و چشتی غه‌يری که‌سی يه‌که‌م و
 دووهم، هه‌ريه‌کيکيش له‌وان که غاينين هه‌زاران هه‌زاران جيگريان
 هه‌يه....] که هاتیت راناوی ئيسنات له‌ رسته‌که‌ ده‌رهاويشت و له
 جياتی (هر خه‌لقه - هر پارهي) گوته‌ (هر خه‌لق - هر پاره) به
 ناچاری واوه‌که‌ی عه‌تف لاده‌چیت چونکه‌ (تتابع) نه‌ما (حصر) هاته
 جيگيه‌وه (هر خه‌لق ده‌چیت شايی - هر پاره هه‌لدەرژێ...).

ئه‌م ليکدانه‌وانه‌ پتريان به‌به‌روه‌يه من ليتان ده‌برمه‌وه.

چهند تيبينيه‌کی گشتی هه‌ی له‌باره‌ی بيروپاي مامۆستا وه‌هبي و
 نووری و له‌باره‌ی تیکرای ده‌ور و سروشتی (هر) ده‌وه له‌م خالانه‌ی
 خواره‌مه‌دا ده‌ريان ده‌برم:

١- هر رسته‌يه‌کی بێ کار وشه‌ی (هر)ی تيدا بوو دياره‌ له‌وتدا
 (هر) ئاوه‌لکار نيه‌ چونکه‌ که‌ کار نه‌بوو ئاوه‌لکاریش نابێ. به‌و پيته‌:

أ- که گوته‌ (هر دارا مه‌رده) و مه‌ردايه‌تيت حه‌صر کرد له‌ دارا
 ته‌ئسیری (هر)ت به‌خشی به‌ (دارا) له‌وه‌ به‌ولاوه‌ بشلێی (هر دارا
 مه‌رد بوو - هر دارا مه‌رد ده‌بێ) وشه‌ی (هر) نابیته‌ ئاوه‌لکار چونکه‌
 به‌به‌ر (دارا) براوه‌ و ده‌خلی به‌سه‌ر فعه‌که‌وه‌ نيه‌.

ب- ھەرۈكە كە گوتت (ھەر دارا زۆر ئازايە) و بە ھۆى نەبوونى فعل
لە رستەكەدا (ھەر) گومانى ئاۋلكاربوونى لى ناكريت، ھەرۈهەش
(زۆر) لە رستەكەدا ناشى بە (ئاۋلكار) حىساب بكرىت ھەرچەند
وہصفى ئاۋەلئاۋىكى ترىش دەكات چونكە، بە لای باۋەرى منەۋە،
وہسكردنى كار وشە دەكاتە ئاۋەلكار.

ج- وهك روون بووهوه له خاڵی (أ - ب)دا، كاتێك وشەى (هەر) واتای
 هەصرى بۆ ناو و ئاووڵەكانى راگەياندا له ئاووڵكارى دەشۆریت.
 له‌م‌وه‌ دەر‌ده‌كه‌وێت له هەر رسته‌ی‌ێك و بێ‌ژه‌ی‌ێكدا وشەى (هەر) ئەم
 هەصرەى راگەياندا بۆ ناو و ئاووڵەكانى ناشى بە ئاووڵكار بژمێردریت
 چە‌نداوه‌كو له رسته‌كه‌دا كار هەبێت. كه گوت (هەر دارا دەر‌وات)
 وهك ئەوه‌یه‌ گوتی‌ت (هەر دارا مەر‌ده‌) وشەى (هەر) هەصرى شته‌كه‌
 ده‌كات [رۆ‌یشتن یاخود مەر‌دايه‌تى] له دارادا.

۲- که هات و دهوری (هەر) بۆ فعل بوو له رسته دا ئهوسا دهبیته ئاوه لکار، له مه شدا فهرق نییه ئایا بۆ حه صر به کار هاتوو ه یا بۆ (تلازم)، یا بۆ واتای تر، وهک:

آ- به رده و امی، به نمونه: هر دهر و هتا دهگاته ئاو دهک.

ب- (اصرار) و سووریون لههه مه بهست: من ئهه کاره ههه ده بهمه سهه.

ج- ته‌ئکيد: من هەر ديم بۆ لات. جوداوازی ههيه له نيتوان ته‌ئکيد و «اصرار».

د- هاندان: هر وهره لام، پاره‌کټ دده‌مۍ. هر بۍټه لام بټۍ دهنوسم. ئهم به‌کاره‌تانه وا ده‌بۍ بټ خټرايکړدن ده‌بټ: وهک: هر گه‌شته چۍ و کاغه‌زه‌کۍ دامۍ. به‌لام دياره له‌مه‌ياندا واوټکۍ زياد هاتووه که واکه به‌لای خټرايکړندا ده‌شکټنۍته‌وه. ئهم خټرايکړنه له صيغۍ ناينده‌شدا ده‌بټ: هر بگات و پاره‌کۍ دده‌مۍ، به‌لام که (و)که لادرا و گوترا (هر بگات پاره‌کۍ دده‌مۍ) ده‌بټه مهرحتکۍ روت.

دهشی ئەم دارشتنه بۆ هەره‌شه به‌کار بێت وەک: هەر بیگه‌می لێی
 ده‌دهم - هەر بیببینم خۆم ده‌زانم چیی لێ ده‌که‌م. له‌وانه‌یه له‌ باری
 پێچه‌وانه‌دا بۆ ترسان به‌کار بێت وەک: هەر ریی هه‌بی پلارم تۆ
 ده‌گرێ... زه‌هره‌رم لێ ده‌دا... ده‌رم ده‌کات... هتد.

سه‌رنج ده‌ری ده‌خات نمونه‌کانی ئەم تا‌قمه‌ی (د) جگه له‌وه‌ی واوی
 زیادی تێدا‌بوو، هه‌موویان به‌ رسته‌ی ئینشانی ده‌ست پێ ده‌که‌ن.
 له‌و رسته‌نه‌ی به‌ (انشاء) ده‌ست پێ ده‌که‌ن، سه‌ره‌رای هاندان و ترس
 و هه‌ره‌شه و واتای تریش که هه‌بی، واتای (مه‌رج) هه‌یه.

٣- جو‌دا‌کردنه‌وه‌ی (هەر) که بۆ (حه‌صر) بێ له‌و (هەر)‌ه‌ی که بۆ
 به‌رده‌وامییه به‌ سه‌لیقه و به‌ پێی جو‌ری ده‌برینی ئاخاوتن ده‌بێت
 چونکه هه‌ردوو مه‌به‌ست یه‌ک شێوه به‌کاره‌ینانی (هەر)یان هه‌یه. که
 گو‌ت (دارا هەر خواردی) له‌وانه‌یه مه‌به‌ستت ئه‌وه‌بێ که زۆر
 به‌رده‌وام بووه له‌سه‌ر خواردن، له‌وانه‌یشه مه‌به‌ستت ئه‌وه‌ بێ که ته‌نیا
 خواردوویه‌تی و نه‌یخواردووته‌وه.

٤- له‌ لایه‌نی (ئاوه‌ل‌کار و ئاوه‌ل‌ناو...)بوونی (هەر)‌ه‌وه ده‌بی ئه‌وه بزانی
 که (وصف)‌یک له‌ وشه‌ی (هەر)‌ه‌وه بۆ ناوه‌که ویا کاره‌که په‌یدا نابێ
 چونکه له‌ (هەر)‌دا واتای (وصفیه) په‌یدا نییه. هاتنی (هەر) له‌گه‌ڵ
 کاردا ده‌یکات به‌ ئاوه‌ل‌کار، هه‌روه‌هاش هاتنی له‌گه‌ڵ ناودا ده‌یکات به‌
 ئاوه‌ل‌ناو بێ ئه‌وه هاتنه‌که ده‌خ‌لی به‌سه‌ر (وصف)‌ه‌وه هه‌بی. له‌
 نیوه‌به‌یتی حاجی قادردا که ده‌لێ (هەر منم ئێسته وارسی عیسا)
 وشه‌ی (هەر) ته‌نیا ئه‌وه‌نده‌ی کردووه که وارسی‌بوونی عیسا‌ی حه‌صر
 کردووه له‌ حاجی، له‌مه‌شدا سی‌به‌ری وه‌سفیش په‌یدا نابێ. که
 ده‌سل‌تی (هەر ده‌خۆم تا تیر ده‌بم) چ وه‌سف‌یکی کاری (خواردن)‌ت
 نه‌کردووه له‌وه به‌ولاوه که به‌رده‌وام‌بوونی خۆت له‌سه‌ر خواردن به‌و
 (هەر)‌ه‌ ده‌بر‌پ‌یوه. رسته‌ی (هەر ده‌خۆم) موقارنه‌ بکه له‌گه‌ڵ (تیر
 ده‌خۆم) ده‌بینی له‌ تیر‌خواردندا وه‌سف هه‌یه وەک ئه‌وه‌ی گو‌تب‌یت
 (خواردن‌یکی تیر ده‌خۆم)، که‌چی (هەر ده‌خۆم) پێدا‌گرتن و سوور‌بوون

وشه‌ی (دوینتی) ئاو‌لکاره چونکه کاری (هه‌ستان) ی تیدا په‌یدا بووه، به‌لام که گوتت (له‌م هه‌فته‌یه‌دا هه‌ر دوینتی رۆژیکێ خۆش بوو) وشه‌ی دوینتی (ناوی کات) ه نه‌ک ئاو‌لکار چونکه وه‌ک ئه‌وه‌یه بگوتری (له‌م گروویه‌دا هه‌ر دانا راس‌تگۆ ده‌رچوو). (دانا و دوینتی) له‌یه‌ک حوکمدان. ئه‌وه‌نده هه‌یه له‌ به‌کاره‌ینانی ئه‌وتویدا ناشی بلیتی (هه‌ر دوینتی خۆشه‌ وه‌یا هه‌ر دوینتی خۆش ده‌بی) چونکه کاتی به‌سه‌ر چوو هه‌روه‌ک ناتوانی بلیتی (هه‌ر دووسبه‌ی خۆش بوو) چونکه جاری دووسبه‌ی په‌یدا نه‌بووه، چ جایی ئه‌وه‌ی بیده‌یه‌ رابردوو.

ب- من له‌ وه‌دا هاوباه‌وه‌ری مامۆستا وه‌ه‌بیم که وشه‌کانی (هه‌رچی - هه‌رچهند - هه‌رچۆن) جوۆری لیکدراوی ئه‌داتی (هه‌ر) بن وه‌یاخود لیکدراوی (چی - چهند - چۆن) بن، به‌لام ناشی بلیتی له‌م وشانه‌دا (هه‌ر) ئاو‌لکاره وه‌یا ئاو‌لناوه وه‌یا راناوه چونکه له‌ حاله‌تی لیکدراویدا تیکرای وشه‌ لیکدراوه‌کان یه‌ک وشه‌ی (لیکدراو) پێک ده‌هێن و وا ده‌بی واتای تازمه‌ش به‌ ده‌سته‌وه‌ ده‌دن. سه‌رنج بگریه‌ ده‌بینیت له‌ وشه‌کانی (هه‌رچی - هه‌رچهند - هه‌رچۆن) دا واتای پێکی (مه‌رج) هه‌یه که له‌ بنه‌ره‌دا (چی - چهند - چۆن) مه‌رجیان تیدا نییه، وشه‌ی (هه‌ر) یش نه‌ له‌ ته‌نیا خۆیدا مه‌رج هه‌یه، نه‌ هه‌موو جارانی‌ش له‌ رسته‌دا مه‌رج راده‌گه‌ینیت. [وشه‌ی «کام» یش له‌ حوکمی ئه‌واندایه‌].

ج- واده‌زانم وشه‌ی (هه‌رچی و په‌رچی) پێوه‌ندی به‌ وشه‌ی (هه‌ر) وه‌ نه‌بیت. دوور نابینم له‌ (هه‌رج و مه‌رج) ی عه‌ره‌بییه‌ وه‌ ره‌گیرابیت. به‌مه‌نده له‌و تێبینیانه‌ واز ده‌هێنم، هی تریش ماوه‌..

۷- تێبینی له‌ نموونه‌کانی عه‌لی ئه‌مین

أ- وشه‌ی (هه‌ر) له‌ ته‌رکیبی (هه‌رکام - هه‌رچی) دا به‌ ئاو‌لناو داندراوه وه‌ک که له‌ وشه‌کانی (هه‌ر من - هه‌ر هین - هه‌ر ئه‌مه - هه‌ر خۆم) یشدا به‌ ئاو‌لناو داندراوه، قیاسیان له‌ یه‌کتر ناکریت چونکه (هه‌رکام - هه‌رچی) جوۆری لیکدراوی (هه‌ر) ه له‌گه‌ڵ ئه‌م وشانه‌دا و

مهرج پټک دهینتیت، به لām له گهل (من - هین - ئەمه - خوځم) دا وشه ی
 لیکدراوی پټک نه هیناوه چونکه وهک ئەداتی (حصر) دهوړی دیتووه...
 ئەم راستییه له تییینی خالی (٦-) دا روون کراووتهوه.

لیږدها دهی شتیکی گرنګ بخریته بهر سهرنجه وه: من که ده لیم
 (ههرچی - هرچون - هرکام - هرچهند - هرکی - هرکوئ)
 وشه ی لیکدراون و مهرج راده گه یهن، له مه دا دیارده یکی ریزمانی
 وردم رهچاو کردووه: (هر) که له گهل ئەم وشه پرسیارییانه دا دیت و
 مهرج دروست دهکات، پتویستی به هینانی زیاده پاشگر نییه بۆ
 دروستکردنی وشه لیکدراوه که و پهیدا کردنی واتای مهرج، واته
 پتویست نییه بگوتری (هرچی پټک، هرچون پټک)، که چی ئە گهر له
 وشه ی عاده تیدا بیت و مهرج دروست بکات پتویسته پاشگریک به
 ته رکیبه که وه بنووسیت دنا واتای مهرج پهیدا نابیت. به نمونه که
 ده لئی (هر شیک - هر که سیک - هر میوه ییک - هر مه لیک....
 هتاد) ته رکیبیتک دروست کردووه ده توانی (مهرج) داوا بکات وهک:
 هر مه لیک بفری ده پتکم - هر که سی بیته لām ریزی لی دهنیم -

«هر که سی هات و گوتی من عاشقم باوه پ مه کن»

به لām که ئەم ئەداته ی (پک، ئ) ت له وشه کان ستانده وه مهرجیان لی
 نافامریته وه وهک که بلئی (هر مهل...) مومکین نییه رسته یکی
 مهرجداری به دوا دا بینیت به لکو ریت دهی (حصر) پهیدا کهیت وهک:
 (هر مهل گۆشتی خو شه) ... ئەوه ی راستی بی ئەم تیبینییه تا بلئی
 ورده و گهل یکیشی کیشه به دوا دا دیت که ئیره جیگه ی وه ها
 به رفروهانی تیدا پهیدا نابیت له بهر ئەمه چی تر له سهر تیبینییه که
 نارۆم و بۆ سهرنجی خوینه ران و لیکۆلینه وه ی دوور و قوولتری به جی
 ده یلم.

ب- من له نووسینی دیکه مدا گوتوومه و له م لیکۆلینه وه شدا دووباره م
 کردووه ته وه، ئاوه لکار دهی له رسته ی خاوهن کارا بیت و پتوهندی
 به کاره که وه ه بیت. به م پتیه وشه ی (هر) که له گهل ئاوه لئاودا هات

نابیتته (ئاوئەلکار). کەواتە بە لای مەو و وشە (هەر) لە تەركیبەکانی (هەر ئەم باخە - هەر هەندێ سیو - هەر چەند تەسپیک...) دا ئاوئەلکار نییە هەر وەک وشە (زۆر) لە (زۆر جوان) دا ئاوئەلکار نییە. ئەم بۆچوونە یەکەم لە لایەن پێڕەزدا پێڕەزدا رازی نیم لە پێڕەزدا ئینگلیزییە و هاتوو چونکە لە وێدا کە ئاوئەلکارێک ئاوئەلکارێکی تری وەسف کرد دەبێتە ئاوئەلکار..

ج- وشە (هەر) کە لە گەڵ ئامرازی پێڕەزیشن [نووری عەلی لە میسالی کاندای پێڕەزدا ئامرازی تعلق] هات چ دەلالەتێکی پێڕەزانی تاییبەتی نییە کە پێڕەز بکات حوکمیکی سەر بە خۆی لێ هەڵستیت، ئەوەندە نەبێ کە بگوترێ وشە (هەر) هەڵدەگرێ بکەوێتە پێڕەز جۆرەها وشە و چونکە لەو بەیەکە و هاتنەدا نە وەسف هەبێ نە شێوەی لێکدراویش پەیدا بوو [تەركیبی «هەر وەک - هەرتا، کە بووێتە هەتا» لێکۆڵینە و هەڵدەگرێ]. کە دەلێ (هەر) لە سەر شەقامە کە راوێستابوو - هەر بۆ تۆ زەحمەتە - هەر بە تۆ دەوترم... دەوری (هەر) لە تێکرای رستە کە دایە نە کە لە گەڵ (لە، بۆ، بە) دا.

د- لە لایە (٣٦٩) ی ئەم کتێبە، نووری عەلی ئەمێن دوو نموونە ی هێناوەتە وە کە بە لای رازی ئەوە و لەو نموونانەدا (هەر) دەوری (استثناء) ی دیتوو، نموونەکانیش ئەمانەن:

منداڵەکان هاتن، هەر تۆ نە هاتیت.

سەوزە کەم هەموو خوارد، هەر کە وەرە کە نەبیت.

نەختێک ورد بوونە و دەری دەخات وشە (هەر) لەم رستانەدا پێوەندیی بە (استثناء) وە نییە چونکە دەورە کە ی بریتییه لە (حصر) بەلام رستەکان مەنفین، ئێمە کە دەلێن (هەر تۆ هاتیت) واتای (هاتن) مان حەصر کرد لە (تۆ) دا، کە دەشێت (هەر تۆ نە هاتیت) واتای (نە هاتن) مان حەصر کرد لە (تۆ) دا. ئەم لایەنە پتر روون دەبێتە وە بە وەدا کە وشە کە ی (هەر) لە رستەکان دەر هاوێژین:

منداڵەکان هاتن، تۆ نە هاتیت.

سه‌وزده‌کهم هه‌موو خوارد، که‌وه‌ره‌که نه‌بیت.

ده‌بینین که‌م و که‌سری به‌سەر واتای رسته‌کاندا نایه‌ت، به‌لام که‌ بێن
وشه‌ی (جگه‌) له‌ رسته‌ دهر‌هاوێژین واتا له‌ رسته‌دا نامێنیت نه‌ک هه‌ر
(استثناء):

منداله‌کان هاتن جگه‌ له‌ تۆ.

منداله‌کان هاتن له‌ تۆ.

لی‌ره‌شدا ده‌ست له‌ تیبینییه‌کان هه‌لده‌گرم له‌به‌ر درێژه‌کێشانیان.

[ده‌مراستی لی‌ژنه‌]

۲۱- نامرازی (هه‌رکه‌) ی عه‌تف:

له‌ و سه‌رچاوانه‌ی له‌به‌ر ده‌ستی لی‌ژنه‌دايه‌، که‌سه‌ی‌کی نه‌دیت له‌ نووسه‌رانی کورد
که‌ له‌ وشه‌ی (هه‌رکه‌) به‌سه‌ریه‌که‌وه‌ دوا‌بیت. به‌ بی‌رو‌رای لی‌ژنه‌ ئه‌م وشه‌یه‌ له‌ دوو
وشه‌ی ساده‌ی (هه‌ر) و (که‌) پێک هاتوه‌ که‌ هه‌ر دوو‌کیان ته‌وا‌وکه‌ری یه‌کترن بۆ
پێکه‌ینانی مه‌به‌ستیک، نه‌ له‌ (هه‌ر) ی ته‌نیا و نه‌ له‌ (که‌) ی ته‌نیا به‌دی ده‌کری‌ت.
له‌ نموونه‌ی خواره‌وه‌ جو‌ری به‌کاره‌ینان و ده‌وری له‌ رسته‌دا ده‌رده‌که‌وێت:

۱- هه‌رکه‌ تۆم دی، وه‌ک گۆل که‌شامه‌وه‌.

۲- هه‌رکه‌ په‌نجه‌ره‌که‌ کرایه‌وه‌، بایه‌که‌ وزو‌ژمی هێنا.

۳- هه‌رکه‌ پ‌ۆ‌یشتم، ده‌رگا‌که‌ دا‌بخه‌.

۴- هه‌رکه‌ به‌هار بێت، گۆل ده‌که‌شێته‌وه‌.

له‌ نمونه‌ی یه‌که‌م و دووه‌مدا وشه‌ی (هه‌رکه‌) ته‌نیا ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر (کات)
ده‌کات، به‌لام کاتیکی کتوپ‌ری بێ مه‌ودا (فجائی).

له‌ نمونه‌ی سێیه‌م و چواره‌مدا وشه‌ی (هه‌رکه‌) سه‌ره‌رای ده‌لاله‌تی بۆ (کات)،
جو‌ره‌ مه‌رجیکیشی تیدا به‌دی ده‌کری‌ت، له‌به‌ر مه‌رجه‌که‌ش، ئه‌و کتوپ‌ری و بێ
مه‌وداییه‌ی له‌ دوو نمونه‌که‌ی پیشووت‌ردا هه‌بوو، له‌مانه‌دا ده‌رناکه‌وێت.

تیبینی:

وا ده‌بیت له‌ رسته‌یه‌که‌دا دوو وشه‌ی (هه‌ر) و (که‌) به‌جوداوازی به‌کار دێن، وه‌ک:

به خوا هەر تۆی که کاری وهها بکهیت.

لیتره‌دا ئەم دوو وشەیه ئامرازی لیکدراوی (هەرکه) نین و له یه‌کتر ترازابن له رسته‌دا، بگره هەریه‌که‌یان به‌سه‌ربه‌خۆیی هاتوون و دەوری خۆیان به‌جودا له‌رسته‌که‌دا دیتوو.

٢٢- ئامرازی (که‌چی) ی عه‌تف:

له‌و سه‌رچاوانه‌ی که له ئامرازی (که‌چی) لیکدراو ده‌دوێن:

١- نووری عه‌لی ئەمین، له پێژمانه‌که‌یدا لاپه‌ره (١٥٠) وشه‌ی (که‌چی) به ئامرازی (عطف) داده‌نێت و ئەم نمونه‌یه‌ی بۆ هێناوته‌وه:

من دهرسه‌که‌م ده‌خوینم، که‌چی ئەو پێم پێ ده‌که‌ن.

٢- له کتێبی زمان و ئەده‌بی کوردی پۆلی شه‌شه‌می ئاماده‌یی لاپه‌ره (١٦) وشه‌ی (که‌چی) به ئامرازی به‌سته‌نه‌وه (عطف) داده‌نێت و ئەم می‌سالانه‌ی بۆ هێناوته‌وه:

خۆی رۆیشت، که‌چی منداڵه‌که‌ی به‌سه‌ر مندا به‌جی هێشت.

لیژنه سه‌رنجی دایه ته‌رکیبی وشه‌ی (که‌چی): دیاره به رواله‌ت ئەم وشه‌یه‌ش وه‌کو (ئه‌گه‌رچی) و (هه‌رچی) له دوو که‌رت پێک هاتبێت؛ که‌رتی (که) و که‌رتی (چی) به‌لام لیتره‌دا تێبینیه‌کی گ‌رنگ ده‌بێته به‌ره‌ڵه‌ستی ئەوه‌ی که بلێن وشه‌که لیکدراوه، تێبینیه‌که‌ش ئەمه‌یه:

له دوو وشه‌ی (هه‌رچی) و (ئه‌گه‌رچی) دا، ده‌وری (هه‌ر) و (ئه‌گه‌ر) ئاشکرایه که ده‌وره بنجیه‌که‌ی خۆیانه، به‌لام وشه‌ی (که) له (که‌چی) دا، ئەو ده‌وره‌ی نه‌ماوه که به عاده‌ت له رسته‌دا ده‌یبنێت، به نمونه و بۆ روونکردنه‌وه ئەم چه‌ند رسته‌یه خرا‌نه به‌رچاو:

١- به‌کارهێنانی (هه‌رچی) و (ئه‌گه‌رچی):

آ- هه‌رچی ده‌که‌م، بێ سووده.

ب- ئه‌گه‌رچی لێت دوورم، هه‌رگیز فەرامۆشت ناکه‌م.

٢- به‌کارهێنانی (که‌چی):

آ- من پارهم بۆ هینای، کهچی لیت وهرنه کرتم.

ب- مندا له که زۆر گریا، کهچی کهس نه چوو به لایه وه.

له م نموونا نه دهرده که ویت (کهچی) ده که ویت نه نیوان دوو رسته وه، نه که وه که (ههرچی) و (ئه کهرچی) که له پێشه وهی رسته وه دین، ههروه ها (کهچی) پهیدا بوونی شتیک به دهسته وه ده دات، که ده بوو روو نه دات.

له بهر ئه مه بریاردان له سه ر چۆنیتیی پێکهاتنی (کهچی) پێویستی به لیکۆلینه وه میتکی پتر ههیه له وهی که بۆ لیژنه ده لوت.

۲۳- ئامرازی (چونکه) ی عه تف:

له زمانه وانه کانی کورد:

۱- نووری عه لی ئه مین له پێزمانه کهیدا لاپه ره (۱۵۰) ئه م ئامرازه به عه تف داده نیت و ئه م نموونه یه شی بۆ هینا وه ته وه:

بریار بێ نه تاندوینم چونکه درۆ ده کن.

۲- کتیبی (زمان و ئه ده بی کوردی) قوتاخانه ئاماده ییه کان بۆ پۆلی شه شه م لاپه ره (۱۶)، ئه میش ئه م ئامرازه به عه تف داده نیت و ده لیت ئه م ئامرازه دوو رسته ی جیاواز له رووی واتا وه یه که خسته وه، وه که:

باخه که م فرۆشت چونکه پارهم پێویست بوو.

۳- مامۆستا توفیق وه هبی له لاپه ره (۲۹) ی فه ره نه نگه کهیدا (چونکه، چونکو) ی به ئامرازی عه تف دانا وه، واتا که شی به ئینگلیزی since because لیک دا وه ته وه، به لām هیه نموونه ی بۆ نه هینا وه ته وه.

۴- جگه رخوا یین له (آوا وه ده ستورا زمانی کوردی) لاپه ره (۱۰۴) له ژێر ناوی (آلافی سه بۆنی) ده لیت:

(چکۆ): یه که دبێژی: کاک بارام! بۆچی نایی مالا مه؟

ئه وه دبێژی: چکۆ تول مالی، ئه ز ناییم.

به لای لیژنه وه ئام ئامرازه (چونکه) هه ر عه تفه، به لām پێویسته له وه بکۆلرێته وه، که ئایا ئه م وشه یه ساده یه یا ناساده.

لیژنه بۆ ئەوە دەچیت که وشەکه ناساده بیت له دوو وشە (چون) و (که) پێک هاتبیت؛ لایەنی تەرجیحی ئەم رایەش لەوەوە دیت که:

۱- هەردوو وشە (چون) و (که) له ئاخاوتنی کوردیدا وشە سەر بەخۆن، وادەردەکەوێت، هەر خۆیان بن و (چونکه)یان لێ پێک هاتبیت.

۲- ئامرازی (که) له گەڵ گەلی وشە تریشدا وشە ناسادهی پێک هێناوه، لەوەوە فیکر بۆ هێندێ دەروا که وا لێرەشدا وشە (که) ئەم دەورە پێک هێنانی وشە ناسادهی بینیبیت، بەلام پێوستە یەک تێبینی گرنه بکریتهویش ئەمەیه: له زمانی تورکیدا وشە (چونکی) به واتای (چونکه) به کار دیت، له ئاخاوتنی کوردیشدا (چونکی، چونکو، چکۆ) هەن، که ئەمە له روالهتدا هەڵدەگریته وشە (چونکه) بۆ سەرچاوهیهکی تر بگێریتهوه. له بارهی (چونکه)وه، که لیکدراوی (چون) و (که) بیت، ئەمانه دینه بهرچاو:

۱- وشە (چونکه، چونکی، چوکۆ) هەرسێکیان به کار دێن.

۲- روالهتی شیواوی ئەم سێ وشهیهی سهرهوه له ئاخاوتندا، وههای لێ هاتووه: (چوکنی... چوکمانی...).

ئەم تێبینییانە زیهن بۆ ئەوە دەبات، که وا رەنگه (چونکه، چونکی، چوکنی، چونکو) ئەو ناسادهیه نهبن، که له وشه (چون) و (که) پێک هاتبن، له گەڵ ئەمەشدا چاو نابۆشریت لهوهی (چونکه) دوو کهرتی ئاشکرای به روالهتی تێدايه (چون - که) ههروهها دهشیته (چونکه) له (چۆن - که)وه هاتبیت، که دهرانهی له زۆر وشه دا وای قووچاو دهکریته به وای کراوه یاخود به پێچهوانه:

ئەتۆ ئەتوو

چهقوو چهقۆ

سوور سوۆر

رۆن رۆون

له تێکرای ئەم تێبینییانەوه دەرەکەوێت، بڕیار دانی پێک هاتنی (چونکه) له دوو وشە (چون - که) ی عەتف لێکۆڵینهوهی پتری پێ دەوێت لهوهی که لیژنه دەتوانیته کات و چالاکیی خۆی بۆ تەرخان بکات.

سێیهم - له رووی روخسار (قۆرم)هوه:

لیژنه ههتا ئیستا له ئامرازی عهتف له رووی زاراوه و پیناسین و واتاوه دواوه،
ئه نجا دیته سه ر لیکوئینه وه له رووی روالهتی وشه کاته وه. ئهم ئامرازانه له لایهن
روخساره وه دهکرتین به دوو به شه وه:

۱- ساده.

۲- ناساده.

ساده کانیان ئه مانه ن:

و

وه (له مه و بهر گوتمان عه ره بییه و هاتوو ته ناو کورد بییه وه).

ش، یش، ژێ

هم

به لام، به لان (به لاوه کوونی، به لانه کینی)

یا

نه

تا

که ی

که

ئه گهر، گهر، ئهر

دهنا

جگه (رواله تی شیواوی: جگهر)

ناساده کانیان ئه مانه ن:

ژێ ژێ

یان، یانی، یاخۆ، یاخوو، یاخود، یاخوت، وه یا، وه یاخود، وه یاخوت.

نهک، نه وهک، نه کوو، نه وه کوو.

تا کوو، ههتا، ههتا کوو، ههتا وه کوو.

چونکه، چونکی، چونکینی (رواله تی شیواوی: چونکی، چوکمانی).

ئه گهنا، ئه گینا، ئه گین، ئه گهرنا، ئه گه نه.

ئەنجا، ئىنجا، ئەمجا، ئىمجا (روالەتى رەشۆكى: ئەوجاوەكىنى،
ئەنجانەكىنى...).

بەشكو، بەشكە، بەشکم، بەشكەم.

بەلکو، بەلکە، بەلکم، بەلکەم.

بەجگە، بىجگە، (روالەتى رەشۆكى: بىجگەر).

ئۆسا، ئۆساڭى

جارا، جاراڭى

هەركە، هەكە

كەچى

نە... نە

تېبىنى:

وشەى (وہلى، لى) كورتكراوہى وشەى (ولیکین)ه، وەك لەم نمونانەدا
دەردەكەوئیت:

۱- حاجى قادر دەلى:

كوپى غيلمانە كچيان عەينى حورى

نەزەربازن وەلىكىن دووربەدوورى

۲- شاعىرى فارس دەلى:

بگفتا من گلى ناچيزه بودم

وليكن مدتى باكل نشستم

روونکردنه وه یێکی پێویست

لیژنه به دوا لیبونه وه له باسی (ئامرازی عهتف) هاته سه لیدوان له جوړی لیکۆلینه وهی ئه و به شانه ی تری ئاخاوتن که ده مینیتته وه له پاش به سه رچوونی باسی هه شت به شی باس لیکراودا که ئه مانه بوون:

۱- ناو

۲- راناو

۳- ئاوه لئاو

۴- کار

۵- چاوک

۶- ئاوه لکار

۷- ئامرازی پرپۆزیشن Preposition

۸- ئامرازی عهتف (پێوهندی). Conjunction

چی ده مینیتته وه له به شه کانی تری ئاخاوتن، له وانه یه ئه ویش دابه ش بکریته وه بۆ چه ند به شیک، له هه ندێ ریزمانی ئینگلیزیدا ته نیا ئامرازی ته عه جوب Interjection به به شیک سهر به خۆ دانراوه، دیاره ئه مه ش به هۆی تاییه تیک Interjection وه یه، که نابیته که رتیک وشه و هه میشه به جودا له ئاخاوتندا ده رده که ویت. له هه ندێ کتیی تردا به و نامه یه که ده وری له رسته دا نییه به به شیک ئاخاوتن دانه نراوه، وه ک کتیی:

AN ENGLISH GRAMMAR BOOK له دانانی Evan C. Penglis له ئاخاوتنی کوردیدا ئه م دیارده یه ی به کارهێنانی وشه ی سهر به خۆ بۆ ده ربیرینی (تعجب) و واتای وه ک ئه و شتیک به رچاوه و ده شی وشه کانی (تعجب) یش وه ک هی-Preposition یا پێوهندی (عهتف) له ژێر ناوێشانی به شیک تاییه تی ئاخاوتندا لیکۆلینه وه ی لێ بکریته چونکه به ئیستیقرا ده رده که ویت که ئامرازه کانی (تعجب) له کوردیشدا وه ک له ئینگلیزیدا هه بوونی سهر به خۆیان هه یه و تیکه ل به ته کوینی وشه ی تر نابن. له بهر ئه مه لیژنه وای به پێویست زانی ئامرازه کانی (Interjection - تعجب) به به شیک سهر به خۆی ئاخاوتن دابنیت و بیخاته ریزی به شه کانی پێشوو تره وه وه ک سهر به باسیکی سهر به خۆ.

[روونکردنه وه:

نهختیک سهرنج دهري دهخات که وشهکانی تاقمی (تعجب) له زمانی کوردیدا هی وههایان تیدایه، نهک هر وجودی سهر بهخویان ههیه و نابنه کهرتی وشهی تر، بهلکو دهتوانم بلیم له رستهشدا وهک نامرازی پیوهندی دهو دهبنیت. لهم جوړه وشانه وشهی (بریا، خوژی، کاشکی) واتای (لیت، لعل)ی عهره بی رادهگه یهنن که دهوریان له رستهدا وهک هر بهشیکی تری گرنگی ئاخاوتن ئاشکرا و حیساب بو کراوه. وشهی (خوژی) دیاره له (خواستن)هوه هاتووه، بهم پییه دهبیته وشهییکی داتاشراو (مشتق) که واتاکهی له بنجیکی ناسراوی واتادارهوه سهر ههلهدهدات بهمهشدا دهزاندري که دهوری له رستهدا جیگهی گومان نییه. کورد دهلی (خوژیم به خوژیداران..)، که لهویدا پاشگر به دوا (خوژی)دا هاتووه. پوختهی گوته ئهوهیه، ئهم ئهمرازانه له کوردیدا نابی به بیروپای پتزمانهکانی ئهوروپا بگیرین به تایبهتی دواي ئهوهی پهراویزی Interjection له کوردیدا وهها پان ببیتهوه که (تعجب، نارهمزایی، ئاوات..) و واتای تریش بگریتهوه.

دهمراستی لیژنه]

ئامرازی "تعجب"

یه کهم - له روی زاراوه وه

لیژنه بۆ دۆزینه وهی زاراوه ییکی په سندن، که بهرانبهر (تعجب - Interjection) بووهستی نمایشتیکی نووسینی لیژنه به پیشه وهی کرد:

أ- سه عید سدی له ژیر ناویشانی (ادوات ترجی) دا گوتویه تی:

(ل: ۵۲) ادوات ترجی - چهند لفظیکن رجا و تمنايان پی دهکری بعضی له وان ئەمانه ن.

خوزگا - خوزگایه کو

کاشکی

به لکو - به شکم

بریا

نمونهشی بۆ هه موو وشه کان هیناوه ته وه.

دواتر له لاپه ره ۵۹ - ۶۲ له ژیر ناویشانی (اصوات) چهندین وشه دینی به نمونهی (بانگکردن، تعجب و تنبیه و تحذیر و تحسین) بۆ (انسان و حیوان...) که ئەمانه ن خواره وه ن

(ئهری، ئهی، هو - هوهو، ئافرین، اف، به به، وه وه، هه هه، په ح، په کو، اخ داخ، وای، اوف، حیف، داد، ای، اوی، ها، وریابه، خبردار، امان، کوره کوره، زینههار - پش پش، گدی گدی-).

ب- نووری عه لی ئەمین له کتیبی (قواعدی زمانی کوردی - بهرگی دووهم) زاراوه ی (ئامرازی دهنگدان) ی به کار هیناوه، ئەمانهشی به ئامراز داناوه (ئهی، هو، ئهری، ه (کورره)، هکه (ژنه که)، یا (یاخوا)، ی (پووری)، ئای، ئای نای، ئاده ی، چش، دهچش، ههست، وهی، وهی وهی، هیزه، ئۆی، ئۆف، ئاخ، خۆزگه، بریا،

کاشکی، هاها، ئەها، دەک، ئەک، هەک، هەئ، وای، داد، داخ، پەح، پەکو، دەئ،
دەدەئ، ئۆخەئ، ئاخۆ، هەو).

ج- لە کتێبی (زمان و ئەدەبی کوردی) بۆ پۆلی شەشەمی ئامادەیی لە لاپەرەکانی
١٨ - ٢٢ بایسی [١- ئامرازی «خۆزگە، خۆزگەم، کاشکا، بریا»

٢- ئامرازی بانگکردن «ئەئ، هۆ، ئۆف، ئۆخەئ»

٣- ئامرازی سەرسووڕمان «ئای، وای، ئایا، پەکو، هاها، هەک، پەح» [دەکات و
نموونەئ بەکارهێنانیان دینیتەو.

د- جگەرخوازێن لە کتێبی (ئاوا و دەستورا زمانی کوردی، لاپەرە - ٩٥ - دا)
بایسی (ئالافئ هیقئ) ی کردوو و دەلئ (خوهرزئ، خوهرزکا، کیشکا، بهریا)
ئەداتئ (هیقئ و خوهرزئ - تمنئ و ترجئ)ن.

لە لاپەرە (٩٧) دا ناوێشانئ (ئالافئ تەعجب) دا دەلئ: (ئالافئ تەعجب ئەون کۆ
چە دەما مەرۆف عجیب مای دمیئ یەکی ژوان دیتژی کلک جاران پرسیار ب
تەعجبەرە تئ خویاکرن) ئەمانەشی بە (ئالافئ تەعجب) داناو:

(ههیهها، ئایا، پەک، هەک، ئیو «عیو»، ایش - دەلئ ئەم وشەئ یەزیدیئە-،
ئەزپک، هۆ، ها، پەکو، پەح، وهئ، وهئ، وهئ، وهئ، وهئ).

ج- مامۆستا توفیق وهههئ لە کتێبهکیدا (دەستووری زمانی کوردی، لاپەرە -
١٩ -) بەم جوهرە لە نیدا «نداء» دواو:

ئەداتئ نیدا دەنگیکە کە بۆ پێشاندانئ حسیکی وهکو خۆشی، عاجباتئ، پەژارە،
ترس.. هتد بە کەلک ئەهێنرئ، ئەمانە لەگەل کەلیمەکانئ تری جومله دا لاقەیهکیان
نابئ، وهکو:

ئای! لەبیرم چوو.

ئۆخەئ! رزگارم بوو.

ئۆف! لە دەست تۆ ومخته شیت بم.

لەم جوملانە دا «ئای!» بۆ عاجباتئ «ئۆخەئ!» بۆ خۆشی، «ئۆف!» بۆ پەژارە بە
کەلک هێنراون.

ههروهها لە لاپەرە «٤٨» لە وظیفهئ نیدا دەدووت و دەلئت:

ناوی کهسی یا شتی که هر بۆ بانگکردن و روو تیکردن به کهلک بهیئری و لهگهڵ هیچ فعلیکا لاقهیتیکی نهبی پتی ئەلێن نیداکراو، وهکو:

کورپه، تو بۆچی ناجیته مهکتهب؟

ئهمجاره نۆرهی تۆیه، پشکو.

لهم جوملانهدا «کورپه»، «پشکو» نیدا کراون.

ههروهها له دروستکردنی ناوی نیداکراویشدا دهلیت:

۱- له ناوی تاکا:

ء. حەرفیکی «ه»(*) ئەخریته دواى ئەو ناوانهوه که دوا حەرفیان دەنگییه، ئەو ناوانه‌ی که دوا حەرفیان حەرهکهیه، هیچ ناخریته دوايانهوه، وهکو:

کورپه، جووتیاره، ئاغا، میرزا.

ب. هه‌ندى جار ئەداتى ته‌عریفى «هکه» ئەخریته دواى ناوهوه، ئەمه بۆ نه‌زاکه‌ت و دۆستى و پارانه‌وه به کهلک ئەهیئری، وهکو، مارفه‌که، کورپه‌که، براهه.

ج. هه‌ندى جار ئەداتى «ئەى» ئەخریته پیش ناوهوه؛ وهکو، ئەى حوکمدار، چى بى و له‌تۆ نه‌هینی بى؟

د. ئەتوانری ناو به‌بى ئەدات و حەرفى زیاده پیش نیدا بکه‌وى، وهکو:

شوان، ئەم ریه بۆ کوئ ئەچى؟

خه‌سوو، تو بۆچ له‌گه‌لم نارپکی؟

خورشید، دایکم بانگت ئەکا.

نه‌ریمان، له کوئ بووى؟

۲- له ناوی گه‌لا - ئەبى له پیشا ناوه‌که به‌بى ئەداتى ته‌عریف گه‌ل بکریته‌وه، له‌پاشا «ا» ئەداتى گه‌ل بگۆری به «ى» و حەرفیکی «ه» له دواى «ن»ى گه‌له‌وه دابنری، وهکو:

(*) بۆ جنسى مێ له باتى «ه» زۆرجار «ئى» به کهلک ئەهیئری، وهکو، پووړى، خوشکى، مالم شوړى.

ناوی تاک	ناوی گهل	ناوی نیداکراو
----------	----------	---------------

شاگرد	شاگردان	شاگردینه
-------	---------	----------

پیاو	پیاوان	پیاوینه
------	--------	---------

له گهل ئەمهشا ئەتوانرئ ئەداتیکي «ئهی»یان بخزیتته پتش؛ وهکو، ئەهی شاگردینه، دەمی تیکۆشینە.

و- له کتیبی «دستور پارسی» دانەرەکهی: ر- ذوالنور، لاپەرە (۲۱۷) بهم جوړه له حەرفی نیدا دواوه:

حرفی ندا لفظهایی هستند که برای منادا کردن اسم به کار میروند، مانند:

ای آنکه غمگنی و سزاواری

و ندر نهان سرشک همی باری

ای دل آندم که خراب از می گلگون باشی

بی زر و گنج به صهد حشمت قارون باشی

علامتهای ندا عبارتند از: ای، ایا، هی، الا.

تیبینی:

له هه مان کتیب (۱۸۹) له ژیر عینوانی قیدی ته مه نادا وشهکانی «کاشکی - ای کاش - کاش -» نووسراون.

ههروهها له لاپەرە «۱۹۳، ۱۹۴» دا له ژیر عینوانی شهبه جملهی فارسی، وشهکانی «خوشا، فری، زه، به، آری، هان، آخ، کاش، تفو، خه...» و ههندیکی تریش نووسراون.

دهشیت ئەم دوو تاقمه وشانهش بهر ئەو بهشهی ئاخاوتن بکهون، که نیدا و تعجیبیان بهردهکهون.

ز- له کتیبی AN ENGLISH GRAMMAR BOOK له دانانی Evan C. Penglis له لاپەرە ۲۸۸ هه ره ئەوهنده له بارهی Interjection له وه دهلی، که ئەم وشهیهی پتی دهگوتریت Interjection بو دهربرینی emotion به کار دیت؛ چونکه بهشیکی پیکهینه ری رسته نییه پتی ناگوتریت بهشیکی ئاخاوتن.

ح- له کتیبی (جامع الدروس العربیة) هی (مصطفی الغلایینی) له ژیر ناویشانی
(انواع الحروف - له لاپهړه ۲۵۵ و به‌دواوه) دا نهمانه ده‌دیتړین:
احرف التحضیض: هلا، الآ، لوما، لولا، ألا.

احرف العرض: ألا، أما، لو.

احرف التنبيه: ألا، أما، ها، یا.

احرف التمني: ليت، لو، هل.

احرف الترجی: لعل.

احرف النداء: أ، أي، یا، آیا، هیا، وا.

که ده‌سی به جوړیک له Interjection دابترین، هر تاقمه‌ش له‌وان بۆ یه‌کیک له
نیا‌زه‌کانی (ندا و تعجب و رازی‌وون و نه‌بوون... هتاد) به‌کار بیت.
له‌م نمایشته‌دا دهرده‌که‌ویت:

۱- کتیبه نوټیه‌کانی پیزمانی ټینگلیزی نهم ئامرازانه‌یان Interjection به به‌شیکي
ئاخاوتن دانه‌ناوه، له‌و رووه‌وه که ټیکه‌ل به داپشتنی رسته نابن، هرچه‌ند
بوونی سهر به‌خو‌شیان هیه؛ چونکه به‌شه‌کانی تری ئاخاوتن سهر به‌خو‌شن و
ټیکه‌ل به داپشتنی رسته‌ش دهب.

۲- ئو نووسره کوردانه‌ی که نووسینیان به‌رچاوی لیژنه که‌وت به‌جگه له
مام‌وستا توفیق وه‌بی باسی نهم لایه‌نه‌ی حساب‌کردن و نه‌کردنی ئامرازی
ته‌عه‌جوب به به‌شیکي ئاخاوتن نه‌کردوه. هندی‌ک له‌و نووسه‌رانه ته‌عه‌جوب و
نیدایان وه‌ک یان داناوه.

مام‌وستا وه‌بی له کتیبه‌که‌یدا (ده‌ستووری زمانی کوردی) کاتیک ته‌عریفی
نهادتی نیدا ده‌کات نه‌وه‌ی گوتوه که ئو نهداتانه پتوه‌ندیان نییه له‌گه‌ل وشه‌کانی
تری رسته‌دا، به‌لام به پتی نه‌وه که له کوټایی ریزی به‌شه‌کانی ئاخاوتن‌دا وه‌ک
نه‌وانی تر ره‌قه‌می تایبه‌تی داوه‌تی، له ژیر ناویشانی (پارچه‌کانی ئاخاوتن‌دا)
باسی ده‌کات، دیاره به به‌شیکي ئاخاوتنی داناوه.

لیژنه که‌وته سهر لی‌کدانه‌وه و به یه‌کترگرتنی نهم ئامرازانه له کوردی و له
زمانانی تر دا بۆ نه‌وه بگاته بریاریک له‌م لایه‌نه گرنگی حساب‌کردن و حساب

نهکردنی Interjection به بهشیکی ئاخاوتنی کوردی.

ئەو وشانەیی که له نووسینی نووسەرانی کورددا به ئامرازی تهعهجوب و نیدا و تههمجی و پهژاره و خوۆشی و واتای ئەو تۆیی دانراون ئەمانەن:

۱- خوۆزگه، خوۆزی، خوۆزیا

۲- کاشکی، کیشکا

۳- بریا

۴- بهلکو، بهشکو

۵- ئەهی (ه، ی، هی)

۶- هۆ (هۆو، هۆی،...)

۷- هکه

۸- ئەرئ

۹- ئەدی (ئەیی - له سلیمانی)

۱۰- ئای

۱۱- ئۆی

۱۲- یا

۱۳- ئۆف، ئووف

۱۴- ها (هاها)

۱۵- دەی (دەیی دەی)

۱۶- ئا دەی

۱۷- وهی (وهی وهی)

۱۸- ئۆخەیی

۱۹- ههو (حهو)

۲۰- ههست

۲۱- داخ

۲۲- ئاخ (ئاخ و داخ)

۲۳- دهک (ئەک، هەک)

۲۴- چش (دهچش)

۲۵- ئافه رین

۲۶- به ه به ه

۲۷- هه ی (هه ی هه ی)

۲۸- په ح

۲۹- په کوو، په ک

۳۰- وای (وای وای)

۳۱- حه یف

۳۲- داد

جگه له مانه هندی له نووسه رانی کورد ئه مانه شیان به ئامرازی ته عه جوپ و
نیدا داناوه:

۱- زینهار

۲- گدی گدی، پش پش

۳- ئایا، ئاخو

لیژنه بهر له وه بچیته ناو لیکۆلینه وه له وه ی که ئایا ئه و وشانه تیکه ل بهرسته و
واتای رسته ده بن یان نابن، جاری له جوړی به کاره یتانیا ن به نمونه ده ویت:

۱- خوژگه:

خوژگه ده مزانی تو چیت ده ویت.

خوژی ئه و شه وه بهاتنايه.

ئهم وشه یه له گه ل ریژه ی کاری رابردووی ئینشائی و ئیستیمراری به کار
ده پتریت و له ته ک ریژه کانی تری کاردا به کار نایه ت، ههروه ها ده شیت ریژه که ی
نه فیش بیت، وه ک:

خوژگه نه چووبامایه سه فەر.

خوژگه ئه مه مه نه ده کړی.

۲- کاشکی:

کاشکی له گه ل ئیوه دا بهاتایه.

کاشکی به جلویه رگی جوانه وه دهمدیت.

ئهم وشهیهش وهک (خۆزگه) له گه ل دوو ریژهی رابردووی ئیشانی و ئیستیمراری به ئهریتی و نه ریئیه وه به کار دیت، وهک:

کاشکی له خهوم نه کردایه.

کاشکی کاله که که زوو پی نه ده که یشت.

۳- بریا:

بریا گوله که م برواندایه.

بریا هر نه مدیباي دیتم نه مناسیباي

وا دیاره ئهم وشهیه یان پتر حه ز به ریژهی رابردووی ئیشانی دهکات.

۴- به لکو:

دهچمه ئه وئ به لکو بیبینم.

دهچمه ئه وئ به لکو ده بیبینم.

دهبوو بچمه ئه وئ به لکو بمدیایه (بمدیتبايه).

ئهم وشهیه له گه ل ریژهی کاری رابردوو و رانه بوردووی ئیشانی و ئیخباریدا به کار دیت.

دهشیت ئهم وشانه له لایهن قسه که ره وه به ته نیا به کار بیت، به مهرجیک یه کتیک تر قسه ییکی کرد بیت که له گه ل ئهم وشانه دا بگونجیت؛ وهک نه وهی (دانا) بلتیت: ئه گه ر ئهم شهو بهاتمایه بۆ مالی ئیوه کتیبه که م بۆ ده هینایت. (بارام) یش له وهرامدا بلتیت «خۆزی».

۵- ئهری:

أ- ئهری درهخته کانت ئاودان؟

ب- ئهری بۆچی ناخوینیت؟

ج- ئەرئى له كۆي بويون؟

د- ئەرئى كۆيت پى خوشه؟

ه- ئەرئى ئه كوردستان، كوردستاني جوان.

و- ئەرئى كهى هاتيه وه؟

ز- ئەرئى دهبا بهس بيت.

ح- ئەرئى دهوهره لام.

ط- ئەرئى خۆ تۆ گه وهره من نيت.

لهم نمونانهدا دهردهكهوئيت كه وشهئى (ئەرئى):

۱- له گه ل هه موو جوهره كارئىكدا به ئەرئىتى و نهرئىتیه وه به كار دئت.

۲- بۆ پرسى به كار دئت (رسته كانى أ، ب، ج، د، و).

۳- بۆ غه یرى پرسىش به كار دئت (رسته كانى ه، ز، ح، ط).

۴- له گه ل رستهئى بى كارى ئاشكرادا به كار دئت (رسته كانى د، ط).

۵- له گه ل وشهئى پرسى تردا به كار دئت (رسته كانى ب، ج، د، و).

۶- له گه ل ئامرازى نيدای تردا به كار دئت (رستهئى ه).

جگه لهم به كار هئنانه، وا دهبى له وهرامى تصديقدا به كار دئت وهك ئه وهئى

یه کێک بپرسیت (فلانه كهس چووته مهكتهب؟) له وهرامدا بگوترئ (ئەرئى....).

ئهم به كار هئنانه شيوه يێكى (بلاغى) تریشى ههیه لهو حالهدا كه مه بهست

بروانه كردن و به دوور زانین بیت: به نموونه، یه کێک ده لئ (ئهمسال روزهكانم بازار

پر دهكهن له ميوه)، ئهوى تریش به نیازی بروانه کردنه وه ده لئ (ئەرئى...). نموونهئى

پیشووتریش هه لدهگرئ بکریت به وهرامى تصديق نه کردن. به لام جوړى دهربرینی

له گه ل هئى تصديق جودا ده بیت هه رچهند وشهكه بۆخۆئى هه ر هه مان وشهیه له

هه ردوو حالدا.

۶- ئامرازى (ئهى):

ئهى مانگ من و تۆ هه ردوو هاوده ربهرین

هه ردوو گرفتار یهك ئاهى سهردین

ئهى مه لى وردیلهئى دهنگخۆش

بۆم بۆلّی ئاوازیک بهجۆش

ئەى ئەوانەى خەریکی خوێندەوارین...

هەستەن ئەى دانیشتوانى سەر رێگا.

لەم نمونانەوه دەردەکەوێ، ئامرازی (ئەى) هەمیشە بۆ نیدا دەبێت و پێش
نیداکراوەکە دەکەوێت. واش دەبێ (ندا) بەبێ ئامرازی (ئەى) وەیا هیچ ئامرازیکی
تر پێک دێت وەک:

هەولێر، چەند خۆشیت!

فەرهاد، کەنگى هاتیتەوه؟

پیرەمەگروون، چەند بەرزیت!

لەم نمونەوه دەردەکەوێت نیداکراوەکان هەموویان ناوی تایبەتین.

[روونکردنەوه:

لە نمونەکانى پێشوو تر کە ئامرازی نیدایان لەگەڵدا بوو،
بانگکراوەکان (ئەى مانگ، ئەى مەلى وردیلە، ئەى ئەوانەى خەریکی...،
ئەى دانیشتوانى سەر رێگە) تەنیا وشەى (مانگ) تێیاندا ناوی
تایبەتییه، ئەوانى تر هەموویان ناوی نەناسراون. بەلای منەوه رێکەوت
واى کردووه ناوی تایبەتى لە نمونەکانى تا قى دوو هەمدا بى ئامرازی
نیدا هاتوونە ناو رستەوه دەنا دەشتى هەموو جۆرە بانگکراویک، چ
ئادەمیزاد چ غەیری ئادەمیزاد، چ ناوی مادى چ ناوی مەعنەوى بە
تەنیا و لەگەڵ ئامرازی نیدادا بێت:

مردن، چەند تالّی! (ناوی نامادى بى ئامرازی نیدا).

ئەى بەختى بەد، چیت پى کردم! (ناوی نامادى لەگەڵ ئامرازی نیدا).

ئەى خودا، هاوار! (ناوی تایبەتى لەگەڵ نیدا).

[خوایە، رەحمىکم پى بکەى - جۆریکی تایبەتى پارانەوهیه لە خودا].

ئەى مانگ... ئەى رۆژ... ئەى شەیتان (هەموویان ناوی تایبەتین...).

هەتا بەدوا نمونان بکەوین لێیان نابینەوه.

دەمراستى لیژنە]

۷- ئامرازی (ه):

أ- کوپه، وهره بۆ ئیره.

ب- شوانه، ئەو بەرخانه بۆ کوئی دهبەیت؟

ج- کاکه، چیت فەرموو؟

د- کابرا، پێگاکەم نیشان دە.

ه- حاجی، چەند حەجەت کردووه؟

و- جەرگه.. گیانه.. ههناوه، لهچی تۆراوی؟

ز- مامه پیره، تەمەنت چەند سالا؟

ح- کوپم، ئەمە ئیشی تۆ نییه.

ط- خۆشه‌ویستم، سلاوت لێ بیت.

لەم نمونانە ئەم خالانە ی خوارووه دێنە بەرچاو:

۱- ئامرازی (ه) دەکەوتتە دواى وشەى نیداکراووه (نمونەکانى أ، ب، ج، و).

۲- ئامرازی (ه) لە دواى قاولدا دەرناکەوتت (نمونەکانى د، ه).

۳- وا دەبیت بە دواى دوو وشەدا دیت کە یەک ناویان دروست کړووه لە هه‌مان رستەدا (مامه پیره).

۴- کاتێک نیداکراو بوو بە (مضاف) ئامرازی (ه) ی نیدا دەسویت (نمونەکانى ح، ط).

۵- سرنج دەری دەخات کە ئەم ئامرازە بە دوا نیداکراوی نۆزینەدا دیت.

تێبینی:

ئامرازی (ه) هه‌روهک بە تەنیا لە رستەدا بەکار دیت دەشی لەگەڵ (ئەری) ی تەنیا، یاخود (ئەى) تەنیا، یاخود (ئەری ئەى) بەیەکەوه بەکار دیت، وهک لەم نمونانە ی خوارووه‌دا دەبینریت:

ئەری کوپه بۆ وا دەکەیت؟

ئەری مامه بۆ کوئی دەچیت؟

ئەری ئەى شوانه چەند گورگت کوشتووه؟

[روونکردنه وه:

به لای باوه‌ری منه وه، وشه‌ی (مامه‌پیره) بی ئه وه‌ی بخریته بهر حوكمی بانگکردنه وه بزوینه‌کانی (ه) دوا‌ی دوو که‌رتکه‌ی تیدا ده‌بن. ئەم شیوه لیكدانه‌ی ناوان له کوردیدا نموونه‌ی زۆره، وه‌ک: می‌رده‌ز مه - به‌رده‌عاز به‌انه - مامه‌کوره - مامه‌خاله - سه‌ره‌تاکه - ته‌ره‌توره - بنه‌رده‌قیله - که‌فه‌لووتکه - هۆله‌په‌زه - بالا‌بسته‌ی ردین گه‌زه... (هتاد). ئەم تیبینییه وا راده‌گه‌یه‌نیت که ئەگه‌ر نیدا خرایه سه‌ر ئەم جو‌ره وشانه وه چ ته‌ئسیریکی تایبه‌تیان تی ناکات، واته بزوینتیکی تر به زیاده وه بۆیان نایه‌ت و هه‌ر ده‌گوتری (ئهی مامه‌پیره، ئهی می‌رده‌ز مه...) که‌چی ئەگه‌ر خرا نه بهر حوكمی ئیشاره‌ته وه ئه‌و بزوینه‌ی که ده‌بیت ته‌واوکه‌ری ئیشاره‌ت ده‌رده‌که‌ویت ته وه‌ک که ده‌گوتری: ئەم مامه‌پیره‌یه، ئەم می‌رده‌ز مه‌یه، ئەو هۆله‌په‌زه‌یه... ئەم نموونه‌یه ده‌ری ده‌خن که‌وا بۆ پاراستنی ته‌واوکه‌ری ئامرازی (اشاره) ده‌نگیکی (ی) ناوه‌ندی دیت و ته‌واوکه‌ره‌که به‌خۆیه وه ده‌گریت. له نیدا کردندا ده‌گوتری: ئهی مامه‌پیره، ئهی هۆله‌په‌زه، ئه‌ری ئهی مامه‌خاله.. بی ئه وه‌ی (ی) ناوه‌ندی بیت و ته‌واوکه‌ری نیدا بیاریزیت، ئەگه‌ر بۆ پاراستنی هاتبایه ناو رسته ده‌بوو بگوتری: ئهی مامه‌پیره، ئهی هۆله‌په‌زه‌یه... به‌هه‌مه‌حال ساغکردنه وه‌ی هه‌موو سه‌روبه‌ریکی پێزمانی کوردی جارێ گه‌لیک زۆری پێ ده‌ویت.

[ده‌مراستی لیژنه]

۸- ئامرازی (ئ):

خوشکی، ئاگاداری منداله‌کان به.

پووری نانتیکم بده‌ری.

«هی ره‌وشه‌نی، هی چه‌له‌نگی پیش قۆشه‌نی»

فۆلکلۆر

له‌م نموونه‌یه‌دا ده‌رده‌که‌وی، کاتیک نیدا کراو می‌بینه بوو له‌بری (ه) ی نیرینه ئامرازی (ئ) به‌کار دیت.

۹- ئامرازی (هۆ):

هۆ کچی، ئاگاداری خۆت به.

هۆ نه رمی (ناوی ئافرهته)، بهخیر بێیت.

له نمونهکاندا دیاره، ئامرازی (هۆ) بۆ مێینه بهکار دیت و دهخړیته پێش وشه ی نیدا کراوهوه، پێویسته نیدا کراوه کهش (که مێینهیه) ئامرازی (ئ) ی مێینه ی بخړیته دواوه.

۱۰- ئامرازی (هۆ):

له باره ی ئهم ئامرازهوه:

أ- مامۆستا سهعید سدی له لاپه ره (۵۹) ی موخته سه ره کهیدا ده لێ بۆ نیدای دوور به کار ده هێنریت، وهک: هۆ عوسمان بێره وه. ههروه ها ده لێ ئامرازی (هۆهۆ) بۆ نیدای دوور تره، وهک: هۆهۆ یونس راوهسته هه تا دێم.

ب- نووری عه لی ئه مین له پێژمانه کهیدا، بهرگی دووهم لاپه ره (۱۵۲)، ده لێ: ئهم ئامرازه بۆ نیدا به کار ده هێنریت و ئهم نمونه یه شی بۆ هێناوه ته وه:

هۆ کاکه ی شوان گویم لێیه له و بن داره

ئه وی ئه یلێت نایلێته وه، دووباره

ج- مامۆستا توفیق وه بی له ده ستووره کهیدا لێ نه دواوه، به لام له فره نه نگه کهیدا، لاپه ره (۶۷)، ده لێ: وشه ی (هۆو) درێژکراوه ی وشه ی (هۆ) یه بۆ بانگکردنی دوور^(۱) وه یا جه وابدانه وه ی بانگکردنه، ههروه ها بۆ هه ره شه و مه نه کردنه.

د- له کتێبی پۆلی شه شه می قوتابخانه ئاماده ییه کان، لاپه ره (۲۰)، چاپی دووهم، ده لێ: (هۆ) ئامرازی نیدایه و ئهم نمونه یه ی بۆ هێناوه ته وه (هۆ کاکه ی شوان).

ه- مامۆستا جگه رخوین له ژیر عینوانی (ئالاقی تعجب، لاپه ره ۹۸، له کتێبی ئاواو ده ستورا زمانی کوردی) ئهم نمونه یه ی هێناوه ته وه:

(۱) به زۆری نمونه کان و نووسینه کانی ناو ئه و کتێبانه به رێنووسی خۆیان له م کتێبه دا دووباره ده کړنه وه.

هۆ ئۇ ھە يارا مە ھاتىيە؟

ھۆى لەوى...!

هۆ ئۇ رەشۆيە ژ زىندانى ھاتىيە؟

ھەرودھا دەلى: (ھۆھۆ، ھەيھۆ) ژ بۆ غەيدىن [غەيدىن: عاجزبون].

لەم نەمايشتە دەرکەوت، وشەى (ھۆ) ئەم شىکلانى ھەيە: ھۆ، ھۆھۆ، ھۆ، ھۆى، ھەيھۆ، ئەرئ ھۆ، ئەرئ، ھۆى.

لە رستەکانى خوارەودا، لىژنە جۆرى بەکارھىنانى ھەمە چەشنەى ئەم ئامرازە دىمخاتە بەرچاۋ:

۱- ھۆ مام جووتيارە چ دەچىنىت؟

۲- كۆرە ئەم دارە نەشكىنىت ھۆ!

۳- ھۆ قادر ئاۋەكەم بۆ بەردەۋە.

۴- ھۆ كابرا ھۆ، ولاغەكە لە دەغلەكە دەرکە.

۵- «ھۆى خالۆى رىبوار رىم لى گۆراۋە».

ھۆى لەۋەى...!

۶- ھۆھۆ بارام، قسەكەى خۆت لەبىر نەكەى.

۷- ئەرئ ھۆ دلتر ئەم بيانىيە بۆ نەچۋىتە مەكتەب؟

لەم نمونانەدا دەرەكەۋىت كە ئەم تاقمە وشەيە لە بىنەرەتدا لە وشەى (ھۆ) كەۋتوۋەنەتەۋە (جگە لە وشەى ئەرئ) بۆ ئەم مەبەستانەش بەكار دىن:

۱- نىداى سادە (نمونەكانى ۱، ۲، ۵).

۲- ھەرەشە (نمونەى ۲).

۳- نىداى دوور (نمونەى ۴).

۴- تەئكىد (نمونەكانى ۶، ۷).

۵- نىداى نامەعلووم (ھۆى لەۋى).

تېيىنى:

بە پىتى مەبەستى نىداكەر ھەرچارە نەبرەى ئۇ وشانە (ھۆ ... ھتاد) دەگۆرېت: نەبرەى نىدا جودايە لە ھى ھەرەشە، ھى نىداى دوورېش جودايە لە ھى تەئكىد و

هی تیکرایان له یه کتر جودان به لام جوداوازیی نه بره شتیک نییه به نووسین
دهرکه ویت.

[روونکردنه وه:

ئهم جوداوازییه هر بۆ ئامرازه که نییه بگره ئه و شتهی رووی
ئامرازه که ی لیه ئه ویش نه بره ی ده گۆی، واش ده بی نه بره ی ئه و
وشانه ده گۆیت که هه شه یان تیدایه وه یا ته نکید ده به خشن وه یا ..
وه یا .. ئه وه ی راستیش بی گۆرانی (نبره) باسیکی سه ره خویه و
زۆریش به رفه روانه، به لای باوه ری منه وه سه رده کی شیه وه بۆ سه ر
فۆنه تیک و رسته سازی و وشه سازی، که لیره دا جیه ی باسکردنیان
نابیه وه.

[دهمراستی لیژنه

۱۱- ئامرازی (هکه):

له ناو نووسه رانی کوردا ته نیا مامۆستا توفیق وه هبی له ده ستوره که یدا لئی
دواوه و ده لّی وشه ی (هکه) ئامرازی ته عریفه و ده خرّته دوا ی ناوه وه بۆ (منادی)،
ئهمه بۆ نه زاکه ت و دۆستی و پارانه وه به که لک ئه هینری، وه که:
مارفه که، کوره که، براهه.

به لای لیژنه وه ئهم صیفه یه ی (مارفه که، کوره که، براهه) هه لده گری پئی بگوتری
صیفه ی نیدا ی (معین) که له ویدا ئامرازه که ی (هکه) ته عریف بۆ نیدا به کار
هاتوه به نمونه:

۱- کوره که ی من چوو بۆ قوتا بخانه.

۲- کوره که! ئهمه چیه به ده ستته وه؟

له رسته ی یه که مدا (کوره که) ناویکی ته عریف کراوه به (هکه)، به لام له رسته ی
دوه ودا (کوره که) نیدا کراویکی معینه به ئامرازی (هکه).

۱۲- ئامرازی (یا):

ئهم نووسه رانه لهم ئامرازه دواون:

أ- مامۆستا توفیق وهه‌بی له‌ فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا، لاپه‌ره‌ (١٦٢، ١٦٣) له‌سه‌ر وشه‌ی (یا) ده‌رواته‌ و ده‌لێت: ئامرازی (یا) عه‌ره‌بییه‌ و ئامرازی نیده‌یه‌ به‌ره‌و خوا، پیغه‌مبه‌ران، یاخود پیاوانی دینی وه‌ک: یاخوا، یاشیخ..

ب- نووری عه‌لی ئەمین له‌ لاپه‌ره‌ (١٥٢) ی پێژمانه‌که‌یدا ئامرازی (یا) به‌ نیده‌ دادهنیت و ئەم نموونه‌یه‌شی بۆ هێناوته‌وه‌: یاخوا نانی که‌م نه‌خۆیت له‌ ژیا‌ندا.

ج- جگه‌رخوین له‌ پێژمانه‌که‌یدا (آوانۆ ده‌ستورا زمانێ کوردی، لاپه‌ره‌ ٨٦) ده‌لێ: نافێ بانکراو ئەو نافه‌ کۆ مرۆف دکاری ب‌قان آلاقی باس دێ لێ بکن، وه‌ک یا هه‌قال، یا چافێ من، یا خوشکا من.

به‌لای لیژنه‌وه‌، پێ ده‌چیت ئامرازی (یا)، وه‌ک مامۆستا وهه‌بی گوته‌ی، له‌ عه‌ره‌بییه‌وه‌ وه‌رگیراییت به‌ تایبه‌تی که‌ به‌زۆری له‌گه‌ڵ وشه‌ی سه‌ر به‌ئاینه‌وه‌ به‌کار ده‌هێنریت، وه‌ک:

یا خوا، یا پیغه‌مبه‌ر، یا شاه‌ی نه‌قشبه‌ند، یا شیخی مال له‌ به‌غدايي.. له‌گه‌ڵ ئەمه‌شدا ده‌بێ ئەم تێبینیه‌ به‌کری که‌ ئامرازی (ئه‌ی) نیده‌ی کوردی نزیکه‌ له‌م (یا)یه‌. له‌مه‌وه‌ ده‌شی به‌گوتری هه‌ندێ شتوه‌ به‌کارهێنانی (یا) له‌ (ئه‌ی)وه‌ هاتبیت وه‌ک که‌ له‌ گفتوگۆدا ده‌گوتری (یا شیخ) مه‌به‌ستیش (ئه‌ی شیخ) بیت.

١٣- ئامرازی (ئافه‌رین) و هه‌قاله‌کانی:

ئهم ئامرازانه‌ی (ئافه‌رین، ئوف، به‌ه به‌ه، په‌ح..) له‌ کاتی رالێبوون له‌ کاریک، وه‌یا هاندانی یه‌کیک بۆ ئازاتربوون و ئەم جو‌ره‌ مه‌به‌ستانه‌ به‌کار ده‌هێنرین، وه‌ک:

ئافه‌رین بۆ خۆت و ده‌ستی ره‌نگینت!

ئوف له‌و جله‌ جوانانه‌ت [بۆ منداڵ به‌کار دیت].

به‌ه به‌ه چ به‌زمێکی خۆشه‌!

په‌ح له‌و هه‌له‌په‌رکیه‌!

[لێره‌دا هه‌لیک هه‌لکه‌وتوه‌و بۆ ده‌ربیرنی تێبینیه‌کی گرنگ له‌ باره‌ی ده‌وری ئەم جو‌ره‌ ئه‌مرازه‌ له‌ رسته‌دا: ئەگه‌ر راست بوايه‌ که‌ ئەم ئه‌مرازانه‌ له‌ رسته‌ ده‌وریان نییه‌ و به‌شیکی ئاخاوتن نین، ئەدی بۆچی وشه‌ی (په‌ح) ئامرازیکی پریپۆزیشنی به‌ دوا خۆیدا هێناوه‌؟ بۆچی نه‌گوترا (په‌ح هه‌له‌په‌رکی!)? ئێمه‌ گوتومانه‌ و ده‌لێین

پریپۆزیشن له رسته دا دهوور دهبینیت و به شهکانی ناو رسته بهیه که وه ده به سیتیته وه، لیتره شدا پریپۆزیشن (له) وشه ی (په ح) ی به دهسته واژه ی (ئهم هه لپه رکێیه) ی به ستووه ته وه که ئهمه به لگه ی بێ دهمه ته قه ی به شدار یوونی وشه ی (په ح) و هاڤه له کانیه تی له پیکه یتانی رسته دا .... مه سهوود محهمه د.

۱۴- ئامرازی (شکاندنه وه - تعنیف، توبیخ):

ئامرازهکانی (هه ی، هه ی هه ی، وه ی وه ی ..) بۆ شکاندنه وه ی که سێک وه یا په سه ند نه کردنی کاریک و مه به ستی ئه وتۆ به کار دێن، وه ک:

هه ی بێ وه فا، بۆ سه ریکمان لی نادهیت؟

هه ی هه ی، چ هه راومه زادیکه؟

وه ی وه ی، له م گالته بازاره!

تیبینی:

ئامرازهکانی رالیبوون و شکاندنه وه (تحسین و تعنیف) شیوه ی به لاغیشیان ههیه که وا له هه ندی حالددا بۆ مه به ستی پیچه وانه دینه ناو ئاخاوتنه وه، واته ئامرازی رالیبوون بۆ شکاندنه وه و ئامرازی شکاندنه وه ش بۆ رالیبوون به کار دێن.

[روونکردنه وه:

وا ده زانم وشه ی (وه ی وه ی) بۆ هه ردوو مه به ست به کار دیت بێ ئه وه ی به شیوه یکی به لاغی درایته مه به ستی پیچه وانه، سالم ده لی:

«وه ی وه ی چ مه جلیسی بوو دوینی له دیده و دل»

به زۆریش ئامرازهکانی رالیبوون نه ک هی شکاندنه وه بۆ مه به ستی پیچه وانه به کار دێن. مامۆستا وه هبیش له فه ره نگه کهیدا باسی (هه ی، وه ی) کردوه.

ده مرستی لیژنه

۱۵- ئامرازی (وریاکردنه وه):

ئهم ئامرازانه (ئا، ئه ها، ئاده ی - داده ی - ها، هاها، وه ی تریش ..) بۆ

وریاکردنه وه به کار دههیتزین، وهک:

ئا مه رو، ئیشیکم پیتته!

ئه ها، که رویشکه که در په ری!

ئاده ی (داده ی) ئه و ئاگرم بۆ بکوژینه وه.

ها ئه وه دهفته ره کهت، ئیتر و نی مه که.

ها ها، ئیوه بوون له سێبه ری دار که دانیشتبوون!

هه ی خه لکینه، که ی ئه مه ره وای حه قه!

«هه ی داد هه ی بێداد، هه ی ئاوه دانی»

۱۶- ئامرازی ئه سه ف و که سه ر (په ژاره):

ئهم ئامرازانە (ئاخ، داخ، ئاخوداخ، وای، حه یف، ئوف، ئوی، مخابن، داد، ئای، ئای ئای...) له لای ئووسه رانه وه وه ها باس کراون:

۱- مامۆستا سه عید سدقی له صرف و نحوه کهیدا، لاپه ره (۶۰، ۶۱) ئهم ئامرازانە ی (ئاخ، داخ، وای، ئوف، حه یف، داد، ئای) به تعجب داوه ته قه لهم و نموونه شی بۆ هێناوه ته وه:

ئاخ، داخ له ده ست جه وری زه مانه .

وای بۆ ئه وانه ی که فکری دواڕۆژیان نییه .

ئۆی چیم دی، چیم به سه ر هات.

ئۆف لهم ده رده چهند گرانه .... هتاد.

۲- مامۆستا توفیق وهه بی له فره هه نگه کهیدا وشه کانی (ئاخ، ئاخ و داخ، حه یف، داد) به ناو و به interjection داناهه . ههروه ها (وای، ئای، ئوف) به ئامرازی (تعجب interjection) داناهه .

۳- نووری عه لی ئه مین له پێژمانه کهیدا وشه کانی (ئای، ئای ئای، ئۆی، ئوف، ئاخ) به ئامرازی (تعجب) داناهه .

۵- جگه رخوین له کتێبه کهیدا (ئاواو ده ستورا زمانی کوردی، لاپه ره ۱۳۲) وشه کانی (ئاخ، ئاخین، واخ، غه بینه ت، مخابن، نه ستیله، تیا) به ئالافی

حهسرهت داده نیت.

له دواى ئەم نمایشته:

لیژنه لهو باوهڕه دایه، ئەم وشانه که بۆ دهربرینی ئەسهف و کهسه به کار دێن دهبن به ئامرازی (تعجب) ههڕچهند وشه‌ی وه‌هاشیان تێدایه (داد، حه‌یف، داخ...) که له رسته‌دا وه‌ک (ناو) به‌کار دێن، وه‌یا هه‌ر ناوی بۆ دهمه‌ته‌قه‌شن، به‌ نمونه‌:

داد له دهستت! (لێره‌دا وشه‌ی «داد» که ناوه بۆ که‌سه‌ره).

دارا دادپه‌رسته (لێره‌دا وشه‌ی «داد» وه‌ک ناو به‌کار هاتوه).

ئەم رستانه‌ی خواره‌وه‌ش نمونه‌ به‌کاره‌یتانی هه‌ندێ لهو ئامرازانە:

۱- «ناخ له‌گه‌ڵ ئێمه‌ حه‌بیه‌ سه‌ری پێوه‌ندی نییه‌»

۲- وای له‌م زۆلم و زۆره‌!

۳- ئۆف له‌ دهست جه‌وری زهمانه‌!

۴- ئای که‌ په‌ندی پێ نواندم!

۱۷- ئامرازی (ئەدی):

ئەم ئامرازه‌ له‌لایه‌ن نووسه‌رانی کورده‌وه‌ باس نه‌کراوه‌ [وا ده‌زانم مامۆستا وه‌هبی له‌ لاپه‌ره‌ «٤٦»ی فهره‌نگه‌که‌یدا وشه‌ی «ئە‌ی ey» به‌ واتای «ئە‌دی» به‌کار هێناوه‌ له‌ رسته‌ نمونه‌یه‌دا که‌ ده‌لێ «EY MIN» دیاره‌ واتای رسته‌که‌ له‌ شیوه‌ ناخاوتنی تر «ئە‌دی من» ده‌گه‌یتوه‌ - مه‌سه‌وود مه‌مه‌د، به‌لام له‌ زاری کرمانجیی سه‌روودا له‌ جیاتی (ئە‌دی) دوو ئامرازی (ئە‌ری پا، پاما) به‌کار دێت.

ئەم ئامرازه‌ چهند جو‌ره‌ به‌کاره‌یتانیکی هه‌یه‌ وه‌ک له‌م نمونه‌نه‌دا به‌دی ده‌گه‌یت:

۱- ئە‌دی نه‌تبیست زارا مێردی کرد! (له‌م رسته‌یه‌دا «ئە‌دی» جووته‌ مه‌به‌ستی ته‌عه‌جوب و تێگه‌یه‌اندن له‌ شیوه‌ی پرسیاردا ده‌رده‌بێت).

۲- که‌ به‌م خا‌نوه‌ رازی نه‌بوویت، ئە‌دی بۆ ده‌تکړی! (لێره‌دا بۆ دهربرینی نا‌ره‌زامه‌ندی به‌کار هاتوه‌).

۳- یه‌کیک ده‌پرسی: به‌راست، ده‌بی دانا به‌ مه‌سه‌له‌که‌ی زانیبیت؟ له‌ وه‌رامدا یه‌کیک ده‌لێ: ئە‌دی! یاخود: ئە‌دی ئە‌دی!

لیترەدا «ئەدی، ئەدی ئەدی» تەعەجەب لەو رادەگەیهنێ که چۆن پرسیارکەر
نەیزانیوه دارا ئاگاداری مەسەلەکەیه.

۱- لە سلیتمانی وشە (ئەیی) لە بری (ئەدی) بەکار دیت بە پیتی دەستووری
کلۆکردنی دەنگەکە دال.

۲- وشە (بەدی) لە حالیکدا بەکار دیت که پرسیارکەر لە شکلی نەفیدا بیت،
وێک:

باوکت نەهاتوو تەو؟ بەدی!

ناچیت بۆ سەفەر؟ بەدی!

۱۸- ئامرازی (پەکوو - پەک):

نووسەرانی کورد بەم جوړە خوارەو لێ دواون:

۱- مامۆستا سەعید سەدقی لە صرف و نحوه کەیدا، لاپەرە (۶۰) ئەم ئامرازە بە
(اداتی تعجب) دادەنیت و ئەم نمونە یەشی بۆ هیناوەتەو: پەکو لەم باغە چەند
دلگیرە!

۲- مامۆستا توفیق وەهبی لە فەرھەنگە کەیدا، لاپەرە (۱۰۳)، دەلی: (پەک، پەکو)
ئامرازی تەعەجەب.

۳- نووری عەلی ئەمین لە رێزمانە کەیدا، لاپەرە (۱۵۲) وشە (پەکو) بە ئامرازی
تەعەجەب دادەنیت و ئەم نمونە یەشی بۆ هیناوەتەو: پەکو لە ئێو چەند
لەسەر قسە دەڕۆن.

۴- لە کتێبی (زمان و ئەدەبی کوردی) پۆلی شەشەمی ئامادەیی، لاپەرە (۲۲)،
وشە (پەکو) بە ئامرازی سەرسۆرمان (تعجب) دادەنیت و ئەم نمونە یەشی
بۆ هیناوەتەو: پەکو لەو مالێ! - پەکو لەو حەلاماتە!

۵- جەرخوین لە (ئاوانو دەستورا زمانی کوردی)، لاپەرە (۱۹۷)، وشە (پەک)
بە ئامرازی تەعەجەب دادەنیت و ئەم نمونە یەشی بۆ هیناوەتەو: پەک لقی
عەجیبی ئەن چە دبیژم ئەو چە دبیژی! - پەک ئەف چە ئەژدەهایە!

لە دواي ئەم نمایشتە لیژنە هاتە سەر دەرپرینی رای خۆی لە بارە
ئامرازە کەو.

ئەم نمونانەى خوارەو جۆرى بەکارهێنانى پەکوو دەردەخەن:

پەکوو لەم دەردە گرانە!

پەکوو چ کابرایىكى چارپە!

يەكێك دەلێت: تەرزه دەغلى و لاى كوتا! ئەوى تریش بە پەرۆشەو دەلێت:

پەکوو!

لە مانەو دەردەكەوێت كە ئامرازى (پەكوو) لە بنەرەتا بۆ دەربرینی هەستى ناپەهەتیی پەیدا بوو، بەلام دەشى بە مەجاز بۆ تەعەجوبى عادەتى بەكار بێت، وەك پەكوو لەم باغە كە دڵگیرە! لەم نمونایەدا جوانى باغەكە لەپادە بەدەرە.

ئامرازى (پەك)یش بە واتای (پەكوو) بەكار دێت، دیارە كورتكراوەى ئەو. مامۆستا توفیق وەهەبیش لە لاپەرە (١٠٣) ی فەرەهنگەكەیدا بە هاوواتای يەكترى داناون.

١٩- ئامرازى (دەك، ئەك، هەك):

نووسەرانی كورد بەم جۆرە لێى دوان:

١- مامۆستا توفیق وەهەبى لە لاپەرە (٢٣) ی فەرەهنگەكەیدا وشەى (ئەك، دەك) بە ئامرازى تەعەجوب دادەنێت و دەلێت بۆ دەربرینی ئاواتى چاك یا خراپە، وەك:

دەك پێ نەگەیت.

دەك بەخێربێت.

٢- نوورى عەلى ئەمین لە لاپەرە (١٥٢) ی رێزمانەكەیدا وشەى (دەك، ئەك، هەك) بە ئامرازى تەعەجوب دادەنێت و ئەم نمونەیهشى هێناوەتەو:

«دەك پیرۆزت بێت یانە بە تەنیا»

دیارە رووسوورى لە هەردوو دنیا»

٣- جگەرخواين لە لاپەرە (٩٧) ی كۆتیبەكەى (ئاوانو دەستورا زمانى كوردی) وشەى (هەك) بە ئامرازى تەعەجوب دادەنێت و ئەم نمونانەشى بۆ هێناوەتەو:

هەك كورۆ، تۆل قەرچەكی؟

هەك مāl خرابۆ، ئەف چییە؟

۴- له کتیبی (زمان و ئهدهبی کوردی) بۆ پۆلی شهشهمی ئامادهیی لاپههه (۲۲) دا دهلئیت: ئامرازی (ههک) له شوینی (بهک) یان (پهکو) دیتته گوتن، وهک: ههک کورۆ تول قهره چ دکهی؟

لیژنهش ههر لهو باوههه دایه که ئهم ئامرازه بۆ تهعهجوبه، بهلام دهشی بۆ دهبرینی ههستی خوۆشی و ناخوۆشی بهکار بیت زیاتریش بۆ ناخوۆشی وهک لهه بهستهی شاییدا دهگوتری:

«دهک نه مینیم وهک نه مام»

سینگت باغههی به تهعام»

گچکه بووم پتی بووم ته مام»

«دهک ئاخ و ئوخی دایکی جهرگ سووتاو»

«بۆ خهتاباران بیتته ژانی چاو»

۲۰- ئامرازی (پهح، پهحا):

نووسه رانی کورد بهم جوهره لهم ئامرازه دواون:

۱- مامۆستا سهعید له لاپههه (۶۰) ی صرف و نحوهکهیدا وشهی (پهح) به ئامرازی تهعهجوب دادهنیت و ئهم نموونهیهشی بۆ هیناوهتهوه: پهح ئهم گوڵه چهند ناسکه!

۲- مامۆستا توفیق وههبی له لاپههه (۱۰۲) ی فهرههنگهکهیدا وشهی (پهح، پهحا، پیح، پیاچ) به ئامرازی تهعهجوب دادهنیت..

۳- نووری عهلی ئهمین له قهواعیدهکهیدا، لاپههه (۵۴)، وشهی (پهح) به ئامرازی تهعهجوب دادهنیت و ئهم نموونهیهشی بۆ هیناوهتهوه: پهح لهو پیاوه که قسان دهکات.

۴- جگه رخواین له کتیبی (ئاوانو دهستورا زمانی کوردی)، لاپههه (۹۸) دا دهلی ئامرازی (پهکو، پهح) له سۆرانیدا ههیه.

۵- له کتیبی (زمان و ئهدهبی کوردی) پۆلی شهشهمی ئامادهیی، لاپههه (۲۲) دا، دهلی: ئامرازی (پهح) ئامرازی سهرسوپمانه، وهکو: پهح لهو منداڵه ته مهله.

به‌لای لیژنه‌وه‌ش ئەم ئامرازە‌ی (پە‌ح) بۆ‌تە‌عە‌جوبە‌ واتە ئە‌مرازێ‌کی Interjection
 ە‌ به‌ هە‌موو ئە‌و واتا و مە‌به‌ستانە‌وه‌ که‌ به‌ری دەرکە‌ون وەرک رالێ‌بوون و رالێ‌
 نە‌بوون و ناپەرە‌زایی...

٢١- ئامرازێ (پیا‌ح، پێ‌ح):

هەر‌چە‌ند مامۆ‌ستا وە‌ه‌بێ‌ له‌ فەر‌هە‌نگە‌کیدا وشە‌کانی (پە‌ح، پە‌حا، پێ‌ح،
 پیا‌ح)ی به‌ ئامرازێ‌ تە‌عە‌جوب داناون، به‌‌لام به‌‌پێ‌ی جووری به‌‌کارهێ‌نانی (پێ‌ح،
 پیا‌ح) دەر‌دە‌که‌وێ‌ت، ئە‌م دوو ئامرازە‌ سەر‌ه‌رای تە‌عە‌جوب، نە‌سه‌لماندنیش
 ڕاده‌گە‌یه‌نن، وەرک ئە‌وه‌ی یە‌کێ‌ک به‌‌یه‌کێ‌کی تر ب‌لێ‌ت (تۆ‌ دەر‌توێ‌ت له‌ فلان کە‌س
 نزیک ب‌بیتە‌وه‌) ئە‌ویش له‌ وەر‌امدا ب‌لێ‌ت (پێ‌ح) یا (پیا‌ح) به‌ واتای ئە‌مه‌ ڕاست نییه‌،
 یاخوت له‌ من به‌ دووره‌.

٢٢- ئامرازێ (هە‌ست):

له‌و نووسەر‌انه‌ ته‌نیا نووری عە‌لی ئە‌مین له‌م ئامرازە‌ دواوه‌ و به‌ ئامرازێ‌
 تە‌عە‌جوبی داناوه‌ و ئە‌م نموونه‌یه‌ی له‌ ڕێ‌زمانە‌کیدا، لاپەرە‌ (١٥٣)، بۆ‌ هێ‌ناوه‌ته‌وه‌،
 وەرک یە‌کێ‌ک به‌‌یه‌کێ‌کی تر ب‌لێ‌ت (خانوو‌ه‌که‌مان سووتا) ئە‌ویش له‌ وەر‌امدا ب‌لێ‌ت:
 (هە‌ست!).

لیژنه‌ هەر‌ ئە‌وه‌نده‌ تێ‌بێ‌نییه‌ی هە‌یه‌ له‌ رایە‌که‌ی نووری عە‌لی ئە‌مین، که‌ ئە‌م
 ئامرازە‌ بۆ‌ تە‌عە‌جوب له‌ حاله‌تی خو‌شی و ناخو‌شیدا به‌‌کار دێ‌ت، وەرک ئە‌وه‌ی
 یە‌کێ‌ک ب‌لێ‌ت (بارام چوو‌ته‌ ڕاو شە‌ش کێ‌وی کوشتوو‌ه‌) ئە‌وی تریش به‌
 تە‌عە‌جوبە‌وه‌ ب‌لێ‌ت (هە‌ست!).

٢٣- ئامرازێ (چ‌ش):

له‌ناو نووسەر‌انی کورددا:

١- مامۆ‌ستا توفیق وە‌ه‌بێ‌ له‌ فەر‌هە‌نگە‌کیدا لاپەرە‌ (٢٩) له‌ ئامرازێ‌ (چ‌ش)
 دواوه‌ و به‌ ئامرازێ‌ تە‌عە‌جوبی داناوه‌.

٢- نووری عە‌لی ئە‌مین له‌ ڕێ‌زمانە‌کیدا لاپەرە‌ (١٥٢) له‌م ئامرازە‌ دواوه‌ به‌
 ئامرازێ‌ تە‌عە‌جوبی داناوه‌ و ئە‌م نموونه‌یه‌ی بۆ‌ هێ‌ناوه‌ته‌وه‌، وەرک یە‌کێ‌ک ب‌لێ‌ت

(هەر باخهکه مابوو، ئەویشم فرۆشت) ئەوی تر له وهرامدا بلیت: (چش!).

۲- جگهرخوین له کتێبهکهیدا «آوائو دهستورا زمانی کوردی» لاپهه (۱۲۲) ئامرازی «چش» و «تش» به ئالافی لاقردی (استهزاء) دادهنیت و ئەم نموونهیهی بۆ هیناوهتهوه:

تش وی فەرهاد ژمهه دوزمنا بشکینی.

به لای لیژنهشوه ئامرازی (چش) بۆ تهعهجوبه، به و واتایه که له لایهن نووسه رانهوه نموونهی بۆ ها تووهتهوه.

۲۴- ئامرازی (ههو):

له ناو نووسه رانی کورددا:

۱- مامۆستا توفیق وههبی له فهرهنگهکهیدا لاپهه (۶۵) ئەم ئامرازه، به ئامرازی تهعهجوب دادهنیت؛ بۆ تهعهجوبی که توو بهوونی تیدا بیت.

۲- نووری عهلی ئەمین له ریزمانهکهیدا، لاپهه (۱۵۴)، له ئامرازه دواوه و به ئامرازی تهعهجوبی داناوه و ئەم نموونهیهی بۆ هیناوهتهوه، وهک به کێک بلیت (پرشنگ تۆراوه) ئەوی تر له وهرامدا بلیت (ههو! خۆ دوینی برا به بووکی).

به لای لیژنهشوه وشه (ههو) ئامرازی تهعهجوبه بۆ دهربرینی ئەو مه بهستانه که له نموونهکانی سه رهوه دا دهردهکهون به کار دیت؛ به لām ههندی جار له جیاتی (ههو) دهگوتریت (حهو).

۲۵- ئامرازی (عیو):

جگهرخوین له لاپهه (۹۷) ی کتێبهکهیدا (آوائو دهستورا زمانی کوردی) دهلیت وشه (ایو) یا (عیو) بۆ تهعهجوبه، وهک:

ایو مال خرابۆ! تۆ چهقا کوری

ایو مال خرابۆ! تۆ چه ترسو نهکی

به لای لیژنهشوه وشه (عیو) له زاری کرمانجیی خواروودا بۆ تهعهجوبه، به لām له حالهتی په سه ندرندا.

۲۶- ئامرازی (تەح، تەحا):

لە ناو نووسەرانى کورددا:

۱- مامۆستا توفیق وەھبى لە لاپەرە (۱۴۳)ى فەرھەنگەکیدا وشەى (تەح) و (تەحا) بە ئامرازی تەعەجوب دادەنیت لە حالەتى سەیر پێهاتنى ناپەرەزامەندانە.

۲- مامۆستا سادق بەھائەدین دەلێت ئەم ئامرازە لە شێوەى سەرودا بۆ ئەسەف و تەعەجوب بەکار دەھێنریت، وەک ئەوەى بگوتریت (فلانەکەس زۆر نەخۆشە) وەیا (فلانەکەس مردووە) یەکیکیش بە پەرۆشەو بەلێت (تەحا!). ئەمەش نموونەیکە لە بەکارھێنانى وشەى (تەحا):

روژێکى لە بى چارەبى و بى شەرمى

پێم گوت سەنەما، تەحا! ئەتۆ بى رەحمى

بەلای لیژنەشەو ئەم وشەى ئامرازی تەعەجوبە و بۆ ئەو مەبەستانە بەکار دێن
کە لە نموونەکاندا دیارن.

***

لەپاش لیپوونەو لە باسى ھەشت بەشى سەربەخۆى ئاخاوتن کەوا جگە لە
چاوگ، بریتى بوون لەمانە:

۱- ناو.

۲- راناو.

۳- ئاوەلناو.

۴- (کار - چاوگ).

۵- ئاوەلکار.

۶- ئامرازی پرېپۆزیشن (تعلق).

۷- ئامرازی عەتف.

۸- ئامرازی نیدا و تەعەجوب.

لیژنە ھاتە سەر لیکوۆلینەو لەو زیادییانەى کە لەلاو دێن و بە وشەو دەلکین و
واتاگۆرییان تیدا پەیدا دەکەن.

له پیشه‌وه لیژنه وای په‌سهند کرد نمایشتیکی بیروپای نووسه‌رانی کورد له باره‌ی ئەم باسه‌وه بکات، به‌دوای ئەوه‌دا لیکۆلینه‌وه‌ی تایبه‌تی بکات.

یه‌که‌م - مامۆستا سه‌عید سدقی له کتێبه‌که‌یدا (صرف و نحوی کوردی) له لاپه‌ره (٥١)ه‌وه، له ژێر سه‌ره‌باسی (أدوات) باسی هه‌ندیک له‌و زیادیانه ده‌کات، که له زاراوه‌ی نوێدا به‌گیره‌ک واته‌ پیشگر و پاشگر داده‌نرێن و ئەو ناویان ده‌نیت:

١- أدواتی مکان:

جار: مه‌ره‌زه‌جار، نێرگزه‌جار.
ستان: کوردستان، دارستان.
دان: ناگردان، چرادان.
لانی: به‌رده‌لانی، زیخه‌لانی.
گا: سه‌یرانگا، ریگا.

٢- أدواتی نيسبته:

ی: هه‌ورامی، هه‌ولێری.
مه‌ند: ده‌وله‌مه‌ند، ده‌ردمه‌ند.
ین: ئاسنین.

٣- أدواتی تشبيه و لياقهت:

آنه: پیاوانه شیرانه.
آسایی: من آسایی، خالد آسایی.

٤- أدواتی تفضیل:

تر: زیره‌کتر، بچوکتر.
ترین: فاضلترین.

۵- أدواتی محافظه:

دار: کلیددار، دهفته‌ردار.

وان: ئاشه‌وان، باخه‌وان.

۶- أدواتی فاعل:

یار: کریار، فروشیار.

کار: کریکار، به‌دکار.

گار: ئامۆژگار، پارێزگار.

گەر: چه‌قۆگەر.

وار: خوێنده‌وار.

وا: نانه‌وا.

چی: قۆنده‌ره‌چی، پینه‌چی.

۷- أدواتی ظرفیه‌ت:

دا: له دنیا‌دا ئه‌هلی عیلم موخته‌ره‌مه.

۸- أداتی (ده):

۱- بۆ استقباله، وه‌ک (ده‌خوینم، ده‌نووسم).

۲- بۆ ماضی استمراریه، وه‌ک (ده‌مخویند، ده‌منووسی).

۳- بۆ ته‌ئکیدى فیعلی ئه‌مره، وه‌ک:

ده بنووسه، ده‌با بنووسیت.

۹- أداتی (که) بۆ تۆقینه، وه‌ک:

«که من نه‌خلى مرادم بى ثمر بى»

۱۰- أداتی (وه) بۆ ته‌کراره، وه‌ک:

هاته‌وه

چومه‌وه بۆ ماله‌وه.

دووهم- مامۆستا توفیق وهه‌بی له کتێبه‌که‌یدا (ده‌ستووری زمانی کوردی) له پیشگر و پاشگر وه‌ک باسیکی سه‌ره‌خۆ نادویت، به‌لام که دێته سه‌ر باسی پارچه‌کانی ئاخاوتن، به پێی پتویست، ناو، یا ئاوهلناو، یا ئامرازی پریپۆزیشن، وه‌یا هه‌ر پارچه‌یه‌کی تری ئاخاوتنه‌که چ پاشگر چ پیشگری بجێته سه‌ر بۆ مه‌به‌ستی بێت به ناوی ئەداته‌وه لێی ده‌ده‌وێت.

۱- له به‌شی (ناو) له لاپه‌ره (۲۱) هوه هه‌تا لاپه‌ره (۶۰):

آ- پاشگری «که» و «هکه» به ئەداتی ته‌عریفی موعه‌یه‌ن و پاشگری (ئ، ێک) به ئاداتی ته‌عریفی ناموعه‌ین داده‌نێت.

ب- پاشگری (ان) به ئەداتی که‌لکرده‌وه (جمع) داده‌نێت.

ج- پاشگری (ی، یتێ، ایی، انه، ه، وکه، ا، ین، ینه...) به ئەداتی داده‌نیت که خرایه دوا‌ی سیفه‌ته‌وه یا فیعله‌وه (ره‌گی فیعل) ده‌یکه‌ن به (ناو).

د- بۆ بچووککرده‌وه‌ی ناو ئەم پاشگرانه‌ی به ئەدات داناوه (ۆله، له، یله، ووله، وک، وکه، هک، هکه، که، یلکه، وکه).

۲- له به‌شی «سیفه‌تا» له لاپه‌ره (۶۱) هوه هه‌تا (۸۱) ئەم پاشگرانه‌ی به ئەدات داناوه (ی، انه، انی، ین، ئاسایی، هوار، هکی، اوی، که‌ر، گه‌ر، هوان، وک، دار...) به هۆیانه‌وه سیفه‌تی چۆنی پێ له (ناو) دروست کردووه. هه‌روه‌ها بۆ دروستکردنی سیفه‌تی چۆنی بچووککراوه چهند پاشگریکی به‌کار هێناوه به ناوی (ئەدات) هوه، که ئەمانه‌ن (یله، هله، وّله، وک، که‌له)، پاشگری (هم، هه‌مین)یش بۆ دروستکردنی ژماره‌ی ته‌رتیبی له ژماره‌ی ئەسلی.

۳- هه‌روه‌ها مامۆستا توفیق وهه‌بی له فه‌ره‌ه‌نگه‌که‌یدا لاپه‌ره (۱۰۳) زاراوه‌ی (پاشبه‌ند)ی له بری Suffix یا پاشگر داناوه، وه‌ک زاراوه‌ییکی پێزمانی. دیسانه‌وه له لاپه‌ره «۱۰۸» وشه‌ی (پێشبه‌ند)ی له بری Prefix وه‌ک زاراوه‌ییکی پێزمانی داناوه.

سێیه‌م - مامۆستا کوردویف له کتێبه‌که‌یدا (گرامه‌تیکا زمانی کوردی) له لاپه‌ره (۲۲) له ژێر ناوێشانی (مۆرفۆلۆگیا) دا باسی ئەمانه‌ن خواره‌وه‌ی کردووه، که هه‌موویان به‌ر مفهومی ئامراز ده‌که‌ون:

۱- پاشپرتک (پاشگر)، وهک (ک، ۆک، هک، چى، کار، دار، انى، انه، ئى، تى - ههفالتى - کى، کینگ، نگ، ین، دان، دانگ، دین، ستان، گه، لان، خان، باز، وار، یار، ار، گار، بهند، مهند، ساز، وى، اى، وم، تانکى...).

۲- پيشپرتک (پيشگر):

آ- لهگه‌ل ناو، وهک (بى، نه، سهر، بهر، بن، ناف...).

ب- لهگه‌ل کار، وهک:

- هل، فه، قى، دا، روو، وهر، دهر، بهر، بن، پهى، پيش، دوو.

- ژى، تى، لى، ژهف، لهف، پهف، تهف.

- سهردا، سهرپا، بهرپا، رهخپا، نافپا، بنپا، شووندا، پيشدا، پاشدا.

[ليره بهدواوه ئه‌ندامى تازهى ليژنه، د. ئيبراھيم حاجى، بهشداری کۆبوونه‌وه‌کانى ليژنه‌ى کردووه].

چوارهم - نوورى عه‌لى ئه‌مین - کتیبىکى له ژیر ناوى (گرتنى که‌لینىکى تر له پیزمانى کوردی) له‌سهر (پاشگر و پيشگر) داناوه، بریتىیه له (۵۰) لاپه‌ره، له‌م کتیبه‌دا نوورى عه‌لى له‌م گیره‌کانه دواوه:

۱- له دوو پيشگرى (ئه و ب). پيشگره‌کانى تریشى له کتیبه‌که‌ى (رابه‌رى بۆ ئیملاى کوردی) دا نووسیوه.

۲- له کۆمه‌لێک پاشگر دواوه که ئه‌مانه‌ن (ئ - ێک، که، هکه، یه‌که، ه، ۆ، ک، اک، وک، هم - هه‌مین، ۆک، ۆکه، وو، ه‌ل، ه‌له، ۆله، ۆل، یل، یله - له، ۆله، که، ووله، که‌له، وولکه، ۆلکه، یلکه، چه، چکه، ۆچکه، گه، هن، گا، دان، دین، یه‌ن، زار، ه‌لان، ستان، جار، ی - یى، ور، هوا، هوهر، هوار، که‌ر، دار، باز، کار، گهر، یار، نده، مه‌نده، ن، (in)، ین، او، هکی، انی، ناک، ینى، هتى، هه‌منى، یه‌تى، ایه‌تى، یتى، اسایی، هو، وه، ره‌وه، ته‌وه، یه‌وه، ایه، دا، را، رى، و، مر، راو، دن، اندن، ند، اند، ین، یه).

پینجه‌م - مامۆستا کمال بادلی له کتیبه‌که‌یدا (کورتچه گرامه‌رى کرمانجه له‌هه‌جەسى) که له‌ سالى ۱۹۶۵دا له چاپ دراوه، له لاپه‌ره (۱۳۸)دا له ژیر

بابه تی (ئەدات)، دەلێت: ئەدات ئهو وشانەن که واتای سەر بەخۆیان نییه، بەلام دواتر دەلێت هی وایان تێدایه به تهنیا واتای تایبەتی دەدات، له گەڵ ئەمەشدا پێویستی به وشه و به‌سته ههیه له‌گه‌ڵیاندا به‌کار بێت. ئەداتیش له کرمانجیی سەرودا دەکات به چوار بەشهوه:

ا- پیشگر (السابقة).

ب- پاشگر (اللاحقة).

ج- دەست پێکردن (الابتداء).

د- پێوهندی (ربط).

یه‌گه‌م: پێشگر:

ا- پێشگری راسته‌قینه، وه‌ک (بێ).

ب- پێشگری وه‌ک ئاوه‌لکار و ناو:

- پێشگری ئاوه‌لکار وه‌ک (بن، دهر، دوو، دۆر، داوی، هندوور، به‌ر، ژێر، ژۆر، پاش، پێ، پێش، سه‌ر...).

- پێشگری ناو، وه‌ک (بۆ، بۆن، جه‌م، جێ، دۆر، هه‌مبه‌ر، به‌رگه‌ند، هێل، سه‌ب، پاش، پار...)

دووهم - پاشگر:

پاشگر هه‌ندیکیان بوونی سەر به‌خۆیان هه‌یه، هه‌ندیکیشیان که‌رتی دواوه‌ی پێشگر، وه‌ک:

دا: د... دا

فه: د... فه

فا: د... فا

را: پ... را

سێیه‌م - ئەدهواتی دەست پێکردن:

ئەم ئەداتانەش به‌ پێنج به‌ش دابه‌ش ده‌کات:

۱- بانگکردن.

۲- وریاکردنه‌وه.

۳- رالییوون.

۴- تهئسوف.

۵- توورپهبوون.

چوارهم - پتوهندی (ربط):

ربطیش دهکات به حهوت بهشهوه:

۱- ربط نیشاندهر.

۲- دوودلی نیشادهر.

۳- استدراک نیشاندهر.

۴- مهرج نیشاندهر.

۵- بهرابهری نیشاندهر.

۶- سهبهب نیشاندهر.

خۆزی نیشاندهر.

تییینی:

لیژنه پتویستی نه دیت دریزه بدات به باسی ئه و ئه داتانه ی که و تنه دوا ی پیشگر و پاشگر له کتیبه که ی مامۆستا (کمال بادلی) دا. ئه گهر ئه و کتیبه له زووی که وه به دهستی لیژنه که و تبا یه هر یه کتیک له و ئه داتانه له جیی خۆیدا باس دهکرا.

شه شه م - مامۆستا جگهر خوین له کتیبه که یدا (آوائو دهستورا زمانی کوردی) له لاپه ره (۸۷) هوه دهست پی دهکات به باسی (آلاف = ئه مران) و دابه شی دهکات به سه ر (۲۷) به شدا:

۱- آلاقی بانگی.

۲- آلاقی خویشی و نه خویشی.

۳- آلاقی هه یفی و خوهری.

۴- آلاقی ته عجب.

۵- آلاقی گومان.

۶- آلاقی مه ربه ند.

۷- آلاقی گشتی.

- ۸- آلائی سہبونی (خاتران، سہبوری).
- ۹- آلائی آوای.
- ۱۰- آلائی وہکی.
- ۱۱- آلائی ناقتیدان (التحريض).
- ۱۲- آلائی ناگاھدارى (التنبیه).
- ۱۳- آلائی تہقہزہ (اداة التحقیق).
- ۱۴- آلائی یان یانہ (أداة غير معينة).
- ۱۵- آلائی نہبونی (أداة النفي).
- ۱۶- آلائی داوی (أداة النهاية).
- ۱۷- آلائی خوہشکی و خوہشکرن (أداة التحسين).
- ۱۸- آلائی دہمدار.
- ۱۹- آلائی گہل (بمعنى مع).
- ۲۰- آلائی دانزانین (أداة المعرفة) وکو (ئی، کہ).
- ۲۱- آلائی فورت (مبالغة).
- ۲۲- آلائی بچوکی (أداة التصغير)، وکو (کۆ، کئی، ک، کا، لہ، ٹول، ٹو، ئی).
- ۲۳- آلائی راستی (أداة التحقیق).
- ۲۴- آلائی ناخین و کہسہر (حسره).
- ۲۵- آلائی طناز و لاقردی (استهزاء).
- ۲۶- آلائی جی کہ (أداة المكان)، وک (ستان، گہ، لان، دان، خانہ).
- ۲۷- خورده ئالاف، وک (دی، ژى، ش، دیسا، سا، وکی دی، بہسہ، ایدی، ہو - لہبری بہس ہاتوہ-).
- ہر وہا جگہ رخیون لہ ہمان کتیب لہ باسی کاری ناسادہدا، لاپہرہ (۱۲۷)،
لہ دوو جوڑی ئالاف دہدویت:
- ۱- آلائی (را، دا، ف، هل، تیک، فیک، دہر، شاش، پەق، سار، رۆ، پیتش، بہر، سہر، بن، وەر، لا، پی، تی، لی، ژى، خوار، ئاف، پیک، ل ہہف، ژ ہہف، ب - بہ).
- ۲- نیشانہ (العلامة) [لہ لاپہرہ «۱۳۵» بہ دواوہ]، وک:

381

Pour l' autre ils ont tirés de racines verbales (kir, kuj, nivîs, zan, etc.) au nominales (geh, yar, xane, etc.). L'origine de ceux qui appar - tiennent á la seconde catégorie sera indiquée dan chaque cas.

نۆیه‌م - له کتییی (زمان و ئه‌دهبی کوردی) پۆلی دووهم و سییه‌می ناوه‌ندیی
قوتابخانه‌کاندا به‌م جووره له پیشگر و پاشگری (کار) ده‌دوین:

آ- پاشگری فرمان:

۱- پاشگری (ان، تن، دن، ون، ین) ره‌گی فرمانیان پی ده‌بیت به‌ چاوگی ریشه‌یی،
وه‌ک:

ره‌گی فرمان	چاوگی ریشه‌یی
پێو	پێوان
که‌و	که‌وتن
کر	کردن
چ	چوون
زان	زانین

۲- پاشگری (ه)، وه‌ک: (برین - بر + ه بره)

۳- پاشگری (ه‌ک)، وه‌ک: (په‌ستن - په‌ست + ه‌ک = په‌سته‌ک)

۴- پاشگری (ۆ‌ک)، وه‌ک: (که‌پان - که‌پ + ۆ‌ک = که‌پۆ‌ک)

۵- پاشگری (که)، وه‌ک: (فرپین - فرپ + که = فرپ‌که) [له‌ کتیبه‌که نمونه بۆ ئه‌م
پاشگره نه‌هاتوووته‌وه، لیژنه نمونه‌که‌ی هینایه‌وه]

۶- پاشگری (یار)، وه‌ک: (فرۆش + یار = فرۆشیار)

۷- پاشگری (نده)، وه‌ک: (برین - بر + نده = برنده)

۸- پاشگری (ن)، وه‌ک: (نووزان - نووز + ن = نووزن)

۹- پاشگری (ار)، وه‌ک: (وتن - وت + ار = وتار)

۱۰- پاشگری (ا)، وه‌ک: (زانین - زان + ا = زانا)

۱۱- پاشگری (انه)، وه‌ک: (له‌رزین - له‌رز + انه = له‌رزانه)

۱۲- پاشگری (همه‌نی)، وهک: (سووتان - سووت + همه‌نی = سووته‌مه‌نی)

۱۳- پاشگری (را)، وهک: (کیتلان - کیتل + را = کیتلرا)

۱۴- پاشگری (راو)، وهک: (کیتل + راو = کیتلراو)

۱۵- پاشگری (رئ)، وهک: (خوین + رئ = ده‌خویندرئ)

۱۶- پاشگری (هر)، وهک: (نووسین - نووس + هر = نووسهر)

۱۷- پاشگری (اندن)، وهک: (فران - فر + اندن = فراندن)

۱۸، ۱۹- پاشگری (هوه، هفه)، وهک: (هات + هوه + هفه = هاته‌وه - هاته‌هه) [نهم دوو پاشگره له کتیبی «زمان و ئه‌ده‌بی کوردی» بۆ پۆلی دووه‌می ناوه‌ندی وهرگیراوه.]

به‌م جوړه‌ش ته‌عریفی پاشگری کردووه.

(پاشگری فرمان ئه‌و بیژده‌یه که به دوا‌ی فرمان‌ه‌وه ده‌نووسیت بۆ پیکه‌یتانی واتا و مه‌به‌ستی نوئ و ده‌بیته هۆی ده‌وله‌مه‌ندبوونی زمانه‌که‌مان).

ب- پیشگری فرمان:

۱- پیشگری (ب):

- ره‌گی فرمانی پی ده‌بیته به رانه‌بوردوی ئیلزامی، وهک:

خوین ب (خوین‌م)

- ره‌گی فرمانی پی ده‌بیته فرمانی داخوازی، وهک:

نووس ب (نووس‌ه)

- ره‌گی فرمانی تی نه‌په‌ری پی ده‌بیته ئاوه‌لناوی بکه‌ر، وهک:

کپ ب + کپ = بکپ

- ره‌گی فرمانی پی ده‌بیته رابردوی ئینشائی، وهک:

خویند ب + خویند + ایه = بخویندایه

۲- پیشگری (هه‌ل، دا، را، هه، سه‌ر، پیش، قیدا، پتوه، روو، لی)، به‌م جوړه‌ش ته‌عریفی ده‌کات:

(پیشگری فرمان ئه‌و بیژده‌یه، که ده‌که‌ویته پیش فرمان‌ه‌وه بۆ دروستکردنی

واتا و مهبهستی نوئی و دهبیته هوئی دهوآله مهنیدی زمانه که مان).

دهیم - له کتیبی (دستوری پارسی) دانانی ر. ذوالنور، لاپه ره (۲۲۱) هوه مهتا (۲۹۶) له (پیشوند، میانوند، پسوند) دهوئیت، که پیشگر و پاشگر و ناوگر رادهگه یه نیت:

۱- له باره ی پیشگر و دهئیت لفظیکه له پیشه وه بۆ گوړینی واتای وشه نه مانه ی خواره وهش پیشگری ناسراوی فارسین:

(آ) پیشگری نه فییه، وهک (آوردن) که له (ا) و (وردن) به واتای بردن پیک هاتووه و دهبیته پیچه وانه ی (بردن) که دهبیته (نه بردن - هیان).

(ا - نه) نه میشیان بۆ نه فییه، وهک (آمرداد) که (بی مردن) رادهگه یه نیت.

(آپ) به واتای دوورخسته وه، وهک (آپگندن و افگندن - پ بوته ف -).

(ام) به واتای (این) وهک (امشب، امروز).

(آن) بۆ نه فییه وهک (آنوشه - بی مهرگ).

(آندر) که له پیش کاره وه دیت، وهک (اندر امد، اندر افتادند).

(ب) که حرفی توکیده بۆ کار، وهک (برو، بزن، برفت، بزد...).

(ب) که دیته سهر ناو و دهیکا به ئاوه ئناو وهک (بخرد، بهوش) که ته خفیف کراوی (با) یه به واتای (باخرد، باهوش)؛

(با) پیشگری وهسفه، وهک (باخرد، باوجدان، با ادب).

(باز) دیته سهر کار وهک (بازگشت، بازدید، بازداشت).

(بر) که بیته سهر کار دهبیته پیشگر وهک (بر گرفت، برافشاند، برنشست).

(بل) پیشگری موباله وهک (بلهوس، بلکه، بلفضول، بلعجب).

(بی) پیشگری نه فییه وهک (بی کار، بی نام، بی عقل).

(بیرون، برون) که بیته سهر کار دهبیته پیشگر وهک (بیرون رفت، بیرون آورد، برون کرد).

(پ) له بنه رهدا upa یی ئاویستایه، له فارسیدا (پ) ماوه ته وهک (پدید، پگاه، پردود).

(پاد) به واتای (دژ = ضد) وهک (پاد زهر، ضد زهر، پتیاره، پاداش، پاسخ،

پادا فراه).

(پر) وهک (پرستیدن، پرداختن، پراگندن).

(پی) وهک (پیمودن، پیکار).

(خ) به واتای چاک وهک (خجسته).

(در) پیشگری کاره وهک (دریافت، در گذشت، در کشید).

(دژ - دش) به واتای بهد وهک (دشمن، دشخواز، دشوار، دشنام، دژخیم).

(فرا) پیشگری کاره وهک (فراگرفت، فرارسید، فرا آمد).

ههروهک ئەمانهش (فر، فراز، فرو، م - بۆ نهی -، می، ن - بۆ نهفی کار -، نا - بۆ نهفی ناو، وهک نادان، ناشناس -، وا، ور، هم، هما).

۲- له باره‌ی ناوگر (میانوند) هوه ده‌لێت (بهو حه‌رفانه ده‌لێم که ده‌که‌ونه نێوان ناوی ئاوێته):

(ā) ئەم ناوگره به (۹) جۆر باس ده‌کات.

۱- (ā) بۆ دوعا وهک (خدا اورا بینا کناد - مریزاد، مباد).

له لیژنه‌وه تێبینی: لیژهدا بوو به‌ناوگری کار نه‌ک ناوی ئاوێته.

۲- (ā) بۆ اشتمال، بۆ تکرار، بۆ حال، بۆ تلۆن، بۆ عطف، بۆ زیاده دێت [وهک سبکار که له سبک‌هوه هاتووه]، بۆ به‌رای.

۳- (به) سێ جۆری هه‌یه:

أ- (به) بۆ اشتمال.

ب- (به) بۆ تدوام.

ج- (به) بۆ تلۆن.

به دوا ئەمانه‌دا ناو گره‌کانی (تا - سرتاسر -، و - گیرودار -، ی - دانایی -، ی - دانایان).

۳- له باره‌ی پاشگره‌وه: له لاپه‌ره (۲۳۳) هوه تا لاپه‌ره (۲۹۶) له‌سه‌ری ده‌روات، لیژهدا زۆر به‌ کورتی ناوه‌پۆکی ئەو لاپه‌رانه باس ده‌که‌ین.

له ته‌عریفی پاشگردا ده‌لێت: له‌فزیکه له دوا وشه‌وه دێت تا‌کو مه‌عنایێکی تازه

پتک بهیئت.

ئەمانەش بە پاشگری جۆراوجۆر دادەنئیت:

(i) هەژدە جۆری بۆ داناو:

(آب، آسا، آک، آگین، آل، أم [دوازدهم، بیستم]، ان، امین [شانزدهمین، بیستمین]، آن (چوار جۆری باس دەکات)، اندر، اندە، آنە، او [بۆ مبالغە و هی قسەى بازارپیه]، آور، اومند، اویه، ایزه، دین، اینە، بار).

بە دوا ئەمانەدا باسی ۷۰ پاشگری تریش دەکات کە لیژنە بە پتویستی نەدی، هەموویان بێنیتە ناو باسەکیهوه، هەر کاتیکیش لە لیکۆلینەوهی خۆیدا کاری پێیان بوو، دەگەریتەوه سەریان.

یازدەهەم - لە کتیبی

AN ENGLISH GRAMMAR BOOK

BY

Evan C. Penglis

لە لاپەرە (۲۶۵) لە بارەى پاشگر و پێشگرهوه ئەمە دەئیت:

پێشگر ئامرازى، وهىا وشهیه که لهپیش قهدهوه STEM دئیت، وهک: unhappy, af-terthought

پاشگر ئامرازیکه دهخريتە دواى قهدهوه بۆ گۆرینی دەوری وشە، وهک ئەوهی ئاوهلناوی foolish دەبیتە ناوی مەعنهوی، دهکريتە foolishness

بە دوا ئەمەدا دەئیت بەشى زۆری پێشگر و پاشگری زمانى ئینگلیزى یا لە لاتینى یا لە یۆنانییهوه هاتوون، لە باسى پاشگریشدا هەرچاره بە پێى ئەسلى پاشگرهکه، که لە ئینگلیزى، وهىا یۆنانى، وهىا لاتینى وهرگیرابیت، بەکارهینانى لهگەڵ (ناو، ناوی مەعنهوی، ئاوهلناو، ئاوهلکار، کار) نموونهیان بۆ هاتووتهوه.

لیژنە دواى ئەم نمایشته هاته سەر لیکۆلینەوهی خۆی. لە ئاکامى لیکدانەوه و سەرنجگرتن و بەراوردکردن، لیژنە هاته سەر ئەو باوهڕه، کهوا دەبیت سەرلهبەرى باسەکه بە پێى ئەم خستهیهى خوارهوه لێى بکۆلریتەوه:

۱- ئامراز چیه؟

۲- گیرهک Affix چیه؟

آ- پیشگر Prefix چییہ؟

ب- پاشگر Suffix چییہ؟

ج- ناوگر Infix چییہ ئایا له کوردیدا ههیه یان نییه؟

۳- نیشانه چییہ؟

ئەم بۆچوونە ی لێژنە، وا داخواری دەکات، کەوا له پیشەوه له (وشە) بکۆلریتەوه له پرووی (واتا) و (سەر بە خۆیی) یەوه. چونکە له بەراوردکرنی ئەو بەشە ناخاوتنانە ی لێژە بە پیشەوه لێژنە له باسەکانیان بووئەوه، هەر وه ها ئەو وشانە ی له نمایشتی ئامرازەکان هاتنە بەرچاو دیاردەیهکی زۆر ئاشکرای بوونی سەر بە خۆ و نەبوونی سەر بە خۆ له گەڵ واتای تەواو و واتای ناتەواو له تێکرای ئەو بەشە و ئەو وشانە دا بەدی دەکریت.

لهم پیشەکییهوه دەر دهکهوێت که دهشی له سهرهتاوه وشه بکریت به دوو جوړهوه:

۱- وشە ی سەر بە خۆ

۲- وشە ی بە ستر او.

وشەى سەربەخۆ و وشەى بەستراو

ليژنه زۆر بە وردى و دريژى لەو بيروپاينەى كۆلييهوه، كه تا ئىستا نووسەرانى كورد و زانايانى پيژماني غەيرى كوردى لە بارەى دابەشبوونی وشە بۆ سەربەخۆ و بەستراو، وەيا تەواو و ناتەواو دەريان بپيوە بۆ ئەو بە روونی بگاتە قەناعەتى تەواو لەو هەدا ئاخۆ وشەى كوردى چ جۆرە دابەشکردنێك و بەپێى كام بۆچوون ئەم دابەشکردنە هەڵدەگرێت؛ ئەندامانى ليژنه هەريەكە پيشنيازی ئەو بيروپاينەيان دەکرد، كه بە لایانەوه لەگەڵ سروشتى پيژماني كوردیدا دەگونجێن. بە دەم موناقلەشەوه دەستبەزاريكى كه مومكين بێت لەم بيروپاينە كرا، لە ئەنجامى بەراوردكردن و نمايشتى سەرلەبەرى بيروپاينە نووسەران و بيروپاينە ئەندامانى ليژنه بپيار درا كه وا لە هەر شتێكدا قەناعەت پەيدا بوو، بيروپاينە بارەى ئەو شتەوه تەبىت بكريت، لەبەر تيشكى ئەم بپيارەدا ليژنه ئەم دەستوورانەى خوارەوهى هەلپێنجا:

يەكەم - وشەى سەربەخۆ (تەواو) چييه؟

وشەى سەربەخۆ ئەو بەشە ئاخوازنەيه كه وا بە تەنيا بى ئەو هيج زيادىيەكى لەلاوه پتووه لكابيت، وجودى سەربەخۆ و واتاى تەواوى هەبێت.

بە پێى ئەم تەعريفە كه لە واقيعى راستەقينەى بەشەكانى زمانەوه وەرگيراو، ليژنه گەرايهوه سەر ئەو بەشانەى ئاخوان كه لە ليكۆلينەوهكانى ليژنه بەپيشەوهدا ليتيان دوابوو و وا لە خوارەوه خزانەوه بەرچاو:

۱- ناو.

۲- راناو.

۳- ئاوه لاناو.

۴- كار (چاوگ).

۵- ئاوه لكار.

۶- ئامرازی پریپۆزیشن.

۷- ئامرازی عەتف.

۸- ئامرازی نیدا.

پێنج بەشەکی سەرەتا، (۱ - ناو ۲- راناو ۳- ئاوەلناو ۴- کار ۵- ئاوەلکار)
بەر تەعریفی (وشەى سەر بەخۆ) دەکەون.

لیژنە ئێو بیروپایانەى که لە لایەن زمانزانانەوه دەر بارەى وشەى (بەستراو)
وتراون، بە سەر کردەوه، ئەندامانی ش هەریەکیان بۆ چوونی خۆى لە بارەى
سەر لە بەرى باسەکەوه دەر بپری، لە ئەنجامدا لیژنە ئێم بیروپایانەى خوارەوهى
پەسەند کرد که بکریت بە دەستوورى پێژمانى کوردی لەم باسەدا.

دووهم - وشەى بەستراو (ناتەواو) چییە؟

وشەییەکە که واتای سەر بەخۆى نییە، یا بوونی سەر بەخۆى نییە، یا واتا و بوونی
سەر بەخۆى نییە.

ئێم تەعریفە وەر امی تێبینی لێرە بە پێشەوه دەداتەوه، که باسی (استثناء) ی ناو
وشەکانى بەشى (وشەى سەر بەخۆ) ی کرد، بەوهدا که وشەى وەک راناوی لکاو (م
- مان، ی - یان، ت - تان)، وەیا ئاوەلناوی موبهەم (پیاوی تر، پیاوی دیکە، هەر
پیاوی...) لە بەشى یەکەم (وشەى سەر بەخۆ) دەر دەهاوێژریت و بەر بەشى دووهم
(وشەى بەستراو) دەکەویت.

بە سرنجگرتن لە سروشتى ئێو و شانەى که وشەى بەستراون دەر دەکەویت، لە
بنەڕەتا جوداوازیکی بەرچاو دەیانکات بە دوو بەشەوه:

۱- ئێو وشە بەستراوانەى که لە رستەدا دەور دەبین:

لێرە بە پێشەوه لە کاتى لیکۆلینەوه لە بەشەکانى ئاخوتن دەرکەوت، که ئامرازی
پریپۆزیشن و ئامرازی عەتف و ئامرازی (نیدا و تەعەجوب) لەوانەن که لە رستەدا
دەور دەبین نەک لە گەڵ تاکە وشەدا، وەک:

لە ئێرەوه تا که رکوک ۲۵۰ کیلۆمەترەیه.

منیش لە گەڵ تۆدا دیم.

وای له دهست جهوری زهمانه.

لهمهوه دهردهکه ویت زاراوهی «ئامراز» بۆ ئهو سۆ بهشه ئاخاوتنه دهست دهوات، که له رسته دا دهوور دهبینن و تیکه ل به تهکوینی وشه نابن.

۲- ئهو وشه به ستروانه ی که له گه ل وشه ییکی تر دا دهوور دهبینن:

لیتره دا دوو تیبینی دیته پیشه وه:

تیبینی یه کهم:

که ده لّین (له گه ل وشه ییکی تر) مومکینه ئهم وشه یه، یا وشه ییکی (سه ربه خو) بیت، وهیاخوت وشه ییکی (به ستر او) بیت.

۱- نموونه ی وشه ی سه ربه خو له گه ل به ستر او:

باخه وان، به هره وه، دهسته ک، هه لفرین، ترساندن، بۆ پاره، وه رگرتن.
له م نمووناندا وشه کانی (باخ، به هره، دهست، فرین، ترس، پاره، گرتن) وشه ی سه ربه خو ن.

۲- نموونه ی وشه ی به ستر او له گه ل به ستر او:

لینهر، نه خوړ، تیپهر، بکوژ، هه لته ک، تیکه ل، پیکه ل، تیکرا، تیکدا، پیکرا، فیکرا.

له م نمووناندا وشه ییکی وه ک (نه خوړ) هه ردوو که رتی (نه) و (خوړ) وشه ی به ستر او ن، هه روه هاش:

لئ - نه ر.

تئ - په ر.

ب - کوژ.

هه ل - ته ک.

تئ - که ل (تئ - ک - هه ل).

بی - که ل (بی - ک - هه ل).

تیک - را (تئ - ک - را).

تیک - دا (تئ - ک - دا).

پٽڪ - را (پي - ك - را).

ڦٽڪ - را (ڦي - ك - را).

تٽيپيني دووهم:

هاتني وشه ي بهستراو (له گهل وشه يٽكي تر دا) نه ویش دوو جوڙي هه يه:

۱- وشه بهستراوه كه له گهل نه وه كه ي تر دا وشه يٽكي نوي پٽڪ ڏينٽ، واته ده بٽه

به شيٽكي پٽڪ هيٺنري وشه نويٽه كه، ٻو نمونه:

پاره دار (پاره - دار).

ملوانكه (مل - وانكه).

راوهستان (را - وهستان).

تٽوه رهاٽن (تٽي - وهر - هاتن).

داهيٽان وه (دا - هيٺان - وه).

پٽيه سته (پي - بهست - ه).

به رزايي (به رز - ايي).

کيڙوله (کيڙ - ڙله).

۲- له م جوڙه به يه كه وه هاتنه دا وشه بهستراوه كه ٽيگهل به ته کويني وشه كه ي تر

نابيت، به نمونه:

پياوه كه (پياو - هكه).

مندالان (مندال - ان).

كه ويٽڪ (كهو - ٽڪ).

نهم داره (دار - ه).

نهم ڏيٽه (ڏي - ي - ه).

کيڙه کان (کيڙ - هڪ - ان).

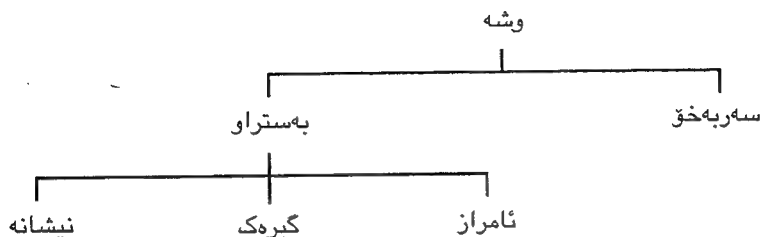
ليڙنه ٻو نهو به شه بهستراوه ي كه ده بٽه به شيٽكي وشه نويٽه كه زاراهي

(گيرهك) ي په سهند كرد وهك وشه کاني: به رخه وان، تي هه لکي شان، پاره دار..

ٻو نهو به شه بهستراوه ش كه ٽيگهل به ته کويني وشه نابيت ليڙنه زاراهي

(نيشانه) ي په سهند كرد وهك وشه کاني پياوه كه (هكه)، کچان (ان)، پياويٽڪ (ٽڪ)..

له‌م دابه‌شکردنه‌دا نه‌خشه‌ی خواره‌وه بۆ وشه‌ی کوردی پتک دیت:

لیژنه ئه‌م ته‌عریفه‌ی خواره‌وه‌ی بۆ (ئامراز) په‌سه‌ند کرد:

ئامراز ئه‌و وشه به‌ستراوه‌یه که له رسته‌دا ده‌ور ده‌بینیت.

له لیکۆلینه‌وه‌کانی له‌مه‌و‌به‌ر لیژنه له ئامرازه‌کان دواوه و لێیان بووه‌ته‌وه، له‌به‌ر ئه‌مه پێویست نه‌ماوه جاریکی تر پێیابدا بێته‌وه.

لێره به‌دواوه لیژنه خه‌ریکی لیکۆلینه‌وه له (گیره‌ک) و (نیشانه) ده‌بیت.

یه‌که‌م - گیره‌ک

به‌پێی ئه‌و شیکردنه‌وه‌یه‌ی که زاراوه‌ی (گیره‌ک) ی لێ وهرگیرا ده‌توانین ئه‌م ته‌عریفه‌ی بۆ دا‌بنیتین:

گیره‌ک ئه‌و وشه به‌ستراوه‌یه که له‌گه‌ڵ وشه‌یه‌کی تر، سه‌ربه‌خۆ بێ یا به‌ستراو، وشه‌یه‌کی نوێ پتک ده‌هێنن، هه‌ر یه‌که‌یکیشیان ده‌بیته پتک هێنه‌ری وشه تازه‌که.

به ئیستیقرا ده‌رده‌که‌وێت له زمانی کوردیدا دوو جو‌ره گیره‌ک هه‌یه:

۱- ئه‌و گیره‌که‌ی له پێشی وشه‌وه دیت.

۲- ئه‌و گیره‌که‌ی له دوا‌ی وشه‌وه دیت.

[روونکردنه‌وه:

ئه‌م بیرو‌وپایه‌ی لیژنه له رۆژی ۵ - ۵ - ۱۹۷۶دا نووسراوه. تا ئه‌و

ده‌مه من به ته‌واوی نه‌گه‌یشتبوو‌مه قه‌ناعت به هه‌بوون و نه‌بوونی

(ناوگر) له وشه‌ی کوردیدا. نووسه‌ران ده‌یانگوت له کوردیدا (ناوگر)

پهیدا نییه، به لّام من به درّژایی کات له گوماندا بووم ناوئاوئیکیش
ئیشارهم دهکرد بۆ ئیحتیمالی هه‌بوونی ناوگر له کوردیدا بۆ ئه‌وه‌ی
ئهو ئیحتیماله بکه‌م به بریارێکی یه‌کجاری.

له‌و چهند مانگه‌ی دوایدا، به‌ده‌م وردبوونه‌وه‌ی به‌زیاده‌وه له باسی
ناوگر، کۆمه‌لێک وشه‌م دۆزیه‌وه له‌ فه‌ره‌ه‌نگی کوردی که هه‌ندیکیان
ده‌مه‌ته‌قه هه‌لده‌گرێ له‌باره‌ی بوون و نه‌بوونی ناوگر تێیاندا،
هه‌ندیکیشیان به‌ جوێرێک ئاشکرایه ناوگریان تێدايه که ریتی هیچ
ده‌مه‌ته‌قه و نه‌سه‌لماندن نه‌دمن. هه‌لبه‌ت به‌ دۆزینه‌وه‌ی ئهو وشانه لێم
روون بوو دیاره‌ی (ناوگر) له‌ زمانی کوردیدا راستییکی له‌ گومان
به‌ده‌ره وه‌ک هه‌ر راستییکی تری پێزمانی کوردی.

له‌ کتێبۆلکه‌ی (چهند هه‌شارگه‌ییکی پێزمانی کوردی) دا ئه‌م راستیه‌م
خسته ریزی باسه‌کانی ناو ئهو کتێبۆلکه‌وه و به‌شێوه‌ییکی دوايه‌کی
رای خۆم ده‌ربرێ له‌باره‌ی هه‌بوونی (ناوگر) له‌ وشه‌ی کوردیدا، لێره‌دا
چهند وشه‌ییکی ئه‌وتۆ به‌ نمونه ده‌هێنمه‌وه که هیچ گومانێک نه‌بێت
له‌ بوونی ناوگر تێیاندا:

١- بوردن کارێکی تێ نه‌په‌ره و به‌هۆی پرپۆزیشنه‌وه
ده‌بێته تێپه‌ر وه‌ک که ده‌لێی (له‌ دارا بوردم).
بواردن کارێکی تێپه‌ری راستینه‌یه به‌هۆی هاتنی (ا)
بۆ ناو وشه‌ی (بوردن) په‌یدا بووه. دیاره (ا)
لێره‌دا ناوگره.

٢- بزوتن ئه‌میش تێ نه‌په‌ره به‌ واتای (جولانه‌وه).
بزوتن تێپه‌ره به‌هۆی ناوگری (ا)، به‌واتای
(جولاندنه‌وه - بزواندن).

٣- پشکووتن به‌هۆی ناوگری (ا) بووه به‌ تێپه‌ر. رێژه‌ی
پشکاوتن ئاینده‌ی (ده‌پشکیوێ) یه، هه‌ر له‌مه‌وه وشه‌ی
(باپشکیوه) په‌یدا بووه.

۴- بریشکه ئەم (ئ)ەى ناو وشەكە لە لاوه هاتووە وەك ناوگر: لە وشەى (برژان، برژاندن) دا هیچ دەنگىك لە نىوان دوو دەنگى (ر، ژ) دا نىيە تاكو بلىين ئەويان بووئە (ئ) لە وشەى (بريشكه) دا.

۵- لامىژى گويزەمىژ دوو وشەن لە دەفتەرىكى بابەتى فۆلكورى، لە ريكخستن و كوكردنهوهى (رهئووف ئالانى و محەمەد عەبدولكەريم بەرزنجى) بۆ كۆر هاتووە..

شەرحى وشەكان لە كتيبۆلكەى (حەشارگە..) دا نووسراو: لىرەدا ئەوەندە دەلىم كە ئەم (ئ)ەى ناو وشەى (مىژ) لە لاوه هاتووە وەك ناوگر چونكە دەزانين لە وشەى (مشتن - مژين) هیچ دەنگىكى (ئ) لە نىوان (م، ژ - م، ش) دا پەيدا نىيە.

۶- قرژ لە وشەى (قرژ) هە هاتووە بەهۆى ناوگرى (ر).
۷- گرنج لە وشەى (گنج) هە هاتووە، ئەويش بەهۆى ناوگرى (ر).

۸- ژماردن لە وشەى (ژمران) هە بووئە تىپەر بەهۆى هاتنى ناوگرى (ا) بۆ نىوان دوو دەنگى (م، ر). وشەى (شاردنهوه) ش وەك ئەم لە (شرانهوه) هە هاتووە بەهۆى ناوگرى (ا).

۹- شەبەق لە وشەى (شەق) هە هاتووە بەهۆى ناوگرى (ب، بە) هە.

پىويسى نابىنم بە نمونەى تر، بىگومان بەدواداگەران لە هەموو زمانەكەدا لىستەىكى درىژمان لەم جۆرە وشانە بۆ دەدۆزىتەوه. لەمەوه رادەگەيەنم من لەگەڵ ئەو باوهر پەرەسەندوویدا نىم كە دەلى ناوگر لە زمانى كوردیدا پەيدا نابىت. لىرە بەدواوه، بەدرىژايى باسى پىشگر و پاشگر كە لەم لىكۆلىنەوه رىزمانىيەى لىژنەدا كراوه، دەبى

ئەو تى بخوئندرىتەو ەكە وا من باوەرم ەهە بە بوونی ناوگر لە
كوردیدا.

دەمراستی لیژنە
مەسعوود محەمەد

هەتا ئیستا لەلایەن نووسەرانی کوردەو بە ئێم دوو تەرزە گیرەكە ئێم زاراوانە
بەكار ھێنراون:

- ١- بۆ زیادیی پیش وشە زاراوەکانی (پیشگر، پیشبەند، پیشپرتک) بەکار ھاتوو.
  - ٢- بۆ زیادیی دواى وشە زاراوەکانی (پاشگر، پاشبەند، پاشپرتک) بەکار ھاتوو.
- لیژنە وای پەسەند کرد دوو زاراوەی (پیشگر، پاشگر) بەکار بەھێنیت، لە
لیستەى چوارەمى زاراوەکانى کۆریشدا دوو وشەى (پیشگر، پاشگر) بۆ (سابقە،
لاحقە) پیشنیاز کراوە، ھەرۆھاش زاراوەى (گیرەك) بە واتای (لاصقە) لە ھەمان
سەرچاوەدا بەکار ھاتوو.

ھەرچەند تا ئیستا ئیستیقراى تەواو لە زمانى کوردیدا نەکراوە لە بارەى بوون
و نەبوونی ئەو بەشەى کە لە زاراوەى زمانەکانى رۆژاوادا پێى دەلێن Infix و لە
کوردیدا بە واتای (ناوگر) دیت، لەکەڵ ئەمەشدا، لیژنە بە ھۆى بەرچاوەبوونی
ئەو زیادییەى کە دەچیتە نێوان پیتەکانى وشەو لە سەرەتاوە بریارى دا جارێ
خۆى خەریک نەکات بە گەران لە دوا ئەو زیادییانەو. لەبەر ئەمە لیژنە لە بارى
ئىستاکەیدا وای دانا (ناوگر) وەك بەشتىکى بەرچاوە و حیساب بۆکراوە لە زمانى
کوردیدا نییە. بەھەمەحال لە کۆتایی ئێم باسەى (پیشگر، پاشگر) دا لیژنە
جارىکى تریش دەگەریتەو سەرى.

لە دواى ئێم چاوە پێداگرتراوەدا لیژنە کەوتە سەر لیکۆلینەوێ تاییبەتى خۆى لە
بارەى پیشگر و پاشگرەو:

١- پیشگر:

لیژنە ئێم تەعریفەى خوارەوێ بۆ (پیشگر) پەسەند کرد، ئەویش بەندە بەو
تەعریفەو کە لە سەرەتاوە بۆ (گیرەك) دانرا:

پیشگر ئەو گیرەکەیه که به پیشه‌وهی وشه‌وه ده‌لکیت.

[روونکردنه‌وه:

واده‌زانم باستر ئەوه‌یه بگوتری (ئەو گیرەکەیه که له پیشه‌وهی وشه‌وه دیت). چونکه که گوترا (به پیشه‌وهی وشه‌وه ده‌لکیت) له‌وانه‌یه ته‌عریفه‌که هەر ئەو پیشگره بگریته‌وه که وا راسته‌وخۆ و بی‌نیوان له پیشه‌وهی وشه‌وه ده‌بیت. به نمونه‌ی روونکردنه‌وه ده‌لیم له وشه‌ی (تێ هه‌لکشین) دا ته‌نیا پیشگری (هه‌ل) به پیشه‌وهی وشه‌که‌وه لکاوه، پیشگری (تێ) لیتی دووره، هه‌روه‌هاش هه‌موو پیشگریکی تری وهک (تێ) له وشه‌ی تردا که دوو پیشگر یا پتری له پیشه‌وه هاتوه، وهک (پیدا هه‌لگوتن، تیرا رویشتن، تیرا دیتن، لی وه‌رگرتنه‌وه، پی لی هه‌لبرین...). ئەم گرفته له پیشنیازه‌که‌ی من په‌یدا نییه چونکه که گوترا (له پیشه‌وهی وشه‌وه بیت) هه‌موو گیره‌که‌کانی پیش وشه ده‌گریته‌وه، چ ئەوه‌ی پتوه‌ی لکابیت و چ ئەوه‌ی لیتی دا‌برابیت، ته‌نانه‌ت ئەم ته‌عریفه به‌هاتنی راناوی لکاویش له پیشه‌وهی وشه‌وه په‌کی ناکه‌وێ وهک که بلێی (هه‌لیان ده‌گرم، پێیاندا تێ ده‌په‌رم، تێیان وه‌رده‌پێجم) چونکه ته‌عریفه‌که لکانی پیشگری به پیشه‌وهی وشه‌وه نه‌کردوه به مه‌رج. پتی ناوێ من بلێم، له خۆوه دیاره به‌پتی هه‌ردوو ته‌عریف ته‌نیا ئەو وشانه ده‌بنه پیشگر که به‌ر واتای (گیره‌ک) ده‌که‌ون، له‌به‌ر ئەمه لابرده‌نی مه‌رجی (پتوه‌لکان) له ته‌عریفه‌که ری نادات به‌وه‌ی هه‌موو وشه‌ییکی که له پیشه‌وهی وشه‌ییکی تره‌وه دین بێن به (پیشگر).

ده‌م‌راستی لیژنه

به‌دوا ئەم ته‌عریفه‌دا، لیژنه که‌وته سه‌ر کۆمه‌ڵکردنی ئەو وشانه‌ی که له‌لایه‌ن نووسه‌رانی کورده‌وه به (پیشگر) دانراون:

(ئە «ده»، ب، تێ، تیک، تیکدا، تیکرا، تیکه‌وه، تیوه، تیدا، پێ، پتوه، پیدا، پتیرا، پیکدا، پیکه‌وه، پیکرا، لی، لیوه، لیکرا، لیکه‌وه، هه‌ل، ده‌ر، رۆ، سه‌ر، وه‌ر، ناو،

ناف، دا، را، ری، بهر، پیتش، کن، بن، لا، قه «وه»، قی، قییک، ژئی [ژئی ستاندن]،
 پهف [پهفگرتن]، وی (ویرا)، ژهف، لهف، پهف، تهف، سهرا، بهرا، نافرا، رهخرا،
 پیتشرا، دژ (دۆش)، هاو [هاورئ].

ئهم پیتشگرانه له چهند روویهکه وه لیان دهکۆلریتته وه:

۱- له رووی قۆرمه وه:

پیتشگر له رووی قۆرمه وه دهکری به دوو بهشه وه:

آ- ساده.

ب- ناساده.

***

لیژنه لهم بهشه لیکۆلینه وهیهی سهر به وشهی (سهر بهخۆ و بهستراو) دا چهند
 لاپه رهی دواهی بلّاو کرده وه به نموونهی جۆری بۆچوون و شتوازی بیرکردنه وهی
 خۆی له بارهی باسه که وه که وا، ئاشکرایه، بۆچوون و بیرکردنه وهیکی نوێیه و بۆ
 یه کهم جار له پێزمانی کوردیدا سنووری نیوان (ئامراز، گیرهک، نیشانه) روون
 دهکاته وه. وا پهسهند کرا ئهم باسه به جۆریکی سهر بهخۆ بلّاو بکریته وه، واته، له
 شتیهی بهشی دووهمی لیکۆلینه وهکانی لیژنه: ئیستا تهنیا بهشی یه کهمی
 لیکۆلینه وهکان بلّاو دهبیته وه که بریتییه له سهره باسهکانی ههشت بهشه زۆر باس
 کراو و ناسراو کهی ئاخاوتن که ههر خۆیانن جۆری (وشهی سهر بهخۆ و ئامراز)
 پێک دههێن. لیژنه هیواداره له داها توودا باسی (وشهی بهستراو) به ئه نجام
 بگهیهنیت، به دوا ئه ویشدا له باسه زۆر گرنگه کهی (Syntax) بکۆلێته وه که
 ناوهڕۆک و کاکلی هه موو توژینه وهیکی پێزمانی بهردهکه ویت.

لیژنه (پێزمان و زانستهکانی) لهم بهرهمهیدا، که دیاریتیکی کۆری زانیاری
 کورده بۆ رۆشنییری کوردی، که لاله چالاکیی چهند سالهی خۆی به تهوازوعه وه
 دهخاته بهر نیگای رهخته و نرخاندنی زمانزانی کورد و کوردی.

بهغدا ۱۸ - ۱۲ - ۱۹۷۶

لیژنه ی زمان و زانستهکانی

کۆری زانیاری کورد

***

پښت

5	روونکړنه وه يکي پټويست
11	به شه کاني ناخاوتن
11	۱- ناو
25	۲- راناو - ضمير
66	۳- ناوه لاناو (الصفة)
80	۴- کار (فعل)
112	کاري کاراديار و کاري کارابزر
222	۵- چاوگ
236	۶- ناوه لکار
254	۷- پريپوزيشن
273	۸- نامراز (عطف - Conjunction)
347	روونکړنه وه يکي پټويست
349	۹- نامرازي (تعجب)
388	وښه ي سه به خو و وښه ي به ستر او
392	يه که م - گيره ک
395	۱- پيشگر

